

Cilt: 34

Sayı: 4

Ekim 2025

Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ

**İslam Şehri Literatürüne Bibliyometrik Bir Bakış:
Tematik Yönelimler ve Araştırma Eğilimlerinde Dönüşüm**

Yeliz KARADENİZ

**Kent Konseyi Meclislerinin Yönetişim, Katılımcılık ve Toplumsal
Katkı Rolü: Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi Örneği**S. Çağrı ESENER
A. Emre BİBER**Merkez-Yerel Etkileşimini Anlamak: OECD Üyesi Ülkelerde Mali
Yerelleşmenin Ekonomik Performans Üzerindeki Rolü ve Etkileri**

Mustafa ARSLAN

**Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının
Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi**

Mehmet ÖKSÜZ

**Türkiye’de Toplumsal Dönüşümün Kamu Sağlık Harcamalarına
Yansımaları: Kentleşme ve Sanayileşme Perspektifinden Bir Analiz****ANKARA
HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ**

Çağdaş YEREL YÖNETİMLER

Cilt 34 - Sayı 4 - Ekim 2025

 ANKARA
HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ

Çağdaş YEREL YÖNETİMLER Dergisi

ISSN 1300 – 1825

Sahibi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi adına
Prof. Dr. Mehmet Naci BOSTANCI

Yazı İşleri Müdürü ve Editör

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

Editör Yardımcıları

Öğr. Gör. Dr. Gülbahar TÜRKMENOĞLU
Arş. Gör. Dr. Zarif Songül GÖKSEL

Yayın İdare Adresi

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü
85. Cad. No: 8 Yücetepe / ANKARA

Yayının Türü

Yaygın Süreli Yayın

Yayın Şekli

3 Aylık – Türkçe

Dizgi - Mizanpaj

Mebid Eğitim Danışmanlık Yayıncılık
Organizasyon Ticaret Limited Şirketi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN
Prof. Dr. Hasan YAYLI
Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU
Prof. Dr. Ayşe Çolpan KAVUNCU YALDIZ

“ Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi (ÇYYD), yerel yönetimler, kentleşme ve çevre sorunları konusunda gerek yurt içindeki gerek başka ülkelerdeki olay ve örnekleri, gelişmeleri, uygulama ve çözüm yollarını araştıran ve inceleyen özgün makaleleri kabul etmektedir.

Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi iki hakemli, ulusal bir yayındır. Yılda 4 sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim) yayımlanmaktadır. Yayın Dili Türkçedir. TÜBİTAK - ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı indekslerinde ve TR Dizin’de taranmaktadır. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi 1992 yılından beri düzenli olarak yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan yazılar yazarın kişisel görüşünü yansıtır. Yayımlanan yazılar kaynak gösterilerek kullanılabilir. ”

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Urkhan ALAKBAROV, Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi
Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut GÜLER, Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Can HAMAMCI
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Kapatokya Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül MENGİ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tarkan OKTAY, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan TEKELİ
Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Erbay ARIKOĞA, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal ÖKTEM, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet MUTLU, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU, Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup BULUT, Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ERBAY, İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Musa EKEN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Can Umut ÇİNER, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ÖNDER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Barış ÖVGÜN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Asım BALCI
Prof. Dr. Hazal İlgin BAHÇECİ BAŞARMAK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniv.
Prof. Dr. Mustafa Kemal BAYIRBAĞ, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim BUDAK, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Refik YASLIKAYA, Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan ZENGİN, Ankara Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers For This Issue

Prof. Dr. Bilge Kaan ŞAKACI (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KOCADOĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Veli ALICI (Tarsus Üniversitesi)
Prof. Dr. Selin ERTÜRK ATABEY (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilgen TAŞDOĞAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Burak KOÇAK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem AKMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Hale BİRİCİKOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayriye SAĞIR (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ENGİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Refik YASLIKAYA (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ülkü ARIKOĞA (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif Balam SIZAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit NAVRUZ (Selçuk Üniversitesi)

İçindekiler

Çağdaş YEREL YÖNETİMLER Cilt 34, Sayı 4, Ekim 2025

İslam Şehri Literatürüne Bibliyometrik Bir Bakış: Tematik Yönelimler ve Araştırma Eğilimlerinde Dönüşüm

Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ

1

Kent Konseyi Meclislerinin Yönetişim, Katılımcılık ve Toplumsal Katkı Rolü: Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi Örneği

Yeliz KARADENİZ

39

Merkez-Yerel Etkileşimini Anlamak: OECD Üyesi Ülkelerde Mali Yerelleşmenin Ekonomik Performans Üzerindeki Rolü ve Etkileri

S. Çağrı ESENER
A. Emre BİBER

77

Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi

Mustafa ARSLAN

117

Türkiye’de Toplumsal Dönüşümün Kamu Sağlık Harcamalarına Yansımaları: Kentleşme ve Sanayileşme Perspektifinden Bir Analiz

Mehmet ÖKSÜZ

163

Contents

Contemporary LOCAL GOVERNMENTS Volume 34, Issue 4, October 2025

A Bibliometric Analysis Of The Islamic City Literature: Transformation in Thematic Orientations And Research Trends

1

Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ

The Role of City Council in Assemblies Governance, Participation, and Social Contribution: The Case of Sakarya City Council Youth Assembly

39

Yeliz KARADENİZ

Understanding Central-Local Government Interactions: Exploring the Role and Impact of Fiscal Decentralization on Economic Growth in OECD Countries

77

S. Çağrı ESENER

A. Emre BİBER

Analysis of the Financial Problems of Metropolitan Municipalities through the Court of Accounts Audit Reports

117

Mustafa ARSLAN

The Reflections of Societal Transformation on Public Health Expenditures in Türkiye: An Analysis from the Perspective of Urbanization and Industrialization

163

Mehmet ÖKSÜZ

Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim aylarında yayımlanır.
Published quarterly in January, April, July and October.

Tel/Phone : +90 312 231 7360
URL: www.yayin.hacibayram.edu.tr

İslam Şehri Literatürüne Bibliyometrik Bir Bakış: Tematik Yönelimler ve Araştırma Eğilimlerinde Dönüşüm

*Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ**

Öz: Bu araştırma, Web of Science (WoS) veri tabanında yayımlanan İslam şehri temalı bilimsel yayınları bibliyometrik ve kavramsal analiz yöntemleriyle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Islamic City (İslam şehri), Islamic Urbanism (İslam Şehirciliği), Islamic Urban Space (İslami Şehir Mekânı) ve Islam City (İslam şehri) anahtar sözcükleri kullanılarak elde edilen 173 bilimsel yayın analiz edilmiştir. Veri türleri arasında makaleler, kitap, kitap bölümleri, bildiri özetleri ve derleme çalışmalar yer almaktadır. Verilerin çözümlemesinde bibliyometrik analiz ve eş-ortaya çıkış (co-occurrence) analizi gibi yöntemler tercih edilmiş; haritalandırmalar VOSviewer yazılımı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yayınların türleri, yıllara göre dağılımı, disiplinler yoğunlukları, coğrafi yayılımları ve anahtar kavram kümelenmeleri incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, İslam şehri kavramına yönelik akademik ilginin son 10 yılda belirgin biçimde arttığını; kavramsal kümelenmelerin ise daha çok tarihsel-mimari miras, şehir kimliği, mekânsal planlama, morfoloji, yönetim ve çağdaş dönüşüm temalarında yoğunlaştığı yönündedir. Ayrıca literatürün çoğunlukla İran ve Arap şehirleri etrafında şekillendiği, Türkiye şehirlerinin yeterince temsil edilmediği belirlenmiştir. Kullanılan WoS veri tabanının, ağırlıklı olarak Batı ve İngilizce merkezli bir akademik üretime odaklanması, bu çalışmanın sunduğu literatür haritasının temel bir sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu çalışma, İslam şehri tartışmalarının tematik gelişimini ve kavramsal çeşitliliğini ortaya koyarak, alana ilişkin gelecek çalışmalar için yönlendirici bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam şehri, İslam şehirciliği, Bibliyometrik analiz, Tematik yönelim.

A bibliometric analysis of the Islamic City literature: Transformation in thematic orientations and research trends

*¹Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, bgoksoy@beu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-9686-509X.

Makale Geliş Tarihi: 04.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 25.07.2025

Abstract: *This research aims to examine scientific publications with the theme of Islamic city published in the Web of Science (WoS) database using bibliometric and conceptual analysis methods. In the study, 173 scientific publications obtained using the keywords 'Islamic City', 'Islamic Urbanism', 'Islamic Urban Space' and 'Islam City' were analyzed. Data types include articles, books, book chapters, abstracts and compilation studies. Methods such as bibliometric analysis and co-occurrence analysis were preferred in the analysis of the data; mappings were performed using VOSviewer software. The types of publications, their distribution by years, disciplinary densities, geographical spreads and key concept clusters were examined. The findings of the research show that academic interest in the concept of Islamic city has increased significantly in the last 10 years; conceptual clusters are mostly concentrated on the themes of historical-architectural heritage, urban identity, spatial planning, morphology, governance and contemporary transformation. It has also been determined that the literature is mostly shaped around Iranian and Arab cities, and Turkish cities are not sufficiently represented. The fact that the WoS database used focuses on a predominantly Western and English-centered academic production constitutes a fundamental limitation of the literature map presented in this study. This study provides a guiding ground for future studies in the field by revealing the thematic development and conceptual diversity of Islamic city discussions.*

Keywords: *Islamic city, Islamic urbanism, Bibliometric analysis, Thematic orientation.*

Giriş

İslam şehri, yalnızca tarihsel bir yerleşim modeli değil aynı zamanda mekânın kutsallığı, toplumsal düzenin normatif yapısı ve kültürel aidiyetlerin somutlaştığı bir şehir paradigmasıdır. Burada mekânın kutsallığı ile kastedilen, yalnızca cami gibi ibadet yapılarının varlığı değil, aynı zamanda şehir mekânının gündelik hayatta mahremiyet ve komşuluk gibi ahlaki normlarla şekillenmesi, zamanın ve yaşam biçimlerinin de İslami referanslarla anlam kazanmasıdır. Caminin merkezde yer aldığı, mahallelerin dayanışma ve gözetim ekseninde örgütlendiği bu şehir yapısı, tarih boyunca hem kurumsal hem de gündelik hayat pratikleriyle şekillenmiştir. İslam şehrini tanımlayan temel unsur, nüfusun homojenliğinden ziyade mekânsal ve kurumsal yapının İslami değerlerle şekillenmesidir. Bu nedenle Lapidus (1969) ve Abu-Lughod (1987) gibi önde gelen araştırmacılar, İslam şehirlerini Müslümanlarla birlikte gayrimüslimlerin de yaşadığı ve İslami kurumların baskın olduğu yerleşimler olarak tanımlamıştır. Tarihsel olarak Kahire, Bağdat ve Şam gibi şehirlerde farklı inanç gruplarının kendi mahallelerinde yaşadığı bilinmektedir. Ancak bu durum, modern anlamda politik bir çoğulculuktan ziyade, farklı toplulukların yan yana var olduğu bir birlikte yaşama modelidir. Nitekim şehir genelindeki kamu düzeni ve sosyal işleyişin İslam hukukuna ve toplumsal normlara göre yürütülmesi (Goitein, 1999), şehre dair karar alma süreçlerinde politik çoğulculuğu sınırlamıştır. Dolayısıyla, bu bağlamdaki çoğulculuk, farklı toplulukların bir arada var olabildiği sosyal bir dokuya işaret eder.

Kavram, sabit bir modelle değil; farklı coğrafi bağlamlar, tarihsel dönemler ve teorik yaklaşımlar doğrultusunda çoğulcu ve yoruma açık bir yapı kazanmıştır. Örneğin Mağrip’te surlarla çevrili *medinâ* ve labirent sokaklar, Osmanlı şehirlerinde ise merkezi cami külliyesiyle simetrik düzen ön plana çıkmaktadır (Elsheshtawy, 2004; İnalçık, 1990). Bu tarihsel çeşitlilik, mekânın toplumsal olarak üretildiği (Lefebvre, 1991) ve her bir coğrafyanın kendi iktidar ve kültür ilişkileriyle şekillendiği gerçeğini ortaya koyar. Bir başka deyişle, bu şehirler, yöneticilerin tasarladığı temsil mekânları (*representations of space*) ile halkın gündelik pratikleri ve simgesel anlamlarla donattığı yaşanan mekânlar (*representational spaces*) arasındaki gerilimde var olmuştur. Oysa sömürgecilik, bu karmaşık ve yaşanan dokuyu, onu kaotik ve geri kalmış olarak damgalayan Oryantalist bir bakış açısıyla (Said, 1978) okumuştur. Postkolonyal kuramın (King, 1990) altını çizdiği gibi, bu bakış açısı, eski mahalleleri kesen geniş bulvarlar veya yeni idari merkezler gibi rasyonel olduğu iddia edilen yeni bir mekânsal düzeni dayatarak yalnızca fiziksel dokuyu değil, toplumsal belleği de yeniden yazmıştır.

Modernleşme, sömürgecilik, ulus-devletleşme ve küreselleşme gibi süreçlerle bu şehirlerin anlamları da dönüşmüş; İslam şehri hem geçmişin idealize edilmiş bir biçimi olarak hem de modern şehirleşme sorunlarına alternatif bir model olarak yeniden değerlendirilmesi gereken bir model halini almıştır.

Tüm bunlarla birlikte kavram, uzun süre oryantalist kalıplar içinde değerlendirilmiş; ya nostaljik bir model olarak idealleştirilmiş ya da modern şehircilik açısından işlevsiz görülmüştür (Abu-Lughod, 1987; AlSayyad, 1991). Geniş tarihsel ve coğrafi yayılımına rağmen İslam şehri kavramının yeterince incelenmemesi, yalnızca kavramsal bir boşluk değil; aynı zamanda Harvey’in (2008) belirttiği günümüz şehirlerinde yaşanan kimlik krizi, mekânsal adaletsizlik, kamusal alan kaybı gibi sorunların da besleyicisi olmasına neden olmaktadır. Bu sorunlara çözüm ararken, Harvey’in (2003) şehir hakkı ve mekânsal adalet çağrısının yanı sıra, şehirleri gündelik karşılaşmaların ve müzakerelerin yaşandığı bir toplumsal altyapı olarak gören (Amin & Thrift, 2002) yaklaşımlar da yol gösterici olabilir. İslam şehrinin tarihsel tecrübesi, bu kuramsal tartışmalara zengin bir zemin sunmaktadır.

Literatürde bu kavrama yönelik çalışmaların çoğunlukla tarihsel ve normatif eksende yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak ifade edilen yaklaşım, kavramın çağdaş şehir sorunlarına katkı sunabilecek yönlerinin görünür olmasını engellemektedir. İslam şehri, yalnızca tarihsel bir gerçeklik değil; günümüz şehir tartışmalarında alternatif bir kuramsal çerçeve olarak da ele alınmalıdır. Çalışma, literatürdeki bu eksiklikleri giderme doğrultusunda kurgulanmıştır.

Çalışmanın amacı, İslam şehrine yönelik çağdaş şehir tartışmalarıyla bağ kurabilecek dinamik bir kuramsal zemin oluşturarak bu doğrultuda literatürdeki eğilimleri sistematik olarak ortaya koymaktır. Araştırma, yalnızca literatürün nicel boyutunu değil; aynı zamanda içeriksel derinliğini, disiplinler arası geçişkenliğini ve kavramsal evrimini de ortaya koymayı hedeflemektedir. Amaç doğrultusunda WoS veri tabanında yayımlanmış çalışmalar bibliyometrik analizle incelenmiştir. Veriler, VOSviewer yazılımı kullanılarak analiz edilmiş, kavramsal kümeler ve tematik yoğunluklar eş-oluşum(*co-occurrence*) tekniğiyle görselleştirilmiştir. Bu yöntem, literatürdeki ana eğilimleri, tematik dönüşümleri ve araştırma boşluklarını sistematik biçimde ortaya koyma olanağı tanımıştır. Bu çalışma, İslam şehri kavramına yönelik literatürdeki ilk kapsamlı bibliyometrik analiz olup; kavramın çağdaş toplumsal, çevresel ve yönetişimsel bağlarla ilişkisini görsel ve analitik düzlemde ortaya koymaktadır.

Çalışmada sırasıyla, İslam şehri kavramı tanımlanmış; ardından literatürdeki tematik yönelimler dönemsel olarak incelenmiştir. Yöntem bölümünde bibliyometrik analiz süreci detaylandırılmış; bulgular başlığında ise kavramsal kümeler ve araştırma boşlukları nicel ve nitel değerlendirmelerle ortaya konmuştur. Sonuç ve tartışma bölümünde ise alana ilişkin öneriler sunulmuştur.

İslam şehri kavramı

İslam, sadece bireysel inanç sistemi değil; aynı zamanda hukuk, siyaset, toplum ve şehir hayatını da düzenleyen bütüncül bir medeniyet anlayışıdır. Bu nedenle İslam, bir din olmanın ötesinde bir medeniyet tasavvurunu da içerir. Nitekim İslam, kurduğu şehir modeliyle yalnızca inananlara değil, çevresindeki farklı topluluklara da toplumsal ve mekânsal bir cazibe sunmuştur (Özcan, 2001:31).

Kaynağını Kur'an-ı Kerim, sünnet ve fıkhıtan alan İslam şehri (Serjeant, 1993: 19); mekânın fiziksel düzeniyle birlikte, toplumsal ilişkilerin, yönetsel yapının ve kültürel aidiyetlerin İslamî değerler ekseninde şekillendiği, merkezi semboller (cami, çarşı, hamam, İslam bahçesi (yeşil alan), medrese vb.) etrafında örgütlenen, adalet, mahremiyet ve maslaha (kamu yararı) gibi temel ilkelerle inşa edilen özgün bir şehir modelidir.

Kamu yararı ilkesi, İslam hukuk literatüründeki maslaha prensibine dayanır ve şehir hayatının düzenlenmesinde merkezi bir rol oynar. Pazar yerlerinin denetlenmesi, komşuluk hukuku çerçevesinde bina yükseklikleri ve yol genişlikleri gibi doğrudan şehir hayatına dokunan birçok düzenleme, toplumun genel faydasını gözetme ve zararı önleme amacı taşıyan bu ilkeye göre şekillenmiştir (Akarlı, 2010).

Bu ilke, İslam şehrinin sadece fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal adaleti ve düzeni gözeten ahlaki ve hukuki bir çerçeveye sahip olduğunu gösterir.

Marcais (1957) ve Grunebaum (1961) gibi erken dönem araştırmacılar, İslam ile şehir arasında bağ kurarak, şehirleşmenin İslam'daki merkeziliğine işaret etmişlerdir.

İslam şehirlerinin ilk örnekleri, Hz. Muhammed'in 622 yılında Medine'ye hicretiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Medine, İslam toplumunun ilk siyasal, hukuki ve sosyal düzeninin kurulduğu yer olarak, İslam şehrinin prototipi sayılır. Daha sonra kurulan Kûfe (638), Basra (636), Fustat (641) gibi şehirler, askeri garnizonlar olarak başlamış, zamanla sivil ve dini kurumların da eklenmesiyle klasik İslam şehirlerine dönüşmüştür (Grunebaum, 1961; Can, 2021: 174-209).

İslam şehri mekânsal olarak, merkezinde cami, caminin yanında darü'l imara (*yöneticinin evi*) ve hamam, cami etrafında çarşı, çarşıdan sonra ışınsal sokaklar (genellikle dar ve çıkmaz sokak yapısı), mahremiyet anlayışına göre konumlanmış evler, şehrin dışında dinlenme ve tefekkür imkanı sağlayan yeşil alandan (İslam Bahçeleri (Ekinci, 2016: 6)) oluşmaktadır (Serjeant, 1993; Göksoy-Sevinçli, 2022; Can, 2001: 99-141).

İslam şehri, sadece Müslümanların yaşadığı homojen bir yerleşim birimi değildir; bilakis farklı inanç gruplarının bir arada yaşadığı çoğulcu bir yapıya sahiptir. Ancak bu çoğulcu yapı, kendi içinde yekpare değildir. İslamî olanın tanımı da siyasi ve mezhepsel bağlamlara göre farklılaşır. Örneğin, genellikle daha adem-i merkeziliyetçi ve mahalle odaklı gelişen Sünni şehir modeline karşılık, Şii-Safevi Devleti'nin başkenti İsfahan'da durum farklıdır. İsfahan'da Meydan-ı Şah (İmam Meydanı), sadece bir dini merkez değil; aynı zamanda şahın mutlak iktidarını, devletin ekonomisini (çarşı) ve teolojik meşruiyetini (camiler) tek bir anıtsal mekânda birleştiren bir merkez olarak tasarlanmıştır. Bu model, Sünni şehirlerdeki organik yapıdan ayrılarak, devletin ve mezhebin mekânı nasıl şekillendirdiğine dair bambaşka bir İslam şehri yorumu sunar (Blake, 2013).

Şehirlerin *İslam şehri* sayılmasını sağlayan, nüfus bileşiminden ziyade mekânsal ve kurumsal yapının İslamî değerlerle şekillenmiş olmasıdır. Bu nedenle, Lapidus (1969) ve Abu-Lughod'un (1987) belirttiği üzere Müslümanlarla birlikte gayrimüslimlerin de yaşadığı ve İslamî kurumların (cami, vakıf, medrese vb.) ön planda olduğu şehirler, İslam şehri olarak anılmaktadır. Nitekim tarihsel olarak Kahire, Bağdat, Şam gibi şehirlerde Yahudiler ve Hristiyanlar, kendi mahallelerinde yaşarken; şehir genelinde kamu düzeni, mimari organizasyon ve sosyal işleyiş İslam hukukuna ve toplumsal normlara göre yürütülmüştür (Goitein, 1999).

İslam şehri kavramı güçlü tarihsel kökenine karşın Batılı sosyal bilimcilerce genellikle görmezden gelinmiştir. Weber'in (2010) belirli bir tarihsel döneme özgü (Ortaçağ) Batı şehrini model alan ideal tip kavramsallaştırması, bir yerleşimi şehir yapan temel unsurları kurumsal otonomi, askeri özerklik ve hepsinden önemlisi kendi hukukuna sahip bir yurttaşlar birliği (komün) statüsü olarak tanımlar. Weber'e göre bir yerleşimi Batı'ya özgü anlamda şehir yapan, bir kaleye ve düzenli bir pazara sahip olmasının yanı sıra, hepsinden önemlisi, kendi hukukuna, kendi mahkemesine ve siyasi özerkliğe sahip bir yurttaşlar birliği (komün) statüsü taşımasıdır. Weber, bu Batı merkezli rasyonaliteye dayanan tanıma, yalnızca Batı şehirlerinin dahil olduğunu savunur. Weber'in daha çok formel hukuka ve otonomiye odaklanan ideal tip şehir modeli, İslam şehrinin kendine özgü yapısını tam olarak açıklamakta yetersiz kalır; zira İslam şehrinin sosyal ve ekonomik yapısı, sadece formel kurallarla değil, aynı zamanda vakıf sistemi gibi sosyo-ekonomik kurumlar ve tüm toplumsal hayatı düzenleyen bütüncül bir inanç sisteminin ürünüdür (Lapidus, 1969). Weberci çerçevenin bu dışlayıcı yaklaşımının, İslam şehri kavramının literatürde neden geç yer edindiğine dair yapısal faktörlerden biri olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, bu gecikmenin bir diğer nedeninin, İslam şehirlerinin toplumsal yapısında Batı şehirlerindeki gibi belirgin sınıf mücadelelerinin ve buna bağlı özerk şehir kimliklerinin daha sınırlı olmasından kaynaklanıp kaynaklanmadığı da önemli bir tartışma konusudur. Türkiye'deki akademik çalışmalarda, Türk-İslam şehri kavramı uzun süre İslam şehirlerinin yerel yorumu olarak öne çıkmıştır. Ancak bu kavram, genellikle Osmanlı merkezli bir şehir modeliyle sınırlı kalmış; İslam şehirlerinin evrensel boyutu yeterince değerlendirilmemiştir. 'İslam Şehri' tanımlaması ise ancak İnalçık'ın (1990) *İstanbul: An Islamic City* makalesiyle belirginlik kazanmıştır. 1990'lara kadar süren bu kavramsal eksiklik, literatürdeki zayıflığı da açıklamaktadır.

İslam şehri, özellikle 20. yüzyılda hem oryantalist hem de Müslüman şehir planlamacıları ve sosyal bilimciler tarafından farklı açılardan tartışılmıştır. Lapidus (1969) İslami şehir modelinin merkezîyetçi yapısını, cami, çarşı ve saray üçlüsü etrafında oluşan şehir organizasyonu üzerinden tanımlar. Abu-Lughod (2009) ise bu modeli organik şehir olarak değerlendirir. Çünkü geleneksel Arap şehirlerinin planlanmasındaki esnekliğe vurgu yapılırken öte yandan, tek tip bir İslam şehri modelinin varlığını sorgulanmakta ve yerel bağlamların belirleyiciliğine dikkat çekilmektedir (Abu-Lughod, 1987). Bu tartışmalar, İslam şehri kavramının tekil değil, çoğulcu ve bağlama bağlı bir yapı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla İslam'ın hâkim olduğu şehirlerin her biri ayrı tarihsel, coğrafi ve sosyokültürel dinamikler ışığında incelenmelidir. Bu yaklaşım, hem literatürün çeşitlenmesine katkı sağlayacak hem de İslam şehirlerinin evrensel özellikleri ile yerel farklarını karşılaştırmalı olarak ortaya koyma imkânı sunacaktır. Özellikle mekân kullanımı, toplumsal örgütlenme biçimleri, mimari tercihler ve vakıf sistemlerinin işleyişi gibi

unsurlar, her şehirde farklı şekilde yorumlandığı için tek tip bir model yerine çoklu okumalara dayalı derinlikli analizler gerektirmektedir.

İfade edilen gereklilikten hareketle bu çalışmada, Weber'in Batı merkezli şehir tanımına karşılık, İslam medeniyetinin kendine özgü şehir örgütlenmesi kuramsallaştırılmaktadır. Aynı zamanda, bu tarihsel çerçeveyi günümüz şehir sorunlarıyla ilişkilendirerek; adalet, mahremiyet, kamusal alan ve toplumsal aidiyet gibi meselelerde İslam şehir modeline çağdaş anlamda yeniden değerlendirilebileceğini bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

İslam şehri çalışmalarında tematik yönelimler

İslam şehri üzerine yapılan çalışmalar sınır olmakla birlikte, tarihsel bir model olarak tanımlanmasından, modern şehir tartışmalarına kadar uzanan geniş bir alana yayılmıştır. Konu kapsamındaki literatür geleneksel olarak incelendiğinde beş temel tema etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların tematik çeşitliliği ve dönüşümü, bu alanın yalnızca mimari veya tarihsel bir olgu olmadığını, aynı zamanda çok boyutlu, sosyokültürel ve politik bir analiz alanı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Literatür, farklı dönemlerde farklı ağırlıklar kazanmakla birlikte, her yeni yayın önceki anlatıların sınırlarını genişletmiş, kimi zaman da radikal biçimde sorgulamıştır. Sunulan tematik ayrımlar ve tarihsel aralıklar, katı ve keskin sınırlar olarak görülmemelidir. İslam şehri gibi geniş bir alanda, farklı coğrafyalardaki yaklaşımlar eş zamanlı olarak varlığını sürdürmüştür. Buradaki amaç, literatürdeki belirli fikir akımlarının, özellikle Batı akademisindeki etkili yayınlar nezdinde, hangi zaman dilimlerinde bir tematik yoğunlaşma yarattığını ve bir sonraki tartışma dalgasını nasıl tetiklediğini ortaya koymaktır.

Ana Eksen 1: İslam şehri literatüründe mekânsal model ve teorik temeller

Ana eksen 1'de 1980'lerden 1999'lara uzanan süreçte literatür, İslam şehirlerinin normatif yapısını ve ideal şehir modelini açıklama çabasıdadır. Şehirlerin morfolojik yapısı, mahalle düzeni ve dini merkezler temel alınmıştır. İslam şehri kavramı yapısal model olarak ele alınmış, genellikle mahalle yapısı, cami merkezlilik, kapalı sokak örgütü ve fonksiyonel ayrışma gibi biçimsel öğeleri öne çıkartılmıştır.

Vonsivers (1995), Fes medinesindeki geleneksel İslam şehir yapısının günlük yaşam kalıpları bağlamında nasıl devam ettiğini, bozulduğunu ve yenilendiğini coğrafi bir bakışla analiz etmektedir. Serjeant (1993) farklı yazarların çalışmalarından oluşturduğu kitabında, İslam şehirlerinin kurumsal yapı ve mahalle

merkezliliğini tarihsel belgeler üzerinden ele almıştır. Fleming ve Swan (1992), Çin seramiklerinin içeriğini analiz ederken İslam dünyasına yapılan ticaret yoluyla nasıl yayıldığını arkeolojik verilerle açıklamaktadır. AlSayyad (1987), İslam şehirlerindeki mekânsal düzenin temel tasarım kalıplarını analiz ederek, şehir formunun kültürel ve dini unsurlarla nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kathirithamby (1981) 1500-1800 yılları arasında Melaka'dan Jogjakarta'ya kadar uzanan İslam şehirlerinin gelişimini, siyasi otorite, ticaret ve İslami kurumlar bağlamında tarihsel bir perspektifle incelemektedir. Montêquin (1980), İslam şehrinin geleneksel çevresini, fiziksel yapısını ve sosyo-kültürel örgütlenmesini tanımlayarak, mimari, mekânsal ve toplumsal boyutlarıyla klasik İslam şehri modelini ortaya koymaktadır. Öncesi dönemde ise Swartz& Hourani (1973), *İslam şehri var mı?* sorusu çerçevesinde kavramın oryantalist eleştirisini yaptıkları bilinmektedir.

Ana Eksen 2: Postkolonyal eleştiriler ve modernleşme kışkırtıcılığı İslam şehri

Önceki tarihsel ve morfolojik yaklaşımlara tepki olarak İslam şehri paradigmasına yönelik eleştirel sorgulamalar artmış, kolonyal etkiler ve modern şehir planlaması tartışmaya açılmıştır. Literatür, oryantalist temsilleri ve kolonyal şehir planlamalarının şehir belleğinde nasıl kalıcı izler bıraktığını tartışmış; özellikle Kuzey Afrika ve Orta Doğu şehirleri üzerinden postkolonyal analizler geliştirmiştir. Ancak bu tartışmalar genellikle teorik düzeyde ilerlemiş, saha gözlemleri ve yerel aktör anlatıları sınırlı kalmıştır.

Jajarmi (2009), İran'da 1999 yılında kurulan şehir meclislerinin (city councils) yerel demokrasi üzerindeki etkilerini ve İslami şehir paradigmasıyla ilişkisini incelemektedir. Khan (2008), küreselleşmenin İslam şehirleri üzerindeki etkisini tartışmıştır. O'meara (2007) İslam şehirlerini anlamada duvarlar, sınırlar, ve mekânın hukuki/estetik düzenlenişi gibi unsurların nasıl belirleyici olduğunu göstermekte; bu yönüyle, Müslüman şehir mimarisinin estetik bir nesne olarak ele alınmasını eleştirir. Mills (2006), İstanbul'un Kuzguncuk semtinin, ulusal hafızanın ve kimliğin şekillenmesinde nasıl merkezi bir rol oynadığı ve dönüşümünü tartışılmaktadır. Bonine (2005), İslam şehirlerini modernleşme ve küreselleşme kapsamında ele almıştır. Bu dönemde ortaya çıkan çalışmalarda teorik zenginliğe rağmen, nitel saha verisine dayalı analizlerin sınırlı kaldığı, aktör temsillerinin (kadınlar, azınlıklar, yerel liderler) yeterince yansıtılmadığı görülmektedir.

Ana Eksen 3: İslam şehri çalışmalarında sosyal dinamikler ve mekânsal etkileşim

Eleştirel değerlendirmelerin ardından şehirlerin sosyal yönü, mahalle ilişkileri, sembolik mekânlar ve refah kavramı literatürde öne çıkmıştır. İslam şehri yalnızca fiziksel yapısıyla değil, içinde yaşayan toplulukların örgütlenme biçimleriyle ele alınmıştır. Kolektif eylem, komşuluk ilişkileri, mahalle dayanışması, sembolik yapılar gibi konular çalışmalara girmiştir. Bu da İslam şehirlerine yönelik ilgiyi normatif değil, deneyimsel bir zemine çekmiştir. Ancak bu dönem literatürü, geleneksel biçimsel mirasla çağdaş sosyal dönüşümleri bütünleştirme konusunda hâlâ metodolojik bir senteze ulaşamamıştır.

Karimian ve Seyedein (2010), erken İslam dönemine geçiş sürecindeki şehir ve mimari dönüşümü incelemektedir. Akşit (2011), İran'daki kadınların kamusal mekân deneyimlerini İslam şehir dokusu bağlamında analiz ederek, toplumsal cinsiyetin şehir mekânını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Sarfaraz vd. (2012), Jurjir Camii'nin cephe süslemelerinde ve yapı formlarında Sasani sanatının etkilerini inceleyerek, erken dönem İslam mimarisinin biçimsel kökenlerine ışık tutmaktadır. Dehgani vd.(2013), İslam şehirlerinin geleneksel morfolojik yapısını analiz ederek, modern şehir planlama süreçlerinde bu mirasın nasıl dikkate alınabileceğini tartışmaktadır. Wolper (2014), geç ortaçağ İslam şehirlerinde mimari yapıların (özellikle dini ve kamusal kurumların) şehir dokusunu nasıl biçimlendirdiğini inceleyerek, bu yapıların toplumsal ve yönetsel işlevlerine odaklanmaktadır. González (2015), geleneksel tarih yazımının büyük camilere odaklanmasını eleştirerek, küçük dini yapıların sosyal ve mekânsal önemine dikkat çeker. Nesari vd. (2016), İslami dönemde İran şehirlerinin oluşumunda dini türbe yapılarının rolünü incelemektedir. Faleh (2017), Tunus medinasındaki yaşam kalitesini sürdürülebilirlik analizi bağlamında değerlendirmiştir. Lassner (2017), dini yapıların yerel siyasetteki etkisini siyasi analiz yöntemiyle çözümlemiştir. Ersoy ve Altundere (2017), İslam şehirlerinde pazar ve devlet ilişkisini ekonomik tarihsel analizle irdelemiştir.

Ana Eksen 4: Disiplinlerarası açılım ve güncel şehir sorunları

Son dönem literatürü, İslam şehirlerinin güncel şehir sorunlarıyla kesiştiği yeni kavramsal alanlara doğru genişlemiştir. Literatürdeki en dinamik ve güncel tartışma eksenlerinden biri, İslam şehri tarihsel bir kalıp olarak değil, yaşayan bir politika ve yönetim (*governance*) alanı olarak ele alan çalışmalardır. Bu alandaki araştırmalar, merkeziyetçi devlet anlatılarının ötesine geçerek, gücün ve hizmetin mahalle düzeyinde nasıl organize edildiğine odaklanır. Şehir-yönetişim, refah, iklim değişikliği, çevresel adalet, diaspora gibi temalar, İslam şehirlerinin sadece geçmişin

konusu değil, geleceğin tartışma zemini olduğunu göstermektedir. Ayrıca yöntemlerde etnografya, regresyon analizi, mekânsal tipoloji, kamu politikası çözümlemesi gibi disiplinlerarası araçlar yaygınlaşmıştır.

Christ (2025), Memlûk Dönemi'nde yerel ticaret diplomasisini tarihsel belge çözümlemesiyle açıklamıştır. Hammad vd. (2025), modern sitelerin sosyal bütünlüğe etkisini mekânsal dönüşüm analiziyle irdelenmiştir. Modern İslam şehirlerinin iklim değişikliğiyle ilişkisi, özellikle Tahran (Pazhuhan, 2023) ve Tebriz (Reshad vd., 2024) gibi şehirlerde ele alınmıştır. Reshad ayrıca, Tebriz'deki gençlerin refahını nicel anket ve regresyon analiziyle incelemiştir. Bu çalışmalar, çevresel olanakların gençlerin refahına etkisini ya da şehir yönetişimi açısından iklim dirençliliğini incelemektedir. Arafat (2024), Mekke'deki diasporik yaşamı etnografik yöntemle değerlendirmiştir. Çağaptay (2024), Bizans'tan Osmanlı'ya dönüşüm sürecini Bursa özelinde incelerken; Sánchez vd. (2024), Qartayanna şehrinde hayvan kalıntıları üzerinden şehrin tüketim alışkanlıklarını ortaya koymuştur. İslam şehirlerinde mahallelerin sosyal organizasyon üzerindeki etkisi, özellikle Necd bölgesi (Alnaim & Noaime, 2024) ve geleneksel Arap şehirleri (Dabbour, 2021) üzerine yapılan çalışmalarla öne çıkmaktadır. Çalışmalar mahallenin sadece bir sosyal dayanışma birimi olmadığını; aynı zamanda güvenlik, çevresel adaptasyon ve uyumsuzlukların çözümü gibi konularda karar alma süreçlerini yürüten bir yönetim mekanizması olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, İslam şehirlerinin çoğulcu ve yerinden yönetimli yapılar sunduğuna dair tezi güçlendirmektedir. Bu tarihsel modellerin günümüzdeki yansımaları da önemli bir tartışma alanıdır. Navruz'un (2024) Konya İslam şehrini tarihsel perspektiften ele aldığı ve son dönem İslam şehirlerinin canlandırılmasına yönelik politikaları değerlendirdiği çalışması, katılımcı planlama, yerel kimlik ve aidiyet gibi güncel şehri ilgilendiren müdahalelerle bu tarihsel mirasın nasıl ilişkilendirildiğine dair önemli bir örnek sunar. Benzer şekilde, Molaei'nin (2024) İran'daki *arsen* planlama modelini analiz etmesi veya daha önceki bir çalışmada Jajarmi'nin (2009) İran şehir meclislerini incelemesi, geleneksel yönetim anlayışlarının modern belediye yapıları ve yerel demokrasi pratikleriyle nasıl etkileşime girdiğini veya çatıştığını gösterir. Bu çalışmalar bir bütün olarak, İslam şehri tartışmasını sadece morfolojiden ibaret görmeyip, onu günümüzün yerel otoritenin meşruiyeti, kamu hizmeti dağıtımı ve şehre yönelik müdahaleler gibi temel yönetim sorunlarıyla ilişkilendirerek, kavrama yeni ve politik bir boyut katmaktadır.

Demir (2023), Osmanlı şehirlerindeki kolektif eylemleri Weberci bir perspektifle yeniden yorumlamıştır. Bu analiz, söz konusu eylemlerin Batı'ya özgü politik özerkliğe sahip bir komün yaratma amacından ziyade, merkezi otoriteyle müzakere etme mantığına dayandığını savunarak Batı-dışı bir kolektif eylem mantığına dayandığı sonucuna ulaşmıştır. Yavuzylmaz ve Şimşir (2023),

Konya'daki Küçük Karatay Medresesi özelinde, mimari mirasın korunmasında tarihsel belgelerle modern dijital belgeleme tekniklerinin birleştirilmesinin, savunulabilir bir yeniden inşa (*restitüsyon*) projesi için geçerli bir yöntem olduğunu ortaya koymuştur. Sevinçli-Göksoy (2022), Türkiye'de İslam şehir anlayışını ve dönüşümünü incelemiştir. Doğu ve güneydoğu Anadolu örneğinde gerçekleştirilen çalışmada seyahatnameler ve önceki dönemlere ait fotoğraflar incelenerek şehirler üzerinde, kapitalizm, modernizm ve postmodernizmin dönüştürücü etkisi ortaya koyulmuştur. Pourmohammadi vd. (2022), İslam şehir anlayışını Kur'an merkezli olarak tefsirsel yöntemle yeniden tanımlamıştır. Form odaklı İslam şehri teorisinin oryantalist bir icat olduğunu reddederek, gerçek bir İslami şehir anlayışının etik ilkelere dayanması gerektiği sonucunu savunmuştur. Giovannoni (2022), modern şehir planlamasının rasyonel mantığı içinde, bir zamanlar şehri organize eden kutsal mekânların manevi ve toplumsal etkisinin nasıl kaybolduğunu ve bu ilişkinin yeniden nasıl kurulabileceğini sorgulamıştır. Sürdürülebilir bir şehir yaşamı için planlama pratiğinin maneviyat ve kutsallık kavramlarını yeniden gündemine alması gerektiğini vurgulamıştır. Sobti (2021), Orta Asya ve Hint alt kıtasındaki banliyö İslam şehirlerini kültürel-tarihsel bir analizle ele alarak klasik merkez-çeper ikiliğini sorunsallaştırırken İslami sosyal ağların merkezden bağımsız, daha akışkan mekânlarda da yeniden üretilebildiğini göstermiştir. Abarghouei& Mansouri (2021), seyahatnameler üzerinden İran şehirlerinin morfolojik organizasyonunu okuyarak metin ve mekân arasındaki ilişkinin cami-çarşı merkezi, kale ve mahallelerden oluşan tutarlı bir mekânsal örüntüye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Termez (Portero vd., 2021) ve Calatrava (Naranjo, 2019) gibi yerlerde yapılan zooarkeolojik incelemeler, şehirlerin ekolojik hafızasını açığa çıkartmakla birlikte şehirlerin uzak ticaret ağlarıyla olan entegrasyonu ortaya koyulmuştur. Daza (2020), Almeria'daki sur yapım tekniklerini analiz ederken, Alvarez ve arkadaşları (2020) Al-Bunayya gibi şehirlerin kale mimarisini inceler. Bu incelemelerle Endülüs'teki şehir surlarının ve kale yapılarının, sadece birer savunma hattı olmadığı, aynı zamanda kullanılan malzeme ve tekniklerle devletin kapasitesi ve siyasi otoritesini sergileyen anıtsal birer simge olduğu sonucu ortaya koyulmuştur. 2019 yılı, hem siyasi hem de arkeolojik analizlerin yılıdır. Dumper (2019), kutsal şehirlerdeki siyasi iktidar, dindarlık ve halk arasındaki karmaşık ilişkiler üçgenini modern bir perspektifle ele almaktadır. Modern kutsal şehirler üzerinede yapılan çalışmada, bu şehirlerdeki gelişimin, genellikle dindar halkın ihtiyaçlarından çok, ulusal iktidarların uluslararası meşruiyet ve siyasi kontrol sağlama arzusuna göre şekillendiği tespitinde bulunulur. Nihayetinde, Rahim ve arkadaşları (2018) ise, İslam şehirlerindeki estetik ve mekânsal düzenin altında yatan kozmolojik ve matematiksel bir ilke olarak geometrinin rolünü ve anlamını tartışmaya açar. Çalışmada mekânsal düzende geometrinin sadece bir süsleme aracı olmadığı, aksine kâinatın düzenini yeryüzünde yansıtan, hem estetik hem de manevi bir ilke olarak kullanıldığı vurgulanmaktadır.

Çeşitli temalardaki çalışmalar, İslam şehir morfolojisinin sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir anlatı olarak okunabileceğini göstermektedir. İlk ana ekseninde yer alan 1980-1999 arası çalışmalar paradigmayı kurarken, ikinci ana eksen (2000-2009 arası) sorgulamış ve eleştirmiş, üçüncü ana eksen (2010-2017) sosyal yönlelere odaklanmış, son ana eksen (2018-2025'in ilk yarısı) ise çevresel, politik, mekânsal ve dini temaları bir arada değerlendirmiştir. Artık İslam şehirleri, yalnızca geçmişin mirası değil; bugünün şehir sorunlarına tarihsel, kültürel ve etik alternatifler sunan zengin bir düşünsel alan olarak değerlendirilmektedir. Literatürdeki bu tematik evrilme, yeni soruları ve metodolojik açılımları beraberinde getirmektedir. Mekânın kutsallığı ile kamusalılığı arasındaki sınırlar, şehir hakkı ile inanç normları arasındaki gerilimler ve göç, iklim, dijitalleşme gibi küresel krizler bağlamında İslam şehirlerinin yeniden düşünülmesi bu alanın önünü açacaktır. Bu kapsamda yapılacak bibliyometrik haritalandırma, kavramsal geçişkenlikleri ve boşlukları daha görünür kılacaktır.

Yöntem

Bilimsel bilginin üretim süreçlerinin anlaşılması, alan yazının yapısının sistematik biçimde çözümlemesiyle mümkündür. Bu bağlamda bibliyometrik analiz, belirli bir konuda yayımlanmış çalışmaları istatistiksel ve görsel tekniklerle inceleyerek, literatürdeki eğilimleri, etkileşim ağlarını ve araştırma boşluklarını ortaya koyan güçlü bir yöntemdir. Bibliyometrik yaklaşımlar, özellikle sosyal bilimlerde gibi disiplinler arası geçişkenliği yüksek alanlarda, kavramsal yoğunluk ve kümelenme ilişkilerini açıklamada yaygın biçimde kullanılmaktadır (Donthu et al., 2021; Aria & Cuccurullo, 2017).

Bu çalışmada, İslam şehri kavramına ilişkin akademik üretimi bibliyometrik yöntemle incelenmektedir. Çalışmanın veri seti, bibliyometrik analizlerde yaygın olarak kullanılan Web of Science (WoS) ve Scopus veri tabanları arasından yapılan bir değerlendirme sonucunda WoS'dan elde edilmiştir. Literatürde her iki veri tabanının da kendine özgü avantajları olduğu belirtilmekle birlikte (Pranckute, 2021), bu çalışmada çeşitli gerekçelerle WoS'un kullanılması tercih edilmiştir. Birincisi, WoS'un özellikle sosyal bilimlerde ve beşeri bilimlerde derinlemesine ve yüksek etki faktörlü dergileri indeksleme konusundaki güçlü reputasyonu, İslam şehri gibi çok disiplinli bir konu için daha uygun bir zemin sunmaktadır (Zhu & Liu, 2020). İkincisi, Şimşek ve Nalbant'ın (2023) da belirttiği gibi, WoS, en çok tercih edilen ve diğer veri tabanlarına göre kapsamı geniş bir veri tabanı olmakla birlikte WoS'un sunduğu verilerin standardizasyonu ve temizliği, VOSviewer gibi yazılımlarla yapılacak analizler için teknik bir avantaj sağlamaktadır. Son olarak, WoS'un 1900'e kadar uzanan kapsamlı tarihsel arşivi, kavramın entelektüel kökenlerini takip etme olanağı tanımıştır. Elbette hiçbir veri tabanının tam anlamıyla

eksiksiz olmadığı ve bu çalışmanın bulgularının, WoS veri tabanının sunduğu çerçeveye sınırlı olduğu unutulmamalıdır.

WoS, uluslararası ve yüksek etki faktörlü yayınları kapsamı açısından önemli bir kaynak olsa da, özellikle Batı ve İngilizce merkezli bir akademik üretime odaklanma eğilimindedir. Bu durum, çalışmanın kapsamı açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye (örneğin ULAKBİM, TR Dizin), İran, Mısır ve Pakistan gibi İslam coğrafyasındaki ülkelerde, özellikle yerel dillerde (Türkçe, Farsça, Arapça vb.) yayımlanmış çok sayıda çalışma bu analizin dışında kalması kaçınılmazdır. Bu sınırlılığın, literatür haritasının nihai görünümünü etkilemiş olması muhtemeldir. Örneğin, bölgesel indeksler dahil edilseydi, Türkiye özelindeki şehir ve İslamcılık tartışmaları, İran'daki devrim sonrası şehir planlaması pratikleri veya Mısır'daki tarihi dokunun korunması üzerine yerel dildeki yapılan polemikler, mevcut analizimizde olduğundan çok daha belirgin birer tematik küme olarak ortaya çıkabilirdi.[†] Dolayısıyla, bu çalışmanın sunduğu bibliyometrik harita, İslam şehri üzerine yapılan tüm küresel akademik üretimin bir resmi değil, bu konunun uluslararası ve ağırlıklı olarak İngilizce literatürdeki yansımalarının ve entelektüel seyrinin bir haritasıdır. Bu önemli ayrımın altını çizmek, bulguların doğru yorumlanması için kritik öneme sahiptir.

WoS Tarama sürecinde, İslam şehir anlayışını doğrudan veya dolaylı olarak konu edinen literatüre erişmek amacıyla 03/03/2025 tarihinde şu anahtar kelimeler kullanılmıştır: *Islamic City* (İslami şehir) OR *Islamic Urbanism* (İslam şehirciliği) OR *Islam City* (İslam şehri).

Tarama kapsamında filtreleme yapılmadan 1980-2025 yılları arasındaki yayınlar dikkate alındığında niceliksel olarak 244 çalışma olduğu görülmüştür. Ancak çalışmalar değerlendirildiğinde toplam 173 yayın elde edilmiş, veri kümesi .RIS formatında dışa aktarılmıştır. Aktarılan verilerin, bibliyometrik analizi için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. VOSviewer yazılımı (Van Eck& Waltman, 2010), akademik üretimin ağ temelli haritalarını çıkarma konusunda en sık tercih edilen araçlardan biridir. VOSviewer, hem görsel hem de analitik yetenekleri sayesinde, bilimsel alanların gelişim dinamiklerini gösteren items, clusters, density gibi araçlarla araştırmacıya önemli veriler sunar. Yazılımın eş-oluşum (co-occurrence) analizinde minimum eşik belirleme özelliği (bu çalışmada 3 kez geçme koşulu) aracılığıyla, veri yoğunluğu dengelenmekte ve anlamlı kavramsal kümeler oluşturulmaktadır (Van Eck& Waltman, 2014). Eş-oluşum analizi, genellikle

[†] Örneğin Türkiye'deki şehir ve İslamcılık tartışmaları için bkz. Nilüfer Göle (2002); İran'daki devrim sonrası şehrin değişim için bkz. Asef Bayat (2010); Mısır'daki tarihi doku ve koruma politikaları için ise bkz. Timothy Mitchell (2002).

anahtar kelimeler, yazar isimleri ya da kaynaklar arasındaki ortaklıkların sıklığını temel almaktadır (Zupic& Čater, 2015). Bu çalışmada anahtar kelimeler üzerinden eş-oluşum analizi yapılmıştır. Anahtar kelimelerin birlikte kullanılma frekansları, kavramsal yapılar arasındaki bağları görselleştirmeye ve literatürün tematik haritasını çıkarmaya olanak tanımaktadır.

Bu yönetsel çerçeve sayesinde, İslam şehir literatürünün yalnızca nicel hacmi değil, aynı zamanda içeriksel çeşitliliği, kavramsal gelişimi ve akademik ağ yapısı derinlemesine değerlendirilmiştir. Çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- WoS veri tabanında İslam şehri teması hangi yıllarda daha yoğun ele alınmıştır?

(Yayınların yıllara göre dağılımı incelenerek, literatürdeki üretim yoğunluğunun dönemsel değişimleri analiz edilmiştir.)

- WoS veri tabanında İslam şehriyle ilgili akademik üretim hangi tür belgelerle gerçekleşmektedir?

(Makale, bildiri, kitap bölümü gibi yayın türleri sınıflandırılmış ve yayın biçimlerine ilişkin eğilimler ortaya konmuştur.)

- WoS veri tabanında hangi akademik disiplinler İslam şehri çalışmalarında baskındır?

(WoS kategorileri ve araştırma alanlarına dayalı olarak, hangi disiplinlerin literatürde daha fazla temsil edildiği sorgulanmıştır.)

- WoS veri tabanında İslam şehri çalışmalarıyla ilgili coğrafi bir denge var mı, yoksa belirli bölgeler mi öne çıkıyor?

(Yayınların yapıldığı ülkeler analiz edilerek, literatürün bölgesel yoğunluğu haritalanmıştır.)

- WoS veri tabanında İslam şehriyle ilgili en sık geçen anahtar kavramlar hangi tematik kümelerde toplanmaktadır?

(Anahtar kelime eş-oluşum analizine dayalı olarak, literatürdeki kavramların nasıl kümelendiği ve hangi temalarda birleştiği ortaya konmuştur.)

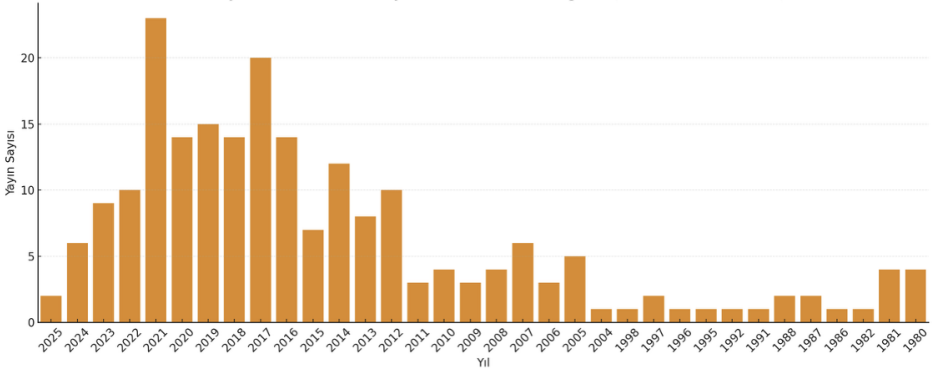
Bulgular ve yorum

Çalışmanın temel amacı, İslam şehri teması etrafında oluşan akademik literatürün gelişimini dönemsel, tematik ve mekânsal boyutlarıyla ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmada, disiplinler yoğunluk, belge türleri, coğrafi katkılar ve kavramsal kümeler çerçevesinde bulgular elde edilmiştir. VOSviewer yazılımı kullanılarak anahtar kelime birlikteliği, belge türlerinin dağılımı, coğrafi katkılar ve disiplinler sınıflamalar grafiksel olarak görselleştirilmiştir. Aşağıda her bir araştırma sorusuna karşılık gelen bulgular alt başlıklar hâlinde yorumlanmış, uygun görsel desteklerle sunulmuştur.

Zamansal dağılım: Yayın yoğunluğunun dönemsel seyri

Zamansal eğilim analizi, herhangi bir akademik alanın gelişim evrelerini ve ilgideki değişimleri belirlemek açısından temel bir göstergedir. Bu bağlamda, İslam şehir temasıyla ilişkili akademik yayınların yıllara göre dağılımı, alanın tarihsel seyri ve araştırma ilgisinin dönemsel artışlarını ortaya koymak üzere incelenmiştir. Bu zamansal analizde kullanılan dönemlendirme, yalnızca yayın sayılarındaki niceliksel artışlara değil, aynı zamanda çalışmanın önceki bölümünde de incelenen tematik kırılmalara dayanmaktadır. Her bir dönem, İslam şehri kavramına yönelik akademik yaklaşımlardaki belirgin bir dönüşümü temsil etmektedir.

Grafik 1. İslam Şehri Temalı Yayınların Yıllara Göre Dağılımı (1980-2025)

İslam şehri literatürü, 1980 yılından itibaren sınırlı sayıda üretime sahne olurken, 2000'li yılların başından itibaren artan bir ivme kazanmıştır. Özellikle 2015 sonrası dönemde yayın sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. 2020-2024 aralığı, hem yayın sayısı hem de içerik çeşitliliği bakımından literatürün en yoğunlaştığı dönemdir. Bu durum, kavramın sadece tarihsel bir model olarak değil, aynı zamanda güncel sorunlarla da ilişkilendirildiğini göstermektedir. Nitekim bu

dönemde yapılan yayınların, metnin ilerleyen bölümlerinde de değinildiği gibi, iklim yönetişimi (Pazhuhan, 2023), toplumsal cinsiyet (Veloşo, 2022) ve kolektif eylem (Demir, 2023) gibi çağdaş sorun alanlarıyla temasa geçtiği görülmektedir.

İlgili literatürün WoS’da 1980’lerde görünür olmasının nedeni bu tarih öncesinde İslam şehirlerinin büyük ölçüde oryantalist bakış açısıyla ele alınmasıdır. Bu yaklaşımlar, İslam şehrini tarihsel bağlamından kopararak durağan, değişmeyen ve evrensel bir şema gibi sunmuş; dolayısıyla kavramın sosyolojik, antropolojik ya da politik yönleri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Örneğin, Swartz vd. (1973), İslam şehirlerini yalnızca mimari ve yönetim merkezi olarak ele alarak, onları tarihsel süreç içindeki sosyal dönüşümlerinden izole biçimde değerlendirmiştir.

Öte yandan, İslam ülkelerinde yerli akademik üretimin sınırlı olması ve şehir tarihçiliğinin uzun süre Osmanlı merkezli ilerlemesi, İslam şehri kavramının farklı bağlamlarda tartışılmasını geciktirmiştir. 1950’lerden itibaren ivme kazanan şehir araştırmaları ise büyük ölçüde modernizm merkezli yürütülmüş; bu da İslam şehirlerini geleneksel ya da geçmişe ait olarak etiketleyerek kavramsal marjinalleşmeye yol açmıştır.

Bu sürecin entelektüel temelinde, Weber’in ilk olarak 1921’de yayımlanan ve Türkçeye *Şehir* (2010) başlığıyla çevrilen eserindeki Batı merkezli şehir tanımı yer almaktadır. Weber’in şehir anlayışı, Doğu şehirlerini bu kategorinin dışında bırakarak, onları şehre dönüşememiş yapılar olarak tanımlar. Bu yaklaşım, Abu-Lughod’un (1987) da işaret ettiği gibi, İslam şehirlerini uzun süre bilimsel ilgiden uzak, mitik bir yapı olarak konumlandırmıştır.

Özetle, kökeni Medine’ye dayanan İslam şehri modelinin 1980’lere kadar akademik literatürde görünür olmamasının ardında hem kuramsal altyapı eksikliği hem de modern şehircilik karşısında yeterli teorik reflekslerin geliştirilememiş olması yatmaktadır.

Ancak 1979’daki İran İslam Devrimi bu durumu önemli ölçüde değiştirmiştir. Roy’un (1994) ideolojik başarı, kuramsal paradoks olarak tanımladığı bu devrim, Dabashi’nin (2019) ifadesiyle yalnızca İran’ın iç politikasında değil, tüm İslam dünyasında entelektüel ve kültürel bir uyanışı tetiklemiştir. Bu uyanış, İslam şehri gibi kavramların yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamış ve kavramsal çeşitliliğin artmasına katkı sunmuştur.

1980-2005 dönemi, oldukça durgun ve düşük hacimli bir üretimle karakterizedir; bu da konunun henüz kurumsal bir araştırma eksenine hâline gelmediğini göstermektedir. Bu dönemde çıkan sınırlı sayıda çalışma, daha çok tarih ve arkeoloji gibi alanlarda bireysel vaka analizlerine odaklanan metinlerden

oluşmaktadır. Örneğin, bu dönemdeki çalışmalar belirli şehirlerin tarihsel gelişimini (Kathirithamby-Wells, 1986) , Fes medinesi gibi tekil bir şehrin morfolojisini (Vonsivers, 1995) veya klasik İslam şehri modelinin genel hatlarını (Montéquin, 1980) tanımlamaya odaklanmıştır.

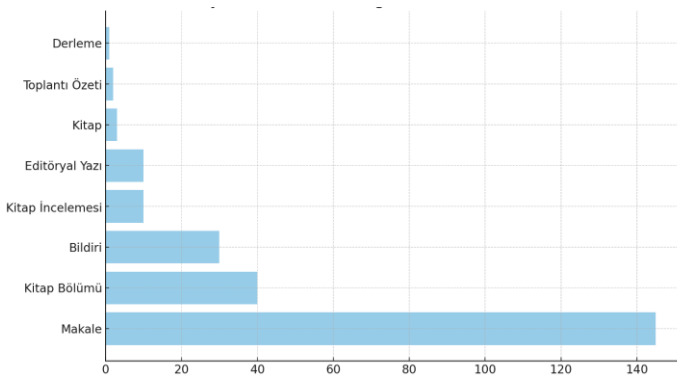
2006-2015 arası, literatürde belirgin bir canlanma gözlenmektedir. Bu artışta özellikle şehircilik, mimari ve kültürel miras çalışmaları çerçevesinde İslam şehir modelinin çağdaş tartışmalara dâhil edilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak asıl dikkat çekici sıçrama 2016'dan sonra, özellikle de 2021 yılında gerçekleşmiştir. 2021 yılındaki yayın artışı, İslam şehri temasının yeniden gündeme geldiğini işaret eder. Bu dönemde yapılan yayınlar, sadece tarihî İslam şehirlerinin analiziyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda modernleşme, iklim yönetişimi (Pazhuhan, 2023), toplumsal cinsiyet (Veloso, 2022), kamusal mekân ve kolektif eylem (Demir, 2023) gibi çağdaş sorun alanlarıyla da temasa geçmiştir.

2023-2025 yılları, bu ilginin sürdüğünü ancak yayın sayısında azalma eğiliminin başladığını göstermektedir. Bu durum, pandeminin etkileri ve yayın süreçlerindeki yavaşlamalarla ilişkilendirilebilir.

Akademik belge türleri üzerinden literatürel yoğunluk

Bir araştırma alanının bilimsel karakterini ve gelişme eğilimini anlamanın yollarından biri, o alanda yayımlanan belge türlerinin çeşitliliğini ve oranlarını incelemektir. WoS verilerine dayalı olarak elde edilen İslam şehri literatürüne ait belge türleri analiz edildiğinde, bu temanın hem kuramsal hem de uygulamalı yönelimlerle işlendiği görülmektedir. Aşağıda bu dağılımı gösteren grafik yer almaktadır.

Grafik 2. İslam Şehri Literatüründe Yayın Türlerinin Dağılımı

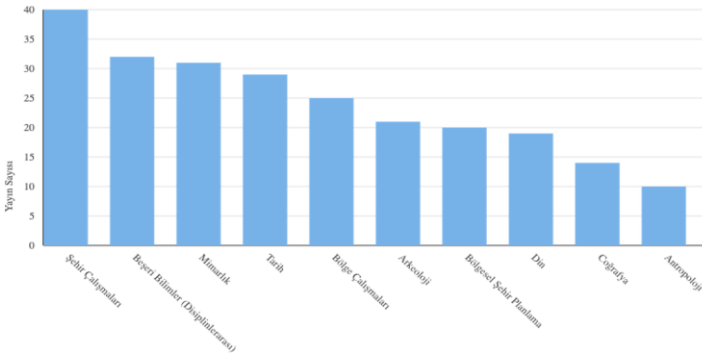

Article (Makale) türü %78 ile literatürdeki en baskın yayım biçimidir. Bu durum, konunun akademik dergilerde farklı yaklaşımlarla ele alındığını göstermektedir. Örneğin Pourmohammadi et al. (2022), İslam şehrinin fiziksel biçimi üzerine yürüttüğü Kur’ân temelli çözümlemesini akademik makale biçiminde sunmuştur. *Book Chapter* (Kitap bölümleri) ise literatürün %10’unu oluşturarak, özellikle şehir tarihi ve kültürel miras konularında bütüncül değerlendirmeler içeren kaynakların üretildiğini göstermektedir. Örneğin Çagaptay (2024), Osmanlı Bursa’sı örneği üzerinden İslam şehri mirasını kitap bölümü olarak işlemiştir. *Proceeding Paper* (Konferans bildirileri), *Editorial Material* (editoryal yazılar) ve kitap daha sınırlı bir oranda temsil edilmekle birlikte, literatürün disiplinler arası geçişkenliğini ve güncel gelişmelerle ilişkisini yansıtır. Strava’nın (2023) şehirleşme ve belirsizlik ilişkisini konu alan çalışması, kitap türünden akademik bir katkıdır. Bu yayın türlerinin içeriksel olarak hangi temalara odaklandığı ise, çalışmanın ilerleyen kısmında sunulan anahtar kelime kümelenme analiziyle detaylandırılmaktadır.

Disipliner yoğunluk: WoS kategorilerine göre sınıflama

Çalışmaların disiplinlere göre dağılımında *urban studies* (şehir çalışmaları), *architecture* (mimari), *planning* (planlama), *geography* (coğrafya), *Islamic studies* (İslam çalışmaları) gibi alanların baskın olduğu görülmektedir. Özellikle şehir çalışmaları ve beşeri bilimler multidisipliner ekseninde yoğunlaşma dikkat çekerken, bazı çalışmaların *environmental studies* (çevre çalışmaları), *cultural heritage* (kültürel miras) ve *sociology* (sosyoloji) başlıklarında da sınıflandığı gözlemlenmiştir. Bu durum, literatürün disiplinler arası karakterini ortaya koymaktadır.

Grafik 3. WoS Kategorilerine Göre İlk 10 Disiplin

Şehir çalışmaları kategorisinde fazla yayının olması İslam şehri kavramının özellikle mekânsal organizasyon, şehir morfolojisi ve planlama bağlamlarında yoğun biçimde

ele alındığını göstermektedir. Beşeri bilimler ve bölge çalışmaları gibi kategoriler ise kavramın kültürel, tarihsel ve bölgesel bağlamlarda da yoğun biçimde tartışıldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, İslam şehri kavramının disiplinlerarası bir yapıya sahip olduğunu ve çok yönlü analizlere olanak sunduğunu göstermektedir.

Disipliner dağılım, zamansal olarak incelendiğinde literatürün seyrine ilişkin daha derinlikli bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın ana eksenler bölümünde de detaylandırıldığı gibi, 1980-1999 döneminde, İslam şehri kavramının mekânsal modeli ve teorik temelleri ele alınırken, bu süreçte özellikle tarih (Kathirithamby, 1981), mimarlık (Montéquin, 1980), arkeoloji (Feming ve Swan, 1992) ve coğrafya (Vonsivers, 1995) gibi disiplinlerin katkıları öne çıkmıştır. 2000-2009 döneminde, postkolonyal eleştiriler ve modernleşme kısıracında İslam şehri paradigmasına yönelik sorgulamalar artarken çalışmalar, şehir çalışmaları ve disiplinlerarası yaklaşımlar (Khan, 2008; O'Meara, 2007; Bonine, 2005) olarak literatürdeki yerini almıştır. 2010-2017 döneminde, şehirlerin sosyal dinamikleri ve mekânsal etkileşimleri ön plana çıkmış, bu eksenle özellikle coğrafya (Dehgani vd., 2013; Faleh, 2017), antropoloji (Akşit, 2011), beşeri bilimler (Lassner, 2017; Ersoy ve Altundere, 2017), mimarlık (Karimian ve Seyedein, 2010) ve din (González, 2015; Nesari vd., 2016) gibi sosyal bilim disiplinlerinin etkisi artarak mekânsal ve toplumsal etkileşimler incelenmiştir. 2018-2025 yılları arasındaki son dönemde ise literatür, İslam şehirlerinin güncel şehir sorunlarıyla kesiştiği yeni kavramsal alanlara doğru genişlemiş; çevre çalışmaları (Pazhuhan, 2023), beşeri bilimler (Dumper, 2019), sosyoloji (Demir, 2023; Veloso, 2022), antropoloji (Arafat, 2024), coğrafya (Dabbour, 2021), mimarlık (Rahim vd. 2018; Abarghouei& Mansouri, 2021), bölge çalışmaları ve bölgesel şehir planlama (Molaei, 2024) ve Din (Pourmohammadi vd., 2022; Giovannoni, 2022) gibi disiplinler öne çıkarak, İslam şehrinin geniş ve güncel bir sorun alanı olarak ele alınmasını sağlamıştır. Bu gelişim, kavramın sadece tarihsel ve fiziksel bir olgu olmaktan çıkıp, güncel sosyal ve politik meselelerle de ele alınmaya başlandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yayınların bölgesel dağılımı: Ülkesel Katkılar

Bu bölümde, İslam şehri literatürüne katkı sağlayan akademik yayınların ülkelere göre dağılımı incelenmektedir. İslam şehri teması yalnızca İslam coğrafyasında değil, aynı zamanda Batı literatüründe de araştırılmaktadır. Özellikle ABD ve İspanya'daki yüksek sayı, bu ülkelerdeki disiplinlerarası çalışma gelenekleri, İslam medeniyeti ve şehir tarihi üzerine yoğunlaşan araştırma merkezleriyle açıklanabilir. Öte yandan, İran ve Türkiye gibi İslam coğrafyasında yer alan ülkelerde de konuya yönelik akademik ilgi olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Yayınların İlk 10 Ülkeye Göre Dağılımı

Ülke	Sayı
USA (ABD)	29
Spain (İspanya)	28
Iran	18
Türkiye	15
England (İngiltere)	13
Malaysia (Malezya)	11
Morocco (Fas)	8
France (Fransa)	6
Australia (Avustralya)	5
Canada (Kanada)	5

Tablo, İslam şehri çalışmalarında coğrafi çeşitliliğin bulunduğunu ancak üretimin belirli yerlere yoğunlaştığını net biçimde ortaya koymaktadır. Verilere göre, İslam şehri literatürüne en fazla katkı sunan ülkeler arasında ABD öne çıkmakta, bu da Anglo-Sakson akademik çevrelerin kavrama duyduğu kuramsal ilgiyi göstermektedir.

Bu bibliyometrik bulguyu, yani konunun özellikle Batı akademisinde neden bu denli bir ilgi odağı olduğunu anlamak için, verilerin dışına çıkarak alanın entelektüel tarihine bakmak yol göstericidir. Nitekim, Said'in (1978) oryantalizm eleştirisi, Batı akademisinde Ortadoğu ve İslam coğrafyasına yönelik bakışı temelden değiştirmiştir. Bu eleştirinin ardından, İslam şehri gibi kavramlar sadece tarihsel birer nesne olmaktan çıkıp, kimlik, mekân ve temsiliyet gibi postkolonyal tartışmaların merkezine yerleşmiş ve bu da alana yönelik teorik ilgiyi artırmıştır (örn. Abu-Lughod, 1987; AlSayyad, 1992; Serjeant, 1993).

İspanya'nın ikinci sırada yer alması, Endülüs mirasına yönelik bölgesel çalışmaların yoğunluğuna işaret etmektedir. Granada, Kurtuba gibi İslam medeniyetiyle özdeşleşmiş şehirler üzerine yapılan tarihsel araştırmalar, İslam şehri literatürünü zenginleştirmiştir (González, 2015).

İran ve Türkiye gibi İslam coğrafyasına ait ülkelerin daha gerilerde yer alması, bu ülkelerdeki çalışmaların daha çok ulusal dergilerde yayımlanması ve uluslararası indekslere sınırlı yansınmasıyla açıklanabilir. Örneğin, Molaei (2024), Navruz (2024), Abarghouei& Mansouri'nin (2021) çalışmaları gibi alanında önemli katkılar sunan yerel çalışmaların uluslararası WoS gibi dizinlerde yeterince temsil edilmemesi ve yayınlarının daha çok ulusal akademik dergilerle sınırlı kalmasıdır.

Malezya ve Fas gibi ülkeler ise çağdaş İslam şehirleri bağlamında öne çıkmaktadır. Özellikle Putrajaya üzerine yapılan geometri odaklı analizler (Rahim & Said, 2018), şehirlerin sembolik mimarisi ve devlet ideolojileri bağlamında nasıl yeniden kurgulandığını ortaya koymuştur. Fas şehrine dair yürütülen çalışmalarda ise Yahudi ve Müslüman yerleşim alanlarının mekânsal ilişkisi (Ben-Srhir & Aammari, 2021) gibi sosyal örgütlenmeye dair tartışmalar bulunmaktadır.

Türkiye kaynaklı İslam şehri literatüründe ise Çağaptay'ın (2024) bir İslam şehri olan Bursa'nın Bizans'tan Osmanlı'ya geçişi sonrasındaki dönüşümünü değerlendirdiği çalışması, Yavuzylmaz ve Şimşir'in (2023), Konya özelinde İslam şehirlerinin yalnızca tarihsel-kuramsal düzeyde değil, aynı zamanda somut yapılar ve yeniden işlevlendirme politikaları üzerinden tartışılabileceğini ortaya koydukları çalışmaları ve Aksit'in (2011) İslam şehirlerinde toplumsal cinsiyetin mekânla (hamam) nasıl iç içe geçtiğini, özellikle kadınların gündelik hayat deneyimleri üzerinden ele alarak, İslam şehri literatürüne toplumsal tarih ve kadın odaklı şehir çalışmaları yönünden önemli bir perspektif kazandırdığı çalışması ve dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'den çıkan İslam şehri literatürü henüz sınırlı sayıda yayımla temsil edilse de, mevcut çalışmalar mimari, tarihi, kültürel miras, şehir kimliği ve mekânsal dönüşüm gibi temalar üzerinden alana önemli katkılar sunmaktadır. Ancak bu katkıların daha kuramsal düzeyde çoğaltılması ve İslam şehri kavramının sosyolojik ve siyasal boyutlarıyla da derinleştirilmesi gerekmektedir.

İslam şehri literatüründe tematik kavram kümeleri: anahtar sözcüklerin kavramsal yoğunluklarına dayalı bir sınıflama

İslam şehri literatüründe kullanılan kavramların sıklığı, bu alandaki akademik üretimin tematik yönelimlerini anlamak açısından önemli bir göstergedir. Bibliyometrik analizlerde anahtar kelimelerin eşgörünüm ilişkileri ve tekrar sıklığı, çalışmalarda hangi teorik eksenlerin, mekânsal yönelimlerin ve kavramsal tartışmaların öne çıktığını belirlemeye yardımcı olur. Bu bağlamda, WoS veri tabanında yer alan çalışmalar üzerinden elde edilen kavramsal harita ve anahtar

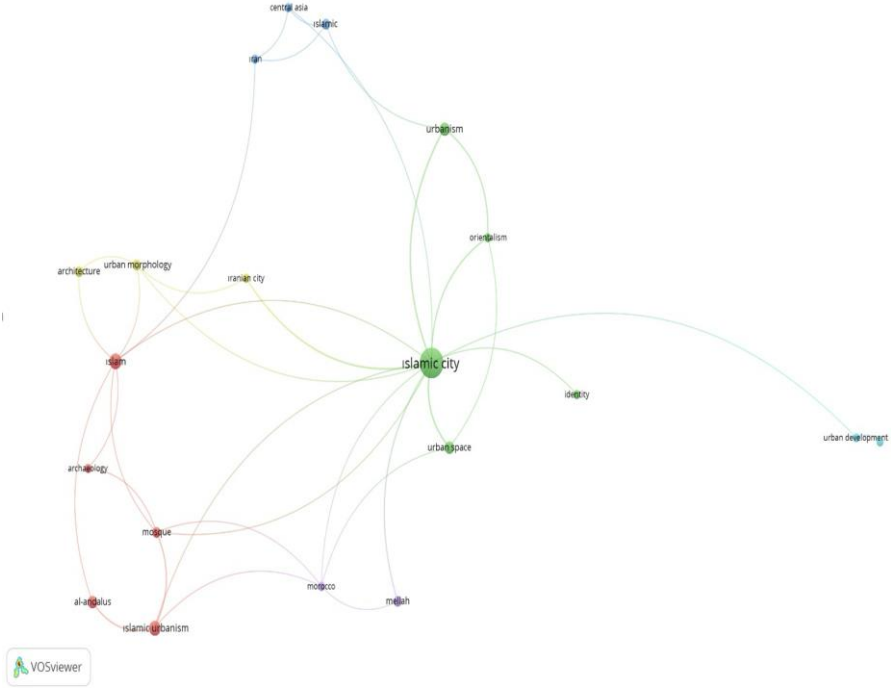
kelime frekans tablosu birlikte değerlendirilmiş; literatürde baskın olan temalar, disiplinler odaklar kavramsal kümeler çerçevesinde analiz edilmiştir.

Tablo 2. Anahtar Kelimelerin Kullanılma Sayıları

Anahtar Kelime	Geçme Sayısı
<i>Islamic city</i> (İslam şehri)	30
<i>İslam</i> (İslam)	8
<i>Islamic urbanism</i> (İslami şehircilik)	7
<i>Urbanism</i> (Şehircilik)	6
<i>Al- Andalus</i> (Endülüs)	5
<i>Urban space</i> (Şehir mekânı)	5
<i>Mosque</i> (cami)	4
<i>Islamic</i> (İslami)	4
<i>Architecture</i> (mimari)	4
<i>urban morphology</i> (şehir morfolojisi)	4
<i>mellah</i>	4
<i>Archaeology</i> (arkeoloji)	3
<i>Identity</i> (kimlik)	3
<i>Orientalism</i> (Oryantalizm)	3
<i>central asia</i> (Orta Asya)	3

Anahtar kavramlara bakıldığında, *Islamic city* ifadesinin literatürün merkez kavramı olduğu görülmektedir. Bu durum, İslam şehri kavramının hem teorik hem de ampirik çalışmalarda temel referans noktası haline geldiğini göstermektedir. Diğer kavramlar bu merkezi kavram etrafında kümelenmiş görünmektedir.

Şekil 1. Kavram Ağ Haritası

Elde edilen kavramsal harita da, *Islamic city* (İslam şehri) kavramının literatürde merkezî bir çekim noktası oluşturduğunu göstermektedir. Bu kavram, hem geleneksel hem de modern temalarla güçlü bağlantılara sahiptir. Diğer kavramlar bu merkeze olan bağlantılarına göre konumlanmakta ve kümeler içinde gruplaşmaktadır. Haritaya göre altı küme olduğu görülmektedir. Her bir dairenin büyüklüğü kavramın kullanım sıklığını, çizgiler ise kavramlar arasındaki ilişkilerin gücünü göstermektedir. Harita, görsel olarak hem tematik yoğunlaşmaları hem de kavramsal boşlukları belirlemeye olanak tanımaktadır.

Tablo 3. Araştırma Kümeleri ve Özellikleri

Clusters (Küme)	Item (Öğeler)	Links (Bağlantılar)	Total Links strenght (Toplam Bağlantı Gücü)	Occurrences (Olaylar)
1	al-andalus (Endülüs)	2	3	5
1	islam	7	7	8

1	<i>islamic urbanism</i> (İslam şehirciliği)	4	6	7
1	<i>Mosque</i> (Cami)	5	6	4
1	<i>Archaeology</i> (Arkeoloji)	2	2	3
2	<i>Identity</i> (Kimlik)	1	1	3
2	<i>Orientalism</i> (Oryantalizm)	3	5	3
2	<i>urban space</i> (Şehir mekânı)	3	5	5
3	<i>central asia</i> (Orta Asya)	3	3	3
3	<i>Iran</i>	3	3	3
3	<i>Islamic</i> (İslami)	3	3	4
4	<i>Architecture</i> (mimari)	2	2	4
4	<i>urban morphology</i> (şehir morfolojisi)	4	4	4
4	<i>iranian city</i> (İran şehri)	2	4	3
5	<i>Morocco</i> (Fas)	5	5	3
5	<i>mellah</i>	2	3	4
6	<i>islamic cities</i> (İslami şehirler)	1	1	3
6	<i>urban development</i> (şehir gelişimi)	2	2	3
Toplam	20	35	46	

Şekil 1 kavram ağı haritasında gösterilen altı küme ile özelliklerinin verildiği tablo incelendiğinde kümelere yönelik şu şekilde değerlendirmeler yapılabilir:

- Küme 1- Dini, Tarihi ve Mimari Miras

Bu temada İslam şehirlerinin tarihsel katmanları, dini yapılar (camii, medrese), arkeolojik veriler ve teolojik şehir kavrayışı öne çıkar. İslam şehri dini semboller, mimari miras ve tarihsel katmanlarla birlikte ele alan çalışmaları temsil eder. Bu durum, özellikle cami gibi ibadet yapıları ve Endülüs gibi tarihsel coğrafyaların öne çıkmasıyla desteklenmektedir. Kavramlar, *al-andalus* (Endülüs), *archaeology*

(arkeoloji), İslam, *Islamic urbanism* (İslam şehirciliği), *mosque* (cami) terimleri etrafında şekillenir. Örneğin, Granada, Konya, Fez gibi şehirler bu bağlamda incelenmiş; tarihsel hafıza, geleneksel mimari ve koruma pratikleri ana temalar olmuştur (Demir, 2023; Iturriaga, 2020; Nesari, 2016).

- Küme 2- Şehir Mekânı ve Kimlik

Bu küme, *Islamic city* kavramının teorik olarak nasıl tartışıldığını, oryantalist yaklaşımlara karşı çıkan eleştirileri ve şehir kimliği gibi sosyolojik katmanları kapsar. Kavramlar *Identity* (kimlik), *islamic city* (İslam şehri), *orientalism* (oryantalizm), *urban space* (şehir mekânı), *urbanism* (şehircilik) terimleri etrafında şekillenir. Özellikle İran, Türkiye ve Malezya merkezli yayınlarda bu tema baskındır (Rahim & Said, 2018; Bahrami & Atashinbar, 2020; O'Meara, 2007).

- Küme 3- Planlama ve Tasarım Yaklaşımları

Bu grup, İran, Orta Asya, Fas, Endülüs gibi spesifik coğrafyalardaki şehir modellerini karşılaştırmalı biçimde inceler. Gruptaki bir diğer kavram ise *islamic* (İslami)dir. Burada İslam şehirlerinde mekânsal kurgunun estetik ve işlevsel yönleri ele alınmıştır. İslami terimi burada sadece dini referansla değil, aynı zamanda şehrin biçimlenişinin işlevsel boyutlarını tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bu küme içerisinde yer alan çalışmalar, İslam şehirlerinde mekânın nasıl örgütlendiğini; cami, çarşı, mahalle gibi temel şehir bileşenlerinin kültürel süreklilik ve yerel varyasyonlar bağlamında nasıl biçimlendiğini tartışmaktadır. Özellikle geleneksel morfolojilerin korunması, yerel planlama yaklaşımları ve mekânsal estetik bu kümenin ana temaları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, Nachouane ve Knidiri (2021) de Endülüs şehirlerinde *souk* yapısının otoriteyle ilişkisini mekânsal düzen üzerinden ele alarak bu kümeye katkı sunmaktadır.

- Küme 4- Morfolojik yaklaşımlar

Kavramsal çerçeve, *architecture* (mimari), *Iranian city* (İran şehri) ve *urban morphology* (şehir morfolojisi) gibi anahtar terimler üzerinden kurulmuştur. Çalışmalar, bölgesel mimari geleneklerin şehir planlamasına etkisini tartışmakta ve bu bağlamda yerel varyasyonların İslami şehir yapısıyla nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Molaei'in (2024), İran İslam şehirlerinde merkezi alanların planlamadaki rolü çalışması; Abarghouei ve Mansouri'nin (2021), İran şehirlerinin mekânsal organizasyonunu tarihsel seyir içinde analiz ederek morfolojik bir çözümleme sunduğu çalışması bu kümeye dahil edilebilir. Benzer biçimde Dabbour (2021), geleneksel Arap şehirlerinde mahalle yapılarının sosyal gruplarla olan ilişkisini değerlendirerek morfolojinin toplumsal yapıyla iç içe geçtiğini vurgulamıştır.

- Küme 5- İslami Yönetim ve Toplumsal Alan

Bu kümede İslam şehirlerinin; yönetsel yapıları, dinsel azınlıkların yerleşimleri ve kamusal alanlar üzerinden şekillenen sosyal örgütlenmeleri ele alınmaktadır. Mellah ve *Morocco* gibi kavramlar bu bağlamın belirleyicileridir. Özellikle Fas gibi ülkelerdeki şehirlerde Müslüman ve Yahudi topluluklarının etkileşimleri, kamusal mekânın sınırları ve geçirgenliği ile açıklanmaktadır (Calvo vd., 2016). Örneğin Ben-Srhir ve Aammari (2021), prekolonyal Fas'ta mellahlar üzerinden Müslüman-Yahudi etkileşimlerini analiz ederek mekânsal ayrışmanın sosyal sınırlar kadar kültürel geçirgenliği de barındırdığını gösterdikleri çalışmaları bu kümeye dahil edilebilir.

- Küme 6: Çağdaş Şehir Gelişimi ve Yeniden İnşa

Bu küme, İslam şehirlerinin günümüzde karşılaştığı yapısal dönüşüm süreçlerine odaklanır. Şehirleşme, iklim yönetimi, yerel yönetim ve toplumsal katılım gibi konular, *Islamic cities* (İslam şehirleri) ve *urban development* (şehir gelişimi) anahtar terimleri etrafında şekillenmektedir. Pazhuhan (2023), Tahran örneği üzerinden şehir-iklim yönetişiminin kurumsallaşmasında karşılaşılan sorunları ortaya koyarken; Veloso (2022), Marawi örneğinde çatışma sonrası yeniden inşa sürecinin toplumsal eşitsizlikleri nasıl pekiştirdiğini gösterir. Bu çalışmalar, çağdaş İslam şehirlerinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal yeniden yapılanma süreçlerini de içerdiğini göstermektedir.

Anahtar kelimelerin ağ haritası, *VOSviewer* çıktısında elde edilen kümeler, literatürün tematik olarak altı ana ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir: Bu yapı, ilk bölümde yapılan tematik kümeleme sonuçlarını da desteklemektedir. İfade edilen bulgular, İslam şehirlerinin yalnızca mekânsal form değil, aynı zamanda dini, kültürel ve kimliksel temsiller bağlamında tartışıldığını ortaya koymaktadır. Çalışma, literatürdeki yönelimleri görselleştirerek, araştırmacılara kavramsal çerçeve oluşturma, literatürdeki boşlukları tespit etme ve gelecekteki çalışmalara yön verme açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Tartışma, sonuç ve öneriler

Bu çalışma, 1980-2025 yılları arasında WoS veri tabanında İslam şehri literatürüne ilişkin tematik yönelimleri, kavramsal yoğunlukları ve akademik üretim kalıplarını bibliyometrik bir yöntemle çözümlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, yalnızca alanın niceliksel büyümesini değil; aynı zamanda kuramsal dönüşümünü, disiplinler arası çeşitlenmesini ve coğrafi genişlemesini de ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ilk aşamasında yayınların yıllara göre dağılımı incelenmiş; 2015 sonrası dönemde özellikle dikkat çeken bir üretim yoğunluğu tespit edilmiştir. Bu artış, İslam şehri kavramının akademik tartışmalarda yeniden canlandığını göstermektedir. Literatürün belge türü bakımından çoğunlukla akademik makalelerden oluşması, konunun disiplinler derinlik kazandığını göstermektedir. Disipliner olarak bakıldığında, şehir çalışmaları, beşeri bilimler, mimari, tarih ve bölge çalışmaları başat alanlar olarak öne çıkmaktadır. Tüm bu alanların yanısıra son yıllarda kamu yönetimi ve politika çalışmalarının da alana dahil olduğu görülmektedir. Bu durum, İslam şehri kavramının artık yalnızca teolojik veya tarihsel bir ilgi nesnesi olmaktan çıkarak, çağdaş şehircilik ve yerel yönetim tartışmalarının da merkezine yerleştiğine işaret etmektedir.

Çalışmada yapılan kavramsal kümeleme sonucunda altı ana tematik grup tanımlanmıştır: (1) Dini, Tarihi ve Mimari Miras, (2) Şehir Mekânı ve Kimlik, (3) Planlama ve Tasarım Yaklaşımları, (4) Morfolojik Yaklaşımlar, (5) İslami Yönetim ve Toplumsal Alan, (6) Çağdaş Gelişim ve Şehirde Yeniden İnşa. Bu kümeler, hem kavramsal düzeyde belirgin tematik ayrışmalara hem de içeriksel sürekliliklere dayanmaktadır. Özellikle *Islamic city* (İslam şehri), *urbanism* (şehircilik), *mosque* (cami), *urban morphology* (şehir morfolojisi), *mellah* gibi kavramlar, literatürün hem kurucu hem de dönüştürücü odaklarını belirlemektedir. Bu kümelerdeki analizler, literatürün geleneksel mahalle dayanışmasından modern belediye yapılarına, tarihsel restorasyon politikalarından güncel şehir hakkı taleplerine uzanan geniş bir yönetim yelpazesini tartıştığını göstermektedir. Bulgular, makalenin giriş bölümünde ele alınan ideal şehir ve kolonyal şehir gibi farklı şehir teorileri etrafındaki literatürdeki ayrımların, bibliyometrik analiz aracılığıyla ortaya konulan kavramsal kümelenmelere yansıdığını göstermektedir. Özellikle (1) Dini, Tarihi ve Mimari Miras kümesi, İslam şehrinin idealize edilmiş ve normatif tanımlamalarına (Montêquin, 1980; AlSayyad, 1987) odaklanan çalışmaları bir araya getirirken; (2) Şehir Mekânı ve Kimlik kümesi, oryantalist bakış açısına yönelik eleştirel sorgulamaları ve sömürgeciliğin şehir belleğindeki etkilerini (Said, 1978; King, 1990; O'Meara, 2007) içeren literatürü temsil etmektedir. Bu kümeler arasındaki ayrım, İslam şehri kavramının tekil bir modelden ziyade, farklı teorik perspektiflerin ve tarihsel deneyimlerin şekillendirdiği çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu bibliyometrik verilerle desteklemektedir. Ayrıca, (3) Planlama ve Tasarım Yaklaşımları kümesi, İslam şehirlerindeki mekânsal örgütlenmenin estetik ve işlevsel boyutlarını, geleneksel morfolojilerin korunması ve yerel planlama yaklaşımları bağlamında bölgesel çeşitlilikle ele alındığını (Nachouane ve Knidiri, 2021) ortaya koymaktadır. (4) Morfolojik Yaklaşımlar kümesi ise, İslam şehirlerinin fiziksel formundaki bölgesel ve yerel çeşitliliği (Molaei, 2024; Abarghouei ve Mansouri, 2021; Dabbour, 2021) somutlaştırarak, mimari ve şehir morfolojisinin yerel bağlamlarla nasıl bütünleştiğini göstermektedir. (5) İslami Yönetim ve

Toplumsal Alan kümesi, idealize edilmiş homojen şehir anlayışının aksine, İslam şehirlerinin çoğulcu sosyal yapısını ve yönetim dinamiklerini (Calvo vd., 2016; Ben-Srhır ve Aammari, 2021) bibliyometrik olarak doğrulamaktadır. Son olarak, (6) Çağdaş Gelişim ve Şehirde Yeniden İnşa kümesi ise, hem idealize edilmiş geçmişe özlem duyan yaklaşımların hem de kolonyal mirasın günümüzdeki şehir sorunları üzerindeki etkilerinin (Pazhuhan, 2023; Veloso, 2022) güncel literatüre yansımaları ortaya koymaktadır.

İslam coğrafyasına dair bilgi üretiminin ABD, İngiltere, İspanya gibi Batılı akademik merkezlerde de yoğunlaştığı görülmüştür. Bu durum, İslam şehirlerine dair tartışmaların küresel bilgi sistemleriyle eklemlendiğini; fakat aynı zamanda yerel bilgi üretiminde temsil dengesizliklerinin sürdüğünü göstermektedir.

Bu çalışmanın en özgün katkılarında biri, İslam şehri literatürünün yalnızca geçmişe dair nostaljik bir modelleme olmadığını; aksine çağdaş sorunları, mekânsal dönüşümleri, iklim krizini, sosyal farklılaşmayı ve yönetim biçimlerini de kapsayan dinamik bir tartışma zemini sunduğunu ortaya koymasındır. Örneğin, son yıllarda yayımlanan çalışmalar arasında şehir- iklim yönetimi (Pazhuhan, 2023), post-konflikt yeniden inşa (Veloso, 2022) ve kamusal mekânda İslami temsil (Rahim& Said, 2018) gibi temalar, doğrudan yerel yönetimlerin kriz anlarındaki rolüne ve politika üretme kapasitelerine işaret etmektedir. Bu, İslam şehirlerine yönelik yaklaşımların artık yalnızca mimari ya da kültürel değil, aynı zamanda sosyo-politik bağlamlarda da analiz edildiğini göstermektedir. Ancak İslam şehrine yönelik literatürde şu eksiklikler mevcuttur:

- Kadın deneyimi, İslam şehirlerinde marjinal düzeyde ele alınmıştır. Kadınların yerel karar alma mekanizmalarına katılımı ve şehir hizmetlerinden faydalanma biçimleri yeterince incelenmemiştir.
- Kırsal-şehir ilişkisi ve büyükşehir yasalarının geleneksel şehirler üzerindeki idari etkileri güçlü bir araştırma zemini bulamamıştır.
- Dijitalleşme, teknolojik dönüşüm ve akıllı şehir uygulamalarının, yerel hizmet sunumunu İslam şehir paradigması bağlamında nasıl dönüştürdüğü ilişkilendirilmemiştir.
- Tarihsel İslam şehirlerinin, başta vakıf (*waqf*) sistemi olmak üzere, kamusal hizmetleri (su yolları, hastaneler, okullar) finanse eden ve devletten büyük ölçüde özerk işleyen sofistike finansal modellere sahip olduğu bilinmesine rağmen; çağdaş literatürün, bu tarihsel mirasın ilkelerinden yola çıkarak günümüz yerel yönetimleri için ne gibi alternatif finansman olanakları (örneğin, şehir projelerine yönelik modern vakıf uygulamaları) veya etik

vergilendirme modelleri sunabileceğini yeterince tartışmadığı görülmektedir.

- Literatür, genel olarak Arap ve İran şehirlerine odaklı olup, Türkiye şehirleri yeterince temsil edilmemiştir.

Gelecekte, İslam şehirleriyle ilgili çalışmaların alanın gelişimine katkı sağlaması için, daha fazla coğrafyada karşılaştırmalı biçimde ele alınması, tematik derinliğin artırılması ve kavramsal tartışmaların disiplinler arası yeni yöntemlerle güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, özellikle post-kolonyal şehirleşmenin yerel dinamikleri, dijital şehir temsillerinin kimlik üzerindeki etkileri ve tarihsel tecrübeler ışığında geliştirilecek katılımcı yönetim modelleri gibi çağdaş konuların İslam şehri perspektifiyle yeniden ele alınması büyük bir potansiyel taşımaktadır. Metodolojik düzeyde ise, bu çalışmanın da işaret ettiği gibi, WoS ve Scopus gibi küresel veri tabanları ile bölgesel indeksler arasında yapılacak karşılaştırmalı bibliyometrik analizler, farklı akademik dünyalar arasındaki entelektüel etkileşimleri ve kopuklukları ortaya koyarak alanın kendi yapısal haritasını daha eleştirel bir gözle okumasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abarghouei, F. H. ve S. A. Mansouri. (2021). “Reviewing the Constituent Components of the Spatial Organization of Iranian City after Islam in the 9th–14th AH Travelogues”. *Manzar, The Scientific Journal of landscape*, 13(55), 20-29.
- Abu-Lughod, J. (1987). *Arabic-Islamic Cities: Building and Planning Principles*, Besim Selim Hakim. Distributed by Routledge. London: Middle East Studies Association Bulletin, 21(1), 29-31.
- Abu-Lughod, J. (2009). “The Islamic City: Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance”. *International Journal of Middle East Studies*, 19(2), 155-176.
- Akarlı, Engin. (2010). “Maslaha from ‘Common Good’ to ‘Raison D’etat’ in the Experience of Istanbul Artisans, 1730-1840.” In Hoca, 'Allame Puits de Science: Essays in Honor of Kemal H. Karpat, ed. Kaan Durukan et al., 63-79. Istanbul: The Isis Press.
- Aksit, E. E. (2011). “The Women’s Quarters in the Historical Hammam”. *Gender, Place & Culture*, 18(2), 277-293.
- Alnaim, M. M., ve Noaime, E. (2024). “Spatial Dynamics and Social Order in Traditional Towns of Saudi Arabia’s Nadji Region: The Role of Neighborhood Clustering in Urban Morphology and Decision-Making Processes”. *Sustainability*, 16(7), 2830.

AlSaiyyad, N. (1987). "Space in an Islamic City: Some Urban Design Patterns". *Journal of Architectural and Planning Research*, 108-119.

Álvarez, R. J. C., R. G. Gallero, E. B. Medrano, M. Á. R. Martín ve A. S. Eïd. (2020). "Al-Bunayya, una ciudad fortificada benimerin en la costa norte del estrecho de Gibraltar (1282-1375)". *Fortmed2020-Defensive Architecture of the Mediterranean*, vol. X. (Ed. edUPV, Editorial Universitat Politècnica de València). pp. 87-94.

Amin, A., ve Thrift, N. (2002). *Cities: Reimagining the Urban*. Polity Press.

Arafat, M. (2024). "Transculturality and the Hajj: Diasporas as Mediators of Cross-cultural Encounters". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(4), 1080-1097.

Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2017). "Bibliometrix: An R-tool for Comprehensive Science Mapping Analysis". *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975.

Bahrani, F., ve Atashinbar, M. (2020). "Evolution of the Urban Landscape of Hamedan during First Pahlavi Era; Impacts of Piercing Streets on the City Center". *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 16(81), 5-14.

Bayat, A. (2010). *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*. Stanford University Press.

Ben-Srhir, K., ve Aammari, L. (2021). "Muslim-Jewish Interactions in the 'Islamic City' and the Mellah in Precolonial Morocco". *Hesperis Tamuda*, 56(3), 213-240.

Blake, S. P. (2013). *Shahjahanabad: The Sovereign City in Mughal India, 1639-1739*. Cambridge University Press.

Bonine, M. E. (2005). "Islamic Urbanism, Urbanites and the Middle Eastern City". A *Companion to the History of the Middle East*. (Ed. Y. M. Choueiri). John Wiley & Sons.

Calvo-Serrano, J., García-Carrillo, F., & Santiago-Zaragoza, J. M. (2016). "Mellah: The Jews Quarter at the Medinas of Morocco. A New Interpretation of the Minority's Space in The Islamic City". *Procedia Engineering*, 161, 1322-1329.

Can, Y. (2021). *İslam Şehirlerinin Fizikî Yapısı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Christ, G. (2024). "Pepper from the Sultan: Commercial Diplomacy from Below in Mamlūk Damascus (1418) 1". In *A History of Diplomacy, Spatiality, and Islamic Ideals* (pp. 63-96). Routledge.

Çağaptay, S. (2024). "Islamic City, Ottoman City: Byzantine Prousa to Ottoman Bursa". In *The Routledge Handbook of the Byzantine City* (pp. 334-351). Routledge.

Dabbour, L. (2021). "The traditional Arab Islamic city: the structure of neighborhood quarters". *Journal of Architecture and Urbanism*, 45(2), 107-118.

- Dabashi, H. (2016). *Iran: The rebirth of a nation*. New York: Palgrave Macmillan, Springer Natura.
- Daza Gurriarán, P. (2020). “Las técnicas constructivas en las murallas medievales de Almería”. *Editorial Universitat Politècnica de València*. 61-70.
- Demir, H. K. (2023). “Challenging the Islamic City Paradigm: A Trial for Ottoman Urban Spaces through the Lens of Collective Action Theory”. *Bilig*, (106), 109-144.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., ve Lim, W. M. (2021). “How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines”. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Dumper, M. (2019). *Power, Piety, and People: The Politics of Holy Cities in the Twenty-First Century*. Columbia University Press.
- Elshehtawy, Y. (Ed.). (2004). *Planning Middle Eastern Cities: An Urban Kaleidoscope*. London: Routledge.
- Ersoy, A., & Altundere, M. B. (2017). “The market institution and the state in Islamic economics: from past to present and future”. *International Journal Of Economics Management And Accounting*, 25(2), 253-284.
- Faleh, M. (2017). “The sustainable well-being in the medina of Tunis and its environmental values”. *Advanced Science Letters*, 23(7), 6313-6317.
- Giovannoni, G. (2022). “Didattica urbanistica e spazi del sacro: riallacciare una relazione necessaria”. *IN_BO. Ricerche E Progetti Per Il Territorio, La Città E l'architettura*, 13(17), 96-105.
- Goitein, S. D. (1999). *A Mediterranean Society, Volume I: The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza, Economic Foundations* (Vol. 1). Univ of California Press.
- González Gutiérrez, C. (2015). Secondary Mosques in Madinat Qurtuba: Islamization and Suburban Development through Minor Religious Spaces. *Papers from the Institute of Archaeology*, 25(1), Art. 2
- Göle, N. (1996). *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*. ABD: University of Michigan Press.
- Grunebaum, G. E. (1961). *Islam, Essays in the nature iand growth of a cultural tradition*. Londra: Greenwood Press.

Hammad, A., Li, M., ve Vrcelj, Z. (2025). “Reinterpreting Privacy and Community: Social and Spatial Transformations from Traditional Arabian Neighbourhoods to Contemporary Gated Communities”. *Buildings*, 15(7), 1111.

Harvey, D. (2008). *The Right to the City*. New Left Review, 53.

Iturriaga, M. R. (2020). “Asimilando el legado nazarí: La evolución de la mirada al paisaje granadino a través de las obras reales en la Alhambra y el Generalife (s. XV-XVI)”. *Arte y Ciudad: Revista de Investigación*, (18), 31-64.

İnalçık, H. (1990). “İstanbul: An Islamic City”. *Journal of Islamic Studies*. Journal of Islamic Studies, 1, 1-23.

Jajarmi, H. I., & Azkia, M. (2009). “Challenges for Local Democracy in Iran: A Study of Islamic City Councils”. *Middle East Critique*, 18(2), 145-159.

Karimian, H., & Seyedain, S. (2010). “Darabgerd in Transformation from Sassanian to Early-Islamic Era Based on the Archaeological Evidences”. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 7(13), 733-88.

Kathirithamby-Wells, J. (1986). “The Islamic City: Melaka to Jogjakarta, c. 1500-1800”. *Modern Asian Studies*, 20(2), 333-351.

Khan, H. U. (2008). *C. Transformations: Identity, Globalization, And The Contemporary Islamic City*. In *The City in the Islamic World* (2 vols.) (pp. 1041-1068). Brill.

King, A. D. (1990). *Urbanism, Colonialism, and the World-Economy: Cultural and Spatial Foundations of the World Urban System*. The Journal of Interdisciplinary History, 22(4), Routledge.

Lapidus, I. M. (1969). *Muslim Cities in the Later Middle Ages*. Harvard University Press.

Lassner, J. (2017). “Abd Al-Malik and the Temple Mount: Revisiting S. D. Goitein and Oleg Grabar”. In *Medieval Jerusalem: Forging an Islamic City in Spaces Sacred to Christians and Jews* (pp. 81–95). University of Michigan Press.

Marçais, G. (1957). *L'Urbanisme Musulman*. Mélanges d'Histoire et Archéologie de l'Occident Musulman (s. 219- 231). Alger.

Mills, A. (2006). “Boundaries of the nation in the space of the urban: landscape and social memory in Istanbul”. *Cultural Geographies*, 13(3), 367–394.

Mitchell, T. (2002). *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*. University of California Press.

Molaei, A. (2024). “Urban Arsen in Iranian Islamic cities as a pattern of urban centers design”. *GeoJournal*, 89(5), 210.

- Montêquin, F. A. (1980). "The Islamic city: its traditional environment and physiognomy (extract)". *Ekistics*, 37-37.
- Nachouane, N. E., ve Knidiri, A. (2021). "The Souk in the Islamic City between Power and Organization of Space". *Hesperis Tamuda*, (56), 221-236.
- Naranjo, P. M. (2019). "Calatrava la Vieja" (Carrión de Calatrava, Ciudad Real) durante la Primera Edad del Hierro (c fin. s. VIII-550 aC). *SPAL-Revista de Prehistoria y Arqueología*, (28.1), 79-96.
- Navruz, M. (2024). "A Historical Perspective Through the Lens of the Islamic City Theory: Konya Example". *Kent Akademisi*, 17(6), 2404-2424.
- Nesari, B., Moradi, E., Vasiq, B., & Salehi, Z. (2016). "The impact of religious tomb buildings on the formation of Iran cities in islamic period case study: the role of ali Al-saleh in the formation of saleh abad city (ilam)". *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 13(38), 31-38.
- O'Meara, S. (2007). *Space and Muslim urban life: At the limits of the labyrinth of Fez*. London: Routledge.
- Özcan, A.(2001). "İslam Doğuşu ve Yayılışı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23.Cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 27-31.
- Pazhuhan, M. (2023). "Institutionalizing urban climate governance in the global South? Evidence from Tehran urban management, Iran". *Climate and Development*, 15(9), 793-807.
- Portero, R., Fusaro, A., Piqué, R., Gurt, J. M., Elorza, M., Gabriel, S., & Pidaev, S. R. (2021). "The Environment in the Islamic City of Termez (Uzbekistan): Zooarchaeology and Anthracology of a 9th-century tannur". *Journal of Islamic Archaeology*, 8(1), 1-21.
- Pourmohammadi, M., Habibi, S. M., Bahrainy, S. H., & Davoudpour, Z. (2022). "Rejecting the Theory of Islamic City as a Form". *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 19(107), 99-110.
- Pranckutė, R. (2021). "Web of Science (WoS) and Scopus: The Titans of Bibliographic Information in Today's Academic World". *Publications*, 9(1), 12.
- Rahim, Abd, F., Ujang, N., & Said, M. M. T. (2018). "Geometri dan peranannya dalam reka bentuk bandar Islamik (Geometry and its role in Islamic urban design)". *Geografia*, 14(2).
- Reshad, L., Gharehbaglou, M., & Mijani, M. (2024). "How environmental capabilities enhance adolescent well-being: a case study of urban spaces in Tabriz". *International Journal of Adolescence and Youth*, 29(1), 2420674.

Roy, O. (1994). *The failure of political Islam*. Harvard University Press.

Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon books. New York.

Sarfaraz, A., Javadi, S., & Alian, A. (2012). “The influence of Sassanid art on shapes and inscriptions on façade of Jurjir Mosque”. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 9(22), 3-10.

Serjeant, R. B. (1993). *İslam Şehri*, çev. Elif Topçugil, İstanbul: İz Yayıncılık.

Sevinçli- Göksoy, Berfin. *Türkiye’de İslam Şehirlerinin Şehircilik Anlayışı ve Dönüşümü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örnekleri*. PhD Thesis, Necmettin Erbakan University Institute of Social Sciences, 2022

Sobti, M. (2021). “Suburban cities and fluid boundaries: Stories beyond the walls of Islamic urbanities in Central Asia and the Indian subcontinent”. *Hespérís-Tamuda–Journal of the Faculty of Arts and Humanities of Rabat Morocco*, 56(4), 237-263.

Strava, C. (2021). *Precarious modernities: Assembling state, space and society on the urban margins in Morocco*. Bloomsbury Publishing.

Swartz, M. L., Hourani, A. H., & Stern, S. M. (1973). *The Islamic City: A Colloquium*. Near Eastern History Group, Oxford.

Şimşek, E., & Nalbant, F. (2023). “Siyasal ahlâk/etik ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi”. *Akademik Hassasiyetler*, 10(22), 161-193.

Weber, M. (2010). *Şehir & Modern Kentin Oluşumu*. (M. Ceylan, Çev.) Yarın Yayıncılık.

Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). “Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping”. *Scientometrics*, 84(2), 523–538.

Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2014). *Visualizing bibliometric networks*. In Y. Ding, R. Rousseau, & D. Wolfram (Eds.), *Measuring scholarly impact: Methods and practice* (pp. 285–320). Springer.

Veloso, D. T. M. (2022). “Safety and security issues, gender-based violence and militarization in the time of armed conflict: The experiences of internally displaced people from Marawi City”. *Frontiers in Human Dynamics*, 3, 703193.

Vonsivers, P. (1995). *Die Medina von Fes. Geographische Beiträge zur Persistenz und Dynamik, Verfall und Erneuerung Einer Traditionellen Islamischen Stadt in Handlungstheoretischer Sicht*, by A. Escher, E. Wirth, F. Meyer, & C. Pfaffenbach. International Journal of Middle East Studies.

Wolper, E. S. (2014). "Islamic architecture and institutions in the late medieval city". *History Compass*, 12(12), 912-923.

Yavuzyılmaz, A., & Şimşir, Z. (2023). "Konya Kemaliye/Küçük Karatay Medresesi Üzerine Bir Restitüsyon Denemesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (58), 135-168.

Zhu, J., & Liu, W. (2020). "A tale of two databases: the use of Web of Science and Scopus in academic papers". *Scientometrics*, 123, 381-395.

Zupic, I., & Čater, T. (2015). "Bibliometric methods in management and organization". *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

Extended Abstract

A Bibliometric Analysis Of The Islamic City Literature: Transformation in Thematic Orientations And Research Trends

Purpose of the study

The Islamic city, both as a historical form and a conceptual model, has long been the subject of multidisciplinary academic inquiry. From its archetypal urban morphology to the socio-religious organization of its space, the Islamic city concept continues to evolve within contemporary urban studies, architecture, history, sociology, and related fields. However, there has been limited effort to systematically map the thematic trajectories and scholarly orientations of this vast literature over time.

This study aims to fill that gap by employing bibliometric analysis and conceptual mapping to explore how Islamic city research has developed in the last four decades (1980-2025), what themes dominate the field, how these themes cluster, and how they shift over time. The overarching objective is to identify intellectual trends, thematic voids, and geographical or disciplinary imbalances within the literature.

Research problem

Although the Islamic city has received considerable scholarly attention, the field suffers from conceptual ambiguity, thematic fragmentation, and regional bias. Previous research tends to either replicate normative models (e.g., mosque-centered morphology) or challenge Orientalist assumptions without empirical anchoring.

Moreover, domains such as gender, digital transformation, and smaller urban forms remain marginal.

Therefore, this study asks:

- In which periods did Islamic city research intensify?
- What types of publications dominate the field?
- Which academic disciplines contribute most to Islamic city research?
- Is the literature regionally balanced, or are certain geographies privileged?
- What are the dominant conceptual clusters and how have they evolved?
- Which themes have gained prominence over time?

Methodology

This research adopts a bibliometric methodology based on the Web of Science (WoS). The data includes all relevant publications from 1980 to 2025 retrieved using the keywords: Islamic City OR Islamic Urbanism OR Islamic Urban OR Islam City.

Document types: Articles, reviews, book chapters, proceedings, editorials, and books.

Dataset size: 240 publications were initially considered; after refinement, 173 unique and valid records were retained.

Software tools: VOSviewer was used for keyword co-occurrence analysis and clustering.

Thresholds: Minimum occurrence of a term was set at 2 to ensure thematic relevance.

This mixed-method approach combined quantitative bibliometric indicators (e.g., year of publication, document type, disciplinary field, country of origin) with qualitative thematic interpretation of conceptual clusters.

Key Findings

Islamic city research peaked during the 2015-2022 period, with 2021 recording the highest number of publications. A steady rise began around 2005, reaching a plateau in the 2010s. This reflects growing academic interest in Islamic spatial forms amid broader urbanization debates.

The field is dominated by peer-reviewed journal articles (n=145), followed by book chapters and proceedings. Reviews, editorials, and monographs are underrepresented, signaling a research landscape driven by empirical case studies rather than theoretical syntheses.

Top contributing disciplines include Urban Studies, Architecture, History, and Multidisciplinary Humanities. Religion, Anthropology, and Geography are less represented, pointing to an imbalance that underrepresents socio-religious dynamics and ethnographic depth.

The USA, Spain, Iran, Türkiye, and England are the top contributors, while Sub-Saharan Africa and Southeast Asia are notably underrepresented. This underscores a geographical concentration of knowledge production that often overlooks diverse Islamic urban experiences beyond the Arab-Persian axis.

Keyword co-occurrence analysis revealed six thematic clusters:

1. Religious, Historical, and Architectural Heritage: Focuses on mosque-centered urbanism, archaeology, and the legacy of Al-Andalus.
2. Urban Space and Identity: Discusses Islamic urbanism in light of Orientalism, identity, and socio-spatial configurations.
3. Planning and Urban Morphology: Deals with the design logic of Islamic cities, morphology, and regional planning debates.
4. Governance and Social Organization: Examines administrative systems, neighborhoods, and minority interactions (e.g., Mellahs).
5. Contemporary Transformations: Explores urban development, climate governance, and post-conflict reconstruction.
6. Critical Theory and Representation: Tackles the conceptual limits of the Islamic city as a normative model and challenges to its essentialization.

Islamic city (n=30) is by far the most frequent keyword, followed by Islamic urbanism, urbanism, and urban space. This suggests a balanced interplay between traditional constructs and contemporary urbanist interpretations. Other key terms like mosque, identity, Al-Andalus, and architecture show the enduring relevance of religious and historical spatial typologies.

Conclusion

This study provides the first comprehensive bibliometric mapping of Islamic city research over a 45-year period. It reveals not only the thematic richness of the field but also its limitations. While the literature has grown significantly, especially after 2010, it continues to:

- Marginalize women's experiences in Islamic urban spaces.
- Underexplore small towns and rural-urban dynamics.
- Remain disconnected from digital transformation and smart city debates.
- Privilege Arab and Persian cities while underrepresenting African, Türkiye, and Southeast Asian contexts.

The findings call for a more inclusive and multidisciplinary approach to Islamic urbanism-one that transcends historical formalism and incorporates contemporary challenges, including sustainability, governance, and cultural hybridity.

Future research should build on these gaps through grounded ethnographic inquiry, comparative urban studies, and critical theory frameworks that rethink the Islamic city beyond its classical molds.

Kent Konseyi Meclislerinin Yönetişim, Katılımcılık ve Toplumsal Katkı Rolü: Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi Örneği

*Yeliz KARADENİZ**

Öz: Bu çalışma, kent konseylerinin yerel yönetimdeki rolünü, katılımcı demokrasinin geliştirilmesine olan katkılarını ve toplumsal fayda üretme potansiyelini Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi örneği üzerinden incelemektedir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, Gençlik Meclisi üyesi on katılımcıyla yapılan derinlemesine mülakatlar yoluyla elde edilen veriler analiz edilmiştir. Gençlik Meclisi üyeleriyle yapılan görüşmeler yoluyla konseyin işlevi, yönetimdeki rolü, karar alma süreçlerine katılım ve toplumsal katkı gibi başlıklar değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Gençlik Meclisi'nin gençlerin fikirlerini ifade ettikleri, sosyal sorumluluk projeleri geliştirdikleri ve yerel yönetimlerle kısmen etkileşim kurdukları bir platform olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bürokratik engeller, yetersiz kaynaklar ve gençlerin yeterince ciddiye alınmaması gibi sorunların varlığı da dikkat çekmektedir. Çalışmada, gençlik meclislerinin daha etkin hale gelmesi için kurumsal yapılarla daha güçlü bağlar kurulması, gençlerin karar alma süreçlerine doğrudan dahil edilmesi ve sürdürülebilir projeler için destek mekanizmalarının oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent Konseyi, Gençlik Meclisi, Katılımcı Demokrasi, Yönetişim, Toplumsal Katkı

The Role of City Council in Assemblies Governance, Participation, and Social Contribution: The Case of Sakarya City Council Youth Assembly

Abstract: This study examines the role of city councils in local governance, their contributions to the development of participatory democracy, and their potential for generating social benefit, using the Youth Assembly of the Sakarya City Council as a case

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ykaradeniz@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0594-3054.

Makale Geliş Tarihi: 24.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 09.09.2025

study. Conducted using a qualitative research method, the study analyzes data obtained through in-depth interviews with ten members of the Youth Assembly. Through these interviews, topics such as the function of the council, its role in governance, participation in decision-making processes, and its societal contributions were evaluated. The findings indicate that the Youth Assembly serves as a platform where young people can express their opinions, develop social responsibility projects, and engage-albeit to a limited extent-with local administrations. However, the study also highlights challenges such as bureaucratic obstacles, limited resources, and the perception that young people are not taken seriously. The study concludes that for youth assemblies to become more effective, stronger institutional linkages should be established, young people should be directly involved in decision-making processes, and support mechanisms for sustainable projects should be developed.

Keywords: City Council, Youth Assembly, Participatory Democracy, Governance, Social Contribution

Giriş

21. yüzyılda kamu yönetimi alanında yaşanan dönüşümler, yönetim anlayışını kamu politikalarının şekillenmesinde temel yaklaşımlardan biri haline getirmiştir. Bu dönüşümle birlikte, karar alma süreçlerinde merkezizetçiliğin yerini daha katılımcı, şeffaf ve çok aktörlü bir yönetim anlayışı almıştır. Özellikle yerel yönetimlerde vatandaşların sürece doğrudan dahil olması, demokratikleşmenin güçlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de bu ihtiyaca yanıt veren yapılardan biri de kent konseyleridir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve ilgili yönetmelikler doğrultusunda kurulan kent konseyleri, vatandaşların özellikle yerel düzeyde yönetimle ilişkilerini güçlendirmek, karar alma süreçlerine katkı sunmalarını sağlamak ve katılımcılığı artırmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Bu yapıların alt meclislerinden biri olan Gençlik Meclisleri ise, gençlerin kamusal alanda temsil edilmesi, fikirlerini ifade etmeleri, sorumluluk üstlenmeleri ve yerel yönetime katkı sunmaları bakımından büyük bir potansiyel taşımaktadır.

Ancak gençlerin toplumsal karar alma mekanizmalarına aktif şekilde dahil edilmesi, yalnızca temsil edilmekle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda düşünce üretimi, proje geliştirme, uygulama ve değerlendirme gibi süreçleri de kapsamalıdır. Bu noktada, gençlik meclislerinin yalnızca sembolik yapılar değil, etkin birer katılım aracı olarak işlev görmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi örneğinden hareketle, gençlerin yerel yönetim süreçlerindeki rolünü ve karşılaştıkları sorunları ortaya koymak; mevcut yapının işlevselliğini değerlendirmek ve katılımın artırılması yönünde öneriler geliştirmektir. Çalışma, gençlerin yerel yönetime ne ölçüde katılabildiğini, fikirlerinin nasıl karşılandığını, sivil toplumla ilişkilerini ve sosyal

sorumluluk projeleri aracılığıyla topluma nasıl katkı sunduklarını anlamayı hedeflemektedir. Araştırma sonucunda elde edilecek bulguların, hem gençlik katılımını destekleyen politika yapıcılara hem de akademik literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır.

Literatür İncelemesi

Katılımcı yönetim, yerel demokrasi ve gençlerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi, hem küresel hem de yerel düzeyde giderek daha fazla önem kazanan yönetim konularının başında gelmektedir. Bu bağlamda kent konseyleri ve onların içinde yer alan gençlik meclisleri, özellikle gençlerin yerel yönetime katılımını artırmaya yönelik demokratik mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu yapıların işlevselliği, örgütsel yapıları ve katılım biçimleri hem Türkiye literatüründe hem de uluslararası çalışmalarda farklı değerlendirmelere konu olmaktadır.

Katılımcı yönetim kavramı, 1960'lardan itibaren yönetim tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Arnstein'in (1969) klasikleşmiş "katılım merdiveni" modeli, yurttaş katılımının farklı düzeylerini hiyerarşik bir yapıda sunarak, katılımın yalnızca bir danışma süreci mi yoksa karar alma sürecinde etkili bir unsur mu olduğunu ayırt etmemize yardımcı olmaktadır. Arnstein'e göre gerçek katılım, yurttaşların karar süreçlerinde etkin söz sahibi olduğu düzeylerde gerçekleşmektedir. Bu kuramsal çerçeve, özellikle gençlerin katılımı söz konusu olduğunda önem kazanmaktadır; zira gençlerin sıklıkla yalnızca sembolik veya göstermelik düzeyde katılım sağladığına dair eleştiriler, hem akademik hem de uygulama literatüründe geniş yer bulmaktadır (Cornwall, 2008).

Benzer biçimde, Fung'un (2006) "Demokratik Yönetişim Tasarımı" yaklaşımı, katılımcı süreçlerin ne ölçüde kapsayıcı, bağlayıcı ve eşitlikçi olduğunu analiz etmeye olanak tanımaktadır. Fung'un çerçevesi, gençlik meclislerinin yalnızca danışma mekanizmaları mı yoksa gerçekten karar süreçlerine etki eden platformlar mı olduğunu değerlendirmek için kullanılabilecek önemli bir araç sunmaktadır.

Katılımcı yönetim anlayışı bağlamında Pierre ve Peters (2000), yerel demokrasinin krizini aşmak için yeni yönetim modellerinin geliştirilmesini önermekte ve bu bağlamda özellikle gençlerin katılımını sürdürülebilir demokrasinin bir bileşeni olarak değerlendirmektedir. Hajer ve Wagenaar (2003) gibi interaktif yönetim kuramcıları da, yönetişimin yalnızca devlet-dışı aktörlerin yönetime katılımı değil, aynı zamanda bilgi üretimi, iş birliği ve anlam yaratma süreçlerinin demokratik meşruiyet açısından yeniden tasarımı olduğunu

vurgulamaktadır. Gençlerin bu süreçlere dahil edilmesi, demokrasinin yeniden tanımlanması açısından vazgeçilmezdir.

Avrupa Konseyi, OECD ve UNDP gibi kuruluşlar da gençlerin katılımı konusunda birçok strateji belgesi ve uygulama rehberi yayımlamışlardır. Avrupa Konseyi'nin “Gençlik Katılımı Stratejisi” (2020-2030), gençlerin yalnızca sosyal ve kültürel etkinliklerde değil, aynı zamanda yerel karar alma süreçlerinde doğrudan yer almalarını teşvik etmektedir. OECD (2020), gençlerin yerel yönetime katılımını demokratik meşruiyetin artırılması açısından kritik görmektedir; özellikle gençlik konseyleri ve genç temsil organlarının yalnızca sembolik değil işlevsel bir role sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, United Nations Youth 2030 stratejisi de, gençliği sadece hedef kitle olarak değil, küresel dönüşümün ortakları olarak tanımlamaktadır. Stratejide, gençlerin sürdürülebilir kalkınma, barış inşası ve sosyal adalet gibi alanlarda aktif rol oynamaları gerektiği vurgulanırken, yerel yönetimlerin bu katılımı teşvik edecek mekanizmaları geliştirmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu öneriler, gençlik meclislerinin daha fazla yetkiyle donatılması, karar alma süreçlerine doğrudan entegre edilmesi ve gençlerin kurumsal kapasitesinin artırılması gibi yapısal dönüşümleri zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca, Smith, Lister, Collin ve Batsleer (2005) gibi gençlik çalışmaları üzerine uzmanlaşmış araştırmacılar, genç katılımının yalnızca demokratik temsiliyet açısından değil, aynı zamanda gençlerin kendilik algıları, sosyal aidiyetleri ve kolektif eylem pratikleri açısından da dönüştürücü bir potansiyele sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu perspektif, gençlik meclislerinin yerel demokrasinin normatif hedefleriyle ne ölçüde örtüştüğünü tartışmak açısından önemlidir. Katılımın sadece yönetime dönük değil, aynı zamanda bireyin toplumsal varoluşuna dair bir deneyim olduğu dikkate alındığında, gençlik meclisleri salt araçsal değil, aynı zamanda öznel birer toplumsal öğrenme mekanıdır.

Türkiye’de ise katılımcı yönetim mekanizmaları, özellikle 2000’li yıllardan itibaren Avrupa Birliği uyum sürecinin etkisiyle daha görünür hale gelmiştir. Bu çerçevede, 2005 yılında çıkarılan “Kent Konseyi Yönetmeliği”, yerel düzeyde katılımı kurumsallaştırmaya yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Çetinkaya ve Korlu, 2012). Kent konseylerinin temel amacı, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler ve bireylerin yerel yönetim süreçlerine katılımını teşvik etmektir. Ancak bu yapılar, uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Zeren (2017), kent konseylerinin genellikle belediyelerle kurdukları ilişkilerin şekline bağlı olarak işlevselliğinin değiştiğini ve bazı durumlarda belediyelerin konseyleri yalnızca desteklenen etkinlik yapıları olarak gördüklerini ifade etmektedir.

Kent konseyleri içinde yer alan gençlik meclisleri ise daha sınırlı sayıda çalışmada ele alınmaktadır. Bozkurt (2014), gençlik meclislerinin katılım potansiyelini artırmakla birlikte, karar alma süreçlerinde sembolik kalabildiklerini ve bu durumun gençlerde katılım motivasyonunu azalttığını belirtmektedir. Aksu ve Taştekin (2020), gençlik meclislerinin yerel yönetimlere alternatif çözüm üretme kapasitesini artırmak için kurumsal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Benzer şekilde, Aydoğan ve Arslan (2020), gençlerin karar süreçlerine etkili katılımı için bu yapıların mevzuatla daha net tanımlanması ve genç temsilcilerin karar organlarında yer almasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye’de gençlik meclislerinin katılımcı yönetimdeki yeri üzerine yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Literatürde çoğu zaman genel Kent Konseyi yapısı ele alınmakta, gençlik meclisleri bu yapıların altında kısa birer başlıkla geçirilmektedir. Bu durum, gençlerin özgül sorunlarının ve taleplerinin yeterince görünür kılınmasını engellemektedir. Ayrıca mevcut çalışmalar, çoğu zaman betimleyici düzeyde kalmakta, bu yapıların etkinliği, katılım düzeyleri, temsil adaleti ya da sürdürülebilirlik gibi kriterler çerçevesinde analitik değerlendirmelere yer verilmemektedir.

Yukarıda sunulan değerlendirmeler ışığında, hem ulusal hem de uluslararası literatürde gençlerin katılımı ve yerel yönetim yapıları üzerine zengin tartışmalar bulunduğu açıktır. Ancak Türkiye’de Kent Konseyi gençlik meclislerine yönelik bütüncül ve karşılaştırmalı ampirik çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Uluslararası literatürde geliştirilen kavramsal çerçevelerin Türkiye’deki gençlik yapılarında nasıl tezahür ettiğine dair ampirik bulgular yetersizdir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi örneği üzerinden, gençlerin katılım düzeylerini, karar alma süreçlerine etki kapasitelerini ve karşılaştıkları kurumsal ya da yapısal engelleri analiz ederek, söz konusu teorik yaklaşımlar çerçevesinde bu mekanizmanın işlevselliğini değerlendirmektir.

Dolayısıyla bu çalışma, hem Türkiye’deki uygulamalara ilişkin derinlemesine bir alan incelemesi sunmakta, hem de uluslararası literatürdeki kuramsal tartışmalarla yerel pratikleri ilişkilendirerek özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Kent Konseylerinin Yapısı ve İşleyişi

Kent konseyleri, yerel düzeyde demokratik katılımı artırmak, farklı toplumsal kesimlerin kent yönetim süreçlerine dahil olmasını sağlamak ve yönetim

anlayışını güçlendirmek amacıyla oluşturulan çoğulcu platformlardır. Vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, kamu kurumları, üniversiteler ve gönüllü bireylerin temsil edildiği bu yapılar, ortak akıl çerçevesinde yerel sorunlara çözüm üretmeyi ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede kent konseyleri, katılımcı bir yerel demokrasi anlayışının hayata geçirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Kent konseylerinin hukuki temeli 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi ile 2006 tarihli Kent Konseyi Yönetmeliği'ne dayanmaktadır. Bu düzenlemeler, kent konseylerinin karar alıcı değil, danışma ve yönlendirme görevini üstlenen yapılar olarak tasarlandığını ortaya koymaktadır. Kent konseyleri, katılımcılık, şeffaflık ve ortak akıl ilkelerine dayalı şekilde faaliyet yürütmektedir.

Kent konseyleri genel olarak Genel Kurul, Yürütme Kurulu, Başkanlık, Meclisler ve Çalışma Grupları olmak üzere beş temel yapıdan oluşmaktadır. Genel Kurul, en geniş katılımlı karar organıdır; Yürütme Kurulu, konseyin faaliyetlerini yürütmektedir; Başkan ise kurumu temsil etmektedir. Çalışma grupları belirli konulara odaklanan tematik yapılar iken; Meclisler, farklı toplumsal grupların temsilini esas alarak kurulan alt yapılardır (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006).

Kent konseyleri bünyesinde faaliyet gösteren kadın meclisi, engelli meclisi, çocuk meclisi ve gençlik meclisi, toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarına göre şekillenen ve kapsayıcı yönetişimi güçlendiren yapılardır. Kadın meclisi toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmakta; engelli meclisi erişilebilirlik ve hak temelli talepler geliştirmekte; çocuk meclisi erken yaşta demokratik bilinç kazandırmakta; gençlik meclisi ise gençlerin yerel yönetimle ilişkisini güçlendirmeye yönelik projeler yürütmektedir. Bu meclisler aracılığıyla kent konseyleri, sadece temsil değil, aktif yurttaşlık ve katılımcı demokrasi alanında somut katkılar sunmaktadır (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006).

Sonuç olarak, kent konseyleri ve bunlara bağlı organlar, yerel yönetimlerin katılımcı kapasitesini artıran, farklı sosyal grupların seslerini yönetime taşıyan ve demokratik yönetişim anlayışının kurumsal zeminde güçlenmesine katkı sunan önemli araçlardır. Ancak bu yapıların işlevselliği, büyük ölçüde yerel aktörlerin katılım düzeyine, belediyelerle kurulan ilişkilere ve örgütsel kapasiteye bağlı olarak değişmektedir.

Gençlik Meclislerinin Uluslararası Uygulamaları ve Türkiye ile Karşılaştırmalı Değerlendirme

Gençlik Meclislerinin, kent konseyleri bünyesindeki meclisler arasında en stratejik ve dinamik yapıya sahip olan olduğu söylenebilir. Çünkü gençler, toplumun geleceğini şekillendirecek en büyük potansiyele sahiptir. Gençlik Meclisi, genç bireylerin yerel yönetim süreçlerine aktif katılımını sağlayarak, onların sadece bugünün değil, aynı zamanda yarının karar vericileri olmalarına zemin hazırlamaktadır (Kaypak, 2012: 13). Eğitimden istihdama, çevre bilincinden gönüllülüğe kadar geniş bir yelpazede fikir ve proje üreten bu meclis, aynı zamanda gençlerin toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirmesine, demokratik değerleri içselleştirmesine ve sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmesine katkı sağladığı söylenebilir (Pustu, 2005: 128). Gençlerin enerjisi, yaratıcılığı ve değişim gücü sayesinde kent konseylerinin etkinliği artarken, toplumun geleceği adına sürdürülebilir bir katılım kültürü inşa edilmektedir. Bu nedenle Gençlik Meclisi, diğer meclislerle iş birliği içinde olsa da, öncü bir rol üstlenerek katılımcı demokrasinin yaygınlaştırılmasında kilit bir unsur haline gelmektedir (Kestellioğlu, 2011: 125).

Avrupa Konseyi'nin "Gençlik Katılımı için Ortaklaşa" (Co-Management) yaklaşımı, gençlerin yalnızca danışılan bir grup olmaktan çıkıp, doğrudan karar alma süreçlerine katılan aktörler haline gelmelerini öngörmektedir (Council of Europe, 2016). Bu anlayış, gençlik meclislerinin yalnızca sembolik yapılar değil, aynı zamanda yerel düzeyde kararları etkileyebilecek kurumsal araçlar olarak konumlanmasını sağlamıştır.

Norveç'te, gençlik meclislerinin yasal teminat altına alındığı bir sistem bulunmaktadır. 2010 yılında çıkarılan "Local Government Act" ile belediyelere, gençlerin yerel yönetime katılımını sağlayacak danışma organları kurma zorunluluğu getirilmiştir. Bu çerçevede oluşturulan gençlik meclisleri, belediye meclis gündemlerine doğrudan madde önerme hakkına sahiptir. Norveç modelinde gençlerin temsil gücü yüksektir ve bu temsil doğrudan siyasi karar mekanizmalarına entegre edilmiştir (Bessant, 2020).

Finlandiya'da ise gençlik meclisleri yalnızca belediye teşvikiyle değil, doğrudan seçimle belirlenmektedir. Genç temsilciler, çeşitli belediye komisyonlarında oy hakkıyla yer almakta ve bütçe süreci dahil olmak üzere birçok alanda söz sahibi olabilmektedirler. "Youth Act" adlı yasal düzenleme ile bu yapıların kurulması ve sürdürülebilirliği güvence altına alınmıştır (Kiilakoski, 2018). Ayrıca gençlik meclislerinin önerileri, belediye karar organları tarafından

yanıtlanmak zorundadır. Bu da gençlerin katkılarını sembolik olmaktan çıkarıp, karar süreçlerinin bir parçası haline getirmektedir.

Fransa ve Almanya gibi ülkelerde ise gençlik meclisleri daha çok gönüllülük temelinde örgütlenmektedir. Ancak bu ülkelerde de gençlik meclisleri güçlü bir danışma işlevi görmektedir. Örneğin Almanya’da “Jugendparlament” (Gençlik Parlamentosu) adıyla birçok şehirde gençler düzenli toplantılar yapmakta, yerel yöneticilerle birebir iletişim kurabilmekte ve çeşitli sosyal projeleri yürütmektedirler. Fransa’da ise “Conseil Municipal des Jeunes” (Gençlik Belediye Konseyi) adlı yapılar, çocuk ve gençlerin yerel politika yapım sürecine entegre edilmesini sağlamaktadır (Sloam, 2016).

Birleşik Krallık, gençlerin karar alma süreçlerine katılımı konusunda en kurumsallaşmış modellerden birine sahiptir. Ulusal düzeyde faaliyet gösteren “UK Youth Parliament” (Birleşik Krallık Gençlik Parlamentosu) ile yerel düzeyde kurulan “Youth Council” yapıları, gençlerin hem yerel meclislerde temsil edilmesini hem de yıllık olarak Parlamento’da tartışma oturumları gerçekleştirmelerini mümkün kılmaktadır. Bu yapılar, gençlerin yalnızca danışılan değil, politika öneren ve etkileyen aktörler olmasını sağlayan bir model sunmaktadır (White, 2011).

Bu örneklerle karşılaştırıldığında, Türkiye’deki gençlik meclisleri, Kent Konseyleri Yönetmeliği kapsamında örgütlenen ve büyük ölçüde gönüllülüğe dayanan yapılar olarak öne çıkmaktadır. Ancak mevcut durumda gençlik meclislerinin karar alma süreçlerine etkisi oldukça sınırlıdır. Belediyelerin politikalarına yön verebilecek resmi yetkileri bulunmamakta, çoğu zaman sembolik ve etkinlik temelli faaliyetlerle sınırlı kalmaktadır. Yerel yönetimlerin gençlik meclislerine yaklaşımı ve sağladığı destek değişkenlik göstermekte, yapılar arasında kurumsal kapasite açısından büyük farklılıklar oluşmaktadır (Çukurçayır ve Eminoglu, 2020).

Karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Türkiye’deki gençlik meclisleri, temsil gücü ve etki alanı açısından Avrupa’daki örneklerin oldukça gerisindedir. Bu durumun aşılabilmesi için, gençlik meclislerinin yasal dayanaklarının güçlendirilmesi, belediye karar süreçlerine entegre edilmesi ve temsilcilerine gerçek yetkiler verilmesi gerekmektedir. Ayrıca gençlerin seçilme süreçlerinin daha şeffaf ve katılımcı hale getirilmesi, meclislerin yalnızca faaliyet odaklı değil politika yapım süreçlerine dahil olacak şekilde yeniden yapılandırılması önem arz etmektedir.

Bu çerçevede Türkiye’de gençlik meclislerinin, yalnızca temsili değil aynı zamanda yönlendirici ve katılımcı bir işlev üstlenmesi için uluslararası iyi

örneklerin dikkate alınması gereklidir. Norveç ve Finlandiya örneklerinde olduğu gibi kurumsal teminat ve etki mekanizmalarının oluşturulması, gençlerin yönetime katılımı konusunda kalıcı ve yapısal bir değişim yaratabilecektir. Aksi halde mevcut yapılar, gençlerin katılımını derinleştirmek yerine yüzeysel ve sembolik düzeyde tutmakla sınırlı kalacaktır.

Sakarya Gençlik Meclisi

Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi, Sakarya il sınırlarında yaşayan gençlerin toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda daha etkin bir şekilde yer alabilmeleri için kurulmuş bir yapıdadır. Meclisin kuruluşu, gençlerin karar alma süreçlerine dahil olmasını sağlamak ve yerel yönetimle daha yakın iş birliği kurmalarını desteklemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu meclis, Sakarya ilindeki gençlerin taleplerini ve ihtiyaçlarını yerel yönetimlere aktarmayı, gençlerin sesini duyurmayı ve onların sorunlarına çözüm aramayı hedeflemektedir. Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi, gençlerin daha aktif, sorumlu ve katılımcı bireyler olarak toplumsal yaşamda yer almalarını sağlamak için kurumsal bir platform sunmaktadır (SBB, 2025).

Meclisin amaçları, gençlerin katılımını artırmak, gençlere yönelik sosyal projeler geliştirmek, yerel yönetim ile iş birliği yaparak gençlik politikaları oluşturmak ve gençlerin hakları ile ilgili farkındalık yaratmaktır. Gençlerin, toplumda karşılaştıkları sorunları daha iyi anlayarak bu sorunlara çözüm önerileri sunmalarını sağlamak, aynı zamanda gençlerin toplumsal hayata katılımlarını teşvik etmek meclisin temel hedeflerindendir. Meclis, gençlerin karar alma süreçlerine dahil olmalarını kolaylaştıran bir ortam yaratarak, onların katılımcı demokrasiyi deneyimlemelerini ve sosyal sorumluluk bilincini geliştirmelerini sağlamaktadır (SBB, 2025).

Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi, çok çeşitli faaliyet alanlarında faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetler arasında gençlere yönelik sosyal sorumluluk projeleri, kültürel etkinlikler, eğitim seminerleri ve yerel yönetimlerle ortak projeler yer almaktadır. Gençlik meclisi, gençlerin toplumsal sorunlar hakkında farkındalık kazanmalarını sağlayan ve onların bu sorunlara yönelik çözüm üretmelerine olanak tanıyan projeler geliştirmektedir. Ayrıca, gençlerin yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparak toplumun çeşitli ihtiyaçlarına yönelik projeler üretmesi sağlanmaktadır. Meclis, gençlerin çevre bilinci, toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim, sağlık gibi farklı alanlarda toplumsal katkı sağlamak adına projeler geliştirmekte ve bu projeleri hayata geçirmektedir. Eğitim seminerleri, atölye çalışmaları ve tartışma panelleri ile gençlerin bilgi ve becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Bu şekilde, gençlerin aktif

katılımı artırılmakta ve toplumda daha etkili bir değişim sağlanması amaçlanmaktadır (SBB, 2025).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, kent konseylerinin gençlik meclisleri aracılığıyla yönetim, katılımcı demokrasi ve toplumsal katkı süreçlerine olan etkilerini ortaya koymaktır. Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi örneği üzerinden, genç bireylerin yerel karar alma mekanizmalarına katılım düzeyleri, temsil kabiliyetleri ve toplumsal sorumluluk faaliyetlerine katkıları analiz edilmiştir. Bu bağlamda, gençlik meclislerinin ne ölçüde etkili olduğu ve yönetim süreçlerine katkı sağlayıp sağlamadığı değerlendirilmiştir.

Günümüzde katılımcı demokrasi anlayışının güçlenmesi, yerel yönetimlerin daha şeffaf, kapsayıcı ve hesap verebilir olmasını gerektirmektedir. Gençlik meclisleri, genç bireylerin kamu politikalarına aktif olarak katılmalarını sağlayan önemli araçlardan biridir. Bu çalışma, gençlerin kent yönetiminde etkin roller üstlenip üstlenmediğini, katılım mekanizmalarının işlevselliğini ve gençlik meclislerinin toplum üzerindeki etkilerini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bu çalışma, yerel düzeyde gençlik katılımını artırmaya yönelik politika yapıcılara da yol gösterici olacaktır.

Araştırmanın Örneklemi

Çalışmanın örneklemi Sakarya Kent Konseyi bünyesindeki Gençlik Meclisi üyeleri oluşturmaktadır. Katılımcılara tesadüfi olmayan örnekleme biçimlerinden amaçlı örnekleme yöntemi uygulanarak ulaşım sağlanmıştır. Sakarya Kent Konseyi gençlik meclisi üyelerinden meclisin yönetime, katılımcılığa ve topluma katkısı hususunda derinlemesine bilgi alabilmek için toplamda 10 gençlik meclisi üyesiyle 2025 yılı nisan ve mayıs aylarında görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü çalışmanın amacı, gençlik meclislerinin kent yönetimine katkı düzeyini, işlevlerini ve katılımcılık süreçlerindeki rollerini derinlemesine anlamaktır. Nicel yöntemlerin sunduğu standartlaştırılmış veriler bu tür çok boyutlu ve bağlamsal sosyal olguların derinlemesine incelenmesine olanak vermemektedir. Nitel yöntem sayesinde, katılımcıların bireysel deneyimleri, algıları ve önerileri bağlamında

daha zengin ve anlamlı verilere ulaşılması hedeflenmiştir. Bu yönüyle nitel yöntem, araştırmanın hem amacına ulaşmasına hem de öneri geliştirme sürecine katkı sağlamaktadır.

Mülakat soruları, Kent Konseyinin işlevi, gençlik meclislerinin yönetimdeki rolleri, katılımcılık düzeyleri ve toplumsal katkıları konularında bilgi edinmeyi hedefleyecek şekilde oluşturulmuştur. Görüşmelerde, katılımcıların ifadeleri sırasında kısa notlar alınmış, elde edilen veriler temalar halinde dört başlık altında toparlanarak betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Bu analiz yöntemi, verilerin anlamlı bir bütünlük içinde sunulmasına olanak sağlayarak, gençlik meclislerinin mevcut durumunu ortaya koymanın yanı sıra uygulamaya dönük iyileştirme önerilerinin geliştirilmesine de imkân tanımıştır.

Görüşmede sorular aşağıda yer almaktadır:

- Kent Konseyinin en önemli görevleri sizce nelerdir?
- Kent Konseyinin gelecekteki rolü hakkında ne gibi değişiklikler öngörüyorsunuz?
- Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi'nin yönetimdeki rolünü nasıl tanımlarsınız? Meclis, belediyelerle nasıl bir ilişki kuruyor?
- Gençlik meclisinin kentteki diğer sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapma sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz? Daha etkili iş birlikleri için neler yapılabilir?
- Gençlik Meclisi kararlarının uygulanabilirliği konusunda ne düşünüyorsunuz? Önerilerinizin hayata geçirildiğini düşünüyor musunuz?
- Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi, gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımını nasıl teşvik ediyor?
- Belediyeler, gençleri daha fazla sürece dahil etmek için hangi mekanizmaları kullanmalı?
- Gençlik Meclisi olarak, toplumsal sorunlara çözüm üretmek için gerçekleştirdiğiniz projeler nelerdir? Bu projelerin topluma etkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- Gençlerin kent yönetimine katkı sağlama konusunda karşılaştıkları engeller nelerdir ve bu engelleri aşmak için neler yapılabilir?

Bulgular

Bu bölümde Gençlik Meclisi'nin yerel yönetimdeki işlevini, katılımcı demokrasinin geliştirilmesine olan katkısını ve toplumsal fayda üretme kapasitelerini belirlemeye yönelik oluşturulan sorulara, Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi üyelerinin vermiş olduğu yanıtlarda ortak olanlar düzenlenerek aktarılmıştır. Ayrıca ortak cevapların dışındaki cevaplar varsa bunlar da belirtilmiştir.

Demografik Bulgular

Katılımcılar K Konseyi başkanı, başkan vekili, başkan danışmanı ve komisyon üyelerinden oluşmaktadır. Katılımcıların 7'i erkek 3'ü kız ve hepsi üniversite öğrencisi olup 18-23 yaş aralığında yer almaktadır.

Kent Konseyinin İşlevi Hakkındaki Görüşler

Katılımcıların Kent Konseyinin işlevi hakkındaki görüşlerini öğrenmek amacıyla, Kent Konseyinin en önemli görevlerinin neler olduğuna ve konseyin gelecekteki rolüne dair sorular yöneltilmiştir. Görüşme sonucunda alınan yanıtlarda öne çıkan temalar ve katılımcı görüşleri tablo halinde sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Kent Konseyinin Görevlerine İlişkin Görüşleri

Tema	Katılımcı Görüşleri	Katılımcı
Katılımcı Demokrasi ve Temsil	“Yerel halkın karar alma süreçlerine katılımını sağlamak.”	K2
	“Gençlerin, kadınların ve dezavantajlı grupların sesini duyurmak.”	K2
	“Toplumun farklı kesimlerinden insanların seslerini karar mercilerine duyurması.”	K3
	“Gençlerin fikirlerini duyurabileceği bir ortam sağlamak.”	K6
Yerel Sorunların	“Yerel sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri geliştirmek.”	K9

Tespiti ve Çözüm Üretme	“Fikir sunmak değil, çözüm üretmeye katkı sağlamak”	K8
Köprü Olma İşlevi	“Kent Konseyi, halk ile belediye arasında bir köprü olmak .”	K1,K4
	“Vatandaşlarla daha fazla aktivite içinde olmak”	K10
Sürdürülebilirlik	“Kentın sürdürülebilir gelişimi için ortak akılla hareket edilmesini sağlamak.”	K1
	“Kente sosyal ve kültürel katkı sunmak”	K4
	“Toplumsal ihtiyaçları tespit etmek, şeffaflık sağlamak.”	K7
Şehir Aidiyeti	“Şehre aidiyet geliştirmek”	K10

Tablo1’deki verilere göre; Kent Konseyi Gençlik Meclisi üyelerine göre kent konseylerinin en temel görevleri, halkın yerel yönetim süreçlerine aktif katılımını sağlamak, katılımcı demokrasiyi güçlendirmek ve halk ile belediyeler arasında etkili bir köprü kurmaktır. Katılımcılar, özellikle gençler, kadınlar ve dezavantajlı grupların sesini duyurmasının önemini vurgularken, konseylerin sadece fikir sunan değil aynı zamanda çözüm üreten yapılar olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Kentin sürdürülebilir gelişimi, toplumsal ihtiyaçların tespiti, şeffaflık, aidiyet duygusunun artırılması ve sosyal-kültürel alanlara katkı sağlanması da öne çıkan görevler arasında yer almaktadır.

Tüm katılımcılar halkın yerel yönetime katılımı konusunda hemfikirdir. Birçoğu katılımcı demokrasi ve halk-belediye arasında köprü olma işlevi üzerinde durmuştur. Gençlerin sesinin duyulması, çözüm üretme ve topluma katkı vurgusu sıkça tekrar edilmiştir. Toplumsal ihtiyaçların tespiti ve yerel sorunlara çözüm önerisi geliştirme konuları birçok katılımcı tarafından belirtilmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki; K6 daha çok gençlerin fikirlerini ifade etme alanı bulması ve etkinliklerle farkındalık yaratma üzerinde dururken, K8 veriye dayalı çözüm üretimi ve teknik konularda halkın görüşünün alınması gibi daha somut katkılara odaklanmıştır. K10, diğerlerinden farklı olarak şehre aidiyet duygusunu ön plana çıkarmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Kent Konseylerinin Gelecekteki Rolüne İlişkin
Öngörülleri

Tema	Katılımcı Görüşleri	Katılımcı
Dijitalleşme ve Teknoloji Kullanımı	“Çevrim içi platformlardan görüş alınması gibi yöntemler yaygınlaşabilir.”	K2
	“Yapay zeka, anket analizleri gibi araçlarla halkın ihtiyaçları belirlenebilir.”	K8
	“Dijital araçlar ve sosyal medya ile daha etkin hale geleceğini öngörüyorum.”	K9
	“Dijitalleşmeyle birlikte çevrim içi platformlarda daha geniş katılım sağlayabilir”	K1
Gençlik ve Kadın Temsili	“Gençlerin ve kadınların daha fazla temsil edildiği bir yapıya dönüşeceğini öngörüyorum.”	K2
	“Daha fazla genç katılımı olacağını düşünüyorum.”	K6
	“Gençlerin ve kadınların temsil oranının artacağını düşünüyorum.”	K3
Karar Alma Süreçlerine Etki	“Kent konseylerinin danışma organı olmaktan çıkıp daha aktif, yönlendirici role sahip olacağını düşünüyorum”	K4
	“Projeleri yönetmek konusunda yetkilendirilebilirler.”	K8
	“Bazı karar süreçlerinde oy hakkı olabilir.”	K4
Yeni Tematik Alanlar: Sürdürülebilirlik, İklim, Sosyal Adalet	“Sürdürülebilirlik, iklim değişikliği ve sosyal adalet gibi temalarda aktif roller alabilir”	K1
	“Küresel sorunlar konusunda daha etkin roller üstlenmeleri beklenmektedir.”	K5

Yasal Altyapı ve Kurumsal Güvence	“Kent konseyleri yalnızca yönetmelikle değil, kapsamlı bir kanunla güvence altına alınarak yaptırım oluşturulabilir”	K10
-----------------------------------	--	-----

Tablo 2’ye göre katılımcılar, kent konseylerinin gelecekte daha dijital, kapsayıcı ve etkili yapılar haline geleceğini düşünmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte çevrim içi platformlar aracılığıyla daha fazla vatandaşın katılımının sağlanacağı, özellikle gençlerin ve kadınların yerel yönetim süreçlerine daha aktif şekilde dahil olacağı öngörülmektedir. Kent konseylerinin yalnızca danışma organı olmaktan çıkıp, yönlendirici ve karar süreçlerinde etkili bir yapıya dönüşeceği düşüncesi yaygındır. Ayrıca sosyal medya aracılığıyla gençlerin ilgisini çekecek projelerin artacağı, veri temelli ve yapay zekâ destekli çalışmalarla halkın ihtiyaçlarının daha hızlı tespit edilebileceği belirtilmiştir. Sürdürülebilirlik, iklim değişikliği ve sosyal adalet gibi konuların konseylerin gündeminde daha belirleyici hale geleceği, bu alanlarda uzmanlaşmalarının gerekeceği de ifade edilmiştir.

Bununla beraber, katılımcıların büyük çoğunluğu dijitalleşmenin etkisiyle katılımın artacağı konusunda hemfikirdir. Gençler ve kadınların daha görünür ve etkili hale geleceği, sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği gibi konuların daha çok önem kazanacağı görüşü de ortak noktalar arasındadır. Bazı katılımcılar konseylerin danışma organı olmayı aşarak karar alma süreçlerine doğrudan dahil olacağını savunurken, bazıları bu yapının daha çok fikir üretme ve koordinasyon düzeyinde kalacağını düşünmektedir. Ayrıca kimi katılımcılar sosyal medya ve görünürlük vurgusu yaparken, kimileri yapay zekâ ve veri analizine daha fazla önem vermektedir.

Bu bulgular, kent konseylerinin gelecekte yalnızca bir katılım platformu değil, aynı zamanda teknolojik araçlarla desteklenen ve politika geliştirme süreçlerinde etkili bir aktör olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların dijitalleşme ve yapay zeka vurgusu, konseylerin veri temelli karar alma süreçlerine entegre olacağını ve klasik yüz yüze katılım yöntemlerinin ötesine geçileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum, temsili katılımdan daha kapsayıcı ve sürekli bir katılım modeline evrilmenin sinyallerini vermektedir. Ancak bazı katılımcıların konseyleri hâlen danışma düzeyinde konumlandırması, bu dönüşümün tüm aktörler tarafından aynı hızda benimsenmeyeceğini ve kurumsal kapasite, teknolojiye erişim gibi faktörlerin bu sürecin başarısında belirleyici olacağını göstermektedir.

Gençlik Meclisinin Yönetişimdeki Rolüne İlişkin Görüşler

Katılımcıların gençlik meclisinin yönetimdeki rolü hakkındaki görüşlerini öğrenmek amacıyla, “Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi'nin yönetiminde nasıl bir rolü olduğuna, belediyeyle ve sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerine, meclisin aldığı kararların uygulanabilirliğine yönelik soruları yöneltilmiştir.

Tablo 3. Gençlik Meclisi'nin Yönetişimdeki Rolü ve Belediyelerle İlişkisi
Üzerine Katılımcı Görüşleri

Tema	Katılımcı Görüşleri	Katılımcı
Katılımcı Demokrasi ve Temsil	“Gençlerin fikirlerini ifade ettikleri, öneriler sundukları bir platform olarak işliyor.”	K1
	“Gençlik Meclisi, gençlerin sesini yerel yönetime taşıyan, katılımcı yönetimin gençlik ayağıdır.”	K2
	“Gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımını teşvik eder.”	K7
	“Gençlerin şehir yaşamına daha aktif katılım göstermeleri, yerel yönetim süreçlerinde rol almalarını sağlar.”	K10
Köprü İşlevi ve Temsil Mekanizması	“Gençlik Meclisi bir köprü görevi görmektedir.”	K6
	“Gençlerin taleplerini doğrudan iletebileceği bir kanal oluşturuyor.”	K4
	“Belediye bize destek oluyor ama her zaman birlikte karar almıyoruz.”	K5
Proje ve Etkinlik Odaklı İşbirliği	“Belediyelerle çoğunlukla danışma, proje ortaklığı ve etkinlik organizasyonu gibi düzlemlerde iş birliği yapılıyor”	K2
	“Belediyeyle ilişki genellikle diyalog temelli ve proje bazlı oluyor.”	K3, K8
	“Ortak projeler yapıldığında ilişki güçlü oluyor.”	K1

	“Belediye Gençlik Meclisi’ni sadece etkinlik yapan grup olarak görüyor.”	K3
	“Karar alma gücü sınırlı.”	K8
	“Gelecekte birlikte daha fazla karar almayı isterim.”	K5
Stratejik Katılım ve Belediyelerle Gelişen İlişki	“Stratejik konularda da söz hakkımız olmalı. Mesela bütçe sürecine katkı sunabiliriz.”	K3
	“Belediyelerin gençlik meclislerini stratejik planlama süreçlerine dahil etmesi gerekiyor.”	K8
	“Şehir hakkında yapılan açıklamalarda da meclisin görüşleri zaman zaman alınmaktadır.”	K9
Yerel Yaygınlık ve İlçelerdeki Etkinlik	“Pamukova ve Akyazı gibi ilçelerde aktiflik sağlanmaktadır.” “İlçe belediyelerinde de teşkilatlanmasını sürdürüyor.”	K9
	“İlçe belediyelerinde de teşkilatlanmasını sürdürüyor.”	K9

Tablo 3’e göre katılımcılar, Gençlik Meclisi’nin yönetim açısından katılımcı demokrasiyi güçlendiren önemli bir yapı olduğu konusunda ortak görüşe sahiptir. Gençlerin fikirlerini ifade edebildikleri, öneriler sunabildikleri ve yerel yönetimlerle etkileşim kurabildikleri bir platform olarak değerlendirilmektedir. Gençlik Meclisleri’nin belediyelerle ilişkisi genellikle proje bazlı iş birliği, etkinlik düzenleme ve danışma çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak bazı katılımcılar, meclislerin yalnızca etkinlik odaklı yapılar olarak görülmesinden rahatsızlık duymakta ve stratejik konularda da söz sahibi olmak istediklerini vurgulamaktadır. Özellikle bütçe süreçleri, stratejik planlama ve karar alma mekanizmalarına katılım talepleri öne çıkmaktadır. Gençlerin sesinin daha çok duyulması ve belediyelerle birlikte karar alma süreçlerine dahil edilmesi gerektiği düşüncesi yaygın olarak dile getirilmektedir.

Katılımcıların bazıları Gençlik Meclisi’nin karar alma süreçlerinde daha fazla yetki ve sorumluluk üstlenmesi gerektiğini savunurken, bazıları mevcut proje temelli iş birliklerini yeterli bulmakta ya da bu iş birliğinin daha çok belediye desteğiyle sınırlı kaldığını ifade etmektedir. Ayrıca, belediyelerin gençlik meclislerini nasıl gördüğü konusundaki algılar da farklılık

göstermektedir; bazı katılımcılar stratejik katkı sağlamak isterken, bazıları meclislerin daha çok etkinlik organizasyonu ile anıldığını düşünmektedir.

Bu bulgular, Gençlik Meclisi'nin yerel yönetimdeki rolünün hâlâ sınırlandırılmış bir çerçevede konumlandığını göstermektedir. Katılımcıların stratejik karar alma süreçlerine dahil olma talepleri, mevcut yapının daha çok “danışma” ve “etkinlik düzenleme” fonksiyonuyla sınırlı kalmasının yarattığı bir memnuniyetsizliğe işaret etmektedir. Bu durum, gençlerin yalnızca sembolik katılımcılar olarak değil, karar süreçlerinde etkili aktörler olarak konumlanma beklentisini ortaya koymaktadır. Ayrıca, belediyelerle olan ilişkide proje temelli iş birliğinin öne çıkması, yönetim anlayışında daha bütüncül ve kurumsal bir iş birliği ihtiyacına dikkat çekmektedir. Bu çelişkili algılar, gençlik meclislerinin gelecekte nasıl bir yapıya evrileceği konusunda belirleyici bir tartışma alanı oluşturmakta; özellikle gençlerin talep ettiği stratejik katılımın sağlanmaması, meclislerin katılımcı demokrasiye katkısını sınırlı hale getirebilir.

Tablo 4. Gençlik Meclisi'nin STK'larla İş Birliği İlişkilerine Dair Katılımcı Görüşleri

Tema	Katılımcı Görüşleri	Katılımcı
İş Birliğinde Kurumsallaşma Eksikliği	“İş birliği süreci yeterince kurumsallaşmış değil.”	K8
	“Kişisel ilişkiler üzerinden geliyor. Kurumsal bir mekanizma yok.”	K4
	“STK’larla iş birliği zaman zaman oluyor ama sistematik değil.”	K2
Süreklilik ve Sistematik Yaklaşım Eksikliği	“Proje bazlı ve geçici oluyor.”	K8
	“Belirli gün ve haftalar dışında sürekli bir ilişki yok.”	K2
	“Daha sistemli bir etkileşim sağlanabilir.”	K1
	“Daha sistematik ve sürekli bir iletişim ağı kurulmalı.”	K7
Önerilen Yapılar ve	“Ortak çalışma grupları ya da platformlar oluşturulabilir.”	K2

Geliştirme Önerileri	“Ortak stratejik hedefler belirlenmeli, düzenli toplantılar yapılmalı.”	K4
	“Ortak projeler, çalıştaylar ve forumlar düzenlenebilir.”	K6
Tematik Ortaklıklar ve Etki Alanları	“Eğitim, çevre, istihdam gibi konularda uzun vadeli ortaklıklar kurulmalı.”	K8
	“Gençlerin teknik roller alması sağlanmalı.”	K9
	“Sosyal sorumluluk projelerinde birlikte çalışabiliriz.”	K6
	“Veri toplayabiliriz, analizler yapabiliriz.”	K8
Güçlü ve Olumlu Yaklaşımlar	“Mevcut iş birlikleri gayet yeterli ve olumlu.”	K5
	“İş birlikleri oldukça olumlu.”	K7
Ortaklıkların Etkisi ve Katılımcı Yönü	“STK’larla iş birliği toplum içindeki bağları güçlendirir.”	K3
	“Ortak projeler ve kampanyalar bu iş birliğini pekiştirir.”	K1
	“İletişim ağlarını güçlendirmek ve stratejik ortaklıklar kurmak faydalı olur.”	K10

Tablo 4’e göre katılımcıların ifadelerine göre, Gençlik Meclisi ile sivil toplum kuruluşları (STK) arasındaki iş birliği süreci olumlu karşılanmakla birlikte, bu ilişkilerin daha kurumsal, sürdürülebilir ve sistematik hale getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Halihazırda yürütülen iş birliklerinin çoğu, belirli gün ve haftalarda yapılan etkinliklerle sınırlı kalmakta ve genellikle proje bazlı ya da bireysel ilişkiler üzerinden yürütülmektedir. Katılımcılar, bu iş birliklerinin daha verimli hale gelebilmesi için ortak platformlar kurulması, düzenli toplantılar yapılması, ortak stratejik hedefler belirlenmesi ve iletişim kanallarının güçlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sosyal sorumluluk projeleri, gençlik çalıştayları, forumlar ve ortak veri analizlerine dayalı çalışmalar gibi öneriler, iş birliğinin kapsamının genişletilmesine yönelik dikkat çekici fikirler arasında yer almaktadır. Ayrıca, gençlerin bu süreçlerde sadece katılımcı değil, aynı zamanda teknik rollerde aktif olmalarının da iş birliğini derinleştireceği ifade edilmiştir.

Bu bulgular, katılımcı yönetim literatüründe sıkça vurgulanan kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik gerekliliği ile örtüşmektedir. Özellikle Gençlik Meclisi-STK ilişkilerinin çoğunlukla proje bazlı ve etkinlik odaklı kalması, bu mekanizmanın Arnstein'in (1969) "katılım merdiveni" yaklaşımında danışma düzeyinde sınırlı kaldığını göstermektedir. Katılımcıların dile getirdiği ortak platformlar oluşturma, düzenli toplantılar yapma ve ortak stratejik hedefler belirleme önerileri, bu yapının daha üst katılım düzeylerine evrilmesi için gerekli adımları işaret etmektedir. Ayrıca, gençlerin yalnızca fikir sunan aktörler olmaktan çıkıp teknik roller üstlenmesi gerektiği yönündeki görüşler, ortak üretim (co-production) yaklaşımına dayalı katılımcı yönetim anlayışının güçlendirilmesi açısından kritik bir noktaya işaret etmektedir.

Tablo 5. Gençlik Meclisi Kararlarının Uygulanabilirliğine Dair Katılımcı Görüşleri

Tema	Katılımcı Görüşleri	Katılımcı
Kısmi Uygulanma ve Bürokrasinin Etkisi	"Her önerinin hayata geçmesi mümkün olmasa da bazı kararlar uygulamaya dönüşebiliyor."	K1
	"Gençlik Meclisi'nin kararları genellikle uygulanıyor, ancak bürokratik engeller ve kaynak eksiklikleri oluyor."	K3
	"Bazı öneriler dikkate alınıyor, özellikle kültürel etkinlik ya da sosyal projeler."	K4
Kaynak ve Mevzuat Engelleri	"Belediye kaynak sıkıntısını, bazen ise mevzuat engellerini gerekçe gösteriyor."	K2
Geribildirim ve İzleme Mekanizması İhtiyacı	"Önerilerin takibi yapılmalı ve geribildirim mekanizması kurulmalı."	K2
	"Şeffaf bir sistem kurulmalı. Bir izleme ve değerlendirme süreci olabilir."	K6
	"Daha güçlü bir izleme ve değerlendirme mekanizması kurulmalı."	K7

Kararların Resmileştirilmesi ve Kurumsal Süreçler	“Gençlik Meclisi kararları bir rapor hâline getirilip resmi olarak belediye meclisine sunulmalı.”	K4
	“Gençlik temsilcilerinin bazı kurullarda yer alması önerilerin daha ciddiye alınmasını sağlar. Belediye bürokrasisiyle daha sıkı ilişkiler kurulmalı.”	K5
Belirsizlik ve Geri Dönüş Eksikliği	“Bazen fikirlerimiz dikkate alınıyor ama çoğu zaman ne olup bittiğini öğrenemiyoruz.”	K6
	“Kararlarımızın uygulanması sınırlı... fikirler dosyada bekliyor gibi.”	K8
Yüksek Uygulama ve Olumlu Değerlendirme	“Gençlik Meclisi’nin kararlarının önemli bir kısmının dikkate alındığını görüyorum.”	K7
	“Beyan edilen her sorun büyük ölçüde çözüme kavuşturulmaktadır.”	K9
	“Yüksek ölçüde kararlar en iyi şekilde uygulanıyor ve hayata geçiriliyor.”	K10

Tablo 5’e göre katılımcıların ifadeleri, Gençlik Meclisi tarafından üretilen fikirlerin ve kararların uygulamaya geçirilme sürecinde çeşitli sorunların yaşandığını göstermektedir. Ortaya konan önerilerin bir kısmı uygulamaya alınırken, özellikle kaynak yetersizliği, mevzuat engelleri ve bürokratik süreçler uygulamayı zorlaştıran başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bazı katılımcılar, kültürel ve sosyal projelerin daha kolay hayata geçirildiğini belirtirken, yapısal ya da sistematik değişiklik içeren önerilerin çoğunlukla görmezden gelindiğini ifade etmektedir.

Öne çıkan ortak talepler arasında, önerilerin uygulanabilirliğini artırmak amacıyla somut, ölçülebilir ve kaynaklara uygun biçimde sunulması, belediyeye sunulan kararların resmi rapor hâline getirilmesi, geri bildirim ve izleme-değerlendirme mekanizmalarının kurulması ve Gençlik Meclisi’nin belediye meclisiyle doğrudan ve kurumsal bağlarının güçlendirilmesi yer almaktadır.

Katılımcıların Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi’ne ilişkin değerlendirmeleri, gençlik temsiliyetinin yerel yönetişimde giderek daha görünür

hale geldiğini göstermektedir. Gençlik Meclisi’nin, genç bireylerin fikirlerini ifade edebildikleri, öneriler sunabildikleri ve yerel yönetim aktörleriyle etkileşim kurabildikleri kurumsal bir platform olarak işlev gördüğü görülmektedir. Bu durum, katılımcı demokrasinin yerel düzeyde kurumsallaşması açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Ancak görüşler, Gençlik Meclisi’nin işlevselliği ve etki düzeyine ilişkin bazı eleştirel tespitleri de içermektedir. Özellikle bazı katılımcılar, meclisin yalnızca etkinlik organizasyonlarına indirgenmesinden rahatsızlık duyduklarını ve stratejik kararlara ilişkin süreçlerde daha aktif bir rol üstlenmek istediklerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, gençlerin yalnızca sosyal ve kültürel faaliyetlerle sınırlı bir katılım alanına hapsedilmesi yerine; bütçe süreçleri, stratejik planlama ve politika geliştirme gibi alanlara daha etkin bir şekilde dahil edilmeleri gerektiği yönünde güçlü bir talep söz konusudur.

Gençlik Meclisinin Katılımcılıktaki Rolüne İlişkin Görüşler

Katılımcıların gençlik meclisinin katılımcılıktaki rolü hakkındaki görüşlerini öğrenmek amacıyla, gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımının nasıl teşvik edildiğine ve belediyelerin, gençleri daha fazla sürece dahil etmek için hangi mekanizmaları kullandığına yönelik sorular yöneltilmiştir.

Tablo 6. Gençlik Meclisi’nin Katılımı Teşvik Etme Yöntemlerine İlişkin Görüşler

Tema	Katılımcı Görüşleri	Katılımcı
Etkinlik ve Eğitim Programları	“Çalıştaylar, gençlik forumları, gönüllülük projeleri ve eğitim programları aracılığıyla gençleri süreçlere dahil ediyor”	K1
	“Etkinlikler ve projeler yoluyla gençler süreçlere çekilmeye çalışılıyor”	K7
	“Toplantılar, atölye çalışmaları, eğitim programları ve projeler aracılığıyla katılım teşvik ediliyor.”	K10
	“Sosyal medya ve dijital araçlar da gençlere ulaşmada önemli bir rol oynuyor.”	K1

Sosyal Medya ve Farkındalık Faaliyetleri	“Farkındalık yaratmak adına sosyal medya çok etkin kullanılıyor.”	K2
	“Farkındalık kampanyaları ve sosyal medya üzerinden gençlerin katılımı teşvik ediliyor.”	K6
Yüz Yüze Tanıtım ve Üniversite Bağlantıları	“Üniversitelerde yapılan tanıtımlar sayesinde gençler Meclis’ten haberdar oluyor.”	K2
	“Gençlerin ilgi alanlarına göre etkinlikler düzenliyoruz... teknik geziler, doğa yürüyüşleri, bakan ziyaretleriyle gençlerle bağ kuruyoruz.”	K8
Proje Geliştirme ve Katılımcı Temsil	“Proje yazım atölyeleri ve gençlik forumları önemli. Ama belediye kararlarına genç temsilciler dahil edilmeli.”	K4
	“Gençlerin sorunları proje haline getirilerek doğrudan belediyeye iletiliyor. Belediye meclisi simülasyonu etkinliğimizle önerileri somutlaştırıyoruz.”	K8
İzleme, Değerlendirme, Yasal Katılım Mekanizmaları	“Katılımı teşvik edecek kurumsal mekanizmalar yeterince gelişmiş değil. Lise düzeyinde gençlere de ulaşılmalı.”	K9
	“Gençler fikirlerini sadece söylememeli, karar süreçlerine de katılmalı.”	K4
Üst Düzey Temas ve Geri Bildirim Kanalları	“Üst kademedен gelen personellerle yapılan etkinliklerde gençlerin görüşlerine başvuruluyor.”	K5
	“Gençler belediye başkanına doğrudan sorular yöneltebiliyor. 7 Mayıs’taki etkinlikte bunu sağladık.”	K8
Eleştirel Yaklaşım ve	“Amaç güzel, fakat uygulamada sınırlı kalıyor. Dijital katılım platformları kurulmalı, okullarla iş birliği yapılmalı.”	K9

Geliştirme Önerileri	“Gençler kendilerini sürecin parçası gibi hissetmeli. Katılımı artırmak için daha fazla atölye, forum ve yüz yüze buluşmalar düzenlenmeli.”	K2
-------------------------	---	----

Tablo 6’ya göre katılımcılar, gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımında en etkili yöntemlerin çalıştaylar, gençlik forumları, gönüllülük projeleri ve eğitim programları olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal medya ve dijital araçlar gençlere ulaşmada önemli bir rol oynasa da, katılımcılar bunun yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Üniversitelerde yapılan tanıtımlar sayesinde gençlerin Gençlik Meclisi hakkında bilgi sahibi olduğu, ancak katılımı artırmak için daha fazla atölye, yüz yüze buluşma ve gençlerin kendilerini sürecin gerçek bir parçası gibi hissedebilecekleri ortamların sağlanması gerektiği dile getirilmiştir. Özellikle proje yazım atölyeleri ve gençlik forumlarının gönüllülüğe dayalı katılımı etkili olduğu vurgulanırken, gençlerin sadece dinlenen değil, karar alabilen aktörler olarak sürece dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Üst kademedeki gelen personelin de katıldığı bazı etkinliklerde gençlerin görüşlerinin alındığı ve bu görüşler doğrultusunda imkanlar dahilinde çözüm odaklı adımlar atıldığı ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar çevre temizliği kampanyaları ya da kültür gezileri gibi faaliyetlerin gençlerle bağ kurmak adına faydalı olduğunu, ancak bu tür etkinliklerin her zaman katılımı derinleştirmede yeterli olmadığını dile getirmiştir. Bu nedenle gençlerin fikirlerini tartışabilecekleri alanların artırılması, mahalle düzeyinde gençlik çalışmalarının başlatılması ve gençlerin ilgi alanlarına göre etkinlikler planlanmasının sürece katılımı olumlu yönde etkilediği aktarılmıştır.

Katılımcılar, belediyelerin gençleri yerel yönetim süreçlerine daha fazla dahil edebilmesi için çok çeşitli mekanizmalar kullanması gerektiğini vurgulamışlardır. Gençlere özel katılımcı bütçeler, gençlik danışma kurulları, dijital öneri ve oylama platformları gibi araçlar öne çıkan öneriler arasında yer almıştır. Özellikle gençlere yönelik oluşturulacak dijital katılım platformlarının, anketler ve geri bildirim sistemleriyle birlikte çalışması gerektiği belirtilmiştir. Gençlerle düzenli toplantıların yapılması, gençlik politikalarının belirlenmesinde onların doğrudan görüşlerinin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Gençlerin sadece etkinliklere çağrılan değil, karar süreçlerinde etkili aktörler olarak yer almasının önemi vurgulanırken; gençlik kotaları, gençlik meclislerine yetki verilmesi ve karar mekanizmalarına genç temsilcilerin entegre edilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca, gençlerin fikirlerini hayata geçirebilmeleri için proje fonlarının açılması gerektiği belirtilmiş, gönüllülük programları, fikir maratonları ve mahalle düzeyinde gençlik buluşmaları gibi katılımı teşvik edecek etkinlikler önerilmiştir. Lise ve üniversitelerle iş birliği yaparak gençlerin yerel sorunlara

duyarlılığının artırılması, sosyal medya üzerinden gençlere ulaşılması ve gençlik odaklı kamuoyu yoklamalarının yapılması da dikkat çekmiştir. Bazı katılımcılar, gençlerin yalnızca dinlenmekle kalmaması, katkılarının geri bildirimlerle görünür kılınmasının sürece olan güveni artıracağını vurgulamışlardır. Ayrıca staj olanaklarının yaygınlaştırılması ve iş istihdamı gibi yapısal imkanların da gençlerin yerel yönetime olan ilgisini besleyeceği ifade edilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; katılımcıların görüşleri gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımının yalnızca belirli etkinliklerle sınırlı kalmaması gerektiğini, katılımın süreklilik ve derinlik kazanması için yapısal mekanizmalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Çalıştaylar, gönüllülük projeleri, gençlik forumları ve eğitim programları gibi araçlar gençlerin sürece dahil edilmesini kolaylaştırır da, bu araçların çoğu zaman etkili katılımı sağlamak yerine temsili ve sembolik düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların aktardığı deneyimlerde, gençlerin yalnızca dinleyici ya da izleyici konumunda değil, süreci etkileyen, karar alma aşamalarında söz hakkı bulunan bireyler olarak görülme talepleri öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, katılımın derinliği tartışmaya açılmakta; gençlerin fikirlerinin yalnızca toplanması değil, bu fikirlerin politikalara yön verecek şekilde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Gençlik Meclisinin Toplumsal Katkı Rolüne İlişkin Görüşler

Katılımcıların gençlik meclisinin toplumsal katkı rolü hakkındaki görüşlerini öğrenmek amacıyla, toplumsal sorunlara çözüm üretmek için gerçekleştirilen projelerin neler olduğu ve gençlerin kent yönetimine katkı sağlama konusunda karşılaştıkları engellerle bu engelleri aşmak için neler yapılabileceğine yönelik sorular yöneltilmiştir.

Tablo 7. Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi'nin Gerçekleştirdiği Toplumsal Projeler

Proje Teması	Örnek Projeler	Katılımcı
Çevre ve Ekoloji	Geri dönüşüm atölyeleri, çevre temizliği kampanyaları, ağaç dikme etkinlikleri	K4, K5, K10
Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet	Dünya Kadınlar Günü etkinlikleri, kadın haklarına yönelik bilinçlendirme projeleri	K4

Eğitim Destek ve Kütüphane Projeleri	Kırsal bölgelerdeki okullara kitap yardımı, “Kitaplıksız Okul Kalmasın” projesi	K2, K7
Genç İşsizlik ve Girişimcilik	Girişimcilik seminerleri, CV hazırlama ve mülakat teknikleri eğitimi, staj imkanları oluşturma	K1, K6, K10
Engelli Bireylere Yönelik Projeler	Engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik farkındalık kampanyaları	K1, K8
Psikolojik Sağlık ve Pandemi Dönemi	Yalnızlık ve kaygı üzerine farkındalık seminerleri	K9
Bağımlılıkla Mücadele	Toplumda risk gruplarına yönelik bilinçlendirme	K2
Kültürel Çeşitlilik ve Etkinlikler	Kültür gezileri, topluluklar arası etkileşimi teşvik eden projeler	K3, K9
Deprem ve Afet Yardımı	Gönüllü gençlerle yardım toplama ve dağıtma süreçleri	K8
Ulaşım Sorunları ve Akıllı Sistemler	Google Maps ile toplu ulaşım entegrasyonu, yeni gelen öğrencilerin ulaşım sorunlarını çözmeye yönelik dijital çözümler geliştirme çalışmaları	K7

Tablo 7’ye göre katılımcılar, gençlerin öncülüğünde gerçekleştirilen sosyal sorumluluk projelerinin hem toplumsal farkındalığı artırma hem de gençlerin çözüm üretme becerilerini geliştirme açısından önemli rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu kapsamda bağımlılıkla mücadele, çevre bilinci, kadın hakları, engelli bireylerin topluma katılımı gibi temalarda çeşitli etkinlikler ve projeler yürütülmüştür. Gençlik Meclisi üyeleri, bilgilendirme seminerleri, kırsal bölgelere yapılan kitap ve kırtasiye yardımları, geri dönüşüm atölyeleri ve farkındalık yürüyüşleri gibi faaliyetlere katılarak aktif rol üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca genç girişimciliğin teşviki amacıyla girişimcilik seminerleri,

CV hazırlama ve mülakat teknikleri gibi alanlarda eğitim programları düzenlenmiştir. Yine sağlık sokağı projesi başlatarak vatandaşlara sağlık taraması hizmeti sunmuşlardır. Sokak hayvanlarına mama desteği kampanyası gibi doğrudan topluma dokunan projelerin de dikkat çektiği görülmektedir. Bununla birlikte bazı katılımcılar, projelerin çoğunlukla kısa vadeli kaldığını ve daha kalıcı, sürdürülebilir programların gerekliliğini vurgulamışlardır. Özellikle Kent Konseyi ve Gençlik Meclisi gibi yapıların sınırlı bütçeye sahip olmaları, projelerin etki alanını daraltan bir unsur olarak öne çıkmıştır. Buna rağmen, örneğin "Kitaplıksız okul kalmasın" gibi bazı yerel projelerin başarıyla sürdürüldüğü ve yeni hedeflerle genişletildiği görülmektedir. Katılımcılar, gençlerin daha fazla desteklenmesi halinde sosyal sorumluluk alanında çok daha etkili işler başarabileceklerine inanmaktadırlar.

Bu bulgular, gençlerin sosyal sorumluluk projeleri aracılığıyla aktif yurttaşlık ve toplumsal dayanışma bilinci kazandığını ortaya koymaktadır. Projeler, yalnızca belirli sorun alanlarında farkındalık yaratmakla kalmamış, aynı zamanda gençlerin problem çözme, liderlik ve iş birliği becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, bazı projelerin kısa vadeli kalması ve sürdürülebilirlik sorunları, literatürde katılımcı yapıların karşılaştığı en temel engellerden biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle bütçe kısıtları ve kurumsal destek eksikliği, projelerin uzun vadeli etki üretmesini güçleştirmektedir.

Bu durum, Arnstein'in (1969) katılım merdiveninde "işbirliği" düzeyine ulaşmak için gerekli olan kaynak ve yetki paylaşımının tam olarak sağlanmadığını göstermektedir. Diğer yandan, başarıyla yürütülen "Kitaplıksız okul kalmasın" gibi projeler, uygun destek mekanizmalarıyla gençlerin sürdürülebilir çözümler üretebileceğini kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, gençlik odaklı sosyal sorumluluk projelerinin etkinliğini artırmak için, yalnızca etkinlik bazlı değil, uzun vadeli stratejik planlamaya dayalı bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir.

Tablo 8. Gençlerin Katılımında Karşılaştıkları Engeller ve Aşılmasına Yönelik Öneriler

Tematik Alan	Karşılaşılan Engeller	Çözüm Önerileri	Katılımcı
Yönetsel ve Kurumsal Engeller	Gençlerin karar süreçlerine dahil edilmemesi, danışma	Genç dostu bürokratik süreçlerin geliştirilmesi,	K1, K3, K4, K5, K7

	mekanizmalarının işlememesi, bürokratik engeller	kurumsal yapıların gençlere alan açması	
Algı ve Tutum Engelleri	Önyargılı yaklaşım, yöneticilerle aradaki mesafe	Gençlerin görüşlerinin değerli olduğunun hissettirilmesi, yöneticilerin gençlerle birebir temas kurması, empati odaklı iletişim geliştirilmesi	K1, K2, K3, K9, K10
Bilgi ve Farkındalık Eksikliği	Katılım yolları hakkında bilgi eksikliği, katılım kültürünün olmaması	Eğitimler, bilgilendirici atölyeler, oyunlaştırma temelli etkinlikler, farkındalık kampanyaları, gençlik çalıştayları	K2, K3, K6, K8
Kaynak ve Destek Yetersizliği	Maddi destek eksikliği, rehberlik yetersizliği	Gençlerin projelerine fon sağlanması, mentörlük destekleri,	K4, K6
İletişim Eksikliği	Belediyelerle gençler arasında diyalog eksikliği, düzenli ve şeffaf iletişim kanallarının bulunmaması	Belediyelerle gençler arasında interaktif platformlar kurulması, geribildirim mekanizmalarının oluşturulması	K6, K10

Tablo 8'e göre katılımcılar, gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımında karşılaştıkları temel engellerin bilgi eksikliği, yeterince ciddiye alınmama, katılım fırsatlarının sınırlılığı ve bürokratik zorluklar olduğunu belirtmişlerdir. Gençler, fikirlerini dile getirdiklerinde karar vericiler tarafından dikkate alınmadıklarını hissettiklerini, bu durumun motivasyonlarını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, kurumsal yapıların danışma mekanizmalarının yetersizliği, rehberlik ve maddi destek eksikliği nedeniyle gençlerin proje üretme süreçlerinden uzaklaştığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte, bireysel düzeyde aile baskısı, zaman yetersizliği ve ekonomik sıkıntılar da genç katılımını engelleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Katılımcılar, bu engellerin aşılması için yerel yönetimlerin gençlerle şeffaf ve sürekli iletişim kurması, gençleri süreçlere aktif olarak davet etmesi ve katılımlarını

kolaylaştıracak eğitim programları ile desteklemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca oyunlaştırma tekniklerinin kullanıldığı etkinlikler, gençlik çalıştayları ve bilgilendirici atölyeler aracılığıyla katılım kültürünün geliştirilmesi önerilmiştir. Gençlerin karar alma mekanizmalarına resmi olarak dahil edilmesi ve sorumluluk almalarının teşvik edilmesi, onların sürece olan ilgisini ve katkılarını artırabilecek potansiyele sahiptir. Genel olarak, gençlerin sesinin duyulması ve onların katkılarının değerli görülmesi, daha kapsayıcı ve etkili bir yönetim anlayışının temelini oluşturacaktır.

Tartışma

Araştırmamızın bulguları, Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi'nin gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımını teşvik eden önemli bir platform olduğunu ortaya koymakla birlikte, katılımın derinliği, sürekliliği ve kurumsal etki düzeyi açısından bazı sınırlılıklar bulunduğunu göstermektedir. Katılımcıların yalnızca eleştiren değil, aynı zamanda çözüm üreten, veriye dayalı katkı sunan ve aktif sorumluluk üstlenen bir yapı beklentisi içinde olmaları, gençlerin toplumsal bilinç düzeyinin yüksekliğine ve katılımcı demokrasinin potansiyeline işaret etmektedir. Bu yaklaşım, Arnstein'in (1969) Katılım Merdiveni kuramıyla ilişkilendirildiğinde, mevcut katılımın çoğunlukla “bilgilendirme” ve “danışma” düzeylerinde yoğunlaştığı, ancak katılımcıların “ortaklık” ve “delegasyon” basamaklarına yükselme talebi taşıdığı görülmektedir. Gençlerin yalnızca fikirlerini iletmekle kalmayıp, bu fikirlerin politikalara yön verecek şekilde değerlendirilmesini istemeleri, Arnstein'in vurguladığı gerçek güç aktarımına duyulan ihtiyacı doğrulamaktadır.

Katılımcıların geleceğe yönelik dijitalleşme beklentisi, zamanın ruhuna uygun bir dönüşüm arzusunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Fung'un (2006) katılımcı mekanizmalar için üç boyutlu demokrasi modeli açısından değerlendirildiğinde, özellikle “erişim” ve “katılımın kapsayıcılığı” boyutlarında dijital araçların sağlayabileceği avantajlara işaret etmektedir. Ancak, mevcut durumda Gençlik Meclisi'nin katılım düzeyinin çoğu zaman bilgilendirme ve sembolik temsille sınırlı kalması, Fung'un “etki ve yetki” ekseninde belirttiği güçsüzlük sorununu yansıtmaktadır.

STK'larla ilişkilerin proje bazlı ve etkinlik odaklı olması, katılımcılar tarafından hem bir fırsat hem de bir sınırlılık olarak değerlendirilmiştir. Kurumsallaşma ve stratejik planlama ihtiyacının vurgulanması, katılımcılığın sürekliliğini sağlayacak yapısal mekanizmalara olan gereksinimi açıkça ortaya koymaktadır. Cornwall'un (2008) katılımcılık eleştirileri, bu noktada önem kazanmaktadır. Cornwall'a göre, katılım süreçleri çoğu zaman “boş kavramlar” üzerinden şekillenmekte ve sembolik bir nitelik taşımaktadır. Sakarya örneğinde

de katılımcıların dile getirdiği “proje sürekliliği eksikliği” ve “kısıtlı bütçeler” gibi sorunlar, bu eleştirileri doğrulamaktadır. Katılımcılar, ilişkilerin daha sürdürülebilir, kurumsal ve karşılıklı etkileşime dayalı bir yapıya kavuşturulması gerektiğini dile getirerek, sembolik katılımdan gerçek etkileşime geçiş talebinde bulunmaktadır.

Gençlik Meclisi’nin yerel yönetimlerle olan ilişkilerinde, mevcut iş birliklerinin çoğunlukla belediyelerin desteğiyle sınırlı ve proje bazlı olduğu görülmektedir. Bu durum, gençlik meclislerinin karar alma süreçlerine katkı sunan stratejik ortaklar olarak değil, daha çok faaliyet düzenleyen birimler olarak konumlandığını göstermektedir. Habermas’ın (1996) müzakereci demokrasi anlayışı bağlamında değerlendirildiğinde, Gençlik Meclisi’nin oluşturduğu çalıştaylar, forumlar ve gönüllülük projeleri deliberatif bir potansiyel taşımaktadır; ancak bu fikirlerin yerel politikalara somut şekilde yansımaması, deliberasyonun etkisini sınırlamaktadır.

Katılımcılar, gençlerin yalnızca dinleyici değil, karar alma aşamalarında söz sahibi olan aktörler olarak görülmesini talep etmişlerdir. Bu talep, Arnstein’in “katılımın güç ilişkileriyle doğrudan bağlantılı olduğu” yönündeki tespitini bir kez daha doğrulamaktadır. Ayrıca, gençlerin sosyal sorumluluk projeleri aracılığıyla toplumsal farkındalık geliştirdikleri, liderlik ve örgütlenme becerilerini güçlendirdikleri yönündeki bulgular, katılımcılığın sadece demokratik bir hak değil, aynı zamanda bireysel kapasiteyi geliştiren bir süreç olduğunu göstermektedir. Ancak yapısal ve psikolojik engellerin (bürokratik sınırlılıklar, bilgi eksikliği, aile baskısı) devam etmesi, bu sürecin derinleşmesini zorlaştırmaktadır.

Uluslararası literatürle karşılaştırıldığında, Sakarya örneği birçok açıdan Avrupa’daki gençlik meclisleri uygulamalarıyla benzerlik göstermektedir. Avrupa’da yapılan araştırmalar (Checkoway, 2011; Matthews, 2015), gençlik meclislerinin çoğunlukla danışma organı niteliğinde olduğunu, gençlere sınırlı karar gücü tanındığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Sakarya örneğiyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak İskandinav ülkelerinde gençlik meclisleri, yerel yönetimlerin stratejik planlama süreçlerine doğrudan katkı sağlayabilmekte ve bütçe yönetimi konusunda yetki sahibi olabilmektedir (Farthing, 2012). Sakarya Gençlik Meclisi’nin bu bağlamda daha sembolik bir konumda olduğu görülmektedir. Öte yandan, Türkiye’de gençlik meclislerinin sosyal sorumluluk projeleri üretme ve gönüllülük kültürünü yaygınlaştırma kapasitesi güçlü bir yön olarak öne çıkmaktadır; bu da uluslararası örneklerle kıyaslandığında Türkiye’de gençlerin sivil sorumluluk alanındaki dinamizmini göstermektedir.

Sonuç olarak, Sakarya Gençlik Meclisi örneği, gençlerin yerel yönetişimde daha etkili rol almak istediklerini, ancak bu isteğin kurumsal ve yapısal engeller nedeniyle tam olarak karşılanamadığını göstermektedir. Arnstein, Fung, Cornwall ve Habermas'ın kuramsal çerçeveleriyle yapılan analiz, katılımcılığın derinleştirilmesi ve gerçek güç paylaşımına dayalı mekanizmaların inşa edilmesi gereğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Sakarya Kent Konseyi Gençlik Meclisi örneği üzerinden gençlerin yerel yönetime katılım deneyimlerini incelemiş ve gençlik meclislerinin hem sınırlılıklarını hem de potansiyel katkılarını ortaya koymuştur. Bulgular, gençlik meclisinin genç bireyler için fikir üretme, proje geliştirme ve toplumsal sorunlara çözüm önerme gibi alanlarda işlevsel bir platform sunduğunu göstermektedir. Ancak, karar alma süreçlerine etkisi sınırlı olup çoğu zaman danışma düzeyinde kalmakta ve sembolik bir katılım alanı oluşturmaktadır. Bu durum, Arnstein'in (1969) "katılım merdiveni" kuramında tanımlanan "danışma" ve "yatıştırma" basamaklarıyla örtüşmektedir.

Katılımcıların ifadeleri, gençlerin fikirlerinin çoğunlukla dinlendiğini ancak dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır. Bu, Papadopoulos'un (2003) belirttiği "sahte katılım" veya "boş temsil" durumu ile paralellik göstermektedir. Gençlik meclislerinin bu yapısal sınırlılığı, Türkiye'de kent konseylerinin ve gençlik meclislerinin normatif olarak istişare organları olarak tanımlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, gençlik meclisleri siyasal sosyalleşme alanı olarak işlev görmek, gençlerin kamusal alan deneyimi kazanmalarını, topluluk önünde konuşma, ekip çalışması ve liderlik becerilerini geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu yönüyle, Habermas'ın (1989) kamusal alan kavramının yerel düzeyde bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir.

Fung'un (2006) katılımcı yönetim tasarımı perspektifinden bakıldığında, gençlik meclisinin katılım biçimi çoğulculuğu desteklese de karar süreçleri üzerindeki etkisi sınırlıdır. Bu durum, yapının gerçek bir "katılımcı yönetim" örneği sunmadığını göstermektedir; ancak gençlerin demokratik bilinç geliştirmesi açısından bir okul işlevi görmektedir. Benzer şekilde, Eroğlu'nun (1990) vurguladığı üzere siyasal katılım yalnızca oy kullanma ile sınırlı kalmamalı, bireylerin karar alma süreçlerine doğrudan etki edebileceği alanlar yaratılmalıdır.

Bulguların uluslararası bağlamda değerlendirilmesi, politika önerilerinin güçlendirilmesini sağlamaktadır. Norveç ve Finlandiya'da gençlik konseyleri, gençlerin yalnızca danışman değil, karar sürecine doğrudan katkı sağlayan

mekanizmalar olarak yapılandırılmıştır. Bu ülkelerde gençler, bütçe planlaması, stratejik kararlar ve proje uygulamalarına doğrudan dahil edilmekte; dijital platformlar ve geri bildirim mekanizmaları aracılığıyla katılım sürekli ve ölçülebilir kılınmaktadır. Sakarya örneğinde de benzer mekanizmaların hayata geçirilmesi, gençlik meclisinin etkinliğini artıracak ve katılımcı yönetişimin gerçek bir örneği haline gelmesini sağlayacaktır. Uluslararası iyi uygulama örneklerinden yola çıkarak politika önerilerinde bulunulabilir.

- Gençlik meclisinin karar alma süreçlerine organik olarak entegre edilmesi; bütçe ve stratejik planlama gibi kritik alanlarda doğrudan katılım sağlanması,
- STK ve yerel yönetim iş birliklerinin kurumsallaştırılması, düzenli platformlar, ortak stratejik hedefler ve veri temelli projelerle güçlendirilmesi,
- Dijitalleşme ve oyunlaştırma tekniklerinin kullanılmasıyla gençlerin sürece daha etkin ve sürdürülebilir biçimde dahil edilmesi,
- Geri bildirim ve izleme-değerlendirme mekanizmalarının oluşturulması, önerilerin uygulanabilirliğinin artırılması,
- Gençlerin sosyal sorumluluk projelerinde teknik roller üstlenerek ortak üretim (co-production) süreçlerine katılımının teşvik edilmesi.

Sonuç olarak, Sakarya Gençlik Meclisi hem sınırlı karar alma etkisine sahip bir danışma organı olarak hem de gençlerin siyasal sosyalleşmesini ve demokratik becerilerini geliştiren bir “demokratik laboratuvar” olarak işlev görmektedir. Bu yapının sürdürülebilir ve etkili bir katılım platformuna dönüşmesi, kurumsal kapasitenin artırılması, uluslararası iyi uygulamaların adaptasyonu ve gençlerin aktif katılımını destekleyecek mekanizmaların güçlendirilmesi ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

Aksu, A. ve Taştekin, A. (2020). “Türkiye’de Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri: Katılım ve Uygulama Sorunları”. *Yerel Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 45-64.

Arnstein, S. R. (1969). “A Ladder of Citizen Participation”. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>

Ataay, F. (2006). “Türkiye’de Yönetişim ve Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Memleket Siyaset Yönetim*, 1(1), 121-140.

Bayrakçı, E., Kahraman, S. ve Dinçer, S. (2018). “Demokratik Yerel Yönetim Anlayışının Güçlendirilmesinde Kent Konseylerinin Rolü: Karşılaştırmalı Analiz ve Öneriler”. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(25), 2230-2252.

Bessant, J. (2020). “Youth Participation: A New Mode of Government”. *Policy Studies*, 41(3), 243-260. <https://doi.org/10.1080/01442872.2019.1707062>

Bozkurt, H. (2014). “Kent Konseyleri ve Katılımcı Demokrasi”. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 38(2), 227-240.

Cornwall, A. (2008). “Unpacking Participation: Models, Meanings and Practices”. *Community Development Journal*, 43(3), 269-283. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsn010>

Council of Europe (2016). *Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life*. Strasbourg: CoE.

Çetinkaya, E. ve Korlu, H. (2012). “Katılımcı Demokrasi Bağlamında Kent Konseylerinin İşlevselliği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 85-102.

Çukurçayır, M. A. ve Eminoğlu, H. (2020). “Türkiye’de Gençlerin Yerel Yönetime Katılımı: Gençlik Meclisleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 41-59.

Çukurçayır, M. A., ve Eroğlu, H. (2008). *Kamu Yönetiminde Demokratik Açılım Olarak Kent Konseyleri*. 1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu (s.197-219). Sakarya.

Eroğlu, C. (1990). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Fung, A. (2006). “Varieties of Participation in Complex Governance”. *Public Administration Review*, 66, 66-75. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00667.x>

Hajer, M. ve Wagenaar, H. (2003). *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaypak, Ş. (2012). “Yerel Yönetimlerde Katılımcı/Müzakereci Demokrasi Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(17), 1-26.

Kestellioğlu, G. (2011). “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri: Kahramanmaraş Örneği”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 121-140.

- Kiilakoski, T. (2018). “Youth Work and Non-Formal Learning in Europe’s Education Landscape: A Quarter of A Century of EU Cooperation for Youth Policy and Practice”. *Youth & Policy*, 119, 19-36. <https://doi.org/10.35242/yp.2018.10>
- Papadopoulos, Y. (2003). “Co-Operative Forms of Governance: Problems of Democratic Accountability in Complex Environments”. *European Journal of Political Research*, 42(4), 473-501. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00093>
- Pierre, J. ve Peters, B. G. (2000). *Governance, Politics and the State*. London: Macmillan
- Pustu, Y. (2005). “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”. *Sayıştay Dergisi*, 57, 121-134.
- Sloam, J. (2016). “Diversity and Voice: The Political Participation of Young People in The European Union”. *The British Journal of Politics and International Relations*, 18(3), 521-537. <https://doi.org/10.1177/1369148116647176>
- Smith, A., Lister, R., Collin, P. Ve Batsleer, J. (2005). *Young People as Active Citizens*. London: Joseph Rowntree Foundation.
- UN. (2018). *Youth 2030: The United Nations Youth Strategy*. New York: United Nations.
- White, S. C. (2011). “Depoliticising Development: The Uses and Abuses of Participation”. *Development in Practice*, 21(8), 1156-1164. <https://doi.org/10.1080/09614524.2011.614076>
- Zeren, D. (2017). Türkiye’de Kent Konseyleri: İşlevsel Bir Katılım Aracı mı? *Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 99-114.
- Kent Konseyi Yönetmeliği. (08.10.2006). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat>
- 5393 sayılı Belediye Kanunu (13.07.2025). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>
- [https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/genclik-meclisi-projeler-icin-toplandi/15321\(01.04.2025\)](https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/genclik-meclisi-projeler-icin-toplandi/15321(01.04.2025))
- [https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/genclik-meclisinden-hos-geldiniz-mesaji/\(01.04.2025\)](https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/genclik-meclisinden-hos-geldiniz-mesaji/(01.04.2025))

Extended Abstract

The Role of City Council in Assemblies Governance, Participation, and Social Contribution: The Case of Sakarya City Council Youth Assembly

Introduction and Research Problem: As societies become increasingly complex and diversified, modern governance frameworks stress the importance of citizen participation, particularly from underrepresented groups such as youth. In Turkey, legal and institutional efforts have been made to formalize participatory structures at the local level. Among these efforts, the establishment of city councils and their sub-units, particularly youth councils, have provided a formal avenue for youth involvement in municipal affairs.

According to Municipal Law No. 5393 and the City Council Regulation, city councils are designed to enhance public participation, increase democratic awareness, and foster civic engagement. Youth Councils, as a substructure of city councils, are intended to provide young people with a platform to express their opinions, engage in community projects, and influence public policy. However, there is limited empirical research examining how effective these councils actually are in achieving these goals. This study seeks to fill this gap by exploring the functions, perceptions, and limitations of the Sakarya Youth Council.

Purpose and Significance of the Study: The central objective of this research is to explore how youth councils function as platforms of participatory governance and to what extent they empower young individuals in decision-making processes. The study is significant because it moves beyond the symbolic presence of youth in governance and examines their roles as active, contributing agents within local administrative systems. By analyzing the case of the Sakarya Youth Council, this research offers important insights into the strengths and shortcomings of youth participation in Turkey's local political landscape. Moreover, the study contributes to the broader discourse on democratic inclusion and the institutionalization of participation at the grassroots level.

Methodology: This study adopts a qualitative research design, allowing for an in-depth exploration of youth experiences and perceptions. The data were collected through semi-structured in-depth interviews conducted with ten members of the Sakarya Youth Council, selected through purposive sampling. Participants were chosen based on their active involvement in council activities and their knowledge of internal processes. The interviews focused on themes such as the functionality of the youth council, its influence on local policies, the types of projects initiated, and the challenges faced by members. The collected data were analyzed using descriptive and thematic analysis techniques. This approach

enabled the researcher to identify recurring patterns, categorize responses, and draw meaningful conclusions about youth participation in local governance.

Findings: Participants generally perceive the Youth Council as a safe and open space where young people can articulate their views, propose ideas, and engage in collective action. The council serves as a bridge between youth and local government structures, allowing for some level of interaction and collaboration. The council has initiated and implemented various social responsibility projects in fields such as environmental sustainability, education, women's rights, and social welfare. These projects reflect the youth's awareness of social issues and their willingness to contribute meaningfully to community development. Despite the positive contributions, participants reported limited influence over local policy decisions. Many felt that their suggestions and project proposals were often overlooked or undervalued by municipal authorities.

The study identified significant institutional and logistical barriers affecting the council's operations. These include insufficient funding, lack of administrative support, and an absence of formalized channels for communication with local officials. Youth members expressed frustration over the event-based nature of their relationship with municipalities, emphasizing the need for long-term, structured partnerships. Some participants voiced concerns about being used for symbolic representation rather than genuine participation. They argued that while youth involvement is often highlighted in public communications, their actual impact on decision-making remains marginal.

The findings suggest a disconnect between institutional intentions and practical outcomes. While youth councils are theoretically designed to enhance participation, in practice, they often fall short due to structural constraints and limited political will. This discrepancy underscores the need for reforms that move beyond formality and foster genuine empowerment of young citizens. Drawing on theories of participatory governance, the study argues that inclusion must be both procedural and substantive to be effective. The study also highlights the role of civic education, leadership training, and institutional transparency in empowering youth councils. If these platforms are to become meaningful agents of democratic governance, they must be equipped with the tools, resources, and institutional legitimacy required to influence policy outcomes.

Conclusion and Recommendations: This research concludes that youth councils, particularly the Sakarya Youth Council, hold significant potential as instruments of participatory governance. However, their effectiveness is currently hampered by institutional, financial, and political limitations. To enhance their

role. Municipalities should allocate dedicated resources and provide formal mechanisms for integrating youth input into policy planning. Youth councils should be granted consultative status on municipal committees and strategic boards. Capacity-building programs should be introduced to improve the leadership and policy advocacy skills of youth members. There should be transparent evaluation mechanisms to assess the impact of youth council initiatives and ensure accountability. Ultimately, fostering meaningful youth participation requires a shift in institutional culture from tokenism to trust, from visibility to voice, and from consultation to collaboration.

Merkez-Yerel Etkileşimini Anlamak: OECD Üyesi Ülkelerde Mali Yerelleşmenin Ekonomik Performans Üzerindeki Rolü ve Etkileri

S. Çağrı ESENER*
A. Emre BİBER**

Öz: Bu çalışma, mali desantralizasyon ve ekonomik büyüme arasındaki Granger nedensellik ilişkisini 1994-2022 döneminde 23 OECD üyesi ülkenin eksiksiz panel veri seti vasıtasıyla analiz etmektedir. Yerel vergiler ve gayrisafi yurtiçi hasılanın varyasyonları, mali yerelleşme ve büyüme göstergesi olarak kullanılmıştır. Bulgular, federal devletlerde merkeziyetçilikten yerele geçişin güçlü karşılıklı nedensellik oluşturduğunu, ancak kaynakları sınırlı üniter devletlerde bu ilişkinin zayıf kaldığını göstermektedir. Ayrıca, yerel mali kaynaklardaki artışın ekonomik büyümeyi ve kişi başı gelir artışını desteklediği tespit edilmiştir. Çalışma, yerel yönetimlerin ekonomik performanstaki rolüne ve uyarlanabilir politika gerekliliklerine vurgu yapmaktadır. Sonuçlar, ekonomik gelişme ve mali tevzin arasındaki karşılıklı besleme mekanizmalarına da dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mali Yerelleşme, Mali Tevzin, Yerel Vergiler, Ekonomik Büyüme, Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi

Understanding Central-Local Government Interactions: Exploring the Role and Impact of Fiscal Decentralization on Economic Growth in OECD Countries

* Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Balıkesir, Türkiye, cesener@bandirma.edu.tr, ORCID:0000-0002-5722-9549.

** Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, UBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, Bolu, Türkiye, biber_a@ibu.edu.tr, ORCID:0000-0001-5251-3156.

Makale Geliş Tarihi: 27.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 22.07.2025

Abstract: *This study analyzes the Granger causality between fiscal decentralization and economic growth using a complete panel dataset of 23 OECD countries (1994–2022). Local taxes and GDP variations serve as indicators of fiscal decentralization and growth, respectively. Findings reveal that transitioning to decentralization fosters strong bidirectional causality in federal states, whereas this link weakens in resource-constrained unitary states. Additionally, local fiscal empowerment supports economic growth and per capita income increases. The study underscores the critical role of local governments in economic performance and highlights the need for adaptable policies. Results also emphasize mutual mechanisms between economic development and fiscal decentralization.*

Keywords: *Fiscal Decentralization, Fiscal Equalization, Local Taxes, Economic Growth, Bootstrap Panel Granger Causality*

Giriş

Son otuz yılda yüksek gelirli OECD ülkelerinin önemli kısmında mali desantralizasyon seviyelerinin ölçülebilen ortalama derecelere doğru yakınsama eğilimi söz konusudur. Geçmişte nispeten yüksek mali desantralizasyon derecesine sahip olan ülkeler bu düzeylerini azaltma eğiliminde olmuş (örneğin; Kanada, Almanya, İskandinav ülkeleri ve İsviçre) ve daha önce nispeten düşük mali desantralizasyon derecesine sahip olan bazı ülkeler ise dramatik bir şekilde bunu artırma eğiliminde olmuştur (örneğin; İtalya, Portekiz ve İspanya). Mali desantralizasyon lehinde ve aleyhinde olan teorik argümanlar hem aşırı mali desantralizasyon hem de aşırı merkeziyetçiliğin gelişmiş, yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyüme için dezavantajları olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, konuyla ilgili ampirik çalışmalar çelişkili sonuçlar ortaya koymuş, hepsi de kişi başına büyüme ile mali desantralizasyon arasında doğrusal bir ilişkinin varlığını test etmiştir. Bu çalışma, mali desantralizasyon dereceleri bakımından farklılıklar gösteren çeşitli OECD ülkelerini inceleyerek daha önceki ampirik araştırmalara yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir. Çalışma, diğer çalışmalarda kullanılan yaklaşımlardan üç açıdan farklılık göstermektedir: ilk olarak, çalışmamızda mali desantralizasyonun belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan yerel yönetim harcamalarının toplam hükümet harcamaları içindeki payı dışındaki göstergeler test edilmektedir. İkinci olarak, mali desantralizasyon ve büyüme arasında doğrusal olmayan ilişki olasılığı sınanmaktadır. Üçüncü olarak ise mali desantralizasyonun potansiyel olarak büyümeyi önemli ölçüde etkileyebileceği teorisinden yola çıkarak, yerel yönetim vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki uluslararası düzlemde, uzun yıllar ile zaman ve mekân bütünlüğü içinde ele alınmıştır. Özetle çalışma, yerelleşme ile büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi, bu ilişkinin tek yönlü mü yoksa çift yönlü mü

olduğunu ve varsa ne yönde muhtemel etkileşim olabileceğine dair ilişkileri irdelemektedir.

Geçen on yıllar içinde, çoğu gelişmekte olan ve dönüşüm geçiren ülke, bir tür mali desantralizasyon girişimine başlamış veya en azından başlama konusundaki niyetini açıklamıştır. Mali desantralizasyonda genellikle belirtilen temel politika hedeflerinden biri ekonomik büyümeyi teşvik etmektir. Mali desantralizasyonu ekonomik büyüme için bir motor olarak görme, gelişmekte olan ve geçiş ekonomileriyle sınırlı değildir. Bu konu, çoğu OECD ülkesinin politika gündeminin öne çıkan konularından biri haline gelmiştir. Bu geniş kapsamlı politika gündemleri, mali desantralizasyon ile ekonomik büyüme arasındaki potansiyel ilişkinin daha yakından incelenmesini gerektirmektedir. Mali yazında desantralizasyona olan artan ilginin birkaç kökeni vardır. İlk olarak, âdem-i merkeziyetçiliğe yönelik yenilenen odaklanma, âdem-i merkeziyetçiliğin kamu harcamalarının verimliliğini artırmak için etkili bir araç olduğu yönündeki yaygın inançtan besleniyor görünmektedir. Ancak bu, yerel yönetimler arası yatay mali dengesizlikler ve makroekonomik istikrar gibi hükümet politikası için istenen diğer hedefler açısından bazı riskler taşıyabilmektedir (Martinez-Vazquez & McNab, 2002; Burki, vd., 1999: 24-25). İkinci olarak, âdem-i merkeziyetçilik çabasının hızlanması, gelişmekte olan ve geçiş sürecindeki ülkelerde çok farklı siyasi rejimler altında büyük merkezi bürokrasilerin son yirmi yıldaki başarısızlıklarına bir tepki olarak da görülebilir. Yerelleşme, mali otoriteyi yerel yönetimlere kaydırarak merkezi hükümetlerin ekonomi üzerindeki kontrolünü kırmanın bir yolu olarak da görülmektedir.¹ Taillant'ın (1994) belirttiği gibi, bu ülkelerin birçoğunda sorun “Yerelleşmeli mi?” değil, “En iyi yerelleşme nasıl olmalı?” haline gelmiştir.

Yerelleşme, aslında gelişmekte olan ve geçiş sürecindeki ülkeler arasında görüldüğünden daha popülerdir, çünkü terminolojide sıklıkla bir karışıklık söz konusudur. Bazı geçiş sürecindeki ve gelişmekte olan hükümetlerin mali yerelleşme olarak adlandırdığı şey aslında merkezi hükümet bürokrasisinin ve hizmet sunumunun coğrafi olarak dağıtılmasından başka bir şey değildir. Coğrafi dağıtım, daha önce merkezi olan hizmetlerin bölgesel ve yerel ofisler aracılığıyla sağlanması yoluyla hükümet hizmetlerinin etkinliğini ve esnekliğini artırmayı

¹ Brennan ve Buchanan (1980) mali ademi merkeziyetçiliğin Leviathan'ı nasıl kontrol edebileceğinin klasik bir açıklamasıdır. Ademi merkeziyetçiliğin kamu sektörünün büyüklüğünü azaltabileceğine dair ampirik kanıtlar için Ehdaie'ye (1994) bakılabilir. Diğer taraftan, piyasa koruyucu mali federalizm literatürü, merkezi hükümetlerin uygun şekilde yapılandırılmış hükümetler arası mali düzenlemelerle azaltılabilecek bir politika verimsizliği kaynağı olduğunu savunmaktadır (Weingast, 1995: 3-4; McKinnon, 1997).

amaçlayan bir süreç olarak tanımlanabilir, ancak coğrafi benzerlikler dışında coğrafi dağıtımın mali yerelleşme ile pek bir ilgisi yoktur. Mali yerelleşme sürecini tanımlamanın birkaç yolu olsa da temel olarak, mali yetkinin ya delegasyonu ya da devri ile ifade edilir. Her iki durumda da harcamaların bileşimi ve genellikle gelirlerin bileşimi ve seviyesi üzerindeki karar verme yetkisi, ayrı olarak seçilen yerel yönetimlere devredilmektedir (Martinez-Vazquez & McNab, 1998; Ebel & Yılmaz, 2001: 2-3). Mali yerelleşme olgusunun, mali tevzin ve mali özerklik gibi kavramlar ile birlikte üniter devletlerde daha etkin bir mali yapı oluşturularak merkezi bürokratik engellerin daha kolay aşılması açısından bir potansiyeli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, desantralizasyon, kamu sektörü organizasyonunu etkileyerek büyüme ve refah yaratma yollarını belirlemede kritik bir rol oynayabilir. Mali desantralizasyonun etkinliği, yerel yönetimlerin yerel halkın ihtiyaçlarını daha iyi anlaması ve kaynakları daha etkili bir şekilde tahsis edebilmesiyle ilişkilidir. Yerel yönetimlere daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi, yerel demokrasi ve katılımcılığı teşvik edebilir. Süreç içinde, vergi toplama ve harcama yetkilerinin yerele devredilmesi, kaynakların daha verimli kullanılmasını ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesini sağlayabilir. Ancak, bölgesel özerkliğin makul sınırların ötesine geçmesi merkezkaç kuvvetleri harekete geçirebilir ve bu da başkaca politik problemleri beraberinde getirebilir. Mali ve idari özerklik adımlarıyla başlayan süreç, zamanla siyasal bir boyut kazandıkça üniter devletin maliye politikasındaki bütüncül bakışına zarar verebilir.

Öte yandan, günümüzde, mahalli müşterek ihtiyaçların temininde halkın doğrudan hizmet aldığı birimlerin yerel yönetimler olduğu genel kabul görmektedir. Yerel yönetimler, mahalli ihtiyaçların ötesinde demokrasi, ekonomik büyüme, iktisadi kalkınma, yoksulluğun azaltılması, beşerî sermaye kalitesinin artırılması, kamu sektörü etkinliği, katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, makroekonomik istikrar ve mali sürdürülebilirlik gibi çok daha geniş sosyoekonomik hedeflerle de ilişkilidir. Bu hedeflere ulaşmak amaçlanırken yerel yapıları güçlendirirken merkez-yerel dengesinin gözetilmesi, mali disiplinden mümkün olduğunca taviz verilmemesi ve devletin ana yapısını oluşturan kurumsal ve politik temelin bozulmaması gerekmektedir (Esener, 2019a: 2-3; Esener, 2019b: 1054-1055).

Açıklanan bu genel çerçevede, çalışmada; mali desantralizasyonun ekonomik performans üzerindeki etkileri, yerel yönetim gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkileri perspektifinden analiz edilmektedir. Yerel (veya geliri yerele devredilmiş) vergilerin GSYİH üzerindeki etkileri incelenirken, ters yönlü etkileşim de değerlendirilmiştir. Çalışma, 23 OECD ülkesi ve 1994-2022 dönemine ait panel veri setine dayanmaktadır.

Bootstrap panel Granger nedensellik analiz yöntemiyle, yerel yönetimlerin mali kapasitesindeki değişimlerin, ekonomik büyüme üzerinde ne türden etkiler yarattığı incelenmektedir. Bulguların, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin ekonomik büyümeye katkıda bulunup bulunmayacağına ve yine bu ilişkinin federal ve üniter ülkeler açısından bir farklılık gösterip göstermeyeceğine ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

Teorik Çerçeve ve Literatür İncelemesi

Kuramsal Bakış

Charles Tiebout'un 1956'da ortaya koyduğu maliye bakış açısı, mahalli idarelerin yerel nitelikteki kamusal mal ve hizmetleri üretmesinin daha verimli olacağını öne sürmektedir. Tiebout'a göre, vatandaşlara yakınlık ve bilgi edinme avantajları, ekonomik büyüme ve kalkınmayı mali yerelleşme ya da desantralizasyon yoluyla mümkün kılacaktır. Bu bağlamda, kamusal mal ve hizmetlere olan talep, işgücü hareketliliğini ve bölgeler arasındaki rekabeti artırarak yerel yönetimlerin halkın ihtiyaçlarını dinleme ve çözme yeteneklerini geliştirecektir (Tiebout, 1956; Musgrave, 1959; Oates, 1972). Öte yandan, az sayıda vatandaşın ilgi gösterdiği ve çok daha azının bilgi sahibi olduğu bir ülkede, bütçeleme sürecinin; bütçe hakkı, yönetim veya demokratikleşme için vazgeçilmez bir dokümantasyon kaynağı oluşturduğunun iddia edilmesi teoride anlamlı olabilir, fakat pratikte bu durum geçerli olmayacaktır. Eğer bu varsayım doğruysa (genel eğitim seviyesinin artırılması dışında), 'yerel' düzeyde gerçekleştirilecek reformlar yoluyla mali şeffaflık ve hesap verebilirlik artırılarak vatandaşlar, yerel yöneticilerinin sundukları mal ve hizmetlerin miktarını ve kalitesini denetleyebilecektir. Ayrıca, demokratik katılım mekanizmaları sayesinde vatandaşlar yalnızca seçim dönemlerinde değil, tüm süreç boyunca görüşlerini ifade edebilme imkânına da sahip olacaklardır.

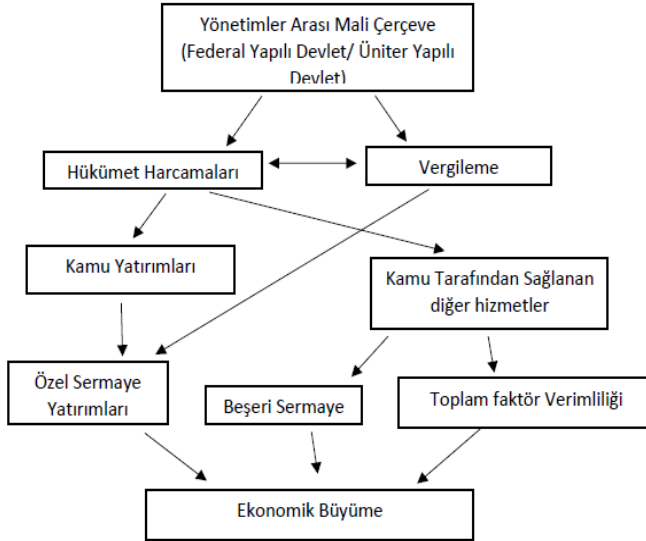
Bu çerçevede, kamu idaresi ve yerel yönetimlerde bilgi edinimi, vatandaş katılımı ve şeffaflık gibi unsurların güçlendirilmesi yoluyla harcama ve gelir kalemlerinde ortaya çıkabilecek yolsuzluklar en aza indirilebilir, yönetimde istikrar sağlanabilir ve mali inovasyon teşvik edilebilir. (Arnstein, 1969; Heald, 2012: 31-32). Tiebout Hipotezi ve "ayaklarıyla oy verme"² görüşünü savunanlar,

² Tiebout, yerel yönetimlerin hizmetleri en verimli şekilde sunabilmesi ve finanse edebilmesi için, görev ve yetki alanlarındaki nüfus büyüklüğü ile hizmet sunumundaki en düşük maliyetin dengelenmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ölçek ekonomilerinin varlığı, optimal görev ve yetki alanlarının belirlenmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda, yerel halk; memnuniyet düzeylerini yansıtarak hizmet bölgelerinden

ortak akıl, desantralizasyon ve yerel düzeyde bütçeleme aracılığıyla ekonomik büyümenin sağlanabileceği konusunda mutabıktır. Bununla birlikte mali desantralizasyon ve yerel düzeyde bütçeleminin ekonomik performansı destekleyeceğine ilişkin teorik yaklaşımlar ve ampirik bulgular olduğu gibi, tersi argümanları savunan yaklaşımlar ve teorik çıkarımlarda bulunmaktadır.

Mali yazında, desantralizasyonun ekonomik büyümeyi etkileme kanalını şu şekilde ifade etmemiz mümkündür. İlk olarak merkezîyetçiliğin azalması ile ekonomik sonuçlar arasındaki ilişki, çıktıların fiziksel ve beşerî sermaye ile bu faktörlerin verimliliği tarafından belirlendiği bir makroekonomik üretim fonksiyonu aracılığıyla açıklanabilir. Verimlilik ise kurumlar ve politika tasarımı, mali çerçeveler dahil olmak üzere, tarafından etkilenir. Firmaların verimliliği ve hane halklarının refahı ise yerel yönetimlerin topladığı vergilere ve çeşitli politika işlevlerine harcadıkları paralara bağlıdır. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse; özel yatırımlar, kamu sektörü yatırımlarına ve toplanan vergilere dayanmaktadır. Son olarak, eğitim veya sağlık gibi belirli sektörlerde merkezîyetçiliğin azalması, bu sektörlerin etkinliğini doğrudan etkileyebilir ve bu da beşerî sermaye oluşumu veya verimliliği üzerinde etkili olabilir. Sözü edilen aktarım mekanizması aşağıda Şekil 1 aracılığıyla gösterilmektedir.

Şekil 1. Mali Desantralizasyon Kaynak Aktarım Mekanizması

‘ayaklarıyla oylama’ ya da bir başka ifadeyle göç etme eylemlerini gerçekleştirecektir (Tiebout, 1956: 416-420; Falay, 2011: 89).

Mali çerçeve, bütçe politikasının nasıl planlandığını, onaylandığını, yürütüldüğünü, izlendiğini ve değerlendirildiğini etkileyen kurallar, düzenlemeler ve prosedürlerdir. Mali çerçevelerin ekonomik performans üzerindeki etkisi çeşitli kanallar aracılığıyla gerçekleşir. Merkeziyetçiliğin azalması uzun vadede hem olumlu hem de olumsuz etkiler yapabilir.

Mali Desantralizasyonun Büyümeyi Destekleme Kanalları

i. İdareler arası rekabet ve kamu sektörü verimliliği: En sık atıfta bulunulan büyüme teşvik edici kanal, mobil üretim faktörleri için bölgeler arası rekabettir (Tiebout, 1956). Hane halklarının ve firmaların yer seçimleri ile yerel yönetimlerin politika seçimleri arasındaki etkileşimin daha üretken bir kamu sektörü yaratacağı ve bunun da özel sektörde üretkenliği teşvik edeceği düşünülmektedir. Ayrıca, çevresel yetki alanları, yığılmaların çekim gücüne karşı rekabet ederek büyüme beklentilerini yükseltebilir (Baldwin ve Krugman, 2004: 3-4).

ii. Politik ekonomi ve piyasaların korunması: Bu kanal, hükümetler arası mali çerçevelerin politik ekonomisi ile ilgilidir. Âdem-i merkeziyetçilik özel çıkarların gücünü sınırlayabilir ve sübvansiyonlar gibi üretken olmayan kalemlere yapılan harcamaları azaltabilir (Besley ve Coate, 2003: 2613-2614). Âdem-i merkeziyetçilik ayrıca düzenlemelerin azaltılmasına ve serbest piyasanın korunmasına yardımcı olabilir (Weingast, 1995: 3-4)³. Son olarak, âdem-i merkeziyetçilik politika yenilikçiliğini ve kıstas rekabetini teşvik ederek yerel yönetim kamu sektörünün verimliliğini artırabilir ve dolayısıyla özel yatırımları teşvik edebilir (Besley ve Case, 1995: 2).

Mali Desantralizasyonun Büyümeyi Olumsuz Etkileme Kanalları

i. Ölçek ekonomileri: Ölçek yetersizliği kamu hizmetlerinin maliyetini artırabilir (Spolaore, 2015: 438). Esasen, büyüklüğü arttıkça maliyeti azalacak bir kurum, halihazırdaki yetersiz ölçeği nedeniyle, yetki alanları veya yönetim düzeyleri arasında koordinasyon eksikliği yaşayabilir ve bu durum nihai olarak negatif dışsallıklara yol açabilir.

³ Weingast (1995: 3-4) piyasayı koruyan federalizmin şu durumlarda ortaya çıkabileceğini belirtmektedir: (a) yerel yönetimlerin ekonomi üzerinde birincil düzenleyici sorumluluğa sahip olması; (b) ekonomik sistemin ticaret için iç kısıtlamaların olmadığı bir piyasa ile karakterize edilmesi ve (c) yerel yönetimlerin katı bir bütçe kısıtlaması ile karşı karşıya olması.

ii. *Harcama ve vergi dışsallıkları*: Yerel yönetim politika tercihleri, ülkenin büyüme beklentilerine zarar verebilir. Dışsallıklar kamu mallarının ve özellikle kamu yatırımları ve altyapısının yetersiz arzına neden olabilir (Zodrow ve Mieszkowski, 1986). Ayrıca vergi yapısını bozabilir ve aşırı düşük yerel yönetim vergi oranlarına yol açabilir (Wildasin, 1989). Bu tür vergi dışsallıkları büyümeyi engelleyebilir.

Ampirik Literatür

Son çeyrek asırda mali yerelleşme ile ekonomik büyüme arası etkileşimi inceleyen ampirik çalışma sayısında artış yaşanmıştır. Her ne kadar bu çalışmalarda desantralizasyonu simgeleyen değişken ve uygulama metodolojisi farklılaşsa da belli başlılarının irdelenmesi öngörü açısından yol gösterici olacaktır. Yapılan analizlerde âdem-i merkezîyetçilik düzey tespiti için sıklıkla ilgili ülkelerin yerel nitelikteki gelir veya harcamalarının farklı formlarının kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁴ Bazı çalışmalarda vekaleten kullanılan bu değişkenlerle iktisadi büyüme değerleri (toplam ya da kişi başı GSYİH) arasında pozitif bazılarında ise aksi yönde veya nötr istatistiksel etkileşim gözlemlenmektedir.⁵

Tablo 1. Mali Yerelleşme ile İktisadi Büyüme Arası Etkileşime Dair Ampirik Literatür

Çalışma	Zaman Dilimi	Ülke Sayısı	Ülke Grubu*	Yöntem**	Etki***
Davoodi ve Zou, 1998	1970–1989	46	G.Ü.–G.O.Ü.	Panel	Negatif
Woller ve Phillips, 1998	1974–1991	23	G.O.Ü.	Panel	Yok

⁴ Sıklıkla kullanılan bu değişkenler dışında, mahalli idarelerin sayısını yerelleşmenin göstergesi kabul eden çalışmasında Stansel (2005), mali yerelleşmeyle ekonomik büyüme arası pozitif ilişki tespit etmiştir. Stegarescu (2005) ise yerel yönetim otonom vergi gelirleri yüzdesiyle merkezi yönetim toplam vergi gelir yüzdesini oranlayarak ‘mali yerelleşme’ değişkeni oluşturmuştur. Bu çalışmada da temel iki mali özerklik değişkeni (yerel vergi gelirlerinin toplam vergi gelirlerine ve GSYİH’e oranı) yanı sıra Stegarescu (2005) değişkeni de sımanacaktır. Öte yandan, GSYİH tarafında yıllık ve kişi başı değişimlerle toplam sekiz ayrı model kurularak analizler gerçekleştirilecektir.

⁵ Martinez-Vazquez, Lago-Penas, & Sacchi (2017: 1096-1098), mali yerelleşmeye dair geçmiş ampirik literatürü çok sayıda iktisadi, siyasi ve sosyal değişkenle kıyaslı ve derinlemesine irdeledikleri meta analizi formatındaki çalışmalarında, kesin bir sonuca ulaşamayacağını vurgulamakla birlikte; yerelleşmenin iktisadi performansla nihai etkisinin pozitif olacağını belirtmişlerdir.

**Merkez-Yerel Etkileşimini Anlamak: OECD Üyesi Ülkelerde Mali Yerelleşmenin
Ekonomik Performans Üzerindeki Rolü ve Etkileri**

Zhang ve Zou, 1998	1980–1992	28	Çin Eyaletleri	Panel	Negatif
Castles, 1999	1960–1992	21	G.Ü.	OLS	Yok
Xie vd., 1999	1948–1994	50	ABD Eyaletleri	OLS	Negatif
Thiessen, 2000	1975–1995	26	G.Ü.	OLS	İki yön
Akai ve Sakata, 2002	1992–1996	50	ABD Eyaletleri	OLS	Pozitif
Ebel ve Yılmaz, 2002	1997–1999	6	G.O.Ü.	Panel	Pozitif
Thiessen, 2003	1973–1998	25	OECD	OLS	Pozitif
İimi, 2005	1992–2001	51	G.Ü.–G.O.Ü.	OLS	Pozitif
Martinez-Vazquez ve McNab, 2006	1972–2003	66	G.Ü.–G.O.Ü.	Panel	Negatif
Enikolopov ve Zhuravskaya, 2007	1975–2000	75	G.O.Ü.	OLS	Yok
Thornton, 2007	1980–2000	19	G.Ü.	OLS	Yok
Qiao vd., 2008	1985–1998	28	Çin Eyaletleri	Panel	Pozitif
Akai vd., 2009	1992–1997	50	ABD Eyaletleri	Panel	Pozitif
Rodríguez-Pose ve Kroijer, 2009	1990–2004	16	G.O.Ü.	Panel	Negatif
Bodman, 2011	1981–1998	18	G.Ü.	OLS+Panel	Yok
Buser, 2011	1972–2005	20	G.Ü.	Panel	Pozitif
Kwon, 2011	1975–1995	21	G.Ü.–G.O.Ü.	Nedensellik Analizi	Büyümeden yerelleşmeye tek yönlü
Rodríguez-Pose ve Ezcurra, 2011	1990–2005	21	G.Ü.	OLS	Negatif
Baskaran ve Feld, 2013	1975–2001	23	G.Ü.	OLS+Panel	Yok
Gemmel vd., 2013	1972–2005	23	OECD	OLS	İki yön
Asatryan ve Feld, 2015	1975–2000	23	OECD	Panel	İki yön
Filippetti ve Sacchi, 2016	1970–2010	21	OECD	OLS+Panel	Pozitif
Ligthart & Van Oudheusen, 2017	1990–2007	56	G.Ü.–G.O.Ü.	OLS	Pozitif
Esener, 2019a	1991-2015	18	G.Ü.–G.O.Ü.	Panel Nedensellik	G.Ü. grubu için yerelleşmeden büyümeye; G.O.Ü. grubu için büyümeden yerelleşmeye tek yönlü
Hung ve Thanh 2022	2011-2017	18	G.Ü.–G.O.Ü.	Panel Nedensellik	Negatif
Song vd., 2022	2010-2018	24	Çin Eyaletleri	Statik Panel Model ve Mekansal	Negatif

				Dobbin Modeli	
Sima vd., 2023	2015-2019	23 +23	23 Afrika Ülkesi 23 OECD Ülkesi	OLS+ GMM+ 2SLS	Pozitif

Not: *‘GÜ’ gelişmiş ülkeler, ‘G.O.Ü.’ ise gelişmekte olan ülkeleri tanımlamaktadır. ***‘Panel’ özellikle sabit etki ve GMM modellemesiyle gerçekleştirilen analizleri, ‘OLS’ ise rassal etki tabanlı panel analizleri dahil tüm diğer çalışmaları ifade etmektedir. ***‘İki yön’ ile hem pozitif hem negatif etkiyle karşılaşılmış çalışmaları göstermektedir.

Tablo 1’e göre, 1998 ve sonraki 15 yıllık süreç yerel yönetimlerde mali özerkliğe yönelik çalışmaların yoğunlaştığı dönemdir. Takip eden yıllarda ise, AB üyesi kimi ülkeler ile Türkiye dahil pek çok gelişmekte olan ülkede yeni yasalarla (6360 sayılı kanun vb.) 2008 Küresel Mali Krizi’nin olumsuzluklarını azaltmak adına ‘*yerel merkezileşme (büyükşehirleştirme)*’ adımları atılması, yerelleşme adımlarının yavaşlamasının nedeni olmuş gibidir. Kaynak tasarrufu yönüyle az sayıda, derli toplu büyükşehir belediyeciliği fikrine yönelinmesi ‘etkinlik’ hedefinin yerel demokrasi ve yönetişime tercih edilmiş olması açısından halen tartışılmaktadır. Bahsedilen nedenlerle ampirik alanda konu özelinde bir güncellemeye ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, kullanılan yöntemler itibarıyla karşılıklı nedensellik ilişkisini panel veri ile sınavan analizler oldukça az sayıdadır. Yerelleşme etkileşiminin pozitif ya da negatif (veya nötr) olup olmadığını tespit edebilmek açısından bu alanda çok daha fazla çalışmanın literatüre katkı sağlaması gerekmektedir. Ayrıca, çalışmaların çok büyük kısmında Türkiye’nin yer almamış olması, bu çalışmadaki analizleri ötekilerden farklılaştıracak bir diğer etmendir. Sonuç olarak, kullanılacak yöntem, zaman aralığı ve ülke gruplarının seçimi dâhil olmak üzere mahalli idareler veya yerel yönetimler maliyesine ilişkin önemli bir boşluğun doldurulabileceği değerlendirilmektedir.

Değişkenlerin Tanımlanması, Veri Seti ve Metodoloji

Değişkenlerin Tanımlanması ve Veri Seti

Çalışmada bağımlı ve bağımsız beş adet değişkenle oluşturulacak veri setine (değişkenler bağımlı olarak alınmak suretiyle zıt yöndeki etkileri de sınanacaktır) ve uygulanması planlanan ekonometrik yönteme dair teorik ve deneysel prosedür akışı aşağıdaki başlıklarda ayrıntılandırılacaktır. Analizlerde, uluslararası kabul gören kuruluşların resmi sayfaları üzerinden (Dünya Bankası, OECD ve her bir değişken ile ülke için aynı kaynaktan olmak şartıyla) konsolide edilerek oluşturulmuş bir veri setinden yararlanılmıştır. Panel veri analizinde nedenselliği

araştırmada kabul gören bir yöntem olan bootstrap panel Granger nedensellik analizi tercih edilerek tahminlemeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma, veri seti ve uygulama yönünden öncüllerinden birtakım farklılıklara sahiptir. Ele alınan OECD ülkeleri, ya belirli bir demografik, coğrafi büyüklüğü haiz olmaları (küçük ada ülkesi olmama, doğal kaynak odaklı ekonomi olmama, yüzölçümü, nüfus vb.) ya da dünya üretiminde belirli düzeyde söz sahibi olmaları gibi bir ya da birkaç alandaki başat özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan 23 ülke için yapılacak analizlerde 1994-2022 yıl aralığını kapsayacak şekilde, 29 yılın verilerinden eksiksiz olarak yararlanılmıştır. Yaklaşık çeyrek asırlık eksiksiz verisi kullanılacak bu ülkelere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ampirik Analizlerde İktisadi ve Mali Verilerinden Faydalanan Ülkeler

Türkiye	Hollanda	Kore Cumhuriyeti
Kanada	Polonya	Amerika Birleşik Devletleri
Fransa	Portekiz	Meksika
Almanya	İspanya	Finlandiya
Yunanistan	İsveç	Çekya
Macaristan	Norveç	Kolombiya
İrlanda	Birleşik Krallık	Danimarka
İtalya	İsviçre	

Modelleme ve analizlerde bazı gelişmiş ve gelişmekte olan OECD ülkelerinin; yüzölçümü, iktisadi ölçeklerinin görece küçüklüğü, demografik ve coğrafi göze çarpan belirgin farklılıkları, veri noksanlığı ya da yalnızca doğal kaynaklara sahip olması gibi gerekçelerle araştırma kapsamının dışarısında tutulmasının ampirik tutarlılık açısından makul olacağı düşünülmektedir. Yine, sınanacak testler sayesinde ülkelerin mali ve iktisadi yapısına dair tümevarım-tümdengelim linklerinin kurulabileceği değerlendirilmektedir. Veri setine ait kaynak, kısaltma ve tanımlanmalar Tablo 3’te gösterilmiştir. Yararlanılacak ekonometrik modele ait ön testlerin ve nedensellik analizinin teorik çözümlemesi ise Ek 1 ve Ek 2’de yer almaktadır.

Tablo 3. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken	Tanım	Kaynak*
GRO	Yıllık GSYİH Büyüme (Yüzde-Değişim) Değerleri	OECDstat, Dünya Bankası (WDI)**
LTG	Yerel Vergi Gelirleri/ Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla	
LTT	Yerel Vergi Gelirleri/Toplam Vergi Gelirleri	

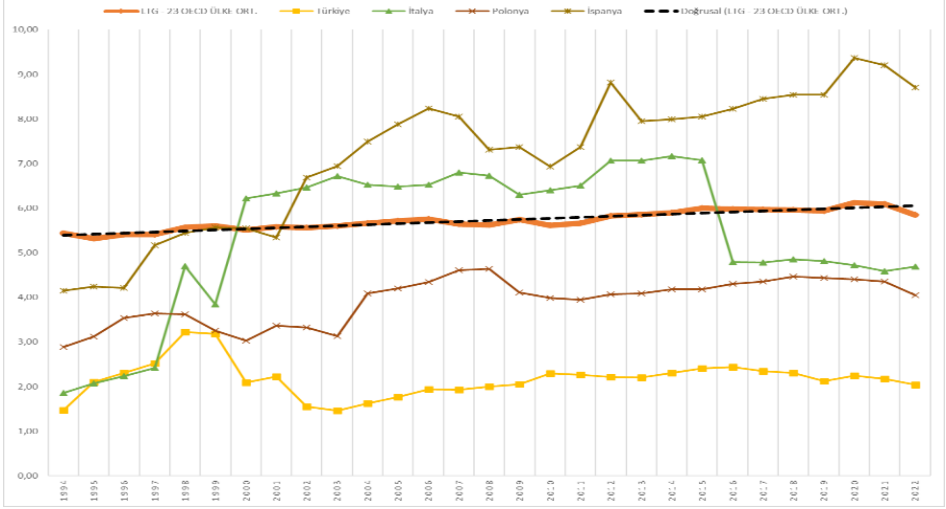
TOT	Yerel Vergi Gelirleri/Merkezi Yönetim Vergi Gelirleri	
GPC	Yıllık Kişi Başı GSYİH (Sabit, 2015 US\$) Değerleri	

Notlar: *Verilerin hazırlanmasında ‘Dünya Bankası, World Development Indicators’ ve ‘OECD, Fiscal Decentralisation Database’ resmi internet sayfaları üzerindeki veri setlerinden yararlanılmıştır. **Yerel yönetim vergi gelirlerinin; GSYİH, toplam vergiler ve merkezi yönetim vergi gelirlerine oranları verilerin ilgili ülkeler için konsolide edilmesi vasıtasıyla yazarlar tarafından derlenmiş ve/veya hesaplanmıştır.

Şekil 2’de, ele alınan 23 OECD ülkesine ait yerel yönetim vergi gelirlerindeki eğilim örnek birkaç ülkedeki gelişim ile birlikte sunulmuştur. Değişkene ait çizgisel görünüm (ortalama değerler çizgisi), İspanya dışında gösterimde yer alan ülkelerin hepsinden yukarıda yer almaktadır. Dolayısıyla, buradaki örnek ülkelerden üçünün ortalamayı aşağıya çektiğini veya merkezîyetçi politikalara daha bağlı olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Bu ülkeler arasında yerele belki de en az kaynak ayıran ülke Türkiye olarak göze çarpmaktadır. Türkiye oransal olarak sadece 1995-2001 yılları arasında mali tevzin, subsidiarite ya da desantralizasyon faaliyetlerinde gözle görülür bir artış yaşamış ardından kendi kaynaklarına sahip olma seviyesinde %2’lik bir düzeyde merkez ile yerel arası paylaşımı benimsemiş görünmektedir (merkezden yerele yapılan ve kaynak yönünden bağımlılığın bir yönünü oluşturan mali transferler haricinde). Tekrar ortalama değerlere dönüldüğünde, trendin bu 29 yıllık süreç içerisinde 23 ülke için GSYİH’in %5.5’i gibi bir seviyede olduğu değerlendirilebilir. Söz konusu zaman diliminde büyük değişimlere uğramamakla birlikte, uzun dönemli ortalamada stabil ufak bir artış eğilimi olduğu gözlemlenebilir.⁶

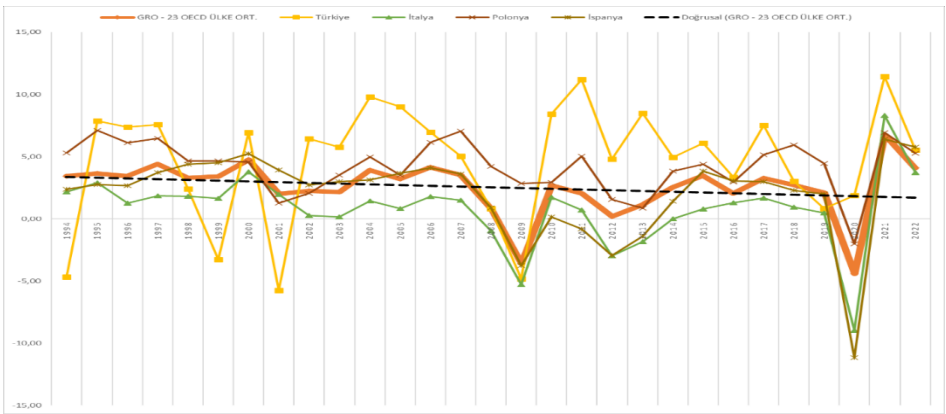
⁶ Şekilde genel ortalama dışında ek olarak gösterilen üç örnek ülke bilinçli olarak Akdeniz havzasından ve/veya gelişmekte olan dünyadan seçilmiştir. Bu yönleriyle, Türkiye ile yapılan oransal analizde, iktisaden rakip veya benzer toplumlarla değişken açısından nerede olunması gerektiğine dair fikir oluşturabileceği değerlendirilmiştir.

Şekil 2. Yerel Yönetim Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı (1994-2022)

Şekil 3'te, çalışmada verisinden yararlanılan 23 ülkeye ait gayrisafi yurtiçi hasıla verisinin genel ortalaması (GSYİH yüzde değişimleri) ve yine Şekil 2'de yer alan ülke değerleri verilmiştir. Değişkene ait çizgisel görünüm ve ortalama değerler baz alındığında, ülkelerin; yaşanan küresel krizlerden büyük ölçüde birlikte etkilendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra ülkelerin kendilerine ait kırılmaları ve belki de iç krizleri ya da politika değişiklikleri de burada rol oynayan diğer başlıca faktörler olarak düşünülebilir.

Şekil 3. Yıllık GSYİH Yüzde Değişim Değerleri (1994-2022)

Türkiye özelinde GSYİH değişimlerinin gerek ortalama değerlerden gerekse de şekilde yer alan örnek ülkelerden ekseriyetle yukarıda olduğu tespiti yapılabilir. Bu doğrultuda, Şekil 2 ve Şekil 3 bir arada değerlendirildiğinde; söz konusu GSYİH yüzde değişimlerinin yerel yönetim gelirlerine oransal olarak pozitif bir yansıması olmadığı eleştirisi yalnızca iki görselden dahi yapılabilecektir. Bunun kaynakların etkin dağılımında farklı gerekçelerle (siyasal, sosyal, coğrafi, demografik, idari, iktisadi veya mali) merkezîyetçi politikaların yerelleşmeye kıyasla öncelenmesiyle bir ilişkisi olduğu da değerlendirilebilir. İlerleyen kısımlarda yapılacak çok sayıda ampirik analiz ile varsa böyle bir ilişkilendirme belki daha belirgin kanıtlara da ulaşılabilecektir.

Metodoloji

Maliye politikası alanında yerel yönetimlerin gerek üniter gerekse de federal devlet yapıları içinde güçlendirilmesine yönelik oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Bunların belki de en fazla iz bırakanlarından biri, kamusal mal ve hizmetlerin sağlanması ve sunulmasında, vatandaşların oy verme vasıtasıyla değişimi sağlayamadıkları bölgelerden ayaklarıyla oylama prensibini tercih ederek göç etme eğilimine geçeceklerini vurgulayan Charles Tiebout'un (1956: 418-420) hipotezidir. Eğer bu varsayım doğruysa, bireyler daha kaliteli bir yaşam için tam ve yarı kamusal mal ve hizmet taleplerini kendilerinin ve çocuklarının gelecekte daha optimal bir biçimde sağlayacakları coğrafyalara kaymaya meyillidirler. O halde, eğer göç edilmesi başlı başına bir politika değilse yerelin ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi elzemdir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hukuki ve idari yapı yanında mali yapının güçlendirilmesinden geçmektedir. Hatta belki de ilk söylenenlerin sağlanması, son söylenen parasallaşma aşaması gerçekleştirilmeksizin imkansızdır. Konuya böyle yaklaşıldığında, yerel kamu kaynaklarına sahiplik düzeyi (ki bu konu da esasen birçok açıdan tartışmalıdır ve burada 'geliri yerele bırakılmakta olan vergiler' ile 'yerel vergiler' ayrımına girilmeden kaynaklar topluca ele alınacaktır) önem kazanmaktadır.

Çalışmada, mali yerelleşmenin başlıca göstergesi olan yerel yönetim vergi gelirleri ile iktisadi kalkınma açısından birincil düzeyde önemsenen ekonomik büyüme göstergelerinin karşılıklı etkileşimi bağımlı, bağımsız değişkenlerle tekrarlanarak ele alınacaktır. Bu sayede, betimsel analiz ötesinde birtakım yargı ve sonuçlara varabilmek bu çalışmanın esas hedefi olacaktır. Nedensellik ilişkileri ekonometrik aygıtlarla analiz etmeye gayret edilirken yöntemine uygun konu seçimi değil, konuya uygun yöntem seçimi hususuna ek önem verilmiştir. Geçmişten günümüze maliye politikasının ve araştırmanın ilgi alanını oluşturan performans göstergelerinin birbirlerini etkilemedeki rolünü zaman ve mekân bütüncüllüğü içinde istatistiksel verilerle inceleyen yakın

dönem deneysel çalışma oldukça azdır.⁷ Bu çerçevede, önceki araştırmalar tetkik edilmiş ve önceki bölümlerde de belirtildiği üzere yapılan planlamada bootstrap panel nedensellik⁸ analizinin araştırmamız açısından⁹ kullanılmasının makul olacağı kanaatine varılmıştır.¹⁰

Ampirik Bulgular

Çalışmanın bulguları iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk aşamada, yatay kesit bağımlılığı ile heterojenite testleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan ön testlerin açıklamaları ve sonuçları (yatay kesit bağımlılığı ve homojenite test bulguları) Tablo 4’te sunulmaktadır.¹¹ Takip eden aşamada ise bootstrap panel Granger nedensellik test sonuçları yer almaktadır. Sonraki tablolarda da uygulamaya ait

⁷ Metodoloji, yakın dönemde genel kabul görmüş sınamalarda kullanılmasına karşın (Bkz., Sadeghi, Shahrestani, Hojhabr Kiani & Torabi 2018; Korkmaz: 2019; Akadiri, Lasisi, Uzuner & Akadiri: 2020; Durusu-Ciftci, Soytaş & Nazlıoğlu: 2020) incelenen alanda geniş bir çalışma boşluğu olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmanın uzman ve ilgili bilimsel alanlara katkı sağlama potansiyeli olduğu düşünülmektedir.

⁸ Bu çalışmada, teorik altyapısına Ek 1 ve Ek 2’de yer verilen, yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliği göz önünde bulunduran, Kónya (2006: 980-983) tarafından önerilen Bootstrap Panel Nedensellik Yaklaşımı kullanılması kanaatine varılmıştır. Metot, ülkelere özgü bootstrap kritik değerlerinden hareketle her örneklem için ülkeler arası olası eşzamanlı korelasyonu hesaba katarak panel nedenselliği test etme imkânı sunmaktadır.

⁹ Değişkenler arası etkileşimi belirleyen faktörlere dair tüm gözlem ve tahminlemeler, alt model ve paneller vasıtasıyla tekraren sinanarak analizlerin çok yönlü istatistiksel sağlamlığı artırılmaya çalışılmıştır. Eksiksiz veri setleriyle gerçekleştirilen panel regresyonlarının tahminlemeleri GAUSS programı aracılığıyla yapılmıştır. Gauss program prosedürü için Kónya, L. (2006) ve kod için Kar, M., Nazlıoğlu, Ş. & Ağır, H. (2011) ve Menyah, K., Nazlıoğlu, S. & Wolde-Rufael, Y. (2014) çalışmaları incelenebilir.

¹⁰ Ön testlere ait kuramsal özet, Ek 1; Kónya (2006) tarafından geliştirilmiş olan çalışmaya esas metodun genel teorik çözümlemesi ve buna ait denkliklerle açıklamalar ise takip eden kısımda, Ek 2 üzerinden incelenebilir. Yerel yönetimler maliyesi odaklı analizlerin içerik, yöntem ve modelleme seçimine dair görece etraflı açıklamalar için (Esener, Granville & Matousek, 2022: 11-15) ve (Esener & Biber, 2022: 414-415) çalışmalarından da yararlanılabilir.

¹¹ Yatay kesit bağımlılığına dair uygulama sonuçları, geçmişten günümüze yaşanan değişimlerin yalnızca bir ülke ile sınırlı kalmadığını, aynı zamanda gelişmelerin başkaca ülkeleri de etkileyebileceğini göstermektedir. Heterojenite sonuçları ise her bir ülkenin farklı nedensellik dinamiklerine sahip olabileceğini işaret etmektedir. Bu bağlamda, modelde yatay kesit bağımlılığı bulunması ve eğim katsayı heterojenliği, her iki durumu dikkate alacak şekilde geliştirilmiş bootstrap panel nedensellik analizinin kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

sonuçlar ile yorumları yer alacak; nihayetinde tüm modelleri bir arada değerlendiren özet tablo ile sonuca ulaşılacaktır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Heterojenite Test Sonuçları

Test İstatistiği ve Olasılık Değerleri				
Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri	GRO/LTG	GRO/LTT	GRO/TOT	GPC/TOT
CD _{BP} (Breusch and Pagan, 1980)	527.312***	453.999***	364.070***	905.504***
CD _{LM} (Pesaran, 2004)	12.195***	8.935***	4.938***	29.007***
CD (Pesaran, 2004)	7.274***	6.398***	3.989***	8.843***
LM _{adj} (Pesaran et al., 2008)	10.167***	6.740***	3.361***	24.095***
Test İstatistiği ve Olasılık Değerleri				
Homojenite Testleri (H ₀ : Eğim katsayıları homojendir)	GRO/LTG	GRO/LTT	GRO/TOT	GPC/TOT
$\tilde{\Delta}$	5.923***	6.914***	2.958***	4.801***
$\tilde{\Delta}_{adj}$	6.244***	7.288***	3.118***	5.061***
Ülke Sayısı	23			
Ortalama Zaman Dilimi	29 (Dengeli panel; minimum ve maksimum (Ti): 29)			

Not: “***, ** ve *” Yatay kesit bağımsızlığı ve parametrelerin homojenliğini ifade eden boş hipotezlerin “%1, %5 ve %10” seviyelerinde reddedildiğini gösterir.

Tablo 4’e göre, yatay kesit bağımlılığı testlerine dair CD_{BP} , CD_{LM} , CD ve LM_{adj} sonuçları, bu neviden bir bağımlılığın bulunmadığı yönündeki boş hipotezi %1 anlamlılık seviyesinde tüm ülke grupları ve modellemeler için reddetmektedir. Yine, eğim katsayılarının heterojenliğine ilişkin $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ test sonuçları da bu katsayıların homojen olduğuna yönelik boş hipotezi %1 anlamlılık seviyesinde ilgili değişkenlerle gerçekleştirilen analize konu ülkeler grubu için reddetmektedir. Özetle, yatay kesit bağımlılığı bulunması ile beraber eğim katsayıları heterojendir. Yine bu durum, Nazlıoğlu vd. (2011: 6618) ileri sürdüğü küreselleşmenin neden olduğu ülkelerarası karşılıklı etkileşimleri doğrular nitelikte olup aynı gelişmenin uygulamada karşımıza yatay kesit bağımlılığı olarak çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Tablo 5. Yerel Yönetim Vergi Gelirlerinin GSYİH'e Oranı ile Ekonomik
Büyüme Yıllık Yüzde Değişimleri Arası Nedensellik

Ülkeler	H ₀ : GRO, LTG'nin nedeni değildir				H ₀ : LTG, GRO'nun nedeni değildir			
	İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri			İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%		1%	5%	10%
Türkiye	52.553	976.327	441.640	306.235	0.417	200.681	99.273	69.880
Kanada	12.776	302.107	120.029	74.580	1.949	446.880	203.316	130.749
Fransa	6.971	128.257	53.545	32.160	32.504	218.261	86.644	52.890
Almanya	49.242	551.646	228.071	143.509	2.692	152.257	70.774	46.564
Yunanistan	15.953	474.110	196.009	126.519	7.309	349.943	159.817	102.848
Macaristan	21.427	383.075	167.467	113.515	17.352	390.893	179.717	119.482
İrlanda	9.263	347.670	171.903	120.591	82.588	1.217.503	567.387	376.686
İtalya	11.629	182.520	85.107	53.433	68.211	352.236	159.677	100.654
Hollanda	3.588	244.648	97.203	59.398	2.106	153.937	65.748	41.069
Polonya	77.467**	179.928	77.132	48.679	83.020**	143.839	69.587	46.791
Portekiz	10.898	545.553	249.663	170.041	0.150	438.561	216.671	144.954
İspanya	37.287	270.485	114.726	75.363	10.460	626.470	248.795	157.194
İsveç	60.716	510.066	219.255	142.335	10.430	97.866	49.325	32.120
Norveç	9.206	194.499	87.431	54.491	1.147	294.088	135.798	85.945
Birleşik Kr.	4.301	204.760	82.945	50.027	0.049	333.432	144.785	94.547
İsviçre	36.369	581.102	283.380	199.654	8.232	861.196	405.787	290.352
Kore Cum.	141.286*	380.134	144.516	94.580	24.960	141.709	58.893	37.202
ABD	224.923**	302.665	118.957	70.102	3.419	122.821	58.029	39.257
Meksika	55.425	613.450	288.693	191.348	9.402	349.662	173.832	121.647
Finlandiya	6.656	226.021	95.481	58.143	8.788	462.410	163.220	94.632
Çekya	23.585	289.114	120.337	77.353	17.048	197.018	84.080	52.810
Kolombiya	40.973	351.283	153.649	96.091	20.612	404.493	167.437	104.860
Danimarka	50.946	454.925	191.556	122.366	20.492	374.467	153.005	99.631

Not: Bootstrap kritik değerleri 10000 tekrarlı dağılım ile elde edilmiştir. Maksimum gecikme 4'tür. Uygun gecikme Akaike (AIC) bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde H₀ hipotezinin reddi anlamına gelmektedir.

Tablo 5'te yerel yönetim vergi gelirlerinin ve gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenlerinin karşılıklı etkileşimine yer verilmektedir. Buna göre, mahalli idarelere bırakılan veya geliri yerele aktarılan vergilerden alınan paylar, 29 yıllık bu süreçte; Polonya, ABD ve Kore Cumhuriyeti'nde GSYİH'de yaşanan değişikliklerden etkilenmiştir. Şekil 2 ve Şekil 3 ile birlikte değerlendirildiğinde, çalışmada ele alınan tüm ülkeler ortalamaları üzerinden iki değişkenin süreç içinde birbiriyle ters yönde etkileşimde olduğu gibi bir genellemeye ulaşılabilir. GSYİH değişkenleri özelinde (ki gerek GRO gerekse de kişi başı geliri gösteren

ve ilerleyen analizlerde değinilecek GPC değişkenleri için benzer bir yorum yapılabilir), 2008 yılında yaşanan küresel mali kriz ve ardından özellikle Avrupa (PIIGS vb.) ve gelişmiş diğer ülkeleri doğrudan veya dolaylı etkileyen borç krizlerinin payının yadsınması güçtür. Buna karşın, ülke ortalamaları yine de mali yerelleşme adımlarının terk edilmediğini yerel değişkenler (LTG, LTT, TOT) özelinde göstermeye devam etmektedir. Basit bir ifadeyle (tüm yapısal ve konjonktürel olumsuz küresel gelişmelere rağmen), mahalli idareler maliyesine dair değişkenler pozitif yönde ivmelerini sürdürürken çalışmada ele alınan ülkelerin ortalama büyüme değerlerinde çeyrek asrı aşkın bu dönemde negatif yönlü bir hareket hüküm sürmüştür. Bu ülkelerden özellikle Polonya'da GSYİH'in güçlenmesi yerel gelirleri, yerelin güçlenmesi de GSYİH'i etkilemiş görünmektedir. Elbette burada ülkenin eski Doğu Bloku (Varşova Paktı) ülkesi olmasının önemli bir değişken olacağı değerlendirilebilir. Polonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından Demirperde ülkelerinden ayrılarak Batı ile entegrasyon sürecine girmiş ve pek çok benzer ülke gibi, şerhlerle dahi olsa, katı merkezizetçi yapısından zamanla sıyrılarak Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın gereklerini kademeli olarak gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu nedenle uzun dönemde yapılan her bir önemli yerelleşme adımının, değişkenlerde görece büyük etkiler yaratarak çift yönlü etkileşimlere yol açtığı da düşünülebilir.

Tablo 6. Yerel Yönetim Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı ile Ekonomik Büyüme Yıllık Yüzde Değişimleri Arası Nedensellik

Ülkeler	H ₀ : GRO, LTT'nin nedeni değildir				H ₀ : LTT, GRO'nun nedeni değildir			
	İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri			İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%		1%	5%	10%
Türkiye	7.980	1.264.464	566.250	400.761	1.813	304.356	157.066	107.637
Kanada	97.563	331.602	167.349	114.797	10.507	507.641	218.039	147.566
Fransa	31.203	177.539	74.595	45.741	11.709	204.760	90.538	54.257
Almanya	149.138*	412.951	166.609	104.619	2.106	187.505	81.882	52.836
Yunanistan	24.115	475.953	219.251	143.011	5.079	489.285	217.992	146.192
Macaristan	110.302*	323.253	156.558	102.678	14.810	556.767	251.325	158.995
İrlanda	21.086	171.350	73.394	50.210	27.553	795.386	295.550	190.429
İtalya	46.644	228.475	92.830	60.139	99.667*	327.134	139.747	89.871
Hollanda	18.239	289.361	118.446	72.886	2.825	166.638	69.418	41.985
Polonya	33.743	276.791	134.954	91.377	37.088*	108.111	52.523	36.574
Portekiz	9.908	443.793	192.353	119.880	4.911	544.185	253.748	172.006
İspanya	130.780*	305.911	146.523	96.832	18.429	369.327	165.210	107.177
İsveç	115.841	539.374	247.677	170.406	17.099	122.989	56.071	36.748
Norveç	1.440	213.636	81.292	48.076	1.807	282.329	128.464	85.569
Birleşik Kr.	3.311	288.908	115.634	68.551	0.260	388.236	158.276	105.180

Merkez-Yerel Etkileşimini Anlamak: OECD Üyesi Ülkelerde Mali Yerelleşmenin
Ekonomik Performans Üzerindeki Rolü ve Etkileri

İsviçre	127.432**	190.911	80.970	51.318	25.167	820.222	354.771	238.548
Kore Cum.	169.320	747.506	302.702	193.924	3.711	96.759	42.702	27.652
ABD	79.145	448.873	197.892	129.620	3.095	106.260	49.361	32.529
Meksika	6.767	605.717	280.853	191.875	4.857	397.864	194.140	134.328
Finlandiya	7.354	291.022	137.748	91.085	16.809	368.351	144.092	87.041
Çekya	27.930	332.928	157.616	103.440	28.496	286.074	113.187	69.298
Kolombiya	111.240**	234.929	90.657	55.392	21.176	252.328	105.256	66.240
Danimarka	3.482	653.348	287.330	185.451	7.967	497.790	211.434	137.332

Not: Bootstrap kritik değerleri 10000 tekrarlı dağılım ile elde edilmiştir. Maksimum gecikme 4'tür. Uygun gecikme Akaike (AIC) bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddi anlamına gelmektedir.

Tablo 6'da yerel yönetim vergi gelirlerinin toplam vergi gelirlerine oranı ile GSYİH yıllık yüzde değişimleri arasında bir etkileşim olup olmadığı incelenmiştir. Buna göre; Almanya, Macaristan, İspanya, İsviçre ve Kolombiya'da ekonomik büyüme değişimleri yerel yönetim gelirlerini etkiler görülmektedir. Tersine, İtalya ve Polonya için ise merkezi yönetim gelirin kıyasla ne kadar yerel yönetim vergisi bırakıldığı (veya teknik bir ifade ile mali yerelleşme ve hizmette yerellik ilkesine yönelik davranılıp davranılmadığı) iktisadi gelişimi etkilemektedir. Her bir ülkeyi şekiller ve kendisine has tarihi gelişmeleri üzerinden analiz etmek çalışmanın sınırlarını oldukça aşacağı için, Şekil 2 ve Şekil 3 üzerinden ortalama değerler ve örnek ülkeler baz alınarak yapılan bir genel yorumla ters yönlü etkileşimin ortalamasının altındaki İtalya ve Polonya için ayrı, ortalamasının üstündeki İspanya için ise tam tersi sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Her ne şekilde olursa olsun, bu ülkeler için, yerel yönetimlere verilen mali özerklik ile ekonomik büyüme arası bir etkileşim olduğu açıkça görülmektedir. Bir başka deyişle, iki değişken uzun dönemde birbirlerinin nedeni olabilmektedir.

Tablo 7. Yerel Yönetim Vergi Gelirlerinin Merkezi Yönetim Vergi Gelirlerine Oranı ile Ekonomik Büyüme Yıllık Yüzde Değişimleri Arası Nedensellik

Ülkeler	H_0 : GRO, TOT'un nedeni değildir				H_0 : TOT, GRO'nun nedeni değildir			
	İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri			İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%		1%	5%	10%
Türkiye	11.148	1.165.217	570.584	403.865	10.673	285.492	137.669	93.231
Kanada	13.393	498.214	253.587	180.456	10.690	802.315	385.715	267.881
Fransa	3.539	162.319	61.246	38.005	10.932	185.632	81.087	49.579
Almanya	67.475	336.847	142.380	88.665	0.803	175.873	81.237	53.003
Yunanistan	34.557	397.082	186.410	122.508	6.992	377.730	172.912	113.800
Macaristan	13.883	227.712	104.547	67.035	2.980	735.850	317.601	215.828

Merkez-Yerel Etkileşimini Anlamak: OECD Üyesi Ülkelerde Mali Yerelleşmenin
Ekonomik Performans Üzerindeki Rolü ve Etkileri

İrlanda	10.173	193.652	90.903	61.149	32.635	626.249	277.983	176.682
İtalya	21.442	160.315	67.293	42.997	42.972	490.509	208.008	134.659
Hollanda	14.321	173.764	66.633	40.369	6.426	160.571	67.905	41.821
Polonya	25.463	227.547	109.903	71.930	28.215	104.122	53.598	35.583
Portekiz	39.532	383.995	171.361	111.942	0.703	412.340	196.785	130.140
İspanya	12.623	300.976	142.806	91.419	14.750	374.240	171.035	112.556
İsveç	176.980*	510.043	243.041	160.712	17.595	133.018	61.604	39.100
Norveç	5.932	251.745	96.344	60.437	0.152	293.881	125.439	81.809
Birleşik Kr.	7.366	215.311	85.181	52.018	0.716	445.583	196.365	126.570
İsviçre	45.735	175.173	75.830	46.442	11.278	862.616	400.442	262.613
Kore Cum.	40.273	561.612	256.380	167.049	3.253	99.547	47.538	29.925
ABD	109.115*	390.080	167.631	104.219	3.110	100.907	51.967	35.495
Meksika	1.978	395.068	176.800	111.736	1.633	569.117	269.568	181.348
Finlandiya	15.258	253.997	112.634	71.572	14.305	387.048	142.026	83.013
Çekya	59.644	286.991	129.644	84.774	26.156	242.195	110.768	69.982
Kolombiya	11.352	210.661	77.761	50.469	19.371	241.605	98.250	63.319
Danimarka	7.891	441.459	206.762	134.934	18.498	394.517	167.074	105.217

Not: Bootstrap kritik değerleri 10000 tekrarlı dağılım ile elde edilmiştir. Maksimum gecikme 4'tür. Uygun gecikme Akaike (AIC) bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddi anlamına gelmektedir.

Tablo 7'de olası tüm etkileri yakalayabilmek adına LTG (yerel vergilerin GSYİH'e oranı) ve LTT (yerel vergilerin toplam vergilere oranı) ötesinde alternatif bir üçüncü değişken olarak TOT (yerel yönetim vergi gelirlerinin merkezi yönetim vergi gelirlerine oransal değeri) ile GSYİH yüzde değişimleri sınamasına başvurulmuştur. Bu değişken ile yapılan analizlerde, İsveç ve ABD için iktisadi büyüme değişimlerinin yerel yönetim gelir kalemlerini etkileyebildiği ya da nedenini oluşturabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlerin tersi için ise bu neviden bir yorum yapılabilmesi mümkün değildir. Yine de (daima ve her koşulda tutarlı bir yorum olarak ele alınması sağlıklı olmamakla birlikte), tüm gelişmişliklerine ve günümüzdeki düşük büyüme değerlerine rağmen federal bir ülke olan ABD ile kesin biçimde desantralize yapıda üniter bir İskandinav ülkesi olan İsveç'in büyüme değerleri arttıkça yerel yönetimlerinin daha da güçlendiği savunulabilir.

Tablo 8. Yerel Yönetim Vergi Gelirlerinin Merkezi Yönetim Vergi Gelirlerine Oranı ile Kişi Başına GSYİH Yıllık Miktarları Arası (Sabit Fiyatlarla, 2015 US\$) Nedensellik

Ülkeler	H ₀ : GPC, TOT'un nedeni değildir				H ₀ : TOT, GPC'nin nedeni değildir			
	İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri			İstatistik	Bootstrap Kritik Değerleri		
		1%	5%	10%		1%	5%	10%
Türkiye	1.481	54.903	29.919	20.596	78.813	886.835	440.981	304.397
Kanada	0.694	369.863	171.115	114.298	178.560**	270.856	114.206	71.222
Fransa	4.165	1.088.995	483.122	314.556	366.855	3.392.413	1.307.710	789.614
Almanya	9.705	330.774	132.801	83.434	2.929	257.193	115.044	72.059
Yunanistan	1.154	271.247	153.690	110.139	207.219	1.457.658	627.796	422.036
Macaristan	1.135	239.399	42.114	19.316	4.820	441.781	188.013	121.590
İrlanda	8.069	255.882	107.914	66.163	22.999	934.131	363.137	226.380
İtalya	9.660	140.306	56.010	33.386	1.885	284.816	113.898	71.040
Hollanda	3.052	131.228	48.936	28.511	425.496*	2.795.272	741.064	392.737
Polonya	2.034	472.112	203.357	125.589	13.433	181.314	75.971	47.993
Portekiz	1.317	249.287	75.060	33.288	24.608	816.625	305.521	183.484
İspanya	0.499	130.353	56.240	35.594	172.210**	254.958	100.538	64.129
İsveç	1.536	362.039	126.465	75.855	21.702	949.968	338.126	187.580
Norveç	0.712	473.216	105.216	55.513	0.470	606.760	203.532	116.694
Birleşik Kr.	0.001	785.784	132.457	59.052	41.357	1.099.903	335.981	200.194
İsviçre	0.323	174.492	75.351	51.834	172.011	902.309	398.891	257.424
Kore Cum.	2.082	514.273	126.021	62.514	12.114	749.470	319.586	186.341
ABD	0.384	326.527	162.062	104.066	9.003	641.353	314.736	219.593
Meksika	0.815	238.708	64.786	25.971	350.981*	1.008.748	425.368	268.373
Finlandiya	0.001	285.621	73.906	38.377	10.756	1.360.583	202.859	92.089
Çekya	0.439	78.081	30.767	19.369	470.016*	1.199.145	523.415	336.140
Kolombiya	0.380	206.627	106.481	71.185	26.098	761.133	336.966	219.874
Danimarka	1.986	293.206	104.740	61.829	3.901	289.005	104.381	63.600

Not: Bootstrap kritik değerleri 10000 tekrarlı dağılım ile elde edilmiştir. Maksimum gecikme 4'tür. Uygun gecikme Akaike (AIC) bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde H₀ hipotezinin reddi anlamına gelmektedir.

Yerel yönetim vergi gelirlerinin merkezi yönetim vergi gelirlerine oranını gösteren TOT değişkeni aynı zamanda mali tevzin (mali paylaşım), yönetim, subsidiarite (hizmette yerellik), katılımcı bütçeleme ve yerel demokrasi gibi olguların rakamsallaştırılması açısından da bir vekil değişken olarak değerlendirilebilir. Eğer bu düşünce doğruysa, GSYİH değerleri dışında bunun ülkeler nezdinde nüfusa oranlanmış hali olan kişi başı GSYİH göstergeleri ile de sınanması çalışmaya belki farklı pencereler de açabilecektir. Bu temel fikirden

hareketle, Tablo 8’de sınaması yapılan değişkenlere baktığımızda keskin bir biçimde tek yönlü hareket ile karşılaşıldığı söylenebilir. Buna göre; Kanada, Hollanda, İspanya, Meksika ve Çekya için -ki her biri başkanlık sisteminden parlamenter sisteme, federal yapıdan üniter yönetime farklı özelliklere, ölçeklere ve gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerdir- yerel gelirlerdeki olası değişimler kişi başı gelirdeki değişimlerin nedeni olarak görünmektedir. Uzun dönemdeki bu istatistiksel olarak anlamlı ilişkilendirme GRO değişkeninden yerel vergi gelirlerine olan önceki üç modeldeki (özellikle GRO/LTT) ile birlikte değerlendirildiğinde, ekonomik büyümenin yerel kamu gelirlerini güçlendirdiğini; yerel gelirlerin güçlenmesinin de nihai olarak kişi başı gelirleri güçlendirdiğini göstermektedir. Söz konusu yorum, her ülke için her zaman diliminde olmamakla birlikte Tablo 9’da çok daha sarıh bir biçimde gözlemlenebilmektedir.

Tablo 9. Tüm Modeller İtibariyle Nedenselliğin Yönüne Dair Özet Tablo
(1994-2022)

Ülkeler	ÜNİTER/FEDERAL	GRO/LTG		GRO/LTT		GRO/TOT		GPC/TOT	
Türkiye	Üniter								
Kanada	Federal								←
Fransa	Üniter								
Almanya	Federal			→					
Yunanistan	Üniter								
Macaristan	Üniter			→					
İrlanda	Üniter								
İtalya	Üniter				←				
Hollanda	Üniter								←
Polonya	Üniter	→	←		←				
Portekiz	Üniter								
İspanya	Üniter			→					←
İsveç	Üniter					→			
Norveç	Üniter								
Birleşik Krallık	Üniter								
İsviçre	Federal			→					
Kore Cum.	Üniter	→							
ABD	Federal	→				→			
Meksika	Federal								←
Finlandiya	Üniter								
Çekya	Üniter								←
Kolombiya	Üniter			→					
Danimarka	Üniter								

Diğer taraftan Türkiye, Fransa, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, Norveç, Birleşik Krallık, Finlandiya ve Danimarka için (uygulamadan kaynaklanan meclis vergisi, yerel gelir vergisi gibi veya ölçek ekonomisi, demografik ve coğrafi gibi başkaca yapısal farklılıkları göz ardı edilerek) sınanan sekiz modelde yukarıda değinilen türden bir etkileşim tespit edilememiştir. Anlamlı ilişki rastlanmayan ülkelerin tamamının üniter yapıda olması dikkat çekici ortak noktaları iken; gelişmiş veya gelişmekte olmaları, siyasal, idari veya mali kendilerine has çeşitli nedenlerle katı merkezîyetçi ya da tamamen yerelleşme politikalarına tarafgir olmaları, yüzölçümü veya nüfus farklılıklarına sahip olmaları gibi özellikleriyle (çalışmada istatistiksel olarak anlamlı çıkan ülkeler kadar) karmaşık nitelikler taşıdıkları söylenebilir. Ülkeler açısından, tek başına bu yönleriyle bir standardizasyona gidilerek (yapısal veya konjonktürel gerekçelere dayanılarak) bir genelleme yapılmasının, en azından çalışmamız verileri ışığında, sağlıklı sonuçlar vermeyeceği değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son otuz yıllık süreçte yerelleşme faaliyetleri, OECD üyesi ülkelerin önemli bir kısmı için dönem dönem akamete uğramış olsa dahi uzun vadeli trend göz önüne alındığında artış eğilimindedir. Bunun başlıca nedeni olarak, toplumsal talep ve demokrasinin ilkin yerelde neşet ediyor olması ile vatandaşın istek ve ihtiyaçlarının kendisine daha yakın konumda olan yerel yöneticiler eliyle çok daha etkin biçimde sağlanabileceği savı gösterilmektedir. Nitekim, mahalli idareler maliyesinin sıklıkla vurgulanan kavramlarından biri olan Tiebout Hipotezi, bireylerin talep ettikleri kamusal mal ve hizmetlere ulaşamaması halinde var olan durumu ayaklarıyla oylama vasıtasıyla göç problemi gibi daha derin başkaca düzeylere de taşıyabileceğini varsaymaktadır. Eğer bu varsayımlar doğru ise, ülkeden ülkeye sınırlılıkları değişmekle birlikte, nihai hedefin yerel yönetimleri veya daha doğru bir ifadeyle yönetim olgusunu güçlendirmekten geçtiği düşünülebilir. Çünkü ancak bu şekilde hizmette yerellik ya da subsidiarite olarak da adlandırılan temel ilke hayat bulacaktır.

Küresel düşünüp yerel hareket etmek olarak tanımlanan globalizasyon sloganının uluslararası şirketlerin propaganda aracı olmanın ötesine geçmeye başladığı günümüzde, yerel ve bölgesel ekonomilerin markalaşması ve güçlendirilmesi gerektiği de özellikle ihracatı önceleyen gelişmekte olan ülkelerde sık sık vurgulanmaktadır. Sözü edilen gelişmelerin devlet eliyle güçlendirilebilmesi için yerele sınırları iyi çizilmiş serbesti tanınması pek çok bilim insanı, düşünür ve müellifçe de elzem görünmektedir. Literatürde sade bir ifadeyle siyasal, idari ve mali özerklik olarak da tanımlanan bu olguların her biri için her ülke açısından farklı limitler olacağı aşıkardır. Söz konusu sınırlılıkların

parasallaştığı alana ise, mali tevzin (paylaşım) yani yerel idareler ile merkezi yönetimlerin kaynaklar ve bunların kullanımı üzerindeki yetki ve sorumlulukları paylaşması adı verilmektedir. Ancak ve ancak bu şekilde, optimal hizmet alanının doğru biçimde belirlenebileceği ve ortaya çıkabilecek olumsuz dışsallıkların bertaraf edilebileceği değerlendirilmektedir.

Çerçevesi ve sınırlılıkları kısaca bu şekilde çizilebilecek olan ve mali yazına uygulama yönüyle katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada, yerel vergiler (veya geliri yerel yönetime bırakılan vergiler) ile gayrisafi yurtiçi hasıla göstergeleri arasındaki ilişki incelenmiştir. 1994-2022 dönemini ve 23 OECD ülkesini eksiksiz veri seti ile ele alan çalışmada, GSYİH içerisinde yerel yönetimlere oransal olarak görece az kaynak aktarımında bulunan ülkelerde iktisadi gelişme ile yerel yönetim vergi gelirleri arasında istatistiksel bir ilişki saptanamamıştır. Türkiye, Yunanistan, Portekiz gibi Akdeniz ülkeleri bunlara örnek gösterilebilir. Yine, nitelikleri farklı olsa da üniter yapıda ve merkezîyetçiliği bir şekilde korumaya çalışan Fransa, Birleşik Krallık gibi gelişmiş ülkelerde de durum benzer şekildedir. Buna karşın, ampirik analizde ele alınan tüm değişken ve modellemeler sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda; geçiş ekonomileri olarak da adlandırılan eski Sovyet ülkeleri ile federal yapıdaki devletlerde merkezîyetçilikten yerele doğru atılan adımlar veya GSYİH’de yaşanan gelişmeler karşılıklı nedensellik ilişkisi oluşturmaktadır. Üstelik bu durum hem gelişmiş hem gelişmekte olan dünya açısından geçerli görünmektedir.

Çalışmanın uygulama kısmındaki belki de en dikkat çekici nokta, kimi ülkeler için bir karşılıklı besleme mekanizmasının bir yönüyle var olduğunun vekil değişkenler vasıtasıyla sabit kılınmış olmasıdır. Söz konusu tespit, incelenen ülkelere ait analizlerden elde edilen sonuçlara göre ekonomik büyüme yüzde değişimleri göstergesi (GRO) ile yerel yönetim gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payını gösteren (LTT) arası büyük ölçüde tek yönlü olan ilişki sütunundan gözlemlenebilir. Buna göre, her koşul ve şart altında kati kural olarak kabul edilemeyecekse de çeyrek asrı aşkın süreçte iktisadi gelişimin, hatırı sayılır sayıda ülke için yerel gelirin nedeni olabildiğidir. Esasen bu durum, tüm ülkeler için yapılmış olan özet tabloda diğer yerel değişkenler olan LTG ve TOT için de vurgusu daha güçsüz de olsa görülebilir. Tam tersi bir diğer gerçekleşme ise, tüm modelleri özetleyen aynı tablonun son sütununda kişi başı GSYİH (GPC) ile yerel yönetim gelirlerinin merkezi yönetim gelirlerine oranını gösteren değişken (TOT) ile analizinde aldığı duruma ilişkindir. Tabloya göre, yerel ile merkezi yönetim gelirleri arasındaki oransal denge kişi başına gelirin nedeni olabilmektedir. Uzun dönemde görece blok halinde hareketlerin olduğu bu iki sütun çalışmada yer alan ve değişkenlerin gelişimini gösteren iki şekil ile birlikte

değerlendirildiğinde, iyimser taraftan bakılarak; ‘GSYİH değişimleri yerel kaynakları güçlendirir, yerel güçlendikçe bu durum kişi başı gelire yansır’ şeklinde yorumlanabilir. Elbette bu yorumu her gelişmişlik seviyesi ve her yönetim tarzı için bir genelleme veya çıkarsama olarak almak büyük bir yanılgıya yol açacaktır. Ancak genel eğilimin tüm küresel olumsuzluklara rağmen, yerel yönetim gelirlerini gösteren şekildeki trend doğrultusunda (krizlerde sekteye uğrasa veya yerel merkezîyetçi bir forma dönüşse dahi) ‘artış yönünde’ olması; ülkelerin en azından mali yerelleşme fikrinden büyük toplamda (ya da ortalamada) vazgeçmediğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akadiri, S.S., Lasisi, T.T., Uzuner, G., & Akadiri, A.C. (2020). “Examining The Causal Impacts of Tourism, Globalization, Economic Growth and Carbon Emissions in Tourism Island Territories: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis”, *Current Issues in Tourism*, 23(4), 470-484, DOI: 10.1080/13683500.2018.1539067.
- Akai, N., & Sakata, M. (2002). “Fiscal decentralization contributes to economic growth: Evidence from state level cross-section data for the Unites States”, *Journal of Urban Economics*, 52(1), 93-108.
- Akai, N., Hosoi, M., & Nishimura, Y. (2009). “Fiscal decentralization and economic volatility: Evidence from state level cross-section data of the USA”, *Japanese Economic Review*, 60(2), 223-235.
- Arellano, M. (2003). *Panel Data Econometrics*, Oxford University Press, New York, 2003.
- Arnstein, S.R. (1969). “A Ladder of Citizen Participation”, *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Asatryan, Z., & Feld, L.P. (2015). “Revisiting the link between growth and federalism: A Bayesian model averaging approach”, *Journal of Comparative Economics*, 43(3), 772-781.
- Asteriou, D., & Hall, S. G. (2007). *Applied Econometrics: A Modern Approach Using E-views and Microfit*, Palgrave Macmillan, New York.
- Baldwin, R., & P. Krugman (2004), “Agglomeration, Integration and Tax Harmonization”, NBER Working Paper, No. 9290.
- Baltagi, B. H. (2001). *Econometric Analysis of Panel Data, Second Edition*, John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, 2001.

- Baskaran, T., & Feld, L.P. (2013). “Fiscal decentralization and economic growth in OECD countries is there a relationship?”, *Public Finance Rev.*, 41(4), 421-445.
- Besley, T. & Case, A.C. (1995). *Incumbent Behavior: Vote-Seeking, Tax-Setting, and Yardstick Competition*, Working Paper No. 4041.
- Besley, T., & Coate, S. (2003). “Centralized Versus Decentralized Provision of Local Public Goods: A Political Economy Approach”. *Journal of Public Economics*, 87(12), 2611-2637.
- Bodman, P. (2011). “Fiscal decentralisation and economic growth in the OECD”, *Journal of Applied Economics*, vol. 43, 3021-3035.
- Brennan, G., & Buchanan, J. M. (1980). *The power to tax: Analytic foundations of a fiscal constitution*. Cambridge University Press.
- Breitung, J. (2005). “A parametric approach to the estimation of cointegration vectors in panel data”, *Econometric Reviews*, 24, 151-173.
- Breusch, T., & Pagan, A. (1980). “The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specifications in Econometrics”, *Reviews of Economics Studies*, Vol: 47, 239-253.
- Burki, S., Perry, G., & Dillinger, W. (1999). *Beyond The Center: Decentralizing the State*. Working Paper, World Bank Latin America and Caribbean Studies. Washington, DC: World Bank.
- Buser, W. (2011). “The impact of fiscal decentralization on economics performance in high-income OECD nations: an institutional approach”, *Public Choice*, 149(1-2), 31-48.
- Castles, F. G. (1999). “Decentralization and the post-war political economy”, *European Journal of Political Research*, vol. 36, 27-53.
- Chu, H. P., Chang, T., & Sagafi-nejad, T. (2016). “Globalization and Economic Growth Revisited: A Bootstrap Panel Causality Test. Contemporary Economic and Management Studies in Asia and Africa”, *Cyrus Chronicle Journal*, May 2016, 1(1): 30-44.
- Davoodi, H., & Zou, H. (1998). “Fiscal decentralization and economic growth: a cross-country study”, *Journal of Urban Economics*, vol. 43, 244-257.
- Dünya Bankası (2024). *World Development Indicators – Dünya Kalkınma Göstergeleri* (WDI), databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators
- Durusu-Ciftci, D., Soytaş, U., & Nazlıoğlu, S. (2020). “Financial Development and Energy Consumption in Emerging Markets: Smooth Structural Shifts and Causal Linkages”, *Energy Economics*, Elsevier, 87(C).

- Ebel, R., & Yilmaz, S. (2001). *Fiscal Decentralization: Is It Happening? How Do We Know? Paper Prepared for Public Finance in Developing and Transition Countries: A Conference in Honor of Richard Bird Conference*, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University, Atlanta.
- Ebel, R., & Yilmaz, S. (2002). “On the measurement and impact of fiscal decentralization, World Bank”, *Policy Research Working Paper*, no. 2809.
- Enikolopov, R., & Zhuravskaya, E. (2007). “Decentralization and political institutions”, *Journal of Public Economics*, vol. 91, 2261-2290.
- Esener, C., Granville, B., & Matousek, R. (2022). “Choosing the Optimal Tool for Fiscal Adjustment or Living under Fiscal Constraints: Panel Evidence from Selected OECD Countries”, *Economic Research Guardian*, Weissberg Publishing, 12(1), 2-29.
- Esener, S. Ç. (2019a). “Mali Özerklik ve Mali Tevzin Açısından Yerel Yönetim Vergi Gelirlerinin Kişi Başı Gelir ve Ekonomik Büyüme ile Karşılıklı Nedensellik İlişkisi: Seçilmiş OECD Üyesi Ülkelerde Mali Yerelleşme Üzerine Bazı Çıkarımlar”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11 (20), 1-28.
- Esener, S. Ç. (2019b). “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İktisadi Büyüme, Kamu Gelirleri ve Harcamalarının Çift Yönlü Nedenselliğine Dair Ampirik Bir Analiz (A Two-Way Empirical Investigation on Economic Growth, Public Revenue and Expenditure for Developed and Developing Countries)”, *Business and Economics Research Journal*, Uludag University, 10(5), 1051-1070.
- Esener, S. Ç., & Biber, A. E. (2022). “Kamusal Birer Mal ve Hizmet Olarak Savunma ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir Analiz”. *Fiscaeconomia*, 6(2), 402-438.
- Falay, N. (2011). *Yönetimler arası Mali İlişkiler ve Hizmetlerin Optimal Yerelleşmesi*, Prof. Dr. Sadık Kırbaş’a Armağan Kitabı içerisinde: M. Koçak ve S. Teker (Ed.), Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2011, 86-92.
- Filippetti, A., & Sacchi, A. (2016). “Decentralization and economic growth reconsidered: The role of regional authority”, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 34(8), 1793-1824.
- Gemmell, N., Kneller, R., & Sanz, I. (2013). “Fiscal decentralization and economic growth: spending versus revenue decentralization”, *Econ. Inq.*, 51(4), 1915-1931.
- Granger, C. W. J. (1969). “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Granger, C. W. J. (2003). “Some Aspects of Causal Relationships”, *Journal of Econometrics*, 112, 69-71.

- Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis*, Prentice Hall, London, 5th Edition, 2003.
- Hacker, R. S., & Hatemi-j, A. (2006). “Tests For Causality Between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application”, *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Heald, D. (2012). “Why is Transparency About Public Expenditure So Elusive?”, *International Review of Administrative Sciences*, 78(1), 30-49.
- Hung, N. T., & Thanh, S. D. (2022). “Fiscal decentralization, economic growth, and human development: Empirical evidence”. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 2109279.
- Hurlin, C. (2008). *Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels*, Mimeo. Department of Economics: University of Orleans.
- Imi, A. (2005). “Decentralization and economic growth revisited: an empirical note”, *Journal of Urban Economics*, vol. 57(3), 449-461.
- Kar, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H. (2011). “Financial Development and Economic Growth Nexus in the MENA Countries: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis”, *Economic Modelling*, 28(1-2): 685-693.
- Kónya, L. (2006). “Exports And Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with A Panel Data Approach”, *Economic Modelling*, vol. 23(6): 978-992.
- Korkmaz, Ö. (2019). “The Relationship Between Housing Prices and Inflation Rate in Turkey: Evidence from Panel Konya Causality Test”, *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 13(3), 427-452. <https://doi.org/10.1108/IJHMA-05-2019-0051>.
- Kwon, I. (2011). “Fiscal Decentralization and Economic Growth: A Test for Granger Causality”, *The Korean Journal of Policy Studies*, vol. 26(3), 161-177.
- Ligthart, J.E., & Van Oudheusen, P. (2017). “The Fiscal Decentralisation and Economic Growth Nexus Revisited”, *Fiscal Studies*, vol. 38(1), 141-171.
- Martinez-Vazquez, J., & McNab, R. M. (2006). “Fiscal decentralization, macro stability and growth”, *Hacienda Publica Espanola*, vol. 179, 25-49.
- Martinez-Vazquez, J., & McNab, R. (1998). *Fiscal Decentralization, Economic Growth, and Democratic Governance*. International Studies Program Working Paper. Atlanta: Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University.
- Martinez-Vazquez, J., & McNab, R. (2002). *Fiscal Decentralization, Macroeconomic Stability, and Economic Growth*. International Studies Program Working Paper. Atlanta: Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University.

Martinez-Vazquez, J., Lago-Penas, S., & Sacchi, A. (2017). “The Impact of Fiscal Decentralization: A Survey”, *Journal of Economic Surveys*, vol. 31(4), 1095-1129.

McKinnon, R. (1997). *Market-preserving fiscal federalism in the American Monetary Union*. In B. Mairo, & T. Ter-Minassian (Eds.), *Macroeconomic dimensions of public finance* (73-93). New York: Routledge.

Menyah, K., Nazlıoğlu, S., & Wolde-Rufael, Y. (2014). “Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach”, *Economic Modelling*, 37: 386-394.

Musgrave, R.A. (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*, McGraw-Hill, New York.

Nazlıoğlu, Ş., Lebe, F., & Kayhan, S. (2011). “Nuclear Energy Consumption and Economic Growth in OECD Countries: Cross-Sectionally Dependent Heterogeneous Panel Causality Analysis”, *Energy Policy*, 39(10), 6615-6621.

Oates, W.E. (1972). *Fiscal Federalism*, Harcourt Brace Jovanovich, New York.

OECD (2024). OECD Statistics, “Fiscal Decentralisation Database” (oecd.stat), stats.oecd.org

Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, CESifo WP, 1229, IZA Discussion Paper, 1240.

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”, *Journal of Econometrics*, Vol: 142(1), 50-93.

Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-section Independence”, *Econometrics Journal*, Vol: 11 (1), 105-127.

Qiao, Y., Martinez-Vazquez, J., & Xu, J. (2008). “The trade-off between growth and equity in decentralization policy: China’s experience”, *Journal of Development Economics*, 86(1): 112-128.

Rodriguez-Pose, A., & Ezcurra, R. (2011). “Is fiscal decentralization harmful for economic growth? Evidence from the OECD countries”, *J. Econ. Geogr.*, 11(4), 619-643.

Rodríguez-Pose, A., & Krijger, A. (2009). “Fiscal decentralization and economic growth in central and eastern Europe”, *Growth and Change*, vol. 40, 387-417.

Sadeghi, P., Shahrestani, H., Hojhabr Kiani, K., & Torabi, T. (2018). “The Impact of Human Capital on FDI with New Evidence from Bootstrap Panel Granger Causality Analysis”, *Iranian Economic Review*, 22(1), 215-233. doi: 10.22059/ier.2018.65359.

Sima, M., Liang, P. ve Qingjie, Z. (2023). “The impact of fiscal decentralization on economic growth: A comparative analysis of selected African and OECD countries”. *Heliyon*, 9(9).

Song, J., Geng, L., Fahad, S. ve Liu, L. (2022). “Fiscal decentralization and economic growth revisited: an empirical analysis of poverty governance”. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(19), 28020-28030.

Spolaore, E. (2015). The political economy of European integration. In *Routledge handbook of the economics of European integration* (pp. 435-448). Routledge.

Stansel, D. (2005). “Local Decentralization and Local Economic Growth: A Cross-Sectional Examination of US Metropolitan Areas”, *Journal of Urban Economics*, 57(1), 55-72.

Stegarescu, D. (2005). “Public Sector Decentralisation: Measurement Concepts and Recent International Trends”, *Fiscal Studies*, 26(3), 301-333.

Swamy, P.A.V.B. (1970). “Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model”, *Econometrica*, 38 (2), 311-323.

Taillant, D. (1994). *Decentralization: Local and Regional Government Development. A Literature Review*. LATPS Mimeo. Washington, DC: World Bank.

Thiessen, U. (2000). “Fiscal federalism in Western European and selected other Countries: Centralization or decentralization? What is better for economic growth?”, *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung DP*, No. 224.

Thiessen, U. (2003). “Fiscal decentralisation and economic growth in high-income OECD countries”, *Fiscal Studies*, vol. 24, 237-274.

Thornton, J. (2007). “Fiscal decentralization and economic growth reconsidered”, *Journal of Urban Economics*, vol. 61(1), 64-70.

Tiebout, C. (1956). “A Pure Theory of Local Expenditures”, *J. Polit. Econ.*, 64, 416-424.

Weingast, B. (1995), “The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development”, *Journal of Law, Economics and Organization*, Vol. 20.

Wildasin, D. E. (1989), “Interjurisdictional Capital Mobility: Fiscal Externality and A Corrective Subsidy”, *Journal of Urban Economics*, Vol. 25.

Woller, G. M., & Phillips, K. (1998). “Fiscal decentralisation and LDC economic growth: an empirical investigation”, *Journal of Development Studies*, vol. 34, 139-48.

Xie, D., Zou, H., & Davoodi, H. (1999). "Fiscal decentralization and economic growth in the United States", *Journal of Urban Economics*, 45(2): 228-239.

Zellner, A. (1962). "An Efficiency Method of Estimating Seemingly Unrelated Regression Equations and Tests for Aggregation Bias", *Journal of the American Statistical Association*, 57, 348-368.

Zhang, T., & Zou, H. (1998). "Fiscal decentralization, public spending, and economic growth in China", *Journal of Public Economics*, 67(2): 221-240.

Zodrow, G.R. & Mieszkowski, P. (1986). "Pigou, Tiebout, Property Taxation, and the Underprovision of Local Public Goods". *Journal of Urban Economics*, 19, 356-370.

Extended Abstract

Understanding Central-Local Government Interactions: Exploring the Role and Impact of Fiscal Decentralization on Economic Growth in OECD Countries

Objective of the Study

Over the past three decades, local governance efforts have periodically faced setbacks in many OECD member countries; however, when considering the long-term trend, there is an increasing tendency to strengthen local governments. The primary reason for this trend is often attributed to the fact that societal demands and democratic processes primarily emerge at the local level, where citizens' needs and desires can be more effectively addressed by local authorities who are closer to them. In fact, one of the frequently highlighted concepts in local government finance, the Tiebout Hypothesis, suggests that individuals, if unable to access the public goods and services they desire, may escalate the issue to deeper levels, such as migration, effectively 'voting with their feet.' If these assumptions hold true, it can be argued that, despite varying limitations across countries, the ultimate goal should be the strengthening of local governments, or more precisely, the phenomenon of governance. Only through that way, the principle of subsidiarity, or localism in service delivery, can truly be realized. In the light of this perspective, this study seeks to investigate the potential causal relationship between fiscal decentralization and economic development, and, if such a relationship exists, to determine its direction. The analysis focuses on local

taxes as the primary indicator of fiscal decentralization, and uses various measures of gross domestic product to assess economic growth, employing bidirectional and cross-sectional modeling techniques.

Literature Review

Empirical research examining the relationship between decentralization and economic growth has produced a wide range of inconclusive and sometimes contradictory results. For instance, studies focusing on single-country contexts tend to yield more significant and positive findings compared to cross-country analyses. This discrepancy may be attributable to the enhanced ability to control for institutional and policy variables within a single-country framework, which is more challenging in comparative cross-country studies. Another critical gap in the literature on fiscal decentralization is the scarcity of empirical evidence not only on its impact on economic growth, but also on its effects on other traditional economic objectives, such as efficiency, income redistribution, and macroeconomic stability. As highlighted in the present study, the direct role of local government in fostering economic growth remains a relatively underexplored area of research, with fiscal decentralization's contributions to growth becoming more apparent, particularly over the last quarter-century. In the broader literature on public economics, the prevailing assumption is that economic growth is primarily driven by increases in the quantity and quality of factors of production—such as labor, capital, and natural resources—coupled with technological advancements in the private sector. Within this framework, the public sector is generally viewed as playing a facilitative role, either by supporting the growth process or, at a minimum, by not impeding it. The literature on fiscal decentralization examines the impact of the fiscal distribution, often referred to as fiscal equalization, in three key areas: first, the use of both descriptive and econometric indicators to assess the extent of decentralization; second, the exploration of a potential nonlinear relationship between fiscal decentralization and economic growth; and third, the investigation of possible interactions between these variables. In addition, the study delves into reverse causality, drawing on both theoretical and empirical frameworks.

Methodology

In the analyses, a consolidated dataset obtained from internationally recognized organizations (such as the World Bank and OECD) has been employed, with data sourced consistently across variables and countries from the same origin. To investigate causality within the panel data analysis, a bootstrap panel Granger causality test was selected as a statistically sound method (in alignment with the suitability of the dataset), and estimations were conducted accordingly. This

study differs from previous research both in terms of its dataset and methodology. The selected OECD countries either possess specific fundamental characteristics and geographic attributes (such as population size, territorial area, not being small island nations, or not having a resource-based economy), or stand out in one or more sectors due to their significant contributions to global production. Within this framework, the analysis of 23 developed and developing countries includes complete data spanning the period from 1994 to 2022, covering 29 years. In the empirical analysis, it was deemed methodologically consistent to exclude certain developed and developing OECD countries from the scope of the study due to factors such as their relatively small land area, economic scale, significant demographic and geographic differences, data deficiencies, or heavy reliance on natural resources. Through the applied modeling techniques, it is ultimately anticipated that deductive-inductive linkages concerning the economic and fiscal structures of the countries will be established in the context of the research topic.

Findings

Using a panel dataset covering 23 OECD countries from 1990 to 2022, bidirectional causality models are applied to assess whether the efficiency gains associated with decentralization contribute to more effective economic growth outcomes across diverse national contexts. The empirical findings suggest that policy approaches must differ between unitary and federal systems. In countries with relatively limited fiscal resources allocated to local governments, no significant relationship was observed, while a meaningful causal link was found in federal states and transition economies. Countries such as Turkey, Greece, and Portugal, which allocate relatively limited resources to local governments as a proportion of GDP, are examples of Mediterranean nations in this context. Similarly, in developed countries with unitary systems that attempt to maintain some degree of centralization, such as France and the United Kingdom, the situation is similarly characterized by limited fiscal transfers to local governments. In contrast, the findings derived from the empirical analysis of all variables and models suggest that, in post-Soviet states—often referred to as transition economies—and in countries with federal systems, steps taken toward decentralization or developments in GDP have established a reciprocal causal relationship. Furthermore, this pattern appears to hold for both developed and developing nations alike.

Conclusion

One of the key findings of this study is the identification of a feedback mechanism for certain countries, demonstrated through proxy variables. This is evident from the analysis, particularly in the column showing the largely one-way relationship

between the percentage change in economic growth (GRO) and the share of local government revenues within total tax revenues (LTT). Over the past quarter-century, economic growth appears to be a significant driver of local income in many countries, although this is not a universal rule. This pattern is also visible, albeit less strongly, for other local variables like LTG and TOT in the summary table. On the other hand, the final column of the table summarizing all models reveals a relationship between per capita GDP (GPC) and the ratio of local to central government revenues (TOT). According to the summary table, the proportional balance between local and central revenues is linked to (or can be a determinant of) per capita income. Hence, based on this study, a limited optimistic inference can be made: ‘Changes in GDP strengthen local resources; as local governments are empowered, this, in turn, reflects in per capita income.’ However, it is important to note that this interpretation should not be generalized across all levels of development or political systems. Finally, despite all global adversities, the overall trend appears to remain ‘upward’ in line with the pattern of local government revenues (even if temporarily disrupted during the economic crisis periods). This indicates that, in aggregate (or on average), countries have still not abandoned the concept of fiscal decentralization in practice.

Ek 1: Nedensellik Testine Esas Ön Testlerin Teorik Özeti¹²

Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Yatay kesit bağımlılığının varlığının bulunabilmesi amacıyla üç farklı test uygulanması öngörülmektedir: 1) Breusch & Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange çarpanı (LM) test istatistiği, 2) Pesaran (2004) tarafından önerilen yatay kesit bağımlılık testi, 3) Pesaran, Ullah & Yamagata (2008) tarafından öncül testlerin geliştirilmesiyle ortaya konan ve çift taraflı korelasyon katsayısına dayalı yatay kesit bağımlılığı testi. LM tahmincisine dayanan model, panel veri analizine uygulanacak şekilde aşağıda formüle edilmektedir:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_i X_{it} + \mu_{it} \quad i = 1, 2, 3, \dots N; t = 1, 2, 3, \dots T \quad (1)$$

Yukarıdaki denklikte i , yatay kesit boyutunu; t zaman boyutunu; X_{it} $k \times 1$ boyutundaki açıklayıcı değişkenler vektörünü ifade etmektedir. Ayrıca, α_i ve β_i parametreleri, ülkeler arasındaki kesişim noktalarının ve eğim katsayılarının farklılıklarını gösterir. LM testinde, yatay kesit bağımlılığının bulunmadığına dair sıfır hipotezi, tüm t değerleri için $H_0: \text{Cov}(\mu_{it}, \mu_{jt}) = 0$ ve $i \neq j$ (yani, her iki gözlemin birbirinden bağımsız olduğu durumu) şeklinde formüle edilmektedir. Alternatif hipotez ise $H_1: \text{Cov}(\mu_{it}, \mu_{jt}) \neq 0$ olup, en az bir yatay kesit bağımlılığına işaret etmektedir ve bu hipotez, $i \neq j$ koşulunu sağlayacak şekilde test edilmektedir. Boş hipotezi test etmek için

¹² Ek 1 ve Ek 2’deki kuramsal altyapı (Esener, 2019a: 10-14) ve (Esener, 2019b: 1056-1058) çalışmalarından derlenmiştir.

Breusch & Pagan (1980) tarafından önerilen Lagrange çarpan test istatistiği, aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (CD_{BP}):

$$CD_{BP} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (2)$$

İkinci denkleme göre, $\hat{\rho}_{ij}^2$, bireysel EKK tahminlerinden elde edilen hata terimleri arasındaki tahminlemesi yapılan korelasyon katsayılarını ifade etmektedir. H_0 hipotezi altında, sabit yatay kesit sayısı (N sabit) ve zaman periyodunun sonsuza gitmesi ($T \rightarrow \infty$) durumunda, CD_{BP} test istatistiği, $N(N-1)/2$ serbestlik derecesine sahip bir ki-kare asimptotik dağılımını takip eder (Breusch & Pagan, 1980). Bununla birlikte, yatay kesitin arttığı durumlarda bu testin uygulamasında bazı sorunlarla karşılaşılabilen ve $N \rightarrow \infty$ koşulunda CD_{BP} test değerlerinin geçerliliği sorgulanmaktadır. Bu kısıtların aşılabilmesi adına, Pesaran (2004) tarafından, yatay kesit bağımlılığını test etmek amacıyla CD_{LM} (Cross-sectional Dependence Lagrange Multiplier) test istatistiği geliştirilmiştir:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (3)$$

CD_{LM} test istatistiğinde, büyük T değerleri için normal dağılıma yaklaşırken, yine de $T > N$ şartının sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Pesaran (2004), bu şartın gerekli olmadığını bir test geliştirmiştir. Bu çerçevede, $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ durumlarında $N > T$ veya $T > N$ ilişkilerinin ikisi birden göz önüne alındığında, CD (Cross-sectional Dependence) istatistiği asimptotik olarak standart normal dağılıma uymaktadır. Söz konusu CD test istatistiği, aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \quad (4)$$

Pesaran ve diğerleri (2008) tarafından yapılan sonraki çalışmalarda, hata terimi $u_{it} = \lambda_i F_t + \varepsilon_{it}$ biçiminde tanımlanan ortak faktör yapısı altında (ki burada λ_i faktör yüklemesi ve F_t ortak faktördür), faktör yüklemelerinin ortalamalarının sıfıra yakın olduğu durumda, CD_{BP} testinin sıfır hipotezini (H_0) kabul etme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Değinilen sorunun üstesinden gelmek amacıyla, LM_{adj} testi geliştirilmiş ve test istatistiği $T > N$ olduğu durumda asimptotik olarak standart normal dağılıma uymaktadır. Sapma düzeltilmiş LM_{adj} test istatistiği ise aşağıdaki biçimde ifade edilebilir:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k) \hat{\rho}_{ij}^2 - u_{Tij}}{\sqrt{v_{Tij}^2}} \quad (5)$$

Denklemden bulunan u_{Tij} ve v_{Tij}^2 , $(T-k) \hat{\rho}_{ij}^2$ ifadesinin kesin ortalamasını ve varyansını temsil etmektedir. $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ şartlarında, yatay kesit bağımlılığı bulunmayan boş hipotez koşulu altında test asimptotik standart normal dağılıma sahip olacaktır (Pesaran vd., 2008).

Eğim Homojenite Testleri

Araştırılması şart olan diğer muhtemel sorun, panel nedensellik model tahminlemesi sırasında eğim katsayılarının homojen olup olmadığı meselesidir. Parametrelerin heterojen olmadığı varsayımı altında, analizlerde ülkeler arasındaki özgül farklılıkların göz ardı edilmesi durumu söz konusu olabilir (Granger, 2003; Breitung, 2005; Nazlıoğlu, Lebe & Kayhan, 2011: 6618). Bu bağlamda, yerel gelir kaynaklarıyla ekonomik büyüme arası nedenselliği araştırın bir çalışmada, heterojenliğe; yani, ülkelerin mahalli ihtiyari (iradi) maliye politikası tercihleri üzerine özel bir vurgu yapmak yerinde olur. Yatay kesit boyutunun nispeten küçük, ancak panel veri seti zaman boyutunun büyük olduğu durumlarda, eğim katsayılarının homojenliği hipotezi, Zellner (1962) tarafından geliştirilen SURE (Seemingly Unrelated Regression Equations) yöntemiyle sınanabilir. SURE yaklaşımı, yatay kesitler arasındaki korelasyonları ve dinamikleri otomatik biçimde dikkate aldığından kayda değer olsa da, yalnızca yatay kesit sayısının N küçük (5-10 civarı) olduğu ve zaman periyodunun T büyük (80-100 civarı) olduğu durumlarda geçerlidir. Uygulama bağlamında, bazen yatay kesit sayısının N , zaman boyutunu T 'yi aşması söz konusu olabilir. Böyle durumlarda ise SURE metodu geçerli olmamaktadır (Pesaran & Yamagata, 2008: 50). Bu sınırlamanın üstesinden gelmek için, yatay kesit sayısının zaman boyutunu aştığı durumlarda da uygulanabilir olan iki diğer eğim homojenliği testi ($\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$) Pesaran & Yamagata (2008) tarafından önerilmiştir. Yaygın olarak kullanıldığı üzere, standart F testi, tüm i değerlerinde heterojenitenin reddedildiği $H_0: \beta_i = \beta$ şeklinde bir hipotez ya da sıfırdan farklı bir eğim katsayısının bulunduğu $H_1: \beta_i \neq \beta$ gibi bir hipotez çerçevesinde, eğim homojenitesini ölçmek için sıklıkla başvurulmuş temel metottur. Fakat, bu testin geçerliliği, belirleyicilerin katı biçimde dışsal olmasının yanında hata terimlerinin de eşit varyanslı (homoskedastik) olmasına bağlıdır. F testi kapsamında homoskedastisite varsayımının sağlanmasını kolaylaştırmak amacıyla Swamy (1970), havuzlanmış tahminci kullanarak özgün eğim tahminlerinin dağılımlarını irdeleyen bir eğim homojenite testi önermiştir. Pesaran & Yamagata (2008), N sayılarının T değerlerine nispetle görece düşük olduğu modellerde hem Swamy (1970) hem de F testinin uygulanmasının makul olacağını belirtmişlerdir. Bu gerekçeyle, Swamy'nin testini ($\tilde{\Delta}$ test) geniş panel modellerine uyarlamışlardır. Normal dağılıma sahip hata terimlerinin olduğu, $(N, T) \rightarrow \infty$ koşulunun sağlandığı ve N ile T 'nin görece geliştiği kısıtlanmasız modellerde Δ testi geçerlidir. Varsayımların bu şekilde olması halinde, Swamy'nin geliştirdiği test istatistiği aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\tilde{S} = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE})' \frac{X_i' M_T X_i}{\hat{\sigma}_i^2} (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE}) \quad (6)$$

Yukarıdaki denklikte, $\hat{\beta}_i$ havuzlanmış EKK tahmincisi gösterirken; $\hat{\beta}_{WFE}$, [1] sayılı denkliğin ağırlıklandırılmış sabit etkiler havuzlanmış tahmincisi; M_T , T sırasına ait birim matrisini ve $\hat{\sigma}_i^2$ ise σ_i^2 'ye ait tahminciyi ifade etmektedir. Sözü edilen denkliği temel almak suretiyle, Pesaran & Yamagata (2008), yeni bir formülasyon geliştirerek aşağıdaki standart dağılım istatistiğine ulaşmışlardır:

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{\xi} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (7)$$

Denkliğe göre, açıklayıcı değişkenin katı bir şekilde dışsal olduğu, hata terimlerinin normal dağılmadığı varsayımı altında; $\tilde{\Delta}$ testinin değeri $(N, T) \rightarrow \infty$ ve $\sqrt{N}/T \rightarrow \infty$ koşullarında standart normal dağılım sergileyecektir. Hatalar normal dağılıyor ise N ile T değerlerinin karşılaştırmalı büyüklüğü ne olursa olsun, testin ortalama varyans sapmasının düzeltilmiş versiyonu ($\tilde{\Delta}_{adj}$) asimptotik olarak standart normal dağılıma sahip olacaktır. Pesaran & Yamagata (2008), ayrıca, hataların normal dağılım sergilediği durumda, $\tilde{\Delta}$ testinin küçük örneklem özelliklerinin, aşağıda yer alan ortalama ve varyans sapmaları düzeltilmiş versiyonla daha doğru değerlendirilebileceğini belirtmişlerdir:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{\xi} - E(\tilde{Z}_{it})}{\sqrt{\text{var}(\tilde{Z}_{it})}} \right) \quad (8)$$

Öte yandan, Pesaran & Yamagata (2008) yukarıdaki denklik durumunun, ortalama $E(\tilde{Z}_{it})=k$ ve $\text{var}(\tilde{Z}_{it})=2k(T-k-1)/(T+1)$ olduğunda geçerli olacağını belirtmektedir.

Ek 2: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizinin Teorik Altyapısı

Zaman serilerine ait kesit verilerinin kullanılması yoluyla istatistiki ilişkilerin tahmin edilmesi panel veri analizi olarak tanımlanabilir (Greene, 2003: 612). Yöntem esasen, belirli bir zaman aralığında hanehalkı, ülke, çalışanlar, firma gibi kesitlere ait gözlemlerin birleştirilmesinden oluşur (Baltagi, 2001: 1; Arellano, 2003: 1). Bu analiz yönteminde nedensellik yönünü incelemek için üç farklı temel tahminleme yöntemi mevcuttur. Birinci yöntem, sabit etkiyi ortadan kaldırmak suretiyle modelin analizini gerçekleştiren genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM) tahmincisi ile yapılan vektör hata düzeltme modeli (VECM) tahminidir. Ancak, sözü edilen yaklaşım yatay kesit bağımlılığına ve heterojenliğe yer vermez, bu da yöntemin kullanılmasında önemli bir kısıtlama teşkil etmektedir. İkinci yöntem, Hurlin (2008) tarafından geliştirilen panel veri nedensellik testidir. Bu test, heterojenliği dikkate alırken yatay kesit bağımlılığını göz ardı etmektedir. Heterojenliği hesaba katması önemli bir avantajı olsa dahi modellemelerde kayda değer sapmalar ve boyut bozulmalarına yol açabilmektedir. Üçüncü yaklaşım ise, Kónya (2006) tarafından önerilen ve hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojenliği dikkate alan yaklaşımdır. Sözü edilen özellikleriyle Kónya'nın (2006) modeli, diğer iki yöntemle karşılaştırıldığında belirgin bir üstünlüğe sahiptir. Kónya (2006) modelinin diğer nedensellik yöntemlerine kıyasla üç önemli avantajı bulunmaktadır: i) Ülkelerarası yatay kesit bağımlılıklarını dikkate alan regresyon (SUR) tahminlemesine dayanır; ii) Ülkelere özgü hesapmış bootstrap kritik değerleri Wald istatistiğine dayanmakta ve bu ise, tüm panel üyeleri için ortak hipotez gereksinimini ortadan kaldırmaktadır; iii) Birim kök test etkilerinin çok sınırlı olabileceği gerçeği hesaba katıldığında, seriler arası birim kök ve eşbütünleşme sağlanması şartı ortadan kalkmaktadır. Bu sebeple, Kónya (2006) modifikasyonu, eşbütünleşme gereksinimi bulunmayan ve durağan olmayan seriler için de uygulanabilir bir modeldir. Başka bir ifadeyle, yapısal kırılmaları hesaba katan

bootstrap panel nedensellik modelleri, kullanılan serilerin durağan ve eşbütünleşik olmasını gerektirmez. Ekonometri literatüründe nedensellik analizi, bir değişkenin başka bir değişkeni etkileme veya tahminlemesinde değişiklikler meydana getirebilme durumu olarak tanımlanmaktadır (Asteriou & Hall, 2007). Bu bağlamda, uygulamalı analizler içerisinde Granger nedenselliği (Granger, 1969) sıkça kullanılan bir yöntemdir. Yöntemin tanımına göre; geçmiş olaylar, bugünden veya gelecekteki olaylardan etkilenmemektedir. Zaman içinde olaylar ardışık bir şekilde gelişmekte ve dolayısıyla nedensellik her zaman ilk olaydan ikinci olaya doğru işlemektedir. Granger, zaman serilerinde nedensellik testi için belirli bir prosedür önermiştir (Hacker & Hatemi-J, 2006: 1489-1490):

$$\left\{ \begin{array}{l} y_{1,t} = \alpha_{1,1} + \sum_{l=1}^{p_1} \beta_{1,1,l} y_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{p_1} \delta_{1,1,l} x_{1,t-l} + \varepsilon_{1,1,t} \\ y_{2,t} = \alpha_{1,2} + \sum_{l=1}^{p_1} \beta_{1,2,l} y_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{p_1} \delta_{1,2,l} x_{2,t-l} + \varepsilon_{1,2,t} \\ \vdots \\ y_{N,t} = \alpha_{1,N} + \sum_{l=1}^{p_1} \beta_{1,N,l} y_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{p_1} \delta_{1,N,l} x_{N,t-l} + \varepsilon_{1,N,t} \end{array} \right. \quad (9)$$

Granger yukarıda yer alan modele, belirleyicilerin gecikmeli değerleri (X_{t-i}) yanında bağımlı değişken gecikmelerini (Y_{t-i}) de dahil etmiştir. Eğer bağımlı değişken (Y_{t-i}) gecikmeli değerleri modelde yer alırken, açıklayıcı değişken gecikmeli değerleri (X_{t-i}) istatistiksel düzlemde anlamlı değilse, nedensellik ilişkisi olmadığı söylenebilir. H_0 hipotezinin reddedilmesiye X 'ten Y 'ye doğru Granger nedensellik bulunduğu anlamı taşımaktadır. Sonuç olarak, panel nedensellik analizi en basit şekliyle iki denklem setiyle yukarıdaki gibi ifade edilebilir (Chu, Chang & Sagafi-nejad, 2016: 34). Çalışma özelinde düşünüldüğünde, y yerel yönetim vergi gelirlerini (LTG vd.) gösterirken x ise ekonomik büyüme (GRO) ve test edilen diğer alternatiflerini göstermektedir (çalışmada değişkenler yer değiştirilerek bu denklemlerin tersleri de sınanacaktır). Yine aynı doğrultuda, karşılıklı ya da çift yönlü bu nedensellik ilişkisini sorgulayacak ikinci denklem ise aşağıdaki gibidir;

$$\left\{ \begin{array}{l} x_{1,t} = \alpha_{2,1} + \sum_{l=1}^{p_2} \beta_{2,1,l} y_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{p_2} \delta_{2,1,l} x_{1,t-l} + \varepsilon_{2,1,t} \\ x_{2,t} = \alpha_{2,2} + \sum_{l=1}^{p_2} \beta_{2,2,l} y_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{p_2} \delta_{2,2,l} x_{2,t-l} + \varepsilon_{2,2,t} \\ \vdots \\ x_{N,t} = \alpha_{2,N} + \sum_{l=1}^{p_2} \beta_{2,N,l} y_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{p_2} \delta_{2,N,l} x_{N,t-l} + \varepsilon_{2,N,t} \end{array} \right. \quad (10)$$

Bu denklemlerde N panel sayısını ($j=1, \dots, N$), t zaman dilimlerini ($t=1, \dots, T$), l gecikme uzunluğunu göstermektedir. Yine sistem tanımlanırken, tüm denklemlerde birbirinden ayrı önceden belirlenmiş değişkenler yer almakta, fakat hata terimleri yatay kesit düzeyinde birbiriyle korelasyon içinde olabilmektedir. Bu durum, her bir denklem setinin birer SUR (Seemingly Unrelated Regression) analiz sistemi oluşturmaya neden olmaktadır. Granger nedensellik testi uygulamak istendiğinde, tüm ülke setleri açısından aşağıdaki alternatif nedensellik ilişkileri ortaya konabilmelidir:

- Eğer tüm $\delta_{1,i}$ değerleri 0 değilse ama $\beta_{2,i}$ değerleri 0 ise, X 'ten Y 'ye tek yönlü,
- Eğer tüm $\beta_{2,i}$ değerleri 0 değilse ama $\delta_{1,i}$ değerleri 0 ise, Y 'den X 'e tek yönlü,
- Eğer hem $\delta_{1,i}$ değerleri hem de $\beta_{2,i}$ değerleri 0'dan farklıysa X ve Y arasında çift yönlü istatistiksel ilişki mevcuttur. Diğer taraftan, tüm $\delta_{1,i}$ ve $\beta_{2,i}$ değerleri 0 olduğu durumdaysa, X ve Y değişkenleri arası Granger nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Konya (2006), ayrıca, çalışmalarda optimal gecikme uzunluğu tespitinin büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü nedensellik sonuçları önemli ölçüde seçilen gecikme uzunluğuna bağlıdır. Yeterli düzeyin altında gecikme değeri seçilmesi, modelden önemli değişkenlerin çıkarılmasına neden olabilir, bu da spesifikasyon hatalarına yol açarak regresyon sonuçlarında sapmalara sebep olabilir. Öte yandan, çok sayıda gecikme değeri kullanmak da gözlemlerin büyük bir kısmının dışlanması anlamına gelir ve bu tür bir tanımlama hatası da tahmin edilen katsayıların standart hatalarının artmasına yol açabilir. Nihayetinde, her iki durumda da tutarsız sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Bu sebeple, daha büyük panel setlerinde optimal gecikmenin yapısını belirlemek adına Konya'nın yaklaşım ve prosedürleri izlenerek, gecikmelerin denklemler arası sabit kalmasına ancak değişkenler arası farklı değerlere ulaşmasına olanak tanınacaktır. Yine aynı çerçevede, metodun uygulandığı başkaca alan çalışmaları ve örnekler göz önünde bulundurularak, tahminlemelerin bir ila dört gecikme değeri arasında ve Akaike (AIC) enformasyon kriterine dayalı olarak yapılması planlanmaktadır.

Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi

Mustafa Arslan*

Özet: 6360 sayılı Kanunla sorumluluk alanları il mülki sınırlarına genişletilen ve sayıları 30 olan büyükşehir belediyelerinin gerçekleştirdikleri kamu harcamaları da bu paralelde artış göstermiştir. Buna bağlı olarak büyükşehir belediyelerinin mali denetimleri önem kazanmıştır. Literatür taramasında büyükşehir belediyelerinin mali konularını işleyen çeşitli çalışmalar olsa da bilhassa Sayıştay Bulguları özelinde mali işlemleri esas alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın amacı Sayıştayın düzenlilik denetim raporları üzerinden büyükşehir belediyelerinin kamu harcamalarına yönelik işlemlerini hukuka uygunluk yönünden analiz etmektir. Araştırma 2019-2023 dönemine ait toplam 142 denetim raporunun içerik analizini kapsamaktadır. Araştırma nitel yönetime dayalı olup kapsam dahilindeki raporların MAXQDA yazılım programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Sayıştay denetim görüşünün dayanağına ilişkin bulguların KDV uygulamaları, işçi kıdem tazminatı karşılıklarına ilişkin hatalı uygulamalar ve muhasebe teması altında birleşen taşınmaz tespiti ve muhasebe kaydı işlemleri, muhasebeleştirme yapılmaması veya hatalı yapılması, amortisman işlemlerinin mevzuata uygun yapılmaması, taşınmaz değerlendirme ve muhammen bedel tespitlerinde hatalı uygulamalar ve taşınmazlar ve ilk madde malların hatalı muhasebeleştirilmesi kodlarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Denetim görüşünü etkilemeyen tespit ve değerlendirmelerde ise ihale işlemleri, muhasebeleştirme işlemleri, kamu gelirlerine ilişkin sorunlar ve taşınmaz işlemlerinin öne çıkan sorun alanları olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yönetimdeki siyasi parti bakımından elde edilen bulgular ise parti fark etmeksizin tüm büyükşehirlerde muhasebe, varlık yönetimi, mevzuata uyum düzeyinde düşüklük gibi kronikleşmiş sorunlar öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sayıştay, Düzenlilik Denetimi, Büyükşehir Belediyesi, Mali Denetim.

Analysis of the Financial Problems of Metropolitan Municipalities through the Audit Reports of the Turkish Court of Accounts

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, m.arslan@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3259-1012.

Makale Geliş Tarihi: 10.06.2025

Makale Kabul Tarihi: 31.07.2025

Abstract: *The responsibilities of metropolitan municipalities in Turkey were significantly expanded to cover provincial borders under Law No. 6360, increasing both the volume and diversity of public services delivered. This institutional expansion has intensified the need for robust financial oversight. Despite the existence of numerous studies addressing the financial challenges of metropolitan governments in the literature, no research has been identified that focuses on financial transactions, particularly the conclusions of the Court of Accounts. This study aims to address this gap by analyzing the legality and accuracy of financial transactions of metropolitan municipalities through regularity audit reports published by the Turkish Court of Accounts. Employing a qualitative research design, the study is based on a content analysis of 142 audit reports covering the years 2019–2023, using MAXQDA software for data coding and thematic analysis. The findings reveal persistent issues in accounting practices, including the misclassification or omission of real estate and asset records, non-compliance in depreciation and valuation procedures, and recurring errors in VAT applications and severance pay accounting. Furthermore, the analysis shows that the audit findings—whether affecting the audit opinion or not—are consistent across municipalities, regardless of political leadership. The results highlight chronic structural weaknesses in financial reporting, legal compliance, and asset management, emphasizing the need for capacity-building and regulatory improvement in local government finance.*

Key Words: *Turkish Court of Accounts, Regularity Audit, Metropolitan Municipality, Public Financial Management, Local Government Oversight*

Giriş

6360 sayılı Kanunla birlikte sorumluluk alanları il mülki sınırlarına genişletilen ve kırsal alanlara ilişkin hizmetlerin sorumluluğu da ilgisine göre büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri ile su ve kanalizasyon idarelerine devredilmiştir. Buna bağlı olarak mezkûr idarelerin hizmet sunacakları coğrafya genişlerken hizmet edecekleri insan sayısı yaklaşık 66.892.95 (toplam nüfusun % 78'i) olmuş, hizmetlerin hacmi yanında çeşitliliği de artmıştır. Bahsedilen gelişme fazla kaynak ihtiyacı, nitelikli işgücü sorunu, mali kaynak yetersizliği, imar, çevre, kentleşme gibi kronik sorunları derinleştirirken tarım, hayvancılık ve kırsala hizmet sunumu gibi alanlarda yeni sorunları gündeme getirmiştir. Bu bağlamda büyükşehir belediyelerinin özellikle mali yönetim bakımından denetlenmeleri ihtiyacı artmıştır.

Türk kamu yönetiminde mali denetim; iç ve dış denetim olarak ikiye ayrılır. İç denetim kamu idareleri ve kurumlarının kendi bünyelerinde istihdam ettikleri iç denetçiler vasıtasıyla ve iç denetim ve kontrol süreçlerine uygun biçimde icra edilirken dış mali denetim Sayıştay tarafından gerçekleştirilir. Ulusal literatürde Sayıştayın mahalli idareleri denetimi üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Belediyelerin denetimi üzerine yapılan çalışmalarda Demirbaş ve Engin (2016) stratejik planlama ve performans esaslı bütçe sisteminin yerleşmesini araştırırken Işık ve Engin (2022) belediyelerin

gerçekleştirdikleri kamu alımlarını, Çakalı ve Baloğlu (2023) ise muhasebe hatalarını incelemiş; Türkoğlu ve Seçilmiş (2008) ise belediyelerin mali denetimine ilişkin yeni yaklaşımı araştırmışlardır. Ateş Eren (2025) belediyelerde hesap verebilirlik ve demokrasi ile Sayıştay'ın düzenlilik denetimleri arasındaki ilişkiyi irdelerken Deran ve Alıcı (2020) büyükşehir belediyeleri ile bağlı idareleri iç denetim uygulamaları özelinde incelemişlerdir. Fesli ve Alıcı (2024) iç denetim ile belediye müfettiş denetimlerinin karşılaştırmasını analiz ederken Alıcı (2020) katılma payları bağlamında konuya yaklaşmıştır. Bunun yanında mahalli idarelerin mali denetimi konusunda çok sayıda lisansüstü tez çalışması da yapılmıştır (Afacan, 2022; Aktaş, 2024; Budak, 2024; Çimen, 2019; Kılıçaslan, 2019; Okutan, 2012). Ancak literatür taramasında büyükşehir belediyelerinin her ne kadar belirli konular ve mali hususlar kapsamında çeşitli gelir ve gider ile hukuki sorun içeren iş ve işlemleri özelinde çeşitli çalışmalar yapılmışsa da Sayıştay raporlarını sistematik olarak bir bütün halinde analiz eden bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu araştırmanın temel sorunsalı, Türk yönetim yapısındaki büyükşehir belediyelerinin mali denetimlerinde elde edilen temel sorun alanlarına açıklık getirerek bu sorunların yıllar içindeki değişimi eğilimini ve yönetimdeki siyasi partiye göre bunun farklılaşma durumudur. Bu yönüyle çalışmanın büyükşehir belediyelerinin sorun alanlarının tespitine ve mali denetimlerinin işlevselliğine yönelik olarak literatüre önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Çalışma kavramsal çerçeve, Türk yönetim yapısındaki mahalli idarelerde mali denetimi ele alan literatür taraması, yöntem, analiz ve bulgular olarak tasarlanmış olup sonuç ve tartışma kısmıyla neticelendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Büyükşehir Belediyesi

Türk idari yapısında uygulana gelen belediye idaresi modelinin metropolitan alan niteliğindeki kentsel alanlarda yerel hizmet sunumunda yetersiz gelmesine bağlı olarak 1960'larda gündeme gelen etkin bir metropolitan alan yönetimi kurulmasına ilişkin tartışmalar 1980'lerin başında yoğunluk kazanmıştır (Arıkoğlu, 2013: 50, 51). 1984 yılında yürürlüğe konulan 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunla Ankara, İstanbul ve İzmir'de iki kademeli büyükşehir belediyesi kurulmuştur. 1984'ten 31 Mart 2014 Mahalli İdareler Seçimlerine kadar geçen sürede büyükşehir belediyelerinin sayısı otuza yükselmiştir. 2003 yılında 5019 sayılı Kanunla İstanbul ve Kocaeli Büyükşehir Belediyelerinin sınırları il mülki sınırlarına genişletilirken nüfusu 1.000.000'a kadar olanların sınırları 20 km; nüfusu 1.000.000 ile 2.000.000 arasında olanlar

30 km; nüfusu 2.000.000'un üzerinde olanlar ise 50 km yarıçaplı dairelere genişletilmesi öngörülmüş ancak yasa Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiş ve yürürlüğe girmemiştir. 2004'te çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunuyla 750.000 alt nüfus sınırı getirilmiş büyükşehir belediyesinin yetkileri genişletilmiştir (Zengin, 2014: 96-99). 2008'de 5747 sayılı Kanunla nüfusu 2000'in kişinin altında kalan belediyelerin varlığına son verilmek istenmiş ancak bu politika ancak 6360 sayılı Kanunla gerçekleşmiştir.

6360 sayılı Kanun büyükşehir belediye modelinde köklü bir değişiklik getirerek büyük şehir yetki ve sorumluluk alanını il mülki sınırlarına genişletmiş; büyükşehirlerdeki il özel idareleriyle köylerin tüzel kişiliklerine son verilmiştir. Kocaeli'nde pilot uygulaması gerçekleştirilen modelin Türkiye genelinde uygulamaya geçirilmesinde yerel hizmet kapasitesinin büyüyeceği, marjinal hizmet maliyetinin azalacağı ve kaynakların daha etkin kullanılacağı; beşeri sermaye kapasitesinin nitel ve nicel anlamda yükseleceği; yerel karar organlarında seçilmiş temsilcilerin çeşitliliğinin artacağı; araç ve gereçler nicel ve nitel olarak gelişeceği, verimliliğin artacağı; ileri teknolojilerden yararlanma olanağının artacağı; işbölümü ve uzmanlaşmanın artacağı; bütüncül imar planlarının yapılabileceği; daha büyük ölçekli projelerin hayata geçirilebileceği; koordinasyon eksikliklerinin ortadan kalkacağı; hizmetler daha hızlı ve etkili biçimde sunulacağı; kaynakların kullanımında il genelinde daha adil bir dağılım olacağı; halkın kamu hizmetlerden memnuniyetinin artacağı öngörülmüştür (Bingöl vd. 2013: 22). Ancak yasanın uygulanması sonrasında ortaya çıkan sonuçlar yerel demokrasinin yerelde merkezileşme yaratılarak zarar gördüğünü, genişleyen sorumluluk alanı ve artan nüfus nedeniyle hizmetlerin zamanında, kaliteli, verimli ve eşit olarak götürülmesi konusunda sorunların yaşandığını göstermektedir (Ceyhan ve Tekkanat, 2018). Orta ölçekli kentsel alan özelliği gösteren, yerel yönetimlerde parçalanmış idari alan ve bundan kaynaklı sorunları giderme ve mevcut potansiyeli harekete geçirme olanakları yaratmıştır (Genç, 2014). Ancak ilerleyen zaman diliminde ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyeleri arasındaki görev ve yetki paylaşımı, kırsal alanın örgütlenmesi ve büyükşehir belediyelerinin merkezi yönetim ve ilçe belediyeleri ile ilişkileri sorun alanları olarak ortaya çıkmıştır (Günel ve Güler Ağın, 2023).

Sayıştay Denetimi

İnsan haklarının korunması, idarenin yasal ve idari normları ihlalinin önlenmesi, takdir yetkisinin yerinde kullanmasının temini ve idarenin verdiği zararların tazmin edilmesi bakımından kamu bürokrasisinin denetlenmesi gerekir (Derdiman, 2014: 1, 2). Bu bağlamda öne çıkan denetim mekanizmalarından biri mali denetimdir. Mali denetim, mali işlemlere dair kayıtların belirlenmiş kriterlere uygunluk düzeyinin tespit edilmesi ve elde edilen sonuçların paydaşlara

iletilmesi amacıyla tarafsız olarak kanıtların derlendiği ve elde edilen bulguların değerlemeye tabi olduğu sistematik bir süreçtir (Kaval, 2005: 3). Mali denetim veya diğer denetimlerin etkin olabilmesi için özerk ve tarafsız olması, standartların önceden belirlenmesi, sonuç raporlarının kamuoyuyla paylaşılması, topluma güven vermesi ve caydırıcı bir yaptırım sistemiyle desteklenmesi gerekir (Eryılmaz, 2016: 376).

Türk kamu bürokrasisinin mali açıdan denetimini gerçekleştiren Sayıştay denetimi sayılan bu niteliklere sahip bir denetim türüdür. Sayıştay, kamu kurum ve idarelerinin gerçekleştirdikleri mali işlemleri ve tabloları, mevzuat hükümlerine ve idarenin stratejik plan ve hedeflerine uygunluğu bakımından TBMM adına denetlemeye, sonuç raporlarını yayımlamaya ve kamu zararının oluşmasına neden olan kamu görevlilerini yargılamaya yetkili Anayasal denetim organıdır (Tabak, 2021: 1-2). Sayıştay denetimi, halka kamu idarelerinin faaliyet sonuçları hakkında güvenilir ve yeterli bilgi sunmanın yanında, kamu görevlilerine hesap verme sorumluluğu kazandırılması ve mali saydamlığın yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını amaçlar (Akyel, 2016: 124). Yetkisini Anayasadan alan, meslek mensuplarının Anayasal ve yasal teminatlara sahip bulunduğu, yargılama yetkisi de tanınan bağımsız kuruluşlarca Parlamento adına yürütülen denetimleri tanımlar (Akbulut, 2003: 4).

Anayasanın 160'ıncı maddesi Sayıştayın görevlerini “*Sayıştay, merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmak.*” olarak düzenlemiştir. 5018 sayılı Kanunun 68'inci maddesinde Sayıştay denetiminin amacı “*Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanmasıdır.*” olarak belirlenmiştir. 6085 sayılı Sayıştay Kanununda ise Sayıştay denetiminin amacı “*a) Bütçe hakkının gereği olarak kamu idarelerinin faaliyet sonuçları hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine ve kamuoyuna güvenilir ve yeterli bilgi sunulması, b) Kamu mali yönetiminin hukuka uygun olarak yürütülmesi ve kamu kaynaklarının korunması, c) Kamu idarelerinin performansının değerlendirilmesi, ç) Hesap verme sorumluluğu ve mali saydamlığın yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması*” olarak sıralanmıştır. 6085 sayılı Sayıştay Kanuna göre ise Sayıştayın denetimleri kamu idarelerinin hesap, mali işlem ve faaliyetleri ile iç kontrol sistemlerinin incelenmesi ve kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak kullanılmasının

değerlendirilmesini içerir. Yerindelik denetimi yapılamaz, idarenin takdir yetkisini sınırlayacak ve ortadan kaldıracak karar alınamaz (Md.35/1). Sayıştay denetimi; düzenlilik ve performans denetimlerini kapsar (Md.36/1).

Düzenlilik Denetimi

Sayıştay tarafından yapılan en eski ve yaygın denetim türlerinden biri düzenlilik denetimidir (Sayıştay Başkanlığı, 2024). Düzenlilik denetimi mali denetim ve uygunluk denetimi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 6085 sayılı Kanuna göre düzenlilik denetimi, kamu idarelerinin gelir, gider ve malları ile bunlara ilişkin mali nitelikteki tüm hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespitini kapsayacak şekilde yapılır (Md.35/1). Kamu idarelerinin gelir, gider ve malları ile bunlara ilişkin hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespitini; kamu idarelerinin mali rapor ve tablolarıyla bunlara dayanak oluşturan ve ihtiyaç duyulan belgelerin değerlendirilerek, bunların güvenilirliği ve doğruluğu hakkında görüş bildirilmesini içerir. Mali yönetim ve iç kontrol sistemlerinin değerlendirilmesi suretiyle gerçekleştirilir (Md.36/2).

Düzenlilik denetimi, denetim programına alınan her bir kamu idaresi için ayrı ayrı yapılır ve raporlanır ve denetlenen kamu idaresinin yıl içerisinde gerçekleştirdiği mali işlemleri kapsar (Demirbaş ve Çetinkaya, 2018: 68, 185). Geniş kapsamlı ve yasal, ekonomik ve sosyal anlamda ciddi sonuçları olan bir denetim türüdür (Ela ve Türkyener, 2015: 33). Düzenlilik denetiminin amaçları denetlenen kamu idaresinin finansal tablo ve raporlarının ilgili idarenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını doğru ve güvenilir bir şekilde yansıtır yansıtmadığını incelemek; hesap, işlem, gelir ve giderlerinin yürürlükteki yasal düzenlemelere uygunluk düzeyini incelemek; iç kontrol mekanizmalarını ve finansal yönetimini değerlendirmek; yasal mevzuat hükümleriyle bağdaşmayan işlemler sebebiyle ortaya çıkan kamu zararını belirlemek olarak sıralanmaktadır (Sayıştay Başkanlığı, 2024: 3). Sayıştay denetçilerince ve yine Sayıştayca hazırlanan rehbera göre mali denetim ve uygunluk denetimi biçiminde icra edilir.

Mali denetim hesap ve işlemleri ile mali faaliyet, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin değerlendirme sonuçları esas alınarak, mali rapor ve tablolarının güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin denetimi ifade eder (6085 S.K., Md. 2/1c). Finansal denetim ya da mali tabloların denetimi gibi değişik adlandırmaları da olan mali denetim, ilgili idarenin muhasebe kayıt ve işlemlerinin doğru ve güvenilir olup olmadığının, bir başka ifadeyle, genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğunun değerlendirilmesini içeren bir denetim biçimidir (Demirbaş ve Çetinkaya, 2018: 64). İdarenin hesabı ve diğer mali verilerin doğru olup olmadığının, muhasebe kayıtları ve diğer destekleyici kanıtların incelenmesi

suretiyle ortaya çıkarılmasıdır (Özer, 1992: 30-32). Uygunluk denetimi ise kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygunluğunun incelenmesine ilişkin denetimdir (6085 S.K., Md. 2/1ç). İdarenin işlemlerinin mevzuata uygunluğunun denetlenmesi olarak ifade edilebilir (Özer, 1992: 31). Kısaca, mali denetimle hesaplar ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak, mali rapor ve tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin güvence sağlanırken; uygunluk denetimiyle gelir, gider ve mallara ilişkin işlemlerin hukuki düzenlemelere uygunluğu belirlenir (Sayıştay Başkanlığı, 2024: 9).

Performans Denetimi

Düzenlilik denetimi harcamaların yasaya uygunluğunu ve muhasebe kayıtlarının tutuluşunu incelemekle sınırlı olup harcamaların sonuçlarını değerlendirmede ve dolayısıyla kamu fonlarının kullanımı hakkında bilgi vermede yetersizdir. Bu açığı kapatmak üzere yeni bir denetim türü olarak performans denetimi geliştirilmiştir (Özer, 1992: 30-32). Performans denetimi, kamusal kaynakların ekonomik şartlarda elde edilip edilmediğini, kaynaklardan verimli biçimde faydalanma düzeyini, belirlenmiş amaç ve hedeflere erişim düzeyini inceleyen bir denetim türüdür (Kubalı, 1998: 30). Görece daha yeni olan performans denetimi, sonuçlara odaklı hesap verme yükümlülüğünün önem kazanmasıyla gündeme gelmiştir (Demirbaş ve Engin, 2016: 29). Denetlenen kurumun kaynaklarını verimli, etkin ve tutumlu biçimde yönetmede ve kullanmada gerekli özeni gösterme düzeyinin denetlenmesidir (Özer, 1992: 30-32). Performans denetimi, hesap verme sorumluluğu çerçevesinde idarelerce belirlenen hedef ve göstergeler ile ilgili olarak faaliyet sonuçlarının ölçülmesini içerir (6085 S.K., Md. 2/1d, Md.36/3) ancak hukuki ve mali sorumluluk doğurmaz (6085 S.K., Md.7/6).

Sayıştayın Denetim Sonu Görüşleri

Sayıştay denetim raporlarında denetçi, bulgulardaki hata ve eksiklere göre denetim görüşünü bildirir. Denetçi görüşünü dayandırdığı bulgulara *Denetim Görüşünün Dayanakları* kısmında yer verirken denetim görüşünü etkilemeyen bulgulara *Diğer Bulgular* veya *Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmeler* başlıkları altında yer vermektedir. Bunun yanında denetimler sonucunda denetçi tarafından dört farklı denetim görüş bildirilmektedir. Bu görüşler; *olumlu görüş*, *şartlı görüş*, *olumsuz görüş* ve *görüş bildirmekten kaçınma* şeklindedir (Sayıştay Başkanlığı, 2024).

Olumlu denetim görüşü mali rapor ve tabloların kurumun mali durumunu ve faaliyet sonuçlarını tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir olarak yansıttığı

durumlarda verilir. Denetçi, olumlu görüş verdiğinde denetlenen kurumun mali rapor ve tablolarının kurumun mali durumunu doğru ve güvenilir bir şekilde yansıttığına ve önemli hatalar içermediğine ilişkin yeterli ve uygun denetim kanıtı elde etmiş olmalıdır (Sayıştay Başkanlığı, 2024: 139). Olumlu görüş, kamu idaresinin mali rapor ve tablolarının ilgili raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlandığını ve kurumun mali durumu ve faaliyet sonuçlarının tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir bir şekilde sunulduğunu ifade eden denetim görüşüdür (Güredin, 2014: 73).

Şartlı denetim görüşü bazı istisnaların saklı tutulması şartıyla, denetlenen kamu idaresinin mali rapor ve tablolarının bir bütün olarak kurumun mali durumunu ve faaliyet sonuçlarını tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir olarak yansıttığı durumlarda verilen görüştür. Şartlı görüş verildiğinde olumlu görüş dışında tutulan hususlar Denetim Görüşünün Dayanakları bölümünde açıklanır. Denetim kapsamında bir sınırlama olması durumunda, sınırlama olan alan dışında mali tabloların doğruluğu ve güvenilirliğini etkileyen önemli hatalar bulunmaması ya da yalnızca bir ya da birkaç hesap alanında önemli hata olmakla birlikte hataların mali tabloların tümünü etkilememesi durumlarında; kapsamın sınırlandığı alanlar ya da önemli hataların bulunduğu hesap alanları hariç olmak üzere mali tabloların doğru ve güvenilir olduğu düşünülüyorsa şartlı görüş verilir (Sayıştay Başkanlığı, 2024: 139).

Olumsuz denetim görüşü denetlenen kamu idaresinin mali rapor ve tablolarının kurumun mali durumunu ve faaliyet sonuçlarını tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir olarak yansıtmadığı durumlarda verilen görüştür. Mali tabloların yanıltıcı ve eksik olduğunu vurgulamak için denetçinin, şartlı görüş vermenin yeterli ve uygun olmadığını düşündüğü, hataların mali tablolar için önemli ve yaygın olduğu durumlarda olumsuz görüş verilmelidir. Olumsuz görüş verildiğinde olumsuz görüşün nedenleri *Denetim Görüşünün Dayanakları* bölümünde açıklanır (Sayıştay Başkanlığı, 2024: 141). Olumsuz görüş, kamu idaresine ait mali tabloların geçerli raporlama çerçevesine göre hazırlanmadığını, ilgili raporların kurumun mali durumunu doğru ve güvenilir bir şekilde yansıtmadığını ifade eden görüştür (Kaval, 2005: 182).

Görüş bildirmekten kaçınma kapsam sınırlaması nedeniyle, denetlenen kamu idaresinin mali rapor ve tabloları ile bunlara dayanak teşkil eden hesap ve işlemlere ilişkin yeterli ve uygun denetim kanıtı elde edilememesi durumunda denetçi görüş bildirmekten kaçınabilir. Görüş bildirmekten kaçınma durumunda düzenlenecek raporlarda mali rapor ve tablolar hakkında görüş oluşturabilmek için gerekli olan hangi bilgi/belgelerin idare tarafından neden sağlanamadığı/sağlanmadığı hakkında *Denetimin Dayanağı, Amacı, Yöntemi ve Kapsamı* bölümünde bilgi verilir (Sayıştay Başkanlığı, 2024: 141). Görüş

bildirmekten kaçınma, denetçi tarafından kamu idarelerinin mali rapor ve tablolarına ilişkin yeterli ve uygun denetim kanıtları toplanamadığında veya denetçinin bağımsız bir şekilde denetim yapamadığı durumlarda verdiği görüş türüdür (Güredin, 2014: 73).

Uluslararası Mali Denetim Standart ve Uygulamaları

Sayıştay denetimi alanında uluslararası arenada öne çıkan kurumlardan biri özerk, bağımsız ve siyaset dışı bir niteliğe sahip olan Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Örgütüdür (INTOSAI–International Organization of Supreme Audit Institutions). Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) ile özel danışma statüsüne sahip bir sivil toplum örgütü olan INTOSAI yüksek denetim alanında bir şemsiye örgüt olarak faaliyet göstermektedir. Örgütün amaçları yüksek denetim kurumlarına karşılıklı destek sağlamak; fikir, bilgi ve deneyim alışverişini teşvik etmek; kamu sektörü denetimi için standartlar belirlemek; ulusal düzeyde iyi yönetişimi teşvik etmek ve kapasite geliştirme, işbirliği ve sürekli performans iyileştirmesini desteklemek olarak sıralanmıştır. Buna dönük olarak INTOSAI bir takım standartlar belirlemiş olup bu standartlarla yapılan denetimlerin kalitesini artırmak, kullanıcılar için denetim raporlarının güvenilirliğini güçlendirmek, denetim sürecinin şeffaflığını artırmak, denetçinin ilgili diğer taraflara ilişkin sorumluluğunu belirlemek ve kamu sektörü denetimi için ortak bir dil sağlayan farklı denetim görev türlerini ve ilgili kavram kümesini tanımlamayı amaçlamıştır (www.intosai.org, 06.07.2025). Türkiye INTOSAI’nin 195 tam üyesinden biridir. Dolayısıyla INTOSAI’nin standartlarının Türk Sayıştayınca uygulanması Türk mali denetim sisteminin niteliğine de katkı sağlayacaktır.

Denetim ve iyi yönetim anlamında bir diğer uluslararası oluşum ise OECD ve Avrupa Birliği’nin (AB) ortak yürüttükleri ve AB tarafından finanse edilen Yönetim ve Yönetişimde İyileştirmeye Destek inisiyatifidir (SIGMA-Support for Improvement in Governance and Management). Temel amacı, kamu sektörünün kapasitelerinin artırılması ve kamu yönetimi reformlarının tasarımı ve uygulanmasının iyileştirilmesi yoluyla, daha iyi bir kamu yönetiminin temellerini güçlendirmek ve dolayısıyla sosyoekonomik kalkınmayı desteklemek olarak belirlenmiş olup kamu yönetiminin iyileştirilmesi; politika geliştirme ve koordinasyon; kamu hizmeti ve insan kaynakları yönetimi; organizasyon, hesap verebilirlik ve gözetim; hizmet sunumu ve dijitalleşme ve kamu mali yönetimi olmak üzere 6 tematik alanda AB’ye komşu ve aday ülke statüsünde olan aralarında Türkiye’nin de bulunduğu ülkelere eğitim ve danışmanlık faaliyetleri yürütmektedir (www.sigmaweb.org., 06.07.2025).

Literatür Taraması

Literatür incelemesinde Sayıştay denetim raporlarının analizine dayalı olarak bakanlıklar (Güley ve Bozdemir, 2024; Güvenç Yıldırım ve Kaya, 2023; Yıldırım, 2020), belediyeler (Çakalı ve Baloglu, 2023; Demirbaş ve Engin, 2016; Işık ve Engin, 2022) ve üniversiteler (Atabay vd., 2021; Atilla ve Kıymık, 2023; Demirbaş, 2022; Genç vd., 2023) üzerinde yapılan çalışmalar olduğu belirlenmiştir. Sağlık Bakanlığının 2020 ve 2021 yıllarını kapsayan Sayıştay denetim raporlarını inceledikleri çalışmalarında Güvenç Yıldırım ve Kaya (2023), muhasebe işlemlerinin mevzuata uygun olarak yapılmamasına dayalı bulguların yoğunluk kazandığını ortaya koymuşlardır. Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise döner sermaye bütçesi ve genel bütçe uygulamalarının işlemlerde hataya sebep olduğudur. Güley ve Bozdemir (2024) ise Sağlık Bakanlığının 2018-2022 arası dönemi kapsayan Sayıştay denetim raporlarını döner sermaye işletmelerine ait muhasebe hataları üzerinden irdelemişlerdir. Aynı bakanlığın Sayıştay raporları üzerinde yaptığı çalışmada Yıldırım (2020), Sayıştayın önceki denetim bulgularından bir kısmının giderildiği; denetim bulgularında amortisman kayıtlarıyla hurdaya ayırma işlemlerinin öne çıktığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sayıştay denetim raporları üzerinden incelenen diğer yapılar ise üniversitelerdir. Atabay vd. (2021) kamu üniversiteleri Sayıştay denetim raporlarını muhasebe hataları üzerinden incelemişler ve hataların sırayla binalar, sermaye ve giderler hesap grubunda yoğunlaştığını bulmuşlardır. Kamu üniversitelerinin 2012-2018 dönemi Sayıştay denetim raporlarını incelediği çalışmada Demirbaş (2022), Sayıştay raporlarının genel kabul görmüş uluslararası standartlarla uyumlu olamadığı ve tek tip görüşe göre raporların düzenlendiği hususunu vurgulamıştır. Karadeniz bölgesindeki 18 devlet üniversitesinin 5 yıllık Sayıştay denetim raporunu ele aldıkları çalışmada Genç vd. (2023), mali tabloların hazırlanması ve sonuçlarının raporlanması, kamu idarelerinin taşınmazları, ihale sürecine ait işlemler ve maddi olmayan duran varlıklara ait bulguların öne çıktığını tespit etmişlerdir. Atilla ve Kıymık (2023) ise 2012-2021 dönemini esas alarak, muhasebe hata sayısı ve hata sayılarının üniversite bünyesinde çalışan mali hizmet uzmanı, denetçi sayısı ve üniversitenin yaşıyla ilişkisini incelemişler; muhasebe hatalarının ağırlıklı olarak maddi duran varlık ve dönen varlıklar hesap gruplarıyla ilişkili olduğu ve bu hataların üniversitenin yaşı ve çalışan sayısı ile ilişkili olmadığı bulgularına ulaşmışlardır.

Belediyeler Sayıştay denetim raporları üzerinden araştırma konusu yapılan diğer idarelerdir. Demirbaş ve Engin (2016) belediyelere dair denetim raporları üzerinden stratejik planlama ve performans esaslı bütçe sisteminin yerleşmesi ve işlerlik kazanması konusunda belediyeler nezdinde önemli sorunlar

olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Işık ve Engin (2022) ise belediyeler tarafından gerçekleştirilen kamu alımlarını analiz ettikleri çalışmalarında doğrudan temin yöntemine sıklıkla başvurulduğu, yapım işlerinde yaklaşık maliyetin tespitinde ve ihale hazırlık süreçlerinde hatalar yapıldığı, mal, hizmet alımları ile yapım işlerinin bir arada ihale edildiği, geçici ya da kesin teminatların sürelerinin ve tutarlarının hesaplanmasında hatalar yapıldığı bulgularına ulaşmışlardır. İl belediyelerindeki muhasebe hatalarını Sayıştay'ın 2015-2020 dönemi denetim raporları üzerinden analiz ettikleri çalışmada Çakalı ve Baloğlu (2023) hataların taşınmazlar, katma değer vergisi, maddi duran varlıklar ve kıdem tazminatları konularında yoğunlaştığı bulgusuna ulaşmışlardır. Belediyelerde hesap verebilirlik ve demokrasi ile Sayıştay'ın düzenlilik denetimleri arasındaki ilişkiyi irdelediği çalışmada Ateş Eren (2025) belediyelere yönelik gerçekleştirilen Sayıştay denetim raporlarında öne çıkan bulguların otopark ve taşınmaz yönetimi, izin ve ruhsat işlemleri, vergi toplama, toplu taşıma hizmetleri ve belediye taşınmazlarının kiraya verilmesi, gecekondü fonunun usulsüz kullanılması ve borçlanma konularında yoğunlaştığı bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmacı söz konusu bulguların vatandaşla belediyeler arasındaki güven ilişkisini zedeleyeceğini, belediyelerin potansiyel gelir kaynaklarından mahrum kalmasına neden olacağını, dezavantajlı kesimlere karşı belediyenin yükümlülüklerini yerine getirmesine engel olabileceğini, sürdürülebilirliği zayıflatacağını, kamu yararı yerine belirli bir çevreye fayda sağlayacak sonuçlar doğabileceğini ifade etmiştir. Büyükşehir belediyeleri ile bağlı idarelerin denetimlerinin iç denetim uygulamaları özelinde inceledikleri çalışmalarında Deran ve Alıcı (2020) iç denetim faaliyetinin beklenen düzeye ulaşmadığı; iç denetçi kadrolarının önemli bir kısmına atama yapılmadığı bulgularına ulaşmışlardır. Araştırmacılar süreklilik gösteren ve buna bağlı olarak iyileştirme sağlayan iç denetimin, yılda bir yapılan ve daha yüzeysel kalan Sayıştay denetimlerine göre daha etkin sonuçlar doğurduğu sonucuna ulaşmışlardır. Büyükşehir belediyelerinde iç denetim ve teftiş kurullarının etkinliğini belirlemeyi amaçladıkları çalışmada Fesli ve Alıcı (2024) belediye başkanlarınca geçmiş kayıtları inceleyen müfettiş denetimlerine iç denetimden daha fazla önem verdikleri; iç denetçilerin kanuni güvence nedeniyle denetim faaliyetini daha etkin yapabildikleri; her iki grubun da üst yönetimle iletişim problemi yaşadıkları, müfettişler üst yöneticiler tarafından denetçi olarak algılanırken iç denetçilerin daha çok danışman olarak görüldükleri bulgularına ulaşmışlardır. Alıcı (2020) tarafından belediyeler ve bağlı idarelerin harcamalara katılma paylarına ilişkin sorunların ele alındığı çalışmada ise katılma paylarının belirlenmesinde yasal normlarda yaşanan değişimin idari normlara aktarılmamasından kaynaklı bir belirsizlik halinin olduğunu ve bu durumun payların belirlenmesinde ciddi hatalara neden olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Sayılan makale çalışmaları yanında konuyu ele alan lisansüstü tezleri de bulunmaktadır. Belediye şirketlerinde yolsuzluk riski taşıyan alanları ele aldığı çalışmada Okutan (2012), belediye şirketlerinin tabi oldukları mevzuat sayısının fazla olduğu, faaliyet ve yetki alanlarının net olmadığı, belediye yöneticilerinin ellerini rahatlatan konfor alanı oldukları, etkili ve verimli olmadıkları yönünde bulgulara ulaşmıştır. Sayıştay denetimlerinin büyükşehir belediyelerinin mali yapılarına ilişkin katkılarını ortaya koymayı amaçladığı çalışmada Çimen (2019), büyükşehir belediyelerinin gelir ve gider kalemlerini ve Sayıştay denetimlerinde ortaya çıkan sorunları incelemiştir. Kılıçaslan (2019) ise 2012’de Sayıştay tarafından uygulamaya konulan denetim modelini belediyelere ait Sayıştay raporlarını inceleyerek ele almış ve sorun alanlarını personel konuları, mali konular, bütçe, ihale, taşınır ve taşınmazlar, gelirler, belediye şirketleri ve muhasebe sistemi olarak sıralamıştır. Afacan (2022) Sayıştay performans denetimlerinin büyükşehir belediyelerinin performans etkinliğine ve kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasının sağlanmasına olan etkisini araştırdığı çalışmada Sayıştayın iş yükü fazlalığı, idarelerin stratejik plan ve performans hedeflerinin gelişigüzel yapılması, Sayıştay değerlendirmesinin daha çok etkinlik üzerinden gerçekleştirilmesi ve mevzuatın etkin bir denetimin önündeki engeller olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Aktaş (2024), Türkiye’de belediyelere yönelik mali kurallar ve belediyelerin bu kurallara uyumunu ele aldığı çalışmasında, belediyelere yönelik mali kuralların tanımlanmış, basit ve anlaşılır, şeffaflık, yeterlilik ve tutarlılık, esneklik ve uygulanabilirlik yönlerinden yeniden ele alınmaları gerektiği bulgusuna ulaşmıştır. Son olarak, Budak (2024), Sayıştay ve bütçe raporlarını inceleyerek büyükşehir belediyelerinin stratejik planlama sürecindeki etkinliklerini incelemiş ve büyükşehir belediyelerinin şeffaflık, hesap verebilirlik ve mali saydamlık yönünden zayıf oldukları bulgusuna ulaşmıştır. Alıcı ve Işıldaklı (2020) ise bir kamu hizmetini görecekle idare ile o hizmete dönük harcamanın kim tarafından karşılanacağı yönündeki yasal belirsizliğe yağmur sularının uzaklaştırılması hizmeti üzerinden ele almışlardır.

Yapılan makale ve tez çalışmalarının sınırlı sayıda örneklem üzerinde yapılmış olmaları, spesifik bazı hususlara odaklanmış olmaları, denetim raporlarını sistematik olarak ele almamış olmaları gibi nedenlerle büyükşehir belediyelerine dair genel bir resmin çizilmesi konusunda bir takım yetersizlikler taşıdıkları değerlendirilmektedir. Mevcut çalışmanın literatürdeki bu boşluğa ciddi bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem ve Tasarım

Literatür taramasında elde edilen bilgilerden hareket edilerek bu çalışmanın modeli, araştırma soruları, kapsam ve sınırlılıkları, tema ve kodları aşağıdaki başlıklar altında ortaya konmuştur.

Araştırma Modeli

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinin kullanıldığı bu çalışmada araştırma deseni olarak ise durum deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi, nitel araştırmalarda doğrudan gözlem ve görüşme ve odak grup yöntemlerinin meşakkatli veya olanaksız olduğu durumlarda kullanılan ve araştırmanın geçerliliğinin artırılmasına katkı sağlayan bir modeldir. Bu tür çalışmalarda araştırma konusunun geçmişi veya tarihsel süreci, çalışmada elde edilen bulguların yorumlanmasında hayati önemdedir (Baş ve Akturan, 2017: 119-123; Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189, 190). Araştırmada durum deseninin tercih edilmesinin nedeni ise durumda meydana gelen değişimleri ve süreçleri anlama olanağı sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 73). Araştırmaya dahil edilen Sayıştay denetim raporları betimleyici analize tâbi tutulmuştur. Betimleyici analizde elde edilen veriler önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi süreç içerisinde elde edilen yeni durumlara da uyarlanabilirler. Müteakiben bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır. Neden-sonuç ilişkileri irdelenerek sonuca ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239, 240). Çalışmada Sayıştay denetim bulguları *Denetim Görüşünün Dayanakları* ve *Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmeler* olmak üzere iki tema altına toplanmıştır. *Denetim Sonu Görüşleri* ise çalışmada belirlenen bir diğer temadır. Belirlenen temalar altında Tablo 2 ve Tablo 3'te sunulan kod ve alt kodlar belirlenmiştir.

Araştırma Sorularının Belirlenmesi

Literatür bulgularından hareketle bu araştırmanın yanıt aradığı sorular aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

AS₁: Sayıştayın büyükşehir belediyelerinin denetimlerine ilişkin bulgularının dayanakları nelerdir ve araştırma sürecinde bu dayanaklar nasıl değişmiştir?

AS₂: Sayıştayın denetim görüşünü etkilemeyen tespit ve değerlendirmeler nelerdir ve araştırma sürecinde bu dayanaklar nasıl değişmiştir?

AS₃: Sayıştayın büyükşehir belediyelerine ilişkin denetim görüşleri nelerdir ve yönetimdeki partiye göre bu görüşler nasıl şekillenmiştir?

AS₄: Sayıştayın büyükşehir belediyelerine ilişkin bulgularının dayanakları yönetimdeki siyasi partiye göre nasıl şekillenmiştir?

AS₅: Sayıştayın denetim görüşünü etkilemeyen tespit ve değerlendirmeler yönetimdeki siyasi partiye göre nasıl şekillenmiştir?

Araştırma Kapsamının Belirlenmesi

Araştırma büyükşehir belediyelerinin 2019-2023 dönemi Sayıştay düzenlilik denetimi (mali denetim ve uygunluk denetimi) raporlarını kapsamaktadır. Araştırmada toplam 142 denetim raporu analiz edilmiş olup, 2022 yılında Sayıştay düzenlilik denetimine tabi tutulmayan 8 büyükşehir belediyesine¹ ilişkin rapor Sayıştayın raporlar sayfasında yer almamaktadır. Araştırmada Sayıştayın internet sayfasında kamuoyuyla paylaşılan açık kaynak Sayıştay denetim raporları² kullanıldığı için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

Kodlama Yöntemi

Araştırmanın literatür taraması sürecinde farklı kurumlara ilişkin Sayıştay raporlarının analizine dayalı çalışmalardan hareketle araştırmanın temaları taslak halinde belirlenmiş ve raporların analiz sürecinde önceden belirlenen temalarda revizyona gidilerek eklemeler yapılmıştır. Bunu takiben temalar altında kodlar belirlenmiştir. Raporlarda tespit edilen bulgulardan benzerlik ve yakınlık gösterenler belirlenen kodlar altında oluşturulan alt kodlar altında birleştirilmiştir. Araştırmanın nesnelliğini güçlendirmek adına dokümanların kodlanması ve analizinde MAXQDA ve MS Excel yazılımları kullanılmıştır. Tablo 1’de belirlenen temalar ve tema altında oluşturulan kodlara ilişkin bazı örnekler verilmiştir.

Tablo 1. Tema, Kod ve İfade Örnekleri Tablosu

Denetim Görüşünün Dayanakları		
Tema	Kod	Sayıştay Denetim Raporundaki İfade (İlgili BŞB-Denetim Yılı)
Muhasebeye İlişkin Bulgular	Taşınmaz tespiti veya muhasebe kaydının hatalı olması	İSKİ’nin Görev ve Yetki Alanında Yer Alan Taşınmazların İBB Envanterinde Yer Alması (İstanbul BŞB-2020 Bulgu 1) İdareye Tahsisli Taşınmazlar ile İdarenin Tahsis Ettiği Taşınmazların Muhasebe Kayıtlarında Yer Almaması (Van BŞB-2019 Bulgu 1)
	Muhasebeleştirilmenin olmaması veya hatalı olması	Çeşitli Kurumlara Ödenen Güvence Bedellerinin Muhasebe Kayıtlarının Hatalı Yapılması (Kocaeli BŞB-2023 Bulgu 6) Faiz Giderlerinin Hatalı Muhasebeleştirilmesi (Manisa BŞB 2020 Bulgu 2)

¹ Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Malatya ve Tekirdağ büyükşehir belediyeleri 2022 yılında Sayıştayın düzenlilik denetimine tabi tutulmamışlardır. Bunun nedeninin 2022 yılında yaşanan deprem felaketinden sayılan illerin etkilenmiş olmalarıdır.

² İlgili raporlara <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/31-belediyeler---bagli-idareler?page=1> adresinden ulaşılabilir.

**Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının
Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi**

	Taşınmaz değerlendirme veya muhammen bedel tespiti hatalı olması	İdarenin Yönetiminde veya Kullanımında Bulunan Taşınmazların Değer Tespitlerinin Yapılmaması ve Muhasebe Kayıtlarına Alınmaması (Malatya BŞB-2023 Bulgu 1) Taşınmazlar İçin Yapılan Değer Artırıcı Harcamaların Doğrudan Giderleştirilmesi (Mardin BŞB-2021 Bulgu 4)
Diğer Bulgular	KDV'nin indirim konusu yapılması	İndirim Konusu Yapılamayacak Katma Değer Vergisinin İndirim Konusu Yapılması (Adana BŞB-2019 Bulgu 1) Giderleştirilmesi veya Aktifleştirilmesi Gereken Katma Değer Vergisinin İndirim Konusu Yapılması (Manisa BŞB-2020 Bulgu 3)
	İşçi kıdem tazminatı karşılıklarının hatalı olması	Kıdem Tazminatı Karşılıklarının Eksik Ayrılması (Sakarya BŞB-2021 Bulgu 4) Hizmet Alımı Sözleşmeleri Kapsamında Çalıştırılmakta Olan İşçilerin Kıdem Tazminatı Karşılıklarının Ayrılmaması (İzmir BŞB-2022 Bulgu 2)
	İhale mevzuatına aykırı uygulamalar	Bazı İhalelerde Mevzuata ve İhale Dokümanına Uyulmaması (Muğla BŞB-2022 Bulgu 1) Belediye Tarafından Yapılan Açık Hava Görselleri Basım İşİ İhalesinin Şartnamesinde Rekabeti Engelleyici Hükümlere Yer Verilmesi (Ordu BŞB-2023 bulgu 13)
Denetim Görüşünü Etkilemeyen Bulgular		
Taşınmazlar	Mevzuata aykırı taşınmaz kiralama	Belediye Taşınmazlarının İhale Yapılmaksızın Ecri misil Karşılığında Kullanılması (Bursa BŞB-2019 Bulgu 7) Belediyenin Bazı Taşınmazlarının Ecri misil Karşılığı Kullanılması ve Tahliye İşlemi Başlatılmaması (Eskişehir BŞB-2021 Bulgu 3)
	Taşınmaz tahsislerinde hatalı uygulama	Taşınmaz Tahsisi Açısından Kamu Kurum ve Kuruluşu Niteliğinde Olmayan Kamu Şirketine ve Özel Şirkete Taşınmaz Tahsisi Yapılması (Gaziantep BŞB-2021 Bulgu 20) Kamu İdaresine Ait Taşınmazların Süresiz Tahsis Edilmesi (Adana BŞB-2023 Bulgu 8)
Personel	Atama ve terfilerde hatalı uygulamaların olması	Özel Kalem Müdürlüğü Kadrosunun Memuriyete Sınavsız Giriş Yöntemi Olarak Kullanılması (Malatya BŞB-2021 Bulgu 13) Naklen İtfaiye Erliğine Atanmada Yönetmelik Hükümünün Uygulanmaması (İzmir BŞB-2022 Bulgu 53)
	Şirket personelinin belediyede çalıştırılması	Herhangi Bir Sözleşmeye Dayanmadan Belediye Şirket Personelinin Belediyede İstihdam Edilmesi (Ankara BŞB-2021 Bulgu 14) Şirket Üzerinden Kısmi Zamanlı Uzman Çalıştırılması Amacıyla Personel İstihdam Edilmesi, Bu Personelin Şartnamede Belirtilen Şartları Taşımaması (Konya BŞB-2019 Bulgu 12)
İhale	Mal veya hizmet alımının ihalesiz yapılması	İstisna Kapsamında Olmayan Alımların İhale Yapılmaksızın Gerçekleştirilmesi (Diyarbakır BŞB-2021 Bulgu 6) Kamu İhale Kanunu'nun 21'inci Maddesinin (b) Bendinde Öngörülen Şartlar Oluşmadığı Halde Pazarlık Usulü İle İhaleye Çıkılması (Balıkesir BŞB-2022 Bulgu 5)

İşin kısımlara bölünerek ihaleye çıkılması	Mal ve Hizmet Alımlarının Doğrudan Temin Limitlerinin Altında Kalmak Maksadıyla Kısımlara Bölünerek Yapılması (Hatay BŞB-2019 Bulgu 8) Tek Seferde İhale ile Temin Edilebilecek Bazı Mal ve Hizmet Alımlarının Kısımlara Bölünerek Doğrudan Temin Usulü ile Temin Edilmesi (Samsun BŞB-2019 Bulgu 26)
--	--

Ölçüm Standartları

Nitel araştırmalarda kodlama araştırmacının nesnellikten sapmasına ve hata yapmasına açık bir süreçtir. Bu hata rastlantısal olmayan bir şekil almaya başladığında araştırma bulguları bilimsel niteliğinden saptmaya başlar. Bunun önüne geçmenin iki yolu güvenilirlik ve geçerliktir.

Tek yazarlı çalışmalarda güvenilirliği sağlamanın yollarından biri ilk kodlamanın üzerinden makul bir zaman geçtikten sonra ikinci kodlamanın yapılmasıdır. Makul zamanın geçmesinden amaçlanan husus araştırmacının ilk kodlamayı unutarak çalışmaya yabancılaşmasıdır. Böylece araştırmacı aşinalıktan uzaklaşarak ikinci kodlamayı sanki ilk kez yapıyormuş gibi tekrar yapar ve böylece kodlama hatalarının önüne geçilir (Creswell, 2013; Silverman, 2005). İkinci kodlamanın da tamamlanmasını müteakip, iki kodlama karşılaştırılır ve uyuşmayanlar tekrar değerlendirilerek muhtemel hataların önüne geçilir. Bu araştırmada ilk kodlama üzerinden 45 günlük bir süre geçmesinin ardından kodlama tekrarlanmış, ilk ve ikinci kodlamalar karşılaştırılmış ve farklılık gösteren (36) kodlama kontrol edilerek düzeltilmiştir.

Nitel araştırmalarda kodlama hatalarını düzeltmeye dönük bir diğer araç ise geçerliktir. Creswell ve Miller (2000) nitel araştırmalarda geçerliği sağlamaya yönelik 8 strateji ortaya koymuştur.³ Creswell'e (2013) göre geçerlik için bu sekiz stratejiden en az ikisinin uygulanması gerekli ve yeterlidir. Bu çalışmada geçerliği sağlamak için üçgenleme ve olumsuz durum analizi yöntemleri tercih edilmiştir. Üçgenleme bir tema veya perspektifi açığa kavuşturmak için farklı kaynaklardan destekleyici kanıtlar saptamayı içerir. Böylece bilgi üçgenlemekte ve bulgulara geçerlik kazandırılmaktadır. Olumsuz durum analizinde ise çalışma süreci içerisinde olumsuz veya uymayan kanıtlar değerlendirilerek çalışmanın gerçekçi bir değerlendirmesi yapılır (Cresswell, 2013).

³ Bu sekiz strateji: (1) Uzun süreli katılım ve sürekli gözlem; (2) üçgenleme; (3) Akran incelemesi; (4) Olumsuz durum analizi; (5) Araştırmacı önyargılarının açıklanması; (6) Üye kontrolü, (7) Yoğun betimleme; (8) Dış denetim olarak sıralanmaktadır (Bkz.Creswell, 2013: 250-253)

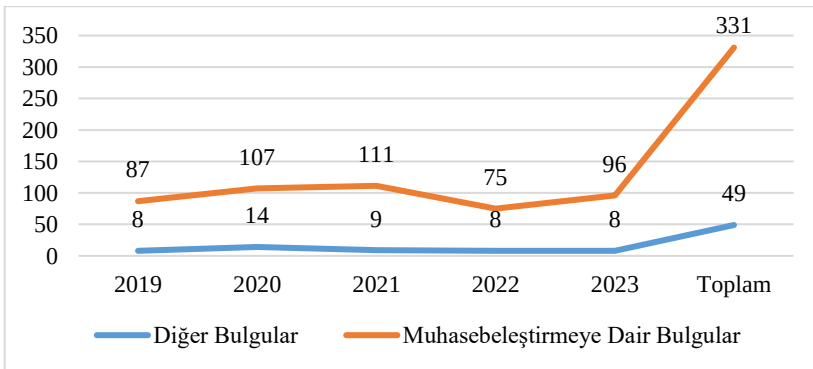
Veri Analizi ve Bulgular

Denetim raporları üzerinde gerçekleştirilen kodlar aşağıdaki başlıklar altında analiz edilerek tablo ve grafikler halinde gösterilmiştir.

Denetim Görüşünün Dayanaklarına İlişkin Bulgular

Tablo 3 Sayıştay denetiminde elde edilen bulguları; diğer bulgular ve muhasebeleştirmeye dair bulgular olmak üzere iki grupta göstermektedir. Diğer bulgular, toplam bulguların %12,89'unu oluştururken muhasebeleştirmeye dair bulgular %87,11'ini oluşturmaktadır. Sayıştay denetiminde öne çıkan bulgular muhasebeleştirme alanında yoğunluk göstermektedir.

Diğer bulgular kapsamında Sayıştay tarafından tespit edilen bulguların *Katma Değer Vergisinin (KDV) indirim konusu yapılması* (21; %5,5) ve *işçi kıdem tazminatı karşılıklarının hatalı olması* (16; %4,2) kodları altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bulgu, belediyelerin vergi uygulamaları ve işçi hakları gibi bazı idari işlemlerde mevzuata uyum sağlayamadığını göstermektedir. *Muhasebeleştirmeye dair bulgular* kapsamında ise *taşınmazların tespiti veya muhasebe kaydının hatalı olması* 83 bulgu (%21,8) ile en sık rastlanan sorundur. Bunu sırasıyla *muhasebeleştirmenin olmaması veya hatalı olması* (37; %9,7), *taşınmaz değerlendirme veya muhammen bedelinin hatalı hesaplanması* (36; %9,5), *amortisman işlemlerinin mevzuata aykırı yapılması* (31; %8,2), *taşınır veya ilk madde mal muhasebesinin hatalı yapılması* (30; %7,9) ve *alacak veya borç kayıt ve takibinin hatalı olması* (25; %6,6) izlemektedir. Elde edilen bulgular, belediyelerin taşınmaz ve varlık yönetimi, muhasebe kayıtları ve taşınmaz değerlendirme işlemlerinde kronikleşmiş sorunlarına ışık tutmaktadır.

Şekil 1. Denetim Görüşü Dayanaklarına İlişkin Bulguların Yıl Bazlı Dağılımı

Bulguların yıllara göre dağılımı ise *muhasabeleştirmeye dair bulguların* yıl fark etmeksizin sürekli yüksek düzeyde seyrettiğini (Şekil 1); 2022’de bu oran %68’e düşse de diğer yıllarda %80’in üzerinde olduğunu göstermektedir. 2022’de yaşanan düşüşün nedeni deprem yıkımı nedeniyle toplam 8 büyükşehir belediyesinin Sayıştay denetimine tabi tutulmamış olmasıdır. *Diğer bulgular* ise yıllara göre daha az değişkenlik göstermekle birlikte, genellikle %20-27 aralığında değer almaktadır. Tablo 2, belediyelerde en yaygın ve kronik sorunların *muhasabe* ve *varlık yönetimi* alanında yaşandığını, özellikle *taşınmazların kaydı* ve *değerlemesi* ile ilgili hataların öne çıktığının göstergesi olarak yorumlanabileceği gibi Sayıştay denetimlerinin muhasabe kayıtlarının denetiminden öteye geçemediği biçiminde de yorumlanabilir. Bugün ülke gündemini meşgul eden büyükşehir belediyelerine yönelik yolsuzluk soruşturmalarını öncelikli tespit etme sorumluluğunun Sayıştayda olduğu dikkate alındığında, Sayıştay denetimlerinin etkinliğinin gözden geçirilmesinin bir zorunluluk halini aldığı söylenebilir. Diğer yandan, vergi uygulamaları ve işçi hakları gibi alanlarda da mevzuata uyumda sorunlar görülmektedir. Bu sorunların perde gerisindeki faktörün ise kamu mali sisteminin işleyişi konusunda yeterli donanımına sahip olmayan mahalli idare bürokratları olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarında öne çıkan zayıf yönlerden biri nitelikli personel eksikliğidir (Bknz. Arslan, 2025).

Tablo 2. Denetim Görüşünün Dayanakları

Kodlar	Alt Kodlar	2019	2020	2021	2022	2023	F	%	Top. F	Top. %	Ak Parti	CHP	Görevlendirme ⁴	MHP	Toplam
Diğer Bulgular	KDV'nin indirim konusu yapılması	3	7	5	1	5	21	5,5	49	12,89	6	11	2	1	20
	İşçi kıdem tazminatı karşılıklarının hatalı olması	4	5	4	3		16	4,2			2	9	1	1	13
	İhale mevzuatına aykırı uygulamaların olması				1	1	3	0,8			1	1			2
	Ticari araç plakalarının süresiz verilmesi				1	1	3	0,8			1	1			2

⁴ 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 45. ve 46. Maddeleri uyarınca İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan görevlendirmeler kastedilmektedir. Her ne kadar medyada ve bazı bilimsel çalışmalarda (örneğin Erdem ve Kavanoz, 2020) bu görevlendirme kayyım olarak adlandırılrsa da kavram daha çok özel hukuk terimi olup idare hukukunda karşılığı yoktur. Bu çalışmada kanunda geçen uygulama “Görevlendirme” olarak kullanılmıştır.

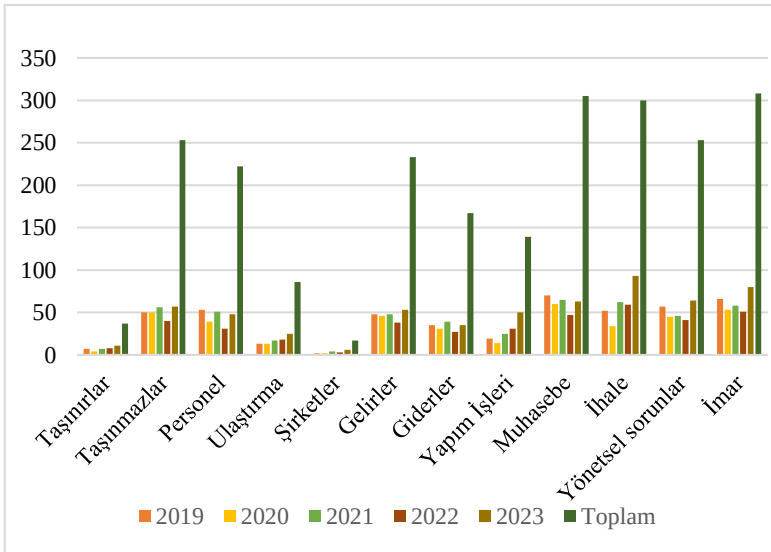
Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının
Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi

Muhasebeleştirilmeye Dair Bulgular	Birim fiyat tespitlerinin hatalı yapılması				1	1	2	0,5	331 87,11	1	1		2	
	Bütün riskler sigorta poliçesinin hatalı olması				1		1	0,3			1		1	
	Alacakların vade farkı gözetilmeden izlenmesi	1	1				2	0,5			2		2	
	Sayıştay ilam gereğinin yapılmaması		1				1	0,3			1		1	
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	6	8	7	5	6	32			8	17	3	1	29
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı (%)	20	27	23	23	20	22,5			11	33	21	20	20
	Taşınmaz tespiti/muhasebe kaydının hatalı olması	19	18	18	12	16	83	21,8		38	29	4	2	73
	Muhasebeleştirme olmaması/hatalı olması	6	7	6	6	12	37	9,7		15	14	4	2	35
	Amortisman işlemlerinin mevzuata aykırı olması	3	8	10	5	5	31	8,2		11	8	5	2	26
	Taşınmaz değerlendirme/muhammen bedelin hatalı yapılması	7	10	9	3	7	36	9,5		18	6	3	4	31
	Taşınır/ilk madde mal muhasebe kaydının hatalı olması	4	5	7	6	8	30	7,9		12	10	3	1	26
	Şirket sermaye artırımı ve kayıtlarının hatalı yapılması	2	6	3	1	4	16	4,2		6	5	1	1	13
	İller Bankası sermaye payının hatalı hesaplanması	4	4	4	1	1	14	3,7		4	4	3	1	12
	Alacak/borç kayıt ve takibinin hatalı yapılması	5	3	9	5	3	25	6,6		9	9	1	1	20
	Maddi olmayan duran varlık hesabının hatalı tutulması		3	5	1	4	13	3,4		4	5		1	10
	Depozito/teminatların hatalı izlenmesi	1	2	6		1	10	2,6		2	4	2	1	9
	Hurdaların hatalı muhasebeleştirilmesi	2	2		2	2	8	2,1		3	4	1		8
	Yatırımlar hesabının hatalı takip edilmesi	2	2	1	1	2	8	2,1		5		2		7
	Vergi/harc tahakkuk/tahsilinin hatalı yapılması	1		1	2	2	6	1,6		3	2	1		6
	Gelir/giderlerin uygun izlenmemesi	3	2	2	1		8	2,1			3	2	2	7
	Bütçe emanetleri hesabının hatalı tutulması				1	2	4	1,1		2	2			4
	Kayıtlarda olmayan banka hesabının varlığı	1				1	2	0,5			2			2
Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	25	26	24	15	23	113			49	37	11	4	101	
Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı (%)	83	87	80	68	77	80			69	71	79	80	71	
Analiz Edilen Sayıştay Raporu Sayısı	30	30	30	22	30	142			71	52	14	5	142	

Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmeler

Tablo 3 ile Şekil 3, 2019-2023 yılları arasında belediyelerde Sayıştay denetimleri sonucunda tespit edilen ve denetim görüşünü doğrudan etkilemeyen, ancak yönetsel ve operasyonel açıdan önemli olan bulguları sunmaktadır. Buna göre belediyelerde *mevzuata uyum*, *kaynak yönetimi*, *personel uygulamaları* ve *hizmet süreçlerinde sorunlar* devam etmektedir. Söz konusu bulgular, belediyelerin bu alanlarda iyileştirmelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Özellikle *taşınmaz* ve *taşınır yönetimi*, *personel uygulamaları*, *gelir-gider yönetimi* ve *ihale süreçlerinde* şeffaflık, hesap verebilirlik ve iç kontrol mekanizmalarının

güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bulgular, belediyelerin sadece mali değil, yönetsel açıdan da gelişime açık alanlarını ortaya koymaktadır. *Muhasebe, personel, taşınmazlar, gelirler ve ihale* temalarındaki denetim bulgu sayısı her yıl çok yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Muhasebe kayıtlarının uygun tutulması tek başına yolsuzlukları önleyebilecek bir mekanizma olmamakla birlikte, gelir ve gider takiplerinin etkin yapılmasını sağlayarak iç denetim süreçlerine katkı sunabilir. Diğer yandan taşınır ve taşınmaz kayıt ve yönetiminin etkin yapılmaması takip ve kontrolü zorlaştırmak suretiyle belediyenin giderlerini artırırken, kira ve işletme geliri gibi bir takım gelirlerden belediyeyi mahrum bırakabilir ve bu alanlar yolsuzluk ve kayırmacılığa açık alanlar olarak durmaktadır.

Şekil 3. Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmelerin Yıl Bazlı Dağılımı

*Taşınır*lar teması altındaki bulgular *araç kiralama ve kullanımında usulsüzlüklerle araç takip sisteminin eksikliği* gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. 2019 ve 2021’de bu sorun alanındaki denetim tespitleri, analiz edilen raporların %13-23’ünde görülmekte iken 2020’de belirgin bir düşüş yaşanmış ancak 2022 ve 2023’te zirveye ulaşmıştır. Bu durum, belediyelerde *araç kiralama, hizmet aracı kullanımı ve araç takip sistemleri* gibi konularda son yıllarda artan bir denetim hassasiyeti veya sorun yoğunluğu olduğunu göstermektedir. Özellikle son iki yılda, *taşınır yönetimi* belediyeler için daha kritik bir sorun alanı haline gelmiştir. Belediye araçlarının ve veya kira bedeli belediyeye yüklenen kiralık araçların hukuka aykırı biçimde bir takım STK’ların ve profesyonel spor

kulüplerinin kullanımına sunulması gibi vakalarla sıklıkla karşılaşmaktadır. *Taşınmazların mevzuata aykırı olarak kiraya verilmesi, taşınmaz tahsislerinde usulsüzlükler ve usulsüz devirler* her yıl ve en sık rastlanan sorunlar arasında yer almaktadır. Söz konusu bulgular 2023'te zirveye ulaşmıştır. *Taşınmazların cins tashihlerinin yapılmaması* 2023'te dikkat çekici bir artış gösterirken diğer alanlarda genellikle düşük ve dalgalı bir seyir izlenmiştir. *İmar izin belgesi eksikliği* gibi bazı sorunlar ise son yıllarda artış eğilimi göstermektedir.

Araştırma döneminde *personel* yönetimiyle ilgili bulgular sürekli yüksek oranlı eğilim sergilemiştir. *İşçi özlük haklarının mevzuata uygun tahakkuk ettirilmemesi, atama ve terfilerde usulsüzlükler, engelli istihdamı zorunluluğuna uyulmaması* gibi bulgular, insan kaynakları yönetiminde mevzuata uyumun ve adil uygulamaların güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. *İşçi özlük haklarının mevzuata uygun tahakkuk ettirilmemesi* her yıl en sık karşılaşılan personel sorunudur. *Atama ve terfilerde usulsüzlükler ile görevlendirme ve geçici görevlendirmelerde hatalı uygulamalar* öne çıkan diğer sorun alanlarıdır. İşçi statüsündeki çalışanların yönetici kadrolarına ve belediye şirketlerinin yönetim kurullarına görevlendirilmeleri, ancak memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle gördürülmesi gereken kamu hizmetlerinin işçi statüsündeki personelce görülmesi, terfi atamalarda liyakat prensibine uyulmaması gibi pek çok personel yönetim sorunu geniş bir örneklem grubu belediyede bulgu olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan özellikle 6360 sayılı Kanunla birlikte yetki alanı il sınırlarına genişletilen ve sunduğu hizmet çeşitliliği de artan büyükşehir belediyelerinin mali olanakları bu iş yükünü kaldıracabilecek düzeyde artırılmamıştır. Buna bağlı olarak nicel anlamda personel ihtiyacı artan büyükşehir belediyeleri, hacim ve çeşitlilik kazanan hizmetlerde ihtiyaç duydukları nitelikli işgücünü teminde de ciddi sorunlar yaşamaktadırlar.

Ulaştırma teması altında öne çıkan sorun *taksi, dolmuş, otobüs ve servis plakalarının süresiz verilmesi ve ulaşım yönetimindeki denetim eksiklikleri* şehir içi ulaşımında düzen ve denetim sorunlarını ortaya koymaktadır. *Ulaştırma* ile ilgili bulguların oranı yıllar içinde belirgin şekilde artmıştır. 2019'da %36,7 iken, 2023'te %80'e ulaşmıştır. Bu durum ulaştırma alanında sorunların giderek daha fazla raporlandığını göstermektedir. Diğer yandan, mevzuat değişikliği öncesinde söz konusu araç plakasını önceki mevzuata uygun olarak alan kişilerin kazanılmış haklarına saygı mahiyetinde geriye dönük işlem yapılamıyor olması veya işlem tesis edilse bile yargının bu işlemi iptal etmesi sorunun önemli bir nedeni olarak değerlendirilmektedir.

Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının
Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi

Tablo 3. Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmeler

Kodlar	Alt Kodlar														
		2019	2020	2021	2022	2023	F	%	Top. F	Top. %	Ak Parti	CHP	Görevlendirme	MHP	Toplam
Taşınurlar	Araç kiralamada usul hatalı yapılması	6	3	5	2	7	23	1,1	37	1,79	5	14	2		21
	Hizmet araçlarının usulsüz kullanımı	1	1	1	5	3	11	0,5			5	3		1	9
	Araç takip sisteminin bulunmaması			1	1	1	3	0,2				5			5
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	7	4	6	8	10	35				10	20	2	1	33
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	23,3	13,3	20	36,4	33,3	24,7				14,1	38,5	14,3	20	23,2
Taşınmazlar	Belediye taşınmazlarının mevzuata aykırı kiralınması	15	16	15	10	12	68	3,3	253	12,24	25	29	4	3	61
	Belediye taşınmazlarının mevzuata aykırı tahsis edilmesi	12	11	12	11	10	56	2,7			22	22	6	1	51
	Belediye şirkete usulsüz taşınmaz devri yapılması	7	6	6	4	5	28	1,4			12	9		5	26
	Belediye taşınmazlarının cins tashihiinin yapılmaması	7	9	8	6	16	46	2,2			16	17	6	4	43
	Belediye taşınmazları üzerinde işgallerin olması	3	1	3	4	4	15	0,7			2	12			14
	Taşınmaz yönetimine dair diğer hatalı uygulamalar	2	5	3	1	2	13	0,6			3	9			12
	Sözleşme ihlalinde yükleniciye yaptırım uygulanmaması	1	1	4	1	3	10	0,5			2	5	1		8
	Bazı belediye taşınmazlarının imar izin belgesi olmaması		1	3	2	4	10	0,5			1	6	3		10
	Gereksiz yere taşınmaz kiralınması ve atıl tutulması	3		2	1	1	7	0,3			3	4			7
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	24	20	23	18	27	112				11	42	9	5	67
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	80	83,3	76,7	81,8	90	78,9				15,5	80,8	64,3	100	47,2
Personel	İşçi özölük haklarında hatalı işlem tesis edilmesi	21	19	15	13	17	85	4,1	222	10,74	36	31	10	1	78
	Atama ve terfilerde mevzuat ihlallerinin olması	11	3	7	4	8	33	1,6			11	18			29
	Görevlendirme/geçici görevlendirmede mevzuat ihlali	8	8	12	4	6	38	1,8			14	15	2		31
	Mali hak tahakkukunda hatalı işlem tesis edilmesi	6	1	3	3	2	15	0,7			5	6	1	1	13
	Yevmiye kayıtlarında hatalı uygulamaların olması	4	4	4	2	2	16	0,8			9	3	1		13
	Engelli personel istihdam şartının ihlal edilmesi	2		3	3	5	13	0,6			5	8			13
	Kesintilerin İŞKUR'a zamanında gönderilmemesi		3	4		5	12	0,6			2	7	1		10
	Belediyede belediye şirket personeli çalıştırılması	1	1	3	2	3	10	0,5			2	7			9
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	26	24	25	16	24	115				46	44	11	1	102
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	86,67	80	83,3	72,7	80	81				64,8	84,6	78,6	20	71,8
Ulaştırma	Taksi, dolmuş, otobüs vb. plakalarının süresiz verilmesi	7	9	16	14	23	69	3,3	86	4,16	24	31	4	4	63
	Ulaşım yönetim ve denetim sorunları	6	4	1	4	2	17	0,8			6	10		1	17
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	11	12	16	14	24	77				26	33	4	5	68
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	36,7	40	53,3	63,6	80	54,2				36,6	63,5	28,6	100	47,9

Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının
Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi

Şirketler	İştiraklerin zarar etmesini önleyecek tedbir alınmaması	1	1	2	2	3	9	0,4	17 0,82	2	6	8		
	İdarenin şirketlerine kredi kullanımında kefalet vermesi			1	1	2	4	0,2		3		3		
	Yetkisiz/usulsüz şirket kurulması	1	1	1		1	4	0,2		2	2	4		
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	2	2	4	3	5	16			7	7	14		
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	6,7	6,7	13,3	13,6	16,7	11,3			9,9	13,5	9,9		
Gelirler	Vergi/harc vb. tahsilinde aksamaların olması	1 9	18	21	17	19	94	4,6	233 11,27	34	37	10	2	83
	Alacakların takibinin düzenli yapılmaması	1 7	17	13	11	17	75	3,6		32	31	4	1	68
	Hizmet ücret tarifelerinde hatalı uygulamaların varlığı	5	5	7	5	6	28	1,4		7	17	1		25
	Altyapı kazı bedellerinde hatalı işlem tesis edilmesi	2	3	5	2	4	16	0,8		1	14			15
	Reklam alanlarının etkin kullanılmaması	5	2	1	3	7	18	0,9		6	9	2		17
	Enerji dağıtım şirketine ortak olunmaması		1	1			2	0,1			2			2
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	2 2	24	24	19	29	118			48	44	11	3	106
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	73,3	16,9	16,9	86,4	96,7	83,1			67,6	84,6	78,6	60	74,7
Giderler	Avukatlık vekâlet ücretinde hatalı uygulamaların olması	2	3	2	2	2	11	0,5	167 8,08	4	5	1		10
	Yersiz ve yetkisiz harcama/ödeme yapılması	7	2	8	6	8	31	1,5		9	13	2	2	26
	Muaf olunan vergi ve harcin ödenmesi	6	6	3	5	3	23	1,1		9	10	4		23
	İdari kusur kaynaklı ceza, faiz, icra bedeli vb. ödenmesi	1	3	5	5	5	19	0,9		6	7	3		16
	Gecekondu fonundan hatalı harcamaların yapılması	4	4	3	2	3	16	0,8		8	5	1		14
	Belediye kaynaklarının etkin kullanılmaması	4	1	7	2	4	18	0,9		3	11		1	15
	Temsil harcamalarında hatalı uygulamaların olması	3	2	3	2	1	11	0,5		6	2	1		9
	Borçlanma limitinin aşılması	3	4	2	1	1	11	0,5		4	6			10
	Dağıtım giderinin ilgili şirketten istenmemesi	3	2	2	2	1	10	0,4		1	9			10
	Usulsüz borç verilmesi veya kaynak aktarılması	1	3	3		5	12	0,6		7	3			10
	Mali sorumluluğu yerine getirmekten kaçınma	1	1	1		2	5	0,2		2	3			5
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	1 9	18	19	14	17	87			36	34	7	2	79
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	26,8	60	63,3	63,6	56,7	61,3			50,7	65,4	50,0	40	55,6
Yapım İşleri	Bütün riskler sigorta poliçelerinin hatalı düzenlenmesi	1	1	7	13	9	31	1,5	139 6,72	11	12	4	2	29
	Yapım işinin ihalesiz yaptırılması	5	4	4	3	11	27	1,3		12	13			25
	Alt yüklenici çalıştırılmasında usulsüzlük yapılması	2	4	2	4	5	17	0,8		4	12			16
	Taahhüt ihlalinde yükleniciye yaptırım uygulanmaması	3	1	5	3	4	16	0,8		4	10			14
	Yapım işiyle bağlantısız mal/hizmet alımı yapılması	3	1	3	5	5	17	0,9		7	9	1		17
	Yapım işi süre uzatımında hatalı uygulamaların olması	3	1	2	2	7	15	0,7		9	4			13
	Yapım işi projelerinde ihalede hata yapılması	1	1	1	1	4	8	0,4		1	6			7
	İş sağlığı/güvenliği tedbirlerinde hata yapılması	1	1	1		5	8	0,4		6	1			7
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	1 1	8	15	17	21	72			28	32	4	2	66
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	63,3	26,7	50	77,3	70	50,7			39,4	61,5	28,6	40	46,5

**Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının
Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi**

Muhasebe	Diğer kurum paylarının zamanında aktarılması	10	6	9	5	7	37	1,8	13	15	3	2	33
	Taşınır mal muhasebe kaydının tutarsız olması	9	11	7	6	14	47	2,3	20	18	5		43
	Muhasebeleştirilmenin eksik/hatalı yapılması	14	6	4	6	5	35	1,7	20	10	3		33
	Bütçe emanetleri hesabının hatalı tutulması	3	6	9	5	9	32	1,5	8	20	1		29
	Taşınmaz muhasebe kaydında tutarsızlıkların olması	7	9	5	5	8	34	1,6	13	16	3		32
	İşletmesi devredilen taşınmaz takibinin yapılmaması	5	3	5	4	7	24	1,2	6	14	1	1	22
	Depozito/teminat işlemlerinin hatalı yapılması	7	4	8	2	1	22	1,1	3	14	2		19
	Değerleme/muhammen bedelin hatalı yapılması	6	2	3	6	4	21	1,0	8	12	1		21
	Alacakların/gelirlerin takibinin etkin yapılmaması	7	7	7	4	2	27	1,3	10	9	4		23
	Muhasebe hesaplarının hatalı kullanılması	2	6	8	4	6	26	1,2	7	8	6	2	23
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	26	26	19	27	158			53	42	13	3	111
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	86,7	86,7	86,4	90	111,3			74,7	80,8	92,9	60	78,2
İhale	Mal/hizmet alımının ihalesiz yapılması	14	6	11	8	13	52	2,5	19	23	4	1	47
	İşi kısımlara bölerek ihale ile teminden kaçınma	10	7	12	6	8	43	2,1	20	17	1		38
	Kabul/geçici kabulde hatalı uygulamaların olması	2	3	3	7	10	25	1,2	8	15			23
	Hak ediş tahakkuklarında hatalı işlem tesis edilmesi	4	4	4	7	12	31	1,5	14	15	1		30
	Birim fiyat tespitlerinin hatalı yapılması	5		6	4	13	28	1,4	10	13	2		25
	İhalede rekabetin engellenmesi	2	3	5	5	7	22	1,1	7	11		1	19
	İhalede %10 limitinin aşılması	4	3	8	5	6	26	1,3	14	2	1	3	20
	Sözleşmeye ilişkin hatalı uygulamaların olması	4	1	2	5	7	19	0,9	6	11			17
	Alım/yapım işlerinde yapılan diğer ihaller	2	4	4	4	9	23	1,1	10	8	3		21
	Alakasız işlerin birlikte ihale edilmesi	2	1	4	3	4	14	0,7	3	9		1	13
	İhale şartnamesinde belirsizlik olması	2		1	3	2	8	0,4	1	5		1	7
	Yaklaşık maliyet/muhammen bedelin hatalı tespiti	1	2	2	2	2	9	0,5	3	6			9
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	22	16	23	20	27	108		44	39	8	5	96
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	73,3	53,3	76,7	90,9	90	76,1		62,0	75,0	57,1	100	67,6
Yönetmel sorunlar	İşyeri açma/çalışma ruhsatı işlemlerinin hatalı yapılması	9	5	10	10	13	47	2,3	21	15	6		42
	Sosyal denge sözleşmesinin hatalı yapılması	10	8	5	6	6	35	1,7	14	15	4		33
	Belediyenin görevlerini zamanında yerine getirmemesi	4	2	4	3	12	25	1,2	7	13	1	1	22
	Otopark işletiminde hatalı uygulamaların olması	8	5	5	2	2	22	1,1	8	8	3	2	21
	Sayıştay ilamlarının infaz edilmemesi	6	11	6	3	4	30	1,5	14	8	4		26
	İdari özerklik sınırının ihlal edilmesi	5	4	3	3	4	19	0,9	5	12			17
	Belediye hallerinde sorunlar yaşanması	2	2	5	3	8	20	1,0	7	11			18
	Meclis yetki alanına başkan ve encümen tecavüzü	5		2	3	2	12	0,7	2	8			10

Büyükşehir Belediyelerinin Mali Sorunlarının
Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden Analizi

İmar	Bütçe uygulamaları/mali kayıtların hatalı tutulması	3	3	2	3	3	14	0,8	6	5	2	1	14
	İlçelerle yetki/görev paylaşımının hatalı yapılması	2	1	1	3	4	11	0,6	2	7	2		11
	Aile/sosyal politikalarda hatalı işlem tesis edilmesi		1	2	2	5	10	0,5		8	2		10
	Açıklanması zorunlu belgeleri kamuoyuna açıklamama	3	3	1		1	8	0,4	4	3			7
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	24	24	22	15	21	106		43	35	12	3	93
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	80	80	73,4	68,2	70	74,7		60,6	67,3	85,7	60	65,5
	Hafriyat alanlarının etkin kullanılmaması	3	4	3	4	7	21	1,1	8	12			20
	İmar planlarına ilişkin hatalı uygulamaların olması	1	2	4	3	4	14	0,7	1	11		1	13
	İmar denetim yetkisinin kullanılmaması	3	1	2	2	3	11	0,5	4	7			11
	Kentsel dönüşümde hatalı uygulamaların yapılması	2	1	3	1	2	9	0,4	1	7			8
	Kodlanan Sayıştay Raporu Sayısı	8	8	6	6	11	39		14	22		1	37
	Kodlanan Sayıştay Raporu Oranı	26,7	26,7	20	27,3	36,7	27,5		19,7	42,3		20	26,1
	Analiz Edilen Sayıştay Raporu Sayısı	30	30	30	22	30	142		71	52	14	5	142

Belediyeye ait *şirketlerle* ilgili denetim bulgularının oranı düşük olmakla birlikte, yıllar içinde bir artış eğilimi göstermektedir. Bu sorun, genel olarak düşük görünse de büyükşehir belediyelerinin, iştiraklerinin zarar etmesini önlemek için yeterli tedbirleri almadıklarına işaret etmektedir. Diğer yandan belediyeler yetki sınırlarını aşarak *izinsiz şirket kurmakta* veya *iştiraklerine kefil olmaktadır*. Bu bulgular belediyelerde yönetim ve denetim mekanizmalarının güçlendirmesi ve risk yönetimi süreçlerini iyileştirmesi konusunda eksikliklere işaret etmektedir. Büyükşehir belediye şirketleri seçilmiş belediye yöneticilerinin nepotizm ve kronizm kapsamında ele alınabilecek politikalarının yansıması olarak istihdam alanı görülmektedirler. Özellikle piyasayla olan ilişkileri bağlamında idare hukuku denetimi dışında kalan bu iktisadi işletmeler mahalli idarelerde önemli yolsuzluk araçları halini almışlardır.

Gelirlerle ilgili bulguların oranı yıllar içinde artmıştır. 2023'te neredeyse tüm raporlarda gelirle ilgili bir bulguya rastlanmıştır. *Vergi ve harç gibi gelir kaynaklarının tahsilindeki sorunların* istikrarlı bir biçimde yüksek düzeyde olması sorunun kronikleştiğinin göstergesidir. Gelirlerle ilgili kodlanan Sayıştay rapor sayısının son yıllarda artış göstermesi, gelir yönetimi ve tahsilat süreçlerinin daha sıkı denetlendiğini ve bu alanda sorunların daha fazla tespit edildiğine işaret etmektedir. *Giderler* bakımından *yersiz ve yetkisiz harcamaların olması, muaf olunan vergi ve harçların ödenmesi, borçlanma limitinin aşılması* gibi bulgular, büyükşehir belediyelerinde mali disiplinin sağlanmasında zorluklar yaşandığını göstermektedir. İncelenen raporların oranının yüksek olması belediyelerin mali yönetiminde ciddi ve sürekli sorunlar olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Giderlerle ilgili bulguların oranı yıllar içinde istikrarlı bir

şekilde yüksek düzeyde seyretmiştir. *Ceza, faiz, icra masrafı* gibi giderlerin sürekli artış eğiliminde olması yaşanan sorunun ciddiyetine işaret etmektedir.

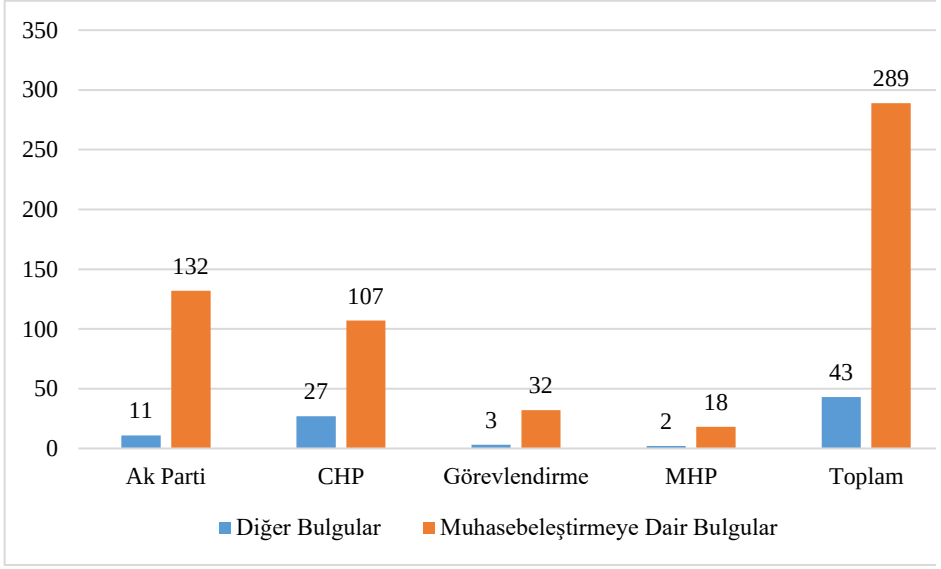
İhale konusunda öne çıkan sorunlar *ihalesiz alımlar, işlerin kısımlara bölünmesi, rekabetin engellenmesi ve sözleşme uygulamalarında hatalar*, kamu alımlarında şeffaflık ve rekabetin sağlanmasındaki öne çıkan eksikliklerdir. Bu alandaki bulgulara 2020’de bir düşüş görülse de 2022 ve 2023’te zirve yaşanmıştır ve genel hatlarıyla yüksek düzeydedir. *Yapım işlerine* ilişkin bulgular genel hatlarıyla artış eğilimi sergilemektedir. Bu konudaki sorunların zirve yaptığı dönem 2022 ve 2023’tür. Bunda 2022’de yaşanan depremin yarattığı şartların etkili olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü *yapım işlerinin ihalesiz yaptırılması* son dönemde ciddi artış göstermiştir. *İmar* alanında genel olarak düşük-orta seviyede sorunların olduğu ancak son dönemde belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir. *Hafriyat alanlarının etkin kullanılmaması, imar planı ve denetiminde eksiklikler, kentsel dönüşümde hatalı uygulamalar, şehircilik ve planlama süreçlerinde iyileştirme ihtiyacını* göstermektedir. Bulgular belediyelerin imar süreçlerinde yönetim ve denetim eksiklikleri olduğuna işaret etmektedir. Yasal düzenlemeyle mal ve hizmet alımının aynı ihaleyle temin edilemeyeceği, eşik değerin altında kalarak doğrudan temin sürecini işletebilmek için ihalenin parçalara ayrılamayacağı, ihale süreci işletilerek yapılması gereken taşınmaz kiralamalarının ecrimisil yöntemiyle yapılması gibi uygulamalar açıkça yasaklanmışken, *Görevlendirme* yapılanlar dahil, yaygın bir büyükşehir belediyesi örnekleminde ilgili yasal düzenlemenin ihlal edildiği yönünde yoğun bulgu tespit edilmiştir. Denetimin etkinliğini azaltan faktörün ise Sayıştay tarafından ilgili ihlallerin denetim görüşünü etkileyen faktör olarak ele alınmaması olduğu değerlendirilmektedir.

Muhasebe kayıtlarında tutarsızlıklar, hatalı hesap kullanımı ve diğer kurumlara ait payların aktarılmaması gibi bulgular, mali raporlamada doğruluk ve şeffaflık sorunlarını göstermektedir. Konuyla ilgili bulgular her yıl çok yüksek oranda artarken 2023’te zirve yapmıştır. Özellikle *taşınır mal tespit ve muhasebe kayıtlarındaki tutarsızlık, bütçe emanetleri hesabının hatalı tutulması, işletmesi devredilen taşınmazların takibinin yapılmaması* öne çıkan sorun alanlarıdır. *Yönetmelik sorunlar* alanında genel olarak yüksek seviyede sorunların devam ettiği görülmektedir. Ortalama rapor oranı (%74,7) yüksektir ve son dönemde tekrar yükselişe geçmiştir. *Ruhsatlandırma, sosyal denge sözleşmeleri, otopark işletimi, idari özerklik ve bilgi açıklama yükümlülüklerinde hatalar, yönetmelik süreçlerde mevzuata uyumun güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Mevzuatta öngörülen görevleri zamanında yerine getirmeme* konusunda da ciddi sorunlar vardır. *Sayıştay ilamlarının infaz edilmemesi*, son dönemde iyileşme görüşmüş olsa da sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak Sayıştay denetimleri büyükşehir belediyelerinin yönetsel süreçlerinden gelişime açık oldukça geniş alanlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla söz konusu denetimlerde elde edilen bulgulara yönelik uygulamaya konacak iyileştirme tedbirleri büyükşehir belediyelerinin kurumsal kapasite gelişimine katkı sağlayacak ve büyükşehir belediyelerinin kendilerinden beklenen hizmet kalitesini ve kurumsal çıktılarını olumlu yönde etkileyecektir. Mevzuata uyumda yaşanan sorunlara dönük elde edilen bulgular ise yasal ve idari mevzuat ile büyükşehir belediyelerinin karşı karşıya kaldıkları reel sorunlar ve ihtiyaçlar arasında bir kopukluk olduğunu göstermektedir. Mevzuat normları ile realite arasındaki uyumu güçlendirmek için bir alan araştırması yapılarak söz konusu uyumsuzluğu tetikleyen faktörler açığa çıkarılmalıdır. Bu doğrultuda insan kaynağının eğitimi, bilgi işlem olanaklarından faydalanma, mevzuatta değişikliğe gitme, mevzuata uyum konusunda mahalli idareleri zorlayıcı tedbirlerin alınması gibi politikalar geliştirilmelidir.

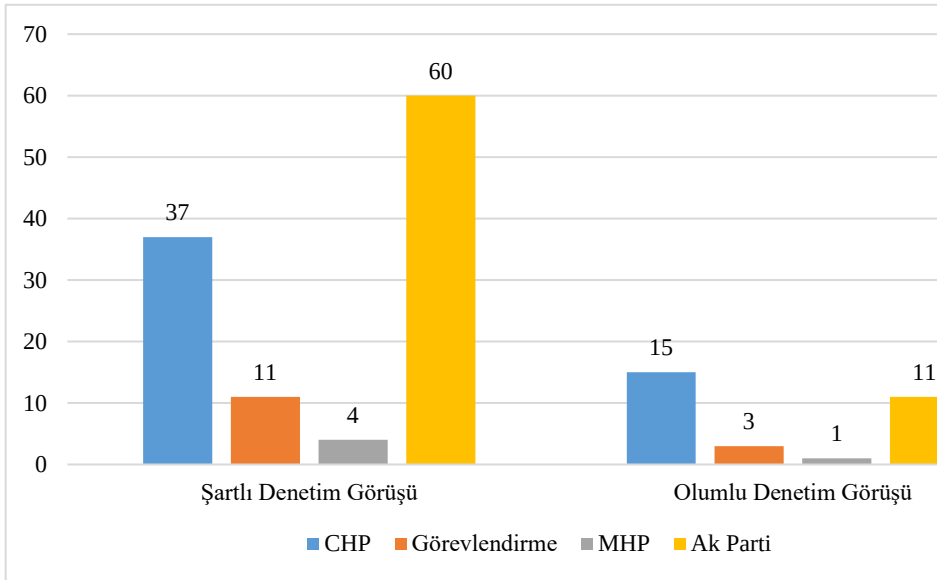
Denetim Görüşünün Dayanaklarına İlişkin Bulguların Yönetimdeki Parti Bazlı Dağılımı

Sayıştayın bulguları *yönetimdeki siyasi parti* veya *başkan görevlendirme* bakımından incelendiğinde, araştırma döneminde en fazla sayıda (71 vaka) büyükşehir belediyesine sahip olması nedeniyle en çok hatanın Ak Parti büyükşehir belediyelerinde çıkması doğaldır. Ancak oransal olarak bakıldığında, *muhasabe bulguları* (%69) ve *diğer bulgular* (%11) kategorilerinde en düşük veya en düşüğe yakın oranlara sahip olan Ak Parti belediyeleridir. Buna rağmen Ak Parti belediyelerinde *taşınmaz tespiti* (38 vaka) ve *taşınmaz değerlendirme* (18 vaka) konularındaki yüksek vaka sayısı dikkat çekicidir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) belediyelerinin *muhasabe hataları oranı* (%71) genel ortalamaya yakinken, *diğer bulgular* kategorisindeki hata oranı (%33) yüksektir. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) belediyesi ve *Görevlendirme* yapılan belediyelerde ise rapor sayısı (sırasıyla 5 ve 14) daha azdır. Bu nedenle mutlak sayılar düşük olsa da, hata tespit edilme oranları oldukça yüksektir. İncelenen MHP belediyesinde raporların %80'inde, *Görevlendirme* ile yönetilen belediye raporlarının ise %79'unda *muhasabe hatası* bulunması, bu belediyelerde mali kontrol mekanizmalarının daha zayıf olduğuna işaret etmektedir (Tablo 2 ve Şekil 2). Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin, partiden büyük ölçüde bağımsız olarak, özellikle mali yönetim ve varlık kaydı konularında ciddi ve yapısal sorunlar yaşadığını ortaya koymaktadır. En kritik sorun, belediyelerin en değerli varlıkları olan *taşınmazların doğru bir şekilde kayıt altına alınamamasıdır*. Bu durum, kamu kaynaklarının etkin ve şeffaf bir şekilde yönetilmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Şekil 2. Denetim Görüşü Dayanaklarına İlişkin Bulguların Parti Bazlı Dağılımı

Sayıştay denetim raporlarında tüm siyasi parti gruplarında şartlı görüş oranları yüksek seviyede yer almaktadır ve genel olarak belediyelerin mali yönetim ve denetim süreçlerinde ciddi eksiklikler vardır. Şartlı görüş oranları bakımından sıralama [*Ak Parti* belediyeleri (%85) > *MHP* belediyesi (%80) > *Görevlendirme* belediyeler (%79) > *CHP* belediyeleri (%71)] olarak gerçekleşmiştir. *Ak Parti* belediyeleri şartlı görüş oranı açısından en yüksek orana sahip olup bu durum ilgili belediyelerin mali yönetim sorunlarının daha yaygın olduğunu göstermektedir. *CHP* belediyeleri, şartlı görüş oranı açısından diğer gruplara göre daha düşük (%71) olsalar bile yine de yüksek seviyededirler. Burada dikkat çeken bir diğer bulgu *Görevlendirme* yapılan büyükşehir belediyelerinde de şartlı görüş oranının yüksek seviyede olmasıdır (Tablo 4, Şekil 5).

Şekil 5. Denetim Görüşünün Parti Bazlı Dağılımı

Olumlu görüş oranları açısından ise [*CHP* belediyeleri (%29) > Başkan görevlendirilen belediyeler (%21) > *MHP* belediyesi (%20) > *Ak Parti* belediyeleri (%15)] olarak sıralanmaktadır. Araştırma kapsamındaki döneme ait Sayıştay denetim raporlarındaki kararlar *CHP* belediyelerinin, olumlu görüş oranı açısından en yüksek orana sahip olduklarını ve dolayısıyla *CHP* belediyelerinin mali yönetim süreçlerinde diğer gruplara göre daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. Buna karşılık *Ak Parti* belediyelerinin, olumlu görüş oranı açısından en düşük orana sahip olduklarını ve dolayısıyla mali yönetim süreçlerinde daha fazla sorun yaşadıklarını göstermektedir. Büyükşehir belediyesi bazında ise olumlu görüşlerin çoğunlukta olduğu belediyeler *Aydın (CHP)*, *İzmir (CHP)*, *Tekirdağ (CHP)* olarak; bazı raporlarında olumlu görüşler bazılarında ise şartlı görüşler olan *CHP* belediyeleri (*Eskişehir, Muğla*), *Ak Parti* belediyeleri (*Balıkesir, Bursa, Ordu, Sakarya*) ve başkan vekili Görevlendirme belediye (*Mardin*); tüm görüşler şartlı olan *CHP* belediyeleri (*Adana, Ankara, Hatay, İstanbul*), *Ak Parti* belediyeleri (*Erzurum, Denizli, K.Maraş, Kocaeli, Konya, Malatya, Samsun, Şanlıurfa*), başkan vekili Görevlendirme belediyeler (*Van*) olarak sıralanmaktadır. Özellikle *Ankara, İstanbul, Denizli, Kocaeli, Konya, Samsun* gibi büyükşehir belediyelerinde tüm görüşlerin şartlı olması, bu belediyelerde mali yönetim süreçlerinin acilen iyileştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Tablo 4).

Denetim bulgularının belediye yönetimindeki parti bazlı dağılımının verildiği Tablo 2 incelendiğinde, *Ak Parti* ve *CHP* belediyelerinde *muhasabeleştirme* ve *taşınmaz yönetimi* konularında ciddi sorunların olduğu görülmektedir. *Ak Parti* belediyelerinde *taşınmazların muhasebe kayıtları ve değerlendirme işlemlerinde* hatalar yoğunlaşırken *CHP* belediyelerinde *taşınmaz yönetimi, muhasabeleştirme sorunları, KDV uygulamaları ve işçi kıdem tazminatı* konularında; başkan görevlendirme belediyelerde *muhasabeleştirme ve amortisman işlemlerinde*; *MHP* belediyesinde (Manisa) *taşınmaz değerlendirme ve muhasabeleştirme* konularında sorunlar yoğunlaşmaktadır. *Ak Parti* ve *CHP* belediyelerinde yüksek sayıda ve büyük oranda benzer sorunlar görülürken başkan vekili *Görevlendirme* belediyelerde bulgu sayısı daha düşük olsa da muhasebe kayıtlarında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Genelleme yapmak zor olsa da *MHP* belediyesi için de benzer sorunlar vardır.

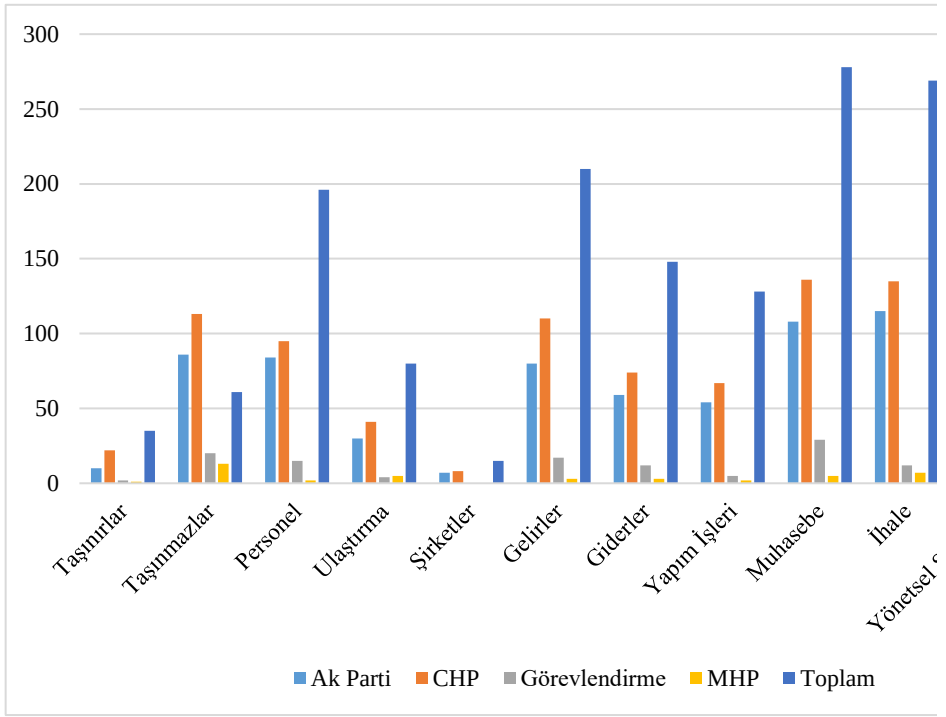
Tablo 4. Sayıştay Görüşlerinin Dağılımı

Parti	Büyükşehir Belediyesi	Şartlı Denetim Görüşü		Olumlu Denetim Görüşü		Parti	Büyükşehir Belediyesi	Şartlı Denetim Görüşü		Olumlu Denetim Görüşü	
		F	%	F	%			F	%	F	%
Cumhuriyet Halk Partisi	Adana	4				Adalet ve Kalkınma Partisi	Erzurum	5			
	Ankara	5					Gaziantep	3		1	
	Antalya	4		1			Balıkesir	3		2	
	Aydın	2		3			Bursa	3		2	
	Eskişehir	3		2			Denizli	5			
	Hatay	4					K.Maraş	4			
	İstanbul	5					Kayseri	4		1	
	İzmir	2		3			Kocaeli	5			
	Mersin	4		1			Konya	5			
	Muğla	3		2			Malatya	4			
	Tekirdağ	1		3			Ordu	3		2	
Görevlendirme	Mardin	3		2			Sakarya	3			
	Diyarbakır	3		1			Samsun	5		2	
	Van	5					Şanlıurfa	4			
							Trabzon	4		1	
MHP	Manisa	4		1							

Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmelerin Parti Bazlı Dağılımı

Tablo 3'te görüldüğü gibi, *Ak Parti* belediyelerinde *muhasabe*, *ihale süreçleri* ve *yönetmelik sorunlar* başta olmak üzere birçok alanda ciddi eksiklikler ve hatalı uygulamalar tespit edilmiştir. Özellikle *muhasabe kayıtları*, *taşınmaz yönetimi* ve *ihale süreçlerinde* yoğunlaşan sorunlar, mali yönetim ve iç kontrol mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. *CHP* belediyelerinde de bulgu sayısı oldukça yüksektir. Özellikle *muhasabe*, *ihale*, *taşınmaz yönetimi* ve *yönetmelik süreçlerde* ciddi eksiklikler ve hatalı uygulamalar görülmektedir. *CHP* belediyelerinde rapor başına düşen ortalama bulgu sayısının yüksek olması, *CHP* belediyelerinde mali yönetim ve iç kontrol süreçlerinde daha fazla sorun olduğunu göstermektedir. Başkan görevlendirilen belediyelerde bulgu sayısı diğer partilere göre daha düşük olsa da *muhasabe*, *yönetmelik süreçler* ve *taşınmaz yönetimi* alanlarında da önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bu belediyelerde iç kontrol ve yönetim süreçlerinin daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir. *MHP* belediyesinde *taşınmaz yönetimi* ve *ihale süreçlerinde sorunlar* öne çıkmaktadır. Taşınmaz yönetimi ve ihale süreçlerinde iyileştirme yapılması gerekmektedir.

Taşınır mallar bakımından *Ak Parti* belediyelerinde *usulsüz araç kiralama* ve *araçların usulsüz kullanımı* öne çıkmaktadır. *CHP*'li belediyelerde ise *usulsüz araç kiralama* ve *araç takip sisteminin bulunmaması* öne çıkmaktadır. Bu durum *Ak Parti* belediyelerinde araç kullanım süreçlerinin daha sıkı denetlenmesini gerektirirken *CHP* belediyelerinde araç yönetimi ve denetim süreçlerinin iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. *Taşınmazlar* *CHP* ve *MHP* belediyelerinde görülen önemli sorun alanlarından biri iken *Ak Parti* belediyelerinde daha düşük düzeyde bir sorundur. *Taşınmazların mevzuata aykırı biçimde kiraya verilmesi*, *taşınmaz cins tashihihlerinin yapılmaması* ve *taşınmaz tahsislerinde hatalı uygulamalar* sorunlarında *Ak Parti* ve *CHP* belediyelerinin sorun düzeyleri eşitken *Ak Parti* belediyelerinde *şirketlere usulsüz taşınmaz devri*, *CHP* belediyelerinde ise *taşınmaz üzerindeki işgallerin bulunması* dikkat çekmektedir. *MHP* belediyesinin ise tüm raporlarında taşınmaz sorunları yer bulmaktadır.

Şekil 4. Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmelerin Parti Bazlı Dağılımı

Personel konuları bakımından hem *Ak Parti* hem de *CHP* belediyelerinde öne çıkan ortak sorun alanlarının başında *işçi özlük haklarının tahakkuk ettirilmesindeki hatalı uygulamalar* ve *görevlendirme ve geçici görevlendirme işlemlerinde usulsüzlükler* gelmektedir. Az sayıda *CHP* belediyesinde çok yüksek sayıda sorun varken çok sayıda *Ak Parti* belediyesinde daha düşük düzeyde sorun vardır. Başkan *Görevlendirme* yapılan belediyelerde de *personel yönetimi* konularında sorunlar görülmektedir. *Ulaştırma* hizmetleri alanında öne çıkan ortak sorunlar *taksi, dolmuş, otobüs, servis plakalarının süresiz verilmesi* ile *ulaşım sisteminin yönetim ve denetiminde aksaklıklar* olup her iki sorun alanında da *CHP* belediyelerinin daha yüksek bulgulara sahip oldukları görülmektedir. *MHP* belediyelerinde ise ulaştırma sorunları tüm raporlarda eyer almaktadır. Belediye *şirketlerine* yönelik bulgularda parti farkı olmaksızın öne çıkan hususlar *iştiraklerin sürekli zarar etmesini önleyecek tedbirlerin alınmaması* ve *yetkisiz/usulsüz şirket kurulmasıdır*. Her iki sorun alanında da *CHP* belediyelerine ilişkin bulguların sayısı daha fazladır. *Ak Parti* belediyelerinde öne çıkan husus ise *şirketlere kefalet verilmesidir*.

Gelirler konusunda Ak Parti ve CHP belediyelerinde vergi ve harçlar gibi gelirlerin tahsilinden kaynaklı sorunlar, alacakların takibinin mevzuata uygun yapılmaması ve belediye hizmetlerine dair ücret tarifelerinde hatalı uygulamalar öne çıkan denetim bulgularıdır. Her iki parti belediyelerinde de gelir yönetimi konusu ciddi sorun alanı olarak görünmektedir. Giderler konusunda Ak Parti ve CHP belediyelerinde en sık görülen sorunlar sırasıyla yersiz ve yetkisiz harcama ve ödemeler, muaf olunan vergi ve harcın ödenmesi ile ceza, faiz, icra masrafı gibi bir hizmet yaratmamakla birlikte bütçeye ilave yük getiren ödemelerdir. Bu sorunun izafi olarak CHP belediyelerinde daha belirgin olduğu görülmektedir.

İhale konusunda mal ve hizmet alımının ihalesiz yapılması, eşik değer in altında kalmak için iş in kısımlara bölünmesi, hak ediş ödemelerinde hatalı uygulamaların olması CHP ve Ak Parti belediyeleri için önemli sorun alanlarıdır. MHP belediyesinin tüm raporlarında bu konuya dair denetim bulguları vardır. CHP belediyelerinde özellikle ihalesiz alımlar, hak ediş ödemeleri, kabul işlemleri ve rekabetin engellenmesi gibi konularda yüksek sayıda bulgu vardır. Buna karşılık AK Parti belediyelerinde ise eşik değ er in altında kalmak için iş i bölme ve doğrudan temin limitlerinin aşılması sorunları öne çıkmaktadır. Yapım iş leri konusunda temel sorun alanlarının CHP ve Ak Parti belediyelerinde yapım iş inin ihalesiz yaptırılması, bütün riskler sigorta poliçelerinin mevzuata aykırı yapılması, yüklenicinin yükümlülüklerini yerine getirmeye dönük tedbir alınmaması olarak sıralandığı görülmektedir. CHP belediyelerinde bu sorun çok daha ciddi oranda ortaya çıkmaktadır. İmar uygulamalarında CHP belediyelerinde diğ er partilere göre daha yüksek oranda sorun tespit edilmiştir. Bu belediyelerde imar planları, hafriyat alanlarının yönetimi ve kentsel dönüşüm uygulamalarında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Ak Parti belediyelerinde hafriyat alanlarının kullanımı ve imar denetimi konularında sorunlar mevcut olmakla birlikte CHP belediyelerine göre daha düşük düzeydedir.

Yönet sel sorunlar kapsamında denetim bulguları yoğunluk sırasına göre başkan görevlendirilen belediyeler, Ak Parti belediyeleri ve CHP belediyeleri olarak sıralanmaktadır. İş yeri açma ve çalışma ruhsatları ile sosyal denge sözleşmelerine ilişkin mevzuata aykırı uygulamalarda ve Sayıştay ilamlarının infaz edilmemesi konularında CHP ve Ak Parti belediyelerine ait bulgular öne çıkmakla birlikte Ak Parti belediyelerinde bu sorunlar göreceli olarak daha yüksektir. CHP belediyelerinde yönet sel sorunların çeşitliliği dikkat çekerken, özellikle idari özerklik yetki alanının aşılması, mevzuatta öngörülen görevlerin yerine getirilmemesi ve belediye halleri konularında sorunlar yüksek düzeydedir. Muhasebe kategorisi, tüm partilerde yüksek oranlarda sorun tespit edilen bir alan olarak öne çıkmakla birlikte özellikle başkan Görevlendirme yapılan belediyelerde ve CHP belediyelerinde bu oran çok daha yüksektir. Taşınır mal

tespiti ve muhasebe kaydının tutarsızlığı ve diğer kurum vergi, harç ve diğer gelirlerden almaları gereken paylarının aktarılmaması her iki partili belediyeler için de sorunlu alan iken *muhasebeleştirme yapılmaması veya hatalı yapılmasında Ak Parti belediyeleri öne çıkmaktadır.*

Sonuç ve Tartışma

Denetim görüşünün dayanaklarına ilişkin araştırma bulguları Türk belediyeçiliğinde muhasebe, varlık yönetimi ve mali raporlama alanlarında sistematik sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle taşınmaz kayıtları ve değerlendirme işlemlerindeki hatalar, mali şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu durum, belediyelerin mali yönetim kapasitelerinin güçlendirilmesi ve muhasebe sistemlerinin modernizasyonu ve mali yönetim ve iç kontrol sistemlerinin güçlendirilmesi ihtiyacını vurgulamaktadır. Buna ilave olarak belediyelerin vergi uygulamaları ve işçi hakları gibi idari işlemlerde mevzuata tam uyum sağlayamamaları da elde edilen bir diğer bulgudur. İyileştirme için muhasebe, değerlendirme ve muhammen bedel tespit süreçleri standartlaştırılmalı, iç kontrol ve denetim mekanizmaları güçlendirilmeli, Sayıştay bulgularının giderilmesi için takip ve raporlama mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Denetim görüşünü etkilemeyen tespit ve değerlendirmelere dair bulgular, belediyelerde mevzuata uyum, kaynak yönetimi, personel uygulamaları ve hizmet süreçlerinde kronikleşmiş ve artan sorunların varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle taşınmaz ve taşınır yönetimi, personel uygulamaları, gelir-gider yönetimi, ihale süreçleri ve muhasebe kayıtları gibi alanlarda sorunlar yoğunlaşmakta ve son yıllarda artış eğilimi göstermektedir. Sayıştay bulgularında özellikle personel işlemleri ve ihale işlemlerinde yasal mevzuatın açıkça ihlal edildiği bulgusunun denetim görüşünü etkileyen alana dahil edilmemesi mahalli idareler nezdinde hesap verebilirlik müessesesinin işlevselliğini sekteye uğratmaktadır. Sayıştayın denetimlerinde yerindelik faktörünü inceleyememeleri belediyelerin idari ve mali özerkliğinin bir gereği olarak kabul edilebilir olmakla birlikte, söz konusu idari ve mali özerklik yerel yönetimleri merkezi yönetimin baskılamasına karşı geliştirilmiş bir mekanizmadır ve belediyelere yasaları ihlal etme hakkı tanımaz. Mali özerklik kamu tüzel kişilerine kendilerine tahsis edilen kamu kaynaklarını yetkilendirildikleri kamu hizmetlerinde, kendi karar organları tarafından yasal ve idari normlara uygun biçimde serbestçe kullanma hakkı tanır. Dolayısıyla açıkça yasa ihlali olan ve yerel yönetimlerdeki yolsuzluk ve kayırmanın önemli bir kısmını teşkil eden bu iki alandaki bulguların denetim görüşünü etkileyen faktör olarak ele alınmasının önünde mevzuat ve işleyiş açısından var olan engellerin kaldırılması elzemdir. Gerekli tedbirler Sayıştay denetimi yoluyla alınmadığı takdirde ülkenin siyasi istikrarına, kurumların

itibarına ve merkez-yerel ilişkilerine zarar verecek, kamu kaynaklarının etkin ve yerinde kullanılmasını engelleyecek sorunlar ortaya çıkmakta ve ülke demokrasisi ve imajı bundan zarar görmektedir. Kamuoyuyla paylaşılması zorunlu olan mali belge ve bilgilerin paylaşılmaması, tabloların gerçek durumu yansıtmaması gibi uygulamalar şeffaflık ilkesinin ihlali yanında yasal normun da ihlali anlamına gelmektedir.

Bulgular, belediyelerin yönetsel ve operasyonel süreçlerinde sistematik iyileştirmelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Mezkûr sorun alanlarında iyileştirmeye gitmek için araç takip sistemleri zorunlu hale getirilmeli, taşınmazların kiralanması, tahsisi ve devri süreçlerinde mevzuata uygunluk denetimleri artırılmalı, taşınmaz cins tashihleri için standartlaştırılmış süreçler oluşturulmalı, dijital tahsilat sistemleri yaygınlaştırılmalı ve süreçler otomatikleştirilmeli, gelir tahsilatında etkinlik artırılmalı, ceza, faiz ve icra masraflarının azaltılması için erken uyarı sistemleri kurulmalı, borçlanma limit aşımını önlemeye dönük merkezi denetim artırılmalı, ihalesiz alımların azaltılması için mevzuat hükmü ihlallerine yaptırım uygulanmalı, diğer kurum paylarının aktarılmasını sağlamaya dönük takip mekanizması kurulmalı, Sayıştay ilamlarının infazına yönelik yaptırım mekanizmaları güçlendirilmeli, imar planları ve kentsel dönüşüm süreçleri dijital platformlar üzerinden yürütülmelidir. Norm düzenle belirlenmiş alanda görevlerin aksamaması durumunda ödenen faiz, ceza, mahkeme masrafı gibi kurumu zarara uğratan ve herhangi bir hizmetin karşılığı olmayan giderlerin kurum bütçesinden karşılanması yerine sebep olan kişiye rücu etme müessesesinin işletilmesi gerekir.

Büyükşehir belediyelerine 6360 sayılı Kanunla geniş bir yetki ve aksiyon alanı tanınmış ancak kaynakları etkin kullanabilecek düzeyde kurumsal kapasitesini geliştirecek olanaklar sunulmamıştır. Öncelikle insan, diğer yönetsel kaynakların kullanımında temel karar verici olması nedeniyle önemli bir kaynaktır. Dolayısıyla kurumsal kapasitenin geliştirilmesinde başta nitelikli insan kaynağı olmak üzere tüm kaynaklarda kurumsal kapasite iyileştirilmesine gidilmesi gerekmektedir. Bunun önemli araçlarından biri herhangi bir demografik değişkene göre kayırmacılık yapılmasını ortadan kaldırmak, personel alım ve terfilerde liyakat ilkesinin işletilmesi, boş olan iç denetçi kadrolarının doldurulması, iç denetçilerin riskli ve hassas alanlarda denetimle görevlendirilmeleri gerekmektedir. Özellikle mali işlemlerin tesisinde görevli personel olmak üzere tüm personele, üniversitelerin olanaklarını da kullanmak suretiyle, hizmet içi eğitimler verilmelidir. Sayıştay denetim bulgularının önemli bir kısmını muhasebeleştirme hatalarının oluşturması dolayısıyla ilgili personelin yetkinlik düzeyinde sorun olduğu izlenimi yaratmaktadır. Bu nedenle büyükşehir belediyelerinde mali işlemlerin ÖSYM ve bakanlığın yeterlik sınavıyla göreve

alınan personel eliyle gördürülmesi sağlanmalı, ilgili personelin seçimindeki süreçlerde iyileştirmeye gidilmeli, özellikle mülakat süreçlerinde kayırmacılığa dönük uygulamaları önleyecek tedbirler geliştirilmelidir. Belediyelerde toplam kalite yönetimi gibi uygulamalarla iş ve işlem standartları oluşturulmaları, iş/görev tanımları işlem süreçleri geliştirilmelidir.

Sayıştay raporlarındaki görüşlere yönelik bulgular belediyelerde şartlı görüş oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Şartlı görüş oranları açısından Ak Parti belediyeleri (%85) en yüksek orana sahipken, CHP belediyeleri (%71) en düşük orana sahiptir. Olumlu görüş oranlarında ise CHP belediyeleri (%29) en yüksek, Ak Parti belediyeleri (%15) en düşük seviyededir. Sonuç olarak, tüm büyükşehir belediyelerinde mali yönetim ve iç kontrol süreçlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, Ak Parti Belediyelerinde mali yönetim süreçlerinde rehberlik ve destek sağlanmalı; bu belediyelerde iç kontrol mekanizmaları güçlendirilmeli ve mali disiplin sağlanmalıdır. CHP belediyelerinde ise tespit edilen olumlu mali yönetim uygulamaları incelenmeli ve diğer belediyelere örnek olarak sunulmalıdır. Başkan görevlendirilen belediyelerde ise mali yönetim süreçlerinin şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırılmalı, düzenli mali raporlama yapılması sağlanmalı, iç kontrol ve denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir. Özellikle şartlı görüş oranlarının yüksek olduğu belediyelerde acil önlemler alınmalı ve iyi uygulama örnekleri yaygınlaştırılarak mali yönetim kalitesi artırılmalıdır.

Büyükşehir belediye yönetimindeki siyasi parti bazında denetim görüşünün dayanaklarına ilişkin bulgular, genel olarak tüm büyükşehir belediyelerinde muhasebe ve taşınmaz yönetimi alanlarında sistematik sorunlar olduğunu; Ak Parti belediyelerinde taşınmazların muhasebe kayıtları ve değerlendirme işlemlerinde yoğun sorunlar olduğunu ve CHP belediyelerinde taşınmaz yönetimi, muhasebeleştirme, KDV uygulamaları ve işçi kıdem tazminatı konularında sorunların öne çıktığını göstermektedir. Başkan görevlendirilen belediyelerde muhasebeleştirme ve amortisman işlemlerinde, MHP belediyesinde ise taşınmaz değerlendirme ve muhasebeleştirme konularında sorunlar yoğunlaşmaktadır. Başkan görevlendirilen belediyelerde bulgu sayısı daha düşük olsa da muhasebe kayıtlarında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bu bağlamda, Ak Partili belediyeler taşınmazların muhasebe kayıtları ve değerlendirme işlemlerinde standartlar belirlemeli, düzenli iç denetimler yapılmalı, taşınmazların şirketlere devri konusunda denetimlerini artırmalıdır. CHP belediyelerinde taşınmaz işgalleri gibi sorunların önlenmesi için şeffaflık artırılmalı ve düzenli saha denetimleri yapılmalıdır.

Siyasi parti bazında denetim görüşünü etkilemeyen tespit ve değerlendirmelere dair bulgular Ak Parti belediyelerinde muhasebe kayıtları ve

taşınmaz değerlemesi, şirketlere usulsüz taşınmaz devri, araç kiralama ve araçların usulsüz kullanımı, muhasebeleştirilmenin yapılmaması veya hatalı yapılması, eşik değerin altında kalmak için işlerin bölünmesi, şirketlere kefalet verilmesi, Sayıştay ilamlarının infaz edilmemesi ve ruhsatlandırma süreçlerinde mevzuata aykırı uygulamalar belirgin sorun alanlarıdır. CHP belediyeleri için ise muhasebe ve taşınmaz yönetimi sorunları, ihalesiz alımlar ve rekabetin engellenmesi, araç takip sisteminin bulunmaması, taşınmaz işgalleri, işçi kıdem tazminatı ve KDV uygulamalarındaki hatalar, yersiz ve yetkisiz harcamalar, imar planları, hafriyat alanları ve kentsel dönüşüm uygulamalarında ciddi eksiklikler öne çıkmaktadır. Ayrıca belediye şirketlerinin sürekli zarar etmesi ve usulsüz şirket kurulması sorunları da belirgindir. Başkan vekili görevlendirilen belediyelerde ise muhasebe kayıtlarında tutarsızlıklar, amortisman işlemlerindeki hatalar ve yönetsel süreçlerdeki eksiklikler öne çıkmaktadır. Yönetsel sorunların yoğunluğu dikkat çekmektedir. MHP belediyesinde ise taşınmaz yönetimi ve ihale süreçlerinde yoğunlaşan sorunlar ile ulaştırma hizmetlerindeki aksaklıklar belirgin sorun alanlarıdır. Sonuç olarak, belediyelerin yönetimindeki siyasi partilere göre farklılaşan bu sorun alanlarına yönelik özel iyileştirme tedbirlerinin alınması, mali yönetim ve iç kontrol süreçlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Merkezi yönetim tarafından belediyeler üzerindeki vesayet denetimi yetkisi siyasi parti ilişkisinden bağımsız olarak salt kamu yararı ilkesinin gereği olarak kullanılmalı, vesayet yetkilerinin kullanılmasında kamu yararı dışında bir saik gözetilmemelidir. Sayıştay bulgularına konu olan işlemlerin nedenleri arasında yasal ve idari norm boşluğu, çatışması veya karmaşası bulunması durumunda ilgili alandaki boşluk doldurulmalı, karmaşa giderilmelidir. Belediyelerin, merkezi yönetimin veya Sayıştayın görevlerini yerine getirme etkinliğine zarar veren bir normun varlığı halinde ilgili sorunu çözecek mevzuat düzenlemesine gidilmesi gerekir.

Günümüz küresel ekonomik sistemi içerisinde ülke sorunlarını salt ulusal olarak algılamak hatalı bir yaklaşım olur. Yolsuzluk endeksindeki yeri, hukuk sisteminin işleyişi, kurumsal kapasitesi gibi birçok faktör devletlerin uluslararası imajını etkilemekte, yabancı yatırım kararlarını etkilemekte ve ülkenin uluslararası kredibilitesini belirlemektedir. Bu bağlamda Türkiye Sayıştay denetimlerinin etkinliğinin artırılması bakımından INTOSAI ve SIGMA gibi uluslararası inisiyatiflerle işbirliği içindedir. INTOSAI inisiyatifinin denetim kalitesini, güvenilirliğini ve şeffaflığını artırmak, denetçinin ilgili diğer taraflara ilişkin sorumluluğunu belirlemek ve kamu sektörü denetimi için bir standartlaşma sağlamaya dönük ilkelerinin Türk Sayıştayınca hayata geçirilmesini sağlayacak adımların atılması gerekmektedir. OECD ve AB'nin ortak SIGMA oluşumu tarafından benimsenen kamu yönetiminin iyileştirilmesi; politika geliştirme ve koordinasyon; kamu hizmeti ve insan kaynakları yönetimi;

organizasyon, hesap verebilirlik ve gözetim; hizmet sunumu ve dijitalleşme ve kamu mali yönetimi olarak sıralanan altı alandaki eğitim faaliyetlerinin de kurumsal kapasite iyileştirmesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin yerleştirilmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Belirlenen ilkelere uyum çerçevesinde Sayıştayın kapasitesinin artırılması, performans denetimlerine verilen önemin artırılması zaman alan performans denetim süreçlerinin bilişim teknolojileri ve yapay zekâ uygulamaları vasıtasıyla desteklenmesi önerilmektedir. Buna ilave olarak merkezi yönetimin Mülkiye Teftiş Kurulu teftişlerinde de iyileştirmeye gidilerek Sayıştay denetim bulguları pekiştirilmeli ve desteklenmelidir.

Kaynakça

- Afacan, H. (2022). Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinde Performans Denetiminin Etkinliği Açısından Sayıştay’ın Rolü, Yayımlanmamış Doktora Tezi Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Akbulut, E. (2003). “Sayıştay Denetimi ve Yolsuzluklarla Mücadeledeki İşlevi”. Sayıştay Dergisi, 50-51, 3-15.
- Akpınar, R. (2018). “Sayıştay Denetim Raporlarında Büyükşehir Belediyeleri Stratejik Planlarının Kritiği: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği”. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 10(2), 30-43.
- Aktaş, M. C. (2024). Türkiye’de Belediyelere Yönelik Mali Kural Uygulamaları ve Mali, Kurallara Uyumun Sayıştay Tarafından Denetimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akyel, R. (2016). “Sayıştay Raporlarının Kamu Mali Yönetimine Katkısı”. Amme İdaresi Dergisi, 49(1), 119-145.
- Alıcı, O.V. (2019). “Belediyelerde ve Bağlı İdarelerde Harcamalara Katılma Paylarının Hesaplanmasına Dair Bir Değerlendirme”, Türk İdare Dergisi 91(489), 43-67.
- Alıcı, O.V. ve Işıldaklı, B. (2020). “Büyükşehir Belediyelerinde Yağmur Sularının Uzaklaştırılması Görevi”. Uluslararası Yönetim Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi, 8(2), 125-139.
- Arıkboğa, E. (2013). Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Belediye Modeli. (Ed.M. A. Çukurçayır), Yerel Politikalar Akademik Araştırma ve Düşünce Dergisi, 3, 48-96.
- Arslan, M. (2025). “Büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarının GZFT analizleri üzerinden değerlendirilmesi”. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 15(2), 859 – 887.

Atabay, E., S. Kavak ve A. Başar (2021). “Üniversitelerde Sayıştay Denetimi, Muhasebesel Bulgular ve Nedenlerine İlişkin Görüşler”. Legal Mali Hukuk Dergisi, 17(200), 2031-2078.

Ateş Eren, M. (2025). “Türkiye’de Belediyelerde Siyasi Hesap Verebilirlik ve Sayıştay Denetimlerinin Rolü”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 66, 175-189.

Atilla, S. ve H. Kıymık (2023). “Sayıştay Denetim Raporları Bağlamında Yükseköğretim Kurumlarında Muhasebe Uygulamalarının Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Uyum Düzeyinin Araştırılması”. Sayıştay Dergisi, 34(131), 637-667.

Baş, T. ve U. Akturan (2017). Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Bingöl, Y., E. Yazıcı ve T. Büyükakın (2013). İl Sınırında Büyükşehir Belediye Modeli: Kocaeli Deneyimi (1. Baskı). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Budak, Ö. S. (2024). Büyükşehir Belediyelerinde Stratejik Planlama Bağlamında Sürdürülebilirlik ve Etkinlik Sorunsalı: Sayıştay ve Bütçe Raporlarına Dayalı Ampirik Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ceyhan, S. ve Tekkanat, S.S. (2018). “6360 Sayılı Kanun ve Ankara İline Etkileri”. Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, 3(2), 20-42.

Creswell, J. W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri. (Çev. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Creswell, J. W. ve D. L. Miller, (2000). Determining Validity in Qualitative Inquiry. Theory into Practice, 39(3), 124-130.

Çakalı, K. R. ve G. Baloğlu (2023). “Muhasebe Hataları: Sayıştay Denetim Raporları Üzerinden İl Belediyelerine Yönelik Bir Araştırma”. Muhasebe ve Denetime Bakış, 23(69), 229-252.

Çimen, S. (2019). Büyükşehir Belediyelerinin Mali Yapısı ve Sayıştay Denetimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Demirbaş, M. (2022). “T.C. Sayıştay Denetim Bulguları Doğrultusunda Denetim (Düzenlilik) Raporlarının İçerik Açısından İncelenmesi: 2013-2018 Devlet Üniversiteleri”. Yükseköğretim Dergisi, 12(2), 257-269.

Demirbaş, T. ve Ö. Çetinkaya (2018). Kamu Mali Yönetiminde Kontrol ve Denetim. Bursa: Ekin Yayınevi.

Demirbaş, T. ve Engin, R. (2016). “Sayıştay’ın Belediyeler Üzerindeki Performans Denetimlerinde Ulaştığı Bulguların Analizi”. Sayıştay Dergisi, 100, 27-60.

Deran, A. ve Alıcı, O.V. (2020). “Büyükşehir Belediyeleri ile Bağlı İdarelerde İç Denetimin Etkinliği: Mersin Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(2), 720-735

Derdiman, R.C. (2014). İdari Yargının Genel Esasları. (3. Baskı) İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

Ela, M. ve C. Türkyener (2015). “Türkiye’de Sayıştay’ın Düzenlilik Denetimi: Genel Bir Bakış”. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 52(602), 25-44.

Erdem, N. ve Kavanoz, S.E. (2020). “Türkiye’de Belediyelere Yapılan Kayyım Atamalarına İlişkin Bir Değerlendirme”. Ombudsman Akademik, 6(12), 155-179.

Eryılmaz, B.(2016). Kamu Yönetimi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Fesli, G. ve Alıcı, O.V. (2024). “Büyükşehir Belediyelerinde İç Denetim ve Teftiş Kurullarının Etkinliği, Denetişim Dergisi”, 15(29), 47-64

Genç, F.N. (2014). “6360 Sayılı Kanun ve Aydın’a Etkileri”. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(5), 1-29.

Genç, M., A. Yanık ve M. Özen (2023). “Üniversitelerin Denetim Raporlarında Yer Alan Bulguların Analizi: Karadeniz Bölgesi Örneği”. Üniversite Araştırmaları Dergisi, 6(1), 23-36.

Günel, V. A. ve Güler Ağın, A. (2023). “Türk Kamu Yönetiminde Büyükşehir Belediye Yönetimi: 6360’ın 10 Yılı”. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9(2-1), 277-295

Güley, A. Ö. ve E. Bozdemir (2024). “Sağlık Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Sayıştay Denetim Raporlarının Muhasebesel İncelenmesi”. Yönetişim, 15(30), 172-187.

Güredin, E. (2014). Denetim ve Güvence Hizmetleri. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Güvenç Yıldırım, Z. ve H. P. Kaya (2023). “Sağlık Bakanlığına Bağlı Döner Sermaye İşletmelerinde Ortaya Çıkan Muhasebe Hataları”. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 72-88.

INTOSAI (2025). <https://www.intosai.org/about-us/members.html>, Erişim Tarihi: 06.07.2025.

Işık, S. ve R. Engin (2022). “Sayıştay’ın Belediyeler Üzerindeki Denetiminde Ulaştığı Kamu Alımlarına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi”. Denetişim, 25, 160-178.

Kaval, H. (2005). Muhasebe Denetimi: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Uygulama Örnekleriyle (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kılıçaslan, A. (2019). Türk Sayıştay’ının Yeni Denetim Modeli ve Yerel Yönetimler: Belediyeler Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Kubalı, D. (1998). Performans Denetimi: Kavram, İlkeler, Metodoloji ve Uygulamalar. Ankara: Sayıştay Başkanlığı.

Okutan, E. (2012). Belediye Şirketlerinde Yolsuzluk Riski Taşıyan Alanlar ve Sayıştay Denetimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özer, H. (1992). “Performans Denetimi”. Sayıştay Dergisi, 7, 30-40.

Sayıştay Başkanlığı. (2024). Düzenlilik Denetim Rehberi (Versiyon No: 2024/5). Ankara: T.C. Sayıştay Başkanlığı.

SIGMA (2025). <https://www.sigmaxweb.org/en/about.html>, Erişim Tarihi: 06.07.2025.

Silverman, D. (2005). Doing Qualitative Research: A Practical Handbook. London: Sage Publications.

Tabak, U. (2021). Türkiye’de Sayıştay’ın Yapısı ve Etkililiğine İlişkin Tespit ve Öneriler. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, 1-9.

Türkoğlu, İ. ve İ.E. Seçilmiş (2008). “Belediyelerin Mali Denetiminde Yeni Yaklaşım”. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(2), 39-165.

Yıldırım, A. ve H. Şimşek (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, M. (2020). Sağlık Bakanlığına Bağlı Döner Sermaye İşletmelerinde Sayıştay Denetim Bulgularının Analizi ve Çözüm Önerileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Zengin, O. (2014). “Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi”. Ankara Barosu Dergisi, 2, 93-119.

3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 09.07.1984 Tarihli, 18453 Sayılı R.G.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu, 24.12.2003 Tarihli, 25326 Sayılı R.G.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 23.07.2004 Tarihli, 25531 Sayılı R.G.

5393 sayılı Belediye Kanunu, 13.07.2005 Tarihli, 25874 Sayılı R.G.

5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 22.03.2008 Tarihli, 26824 Sayılı R.G.

6085 sayılı Sayıştay Kanunu, 19.12.2010 Tarihli, 27790 Sayılı R.G.

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 06.12.2012 Tarihli, 28489 Sayılı R.G.

Extended Abstract

Analysis of the Financial Problems of Metropolitan Municipalities through the Court of Accounts Audit Reports

Law No. 6360 enlarged the responsibilities of metropolitan municipalities to encompass provincial administrative limits and handed rural service responsibilities to them as well. As a result, the geographical reach of these administrations broadened, the population served grew to around 66,892.95 (78% of the total population), and both the variety and volume of services increased. This development intensified persistent issues, including the demand for excessive resources, a shortage of competent labor, budgetary constraints, zoning regulations, environmental concerns, and urbanization, while also presenting new obstacles in agriculture, animal husbandry, and rural service delivery. The necessity for supervision of metropolitan municipalities, especially concerning their financial administration, has intensified. Financial auditing within Turkish public administration is categorized into internal and external auditing. Internal auditing is performed by internal auditors within public administrations and institutions, adhering to internal audit and control protocols, whereas external financial auditing is executed by the Court of Accounts.

Aim of The Study

The principal aim of this research is to elucidate the core issues identified in the financial audits of metropolitan municipalities within the Turkish administrative framework, to analyze the progression of these issues over time, and to ascertain how they vary according to the ruling political party.

Research Questions

This research aims to address the following questions based on literature findings:

RQ1: What are the foundations supporting the Court of Accounts' conclusions about the audits of metropolitan municipalities, and how have these foundations evolved during the study process?

RQ2: What are the results and evaluations that do not influence the Court of Accounts' audit decision, and how have these foundations evolved over the study process?

RQ3: What are the audit opinions of the Court of Accounts concerning metropolitan municipalities, and in what manner are these conclusions influenced by the ruling party?

RQ4: In what manner do the governing political party influence the foundation of the Court of Accounts' findings concerning metropolitan municipalities?

RQ5: In what manner are the results and evaluations, which do not influence the audit opinion of the Court of Accounts, influenced by the ruling political party?

Methodology

This study utilized document analysis, a qualitative research approach, within a case study design. Document analysis is a qualitative research method employed when direct observation, interviews, and focus groups are impractical or unfeasible, hence enhancing the validity of the research. The case study design was used as it facilitates an understanding of the changes and processes occurring within the circumstance. The audit reports from the Court of Accounts included in the study underwent descriptive analysis based on predefined topics. The audit findings of the Court of Accounts were categorized into two themes: "Audit Opinion Bases" and "Identifications and Assessments Not Affecting the Audit Opinion." A further motif recognized in the investigation was "Audit Post-Opinions."

The study examines the regularity audit reports (financial and compliance audits) of metropolitan municipalities issued by the Court of Accounts for the period from 2019 to 2023. The research reviewed 142 audit reports, except those for the eight metropolitan municipalities that did not undergo a Court of Accounts regularity audit in 2022, which are absent from the Court of Accounts' reports page. Following the literature review, the research themes were formulated, and throughout the report analysis, modifications were applied to the previously discovered themes. Codes were subsequently formulated on these themes. Findings indicating similarities in the reports were amalgamated into sub-codes established under the discovered codes. To improve the objectivity of the research, MAXQDA and MS Excel tools were employed for document coding and analysis.

Findings

The research findings concerning the foundation of the audit opinion indicate systematic issues in accounting, asset management, and financial reporting among Turkish municipalities. Inaccuracies in real estate registration and valuation systems, specifically, present significant threats to financial transparency and accountability. This issue underscores the necessity to enhance municipalities' financial management capabilities, update their accounting frameworks, and fortify their financial management and internal control systems. Moreover, towns' noncompliance with legislation regarding administrative issues, including tax procedures and labor rights, is an additional observation. To enhance performance, methods for accounting, valuation, and estimated value determination must be standardized; internal control and audit mechanisms should be fortified; and follow-up and reporting systems should be instituted to address findings from the Court of Accounts.

The research findings concerning the foundation of the audit opinion indicate systematic issues in accounting, asset management, and financial reporting among Turkish municipalities. Inaccuracies in real estate registration and valuation systems, specifically, present significant threats to financial transparency and accountability. This issue underscores the necessity to enhance municipalities' financial management capabilities, update their accounting frameworks, and fortify their financial management and internal control systems. Moreover, towns' noncompliance with legislation regarding administrative issues, including tax procedures and labor rights, is an additional observation. To enhance performance, methods for accounting, valuation, and estimated value determination must be standardized; internal control and audit mechanisms should be fortified; and follow-up and reporting systems should be instituted to address findings from the Court of Accounts.

Research on perspectives in Court of Accounts reports reveals that the frequencies of qualified opinions are elevated in municipalities. Justice and Development Party (AK Party) municipalities exhibit the greatest qualified opinion rate at 85%, and Republican People's Party (RPP) municipalities demonstrate the lowest at 71%. Municipalities governed by the RPP exhibit the greatest favorable opinion percentages at 29%, whereas those governed by the AK Party display the lowest at 15%. Therefore, financial management and internal control mechanisms must be enhanced in all metropolitan municipalities. Consequently, AK Party municipalities must get direction and help in financial management processes; internal control systems should be reinforced, and fiscal discipline must be maintained. Positive financial management strategies observed in RPP municipalities should be analyzed and showcased as models for other municipalities. In municipalities with appointed mayors, the transparency and accountability of financial management processes must be enhanced, regular financial reporting must be guaranteed, and internal control and audit mechanisms must be fortified.

Türkiye’de Toplumsal Dönüşümün Kamu Sağlık Harcamalarına Yansımaları: Kentleşme ve Sanayileşme Perspektifinden Bir Analiz

*Mehmet ÖKSÜZ**

Öz: Kentleşme ve sanayileşme, toplumsal ihtiyaçların niteliğini ve niceliğini değiştiren temel süreçler arasında yer almaktadır. Bu dönüşümler, kent merkezlerinde nüfus yoğunluğunu artırarak altyapı ve kamu hizmetlerine olan talebi çeşitlendirmekte; özellikle sağlık alanında, kamu maliyesi üzerinde yeni baskılar doğurmaktadır. Teorik çerçevede, artan kentleşme ve sanayileşme düzeylerinin kamu sağlık harcamalarını yukarı yönlü etkilediği genel bir kabulle değerlendirilmektedir. Ancak, literatürdeki ampirik bulgular bu ilişkinin evrensel ve tek yönlü olmadığını göstermekte; söz konusu etkinin analiz dönemi, yöntemsel yaklaşım ve örneklem özelliklerine göre önemli ölçüde farklılaştığına dikkat çekilmektedir. Bu çeşitlilik, kamu sağlık politikalarının şekillendirilmesinde bağlamın, dönemin ve yöntemsel tercihin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, toplumsal dönüşümün kamu sağlık harcamalarına yansıma biçimlerinin yalnızca teorik kabullerle değil, ülke özelinde yürütülecek veri temelli analizlerle değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede hazırlanan çalışmada, Türkiye’de 1983–2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak kentleşme ve sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Analiz sürecinde, geleneksel modellerin yapısal kırılmaları sınırlı biçimde yakalayabilmesine karşılık, Kesirli Frekanslı Fourier ARDL ve Kesirli Frekanslı Fourier Toda-Yamamoto testleri gibi ileri düzey yöntemler tercih edilmiştir. Bu yöntemler sayesinde, ekonomik, sosyal ve kurumsal değişimlerin etkileri daha sağlıklı biçimde modele entegre edilebilmiştir. Elde edilen bulgular, uzun vadede kentleşmenin kamu sağlık harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkide bulunduğunu ortaya koyarken; kısa vadede ise kentleşme artışlarının kamu sağlık harcamaları üzerinde geçici olarak

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ayvacık MYO, Finans–Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, moksuz@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3298-0280.

Makale Geliş Tarihi: 16.06.2025

Makale Kabul Tarihi: 31.07.2025

negatif etki yarattığı tespit edilmiştir. Buna karşılık sanayileşmenin hem uzun hem de kısa dönemde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, nedensellik analizleri, kentleşme ile kamu sağlık harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğuna; sanayileşme açısından ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığına işaret etmektedir. Bu bulgular ışığında, Türkiye’de sağlık alanında kamu politikalarının veri temelli biçimde yapılandırılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Özellikle hızlı kentleşmenin yarattığı mali baskıların doğru yönetilebilmesi için bölgesel planlama, önleyici sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve altyapı yatırımlarının kentleşme dinamiklerine uygun olarak yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Böylece, toplumsal dönüşüm süreçlerinin kamu maliyesi üzerindeki etkileriyle daha etkin bir biçimde başa çıkılması mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Sanayileşme, Kamu sağlık harcamaları, Toplumsal dönüşüm, Fourier yaklaşımı.

The Reflections of Societal Transformation on Public Health Expenditures in Türkiye: An Analysis from the Perspective of Urbanization and Industrialization

Abstract: Urbanization and industrialization are among the key processes that reshape both the quality and quantity of societal needs. These transformations increase population density in urban centers, diversify demand for infrastructure and public services, and particularly impose new fiscal pressures in the field of health. From a theoretical perspective, it is generally assumed that rising levels of urbanization and industrialization lead to an upward trend in public health expenditures. However, empirical findings in the literature reveal that this relationship is neither universal nor unidirectional; rather, it varies significantly depending on the period of analysis, methodological approach, and sample characteristics. This diversity underscores the importance of contextual, temporal, and methodological factors in shaping public health policy. Therefore, the fiscal implications of societal transformation should be evaluated not merely through theoretical assumptions but through country-specific, data-driven analyses. Within this framework, the present study investigates the impact of urbanization and industrialization on public health expenditures in Türkiye using annual data for the period 1983–2023. The analysis employs advanced econometric techniques, namely the Fractional Frequency Fourier ARDL and Fractional Frequency Fourier Toda-Yamamoto causality tests, which offer methodological advantages over traditional models by incorporating structural breaks without the need for pre-determined breakpoints. These methods allow for a more accurate integration of economic, social, and institutional changes into the model. The findings reveal that, in the long run, urbanization has a statistically significant and positive effect on public health expenditures, whereas in the short run, increases in urbanization exert a temporary negative impact on health expenditures. In contrast, industrialization is found to have no statistically significant effect on public health expenditures in either the short or long term. Additionally, causality analysis indicates a bidirectional causal relationship between urbanization and public health expenditures, whereas no significant causality is observed in relation to

industrialization. These findings highlight the need for evidence-based public policy design in Türkiye’s health sector. In particular, to effectively manage the fiscal pressures brought about by rapid urbanization, it is essential to develop regionally adaptive planning mechanisms, strengthen preventive healthcare services, and align infrastructure investments with urbanization dynamics. In doing so, the fiscal impacts of societal transformation processes can be addressed more effectively.

Keywords: *Urbanization, Industrialization, Public health expenditures, Societal transformation, Fourier approach.*

Giriş

Toplumsal yapının dönüşümüne yön veren kentleşme ve sanayileşme süreçleri, yalnızca mekânsal ve ekonomik değişimleri değil, aynı zamanda kamu hizmetlerine yönelik talebin kapsamını ve bileşimini de köklü biçimde dönüştürmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanan bu dönüşüm süreçleri, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun kent merkezlerinde yoğunlaşması, üretim desenlerinin değişmesi ve yaşam biçimlerinin yeniden şekillenmesi gibi çok boyutlu etkiler doğurmuştur. Bu bağlamda, kentleşme ve sanayileşme hem demografik hem de sosyoekonomik açıdan yeniden yapılanmayı beraberinde getirirken, kamu maliyesi üzerinde de artan baskılar oluşturmakta; eğitim, barınma, ulaşım ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerine yönelik taleplerde önemli artışlara yol açmaktadır.

Kentleşme süreci, artan nüfus yoğunluğu, çevresel bozulma, yaşam tarzı değişiklikleri ve kentsel altyapı ihtiyacının çeşitlenmesi gibi etkenler aracılığıyla sağlık hizmetlerine olan talebi artırmakta ve bu durum kamu sağlık harcamalarında yapısal bir genişlemeyi beraberinde getirmektedir. Benzer biçimde, sanayileşme süreci de çevresel kirlenme, iş sağlığı riskleri ve mekânsal eşitsizlikler gibi kanallar aracılığıyla sağlık sistemi üzerinde dolaylı mali yükler yaratmaktadır. Ancak Türkiye’de sanayileşme süreci, kentleşmeyle eşanlı ve homojen ilerleyen bir yapıdan ziyade, belirli bölgelerde yoğunlaşan ve "kutuplaşma teorisi" kapsamında değerlendirilen bir nitelik sergilemektedir. Ayrıca sanayi katma değerindeki artışlar, yalnızca üretim hacmindeki genişlemeyi değil, aynı zamanda teknolojik gelişmelerle sağlanan verimlilik artışlarını da içermektedir. Bu durum, sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin, kentleşmeye kıyasla daha dolaylı ve bağlama duyarlı bir biçimde ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle Wagner Kanunu kapsamında değerlendirilen yaklaşımlar, toplumsal gelişmeye paralel olarak kamu harcamalarının da artış eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda, literatürde kentleşme ve sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan bazı çalışmalar, bu iki sürecin kamu sağlık

harcamalarını artırıcı etkiler yarattığını savunmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu kuramsal yaklaşımların ampirik düzlemde her ülke ya da dönem için geçerli sonuçlar üretmediği görülmektedir. Farklı dönemlerde, farklı örneklemelerle ve çeşitli yöntemsel yaklaşımlarla yürütülen araştırmalar, kentleşme ve sanayileşme ile kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğü açısından önemli farklılıklar barındırmaktadır. Örneğin, Kılıç ve Kurt (2020) ile Boz ve diğerleri (2020) tarafından yürütülen çalışmalar, kentleşmenin kamu sağlık harcamaları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki yarattığını ortaya koyarken; Abbas ve Hiemenz (2012) ile Sagarik (2016) gibi bazı araştırmalarda bu etkinin negatif ya da sınırlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, Boachie ve diğerleri (2014) ile Popescu ve diğerleri (2024) gibi çalışmalarda söz konusu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı ya da yalnızca kısa vadeli etkilerle sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, ilgili ilişkinin bağlamsal (ülke özellikleri ve yönetim yapısı), zamansal (analiz dönemi) ve yöntemsel (analiz tekniği ve değişken seti) faktörlere duyarlı olduğunu; dolayısıyla genellenebilir bir yapıya sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, kentleşme ve sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkilerini Türkiye özelinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, 1983–2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Kesirli Frekanslı Fourier ARDL (KFF-ARDL) ve Kesirli Frekanslı Fourier Toda-Yamamoto (KFF-TY) nedensellik testleri uygulanmıştır. Bu yöntemsel tercih, geleneksel modellerin yapısal kırılmaları yeterince yakalayamama sorununu aşmakta ve toplumsal dönüşümün etkilerinin daha sağlıklı biçimde modellenmesini mümkün kılmaktadır. Böylece, Türkiye bağlamında söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin zamana duyarlı ve dinamik niteliği ortaya konulmakta; kamu sağlık politikalarının veri temelli biçimde yapılandırılmasına katkı sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde öncelikle konuya ilişkin kuramsal arka plan ve literatürdeki ampirik bulgular ele alınmakta; ardından veri seti, değişken tanımları ve kullanılan yöntem ayrıntılı biçimde sunulmaktadır. Analiz sürecinde, yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier yaklaşımıyla genişletilmiş testler uygulanmakta ve elde edilen bulguların literatürle karşılaştırmalı değerlendirilmesi yapılmaktadır. Son bölümde ise, ulaşılan sonuçlar hem kısa hem de uzun dönem ilişkiler açısından değerlendirilmekte ve bunlar ışığında birtakım politika önerilerine yer verilmektedir.

Kentleşme ve Sanayileşmenin Kamu Maliyesine Yansımaları

Kentleşme, kentsel alanlarda yaşayan nüfusun oranındaki artış olarak tanımlanmakta olup (Sharma, 2003: 375), bu artışın doğal bir sonucu olarak sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin kent olarak tanımlanan alanlarda yoğunlaşması biçiminde ortaya çıkmaktadır (Ichimura, 2003: 2). Kentleşmenin temel göstergeleri arasında kentlerin fiziksel büyüklüğü, nüfus yoğunluğu ve toplumsal heterojenlikteki değişimler yer almakta; bu göstergeler, bireylerin ve ekonomik faaliyetlerin kentlerde nasıl toplulaştığını ve kentsel yaşamın nasıl biçimlendiğini yansıtmaktadır (Vlahov ve Galea, 2002: 4-5). Tarihsel olarak kentleşme süreci yalnızca nüfus artışıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda tarımsal üretimde uzmanlaşma, pazar ilişkilerinin gelişimi, üretim desenlerindeki çeşitlenme, teknolojik ilerlemeler ve çevresel dönüşümlerle iç içe ilerlemiştir (Berry, 2008: 26). Bu bağlamda, kentleşme olgusu yalnızca demografik bir dönüşüm olarak değil, aynı zamanda mekânsal, ekonomik ve yapısal bir yeniden örgütlenme süreci olarak değerlendirilmelidir. Özellikle üretim biçimlerinin dönüşmesi, işgücü yapısındaki değişim ve tüketim alışkanlıklarının kent merkezli bir karakter kazanması, kentleşmenin çok boyutlu etkilerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, kentleşmenin dinamikleri incelenirken, onu yönlendiren yapısal faktörlerin başında gelen sanayileşme olgusunun da dikkatle ele alınması gerekmektedir.

Kentleşme ile yakından ilişkili bir diğer dönüşüm olan sanayileşme, belirli bir coğrafi bölgede sanayi faaliyetlerinin ön plana çıkmasını amaçlayan sosyal, ekonomik ve mühendislik temelli yeniden yapılanma süreçlerini kapsamaktadır. Bu dönüşüm yalnızca ekonomik yapıyı değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenme biçimlerini de derinden etkilemekte ve sosyoekonomik ilişkileri yeniden biçimlendirmektedir (Koç vd., 2018: 1-3). Bu tanımlama doğrultusunda, sanayileşmenin yalnızca ekonomik üretim desenlerinde değil, toplumsal yapı ve mekânsal organizasyonda da köklü dönüşümlere neden olduğu görülmektedir. Koç ve diğerleri (2018) tarafından vurgulanan sosyal, ekonomik ve mühendislik temelli yeniden yapılanma, kentleşme ile iç içe geçmiş bir biçimde ilerlemekte ve bu iki süreç birbirini karşılıklı olarak beslemektedir. Özellikle sanayi faaliyetlerinin belirli bölgelerde yoğunlaşması, işgücü hareketliliğini hızlandırmakta; bu durum, kent merkezlerinde hem nüfus yoğunluğunu hem de altyapı ve hizmet ihtiyacını artırmaktadır. Öte yandan, Kılıç ve Kurt (2020: 303), sanayileşmenin ülke ekonomisindeki refah artışına bağlı olarak sağlık koşullarının iyileşmesine katkı sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, sanayileşme süreciyle birlikte bireylerin gelir düzeyindeki yükseliş ve yaşam standartlarındaki gelişmeler, yalnızca kamu hizmetlerine olan talebi

etkilemekle kalmamakta; aynı zamanda özel sağlık hizmetlerine yönelimi de teşvik edebilmektedir. Bu çerçevede, sanayileşme ve kentleşmenin eşzamanlı gelişimi, kamu otoritelerinin temel hizmet alanlarında artan talebe karşılık verecek biçimde yeni stratejiler üretmesini zorunlu hâle getirmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme gibi iki temel toplumsal dönüşüm sürecinin birlikte hız kazanması, özellikle kamu hizmetlerine yönelik talebin çeşitlenmesi ve artmasına neden olarak kamu maliyesi üzerinde yeni ve karmaşık baskıların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hızlı kentleşme, kamu kaynaklarının etkin ve adil kullanımı konusundaki kaygıları derinleştirmiş ve bu büyümenin kamu maliyesi üzerindeki yükünü daha da tartışılmalı hâle getirmiştir (Linn, 1982: 625). Bu tartışmaların temelinde ise, kentlerde konut, ulaşım, eğitim, sağlık ve temiz su temini gibi temel kamu hizmetlerinin sunumunun, kırsal alanlara kıyasla çok daha yüksek maliyetler gerektirmesi yatmaktadır. Lewis’e (1978: 39-40) göre, kentleşmenin kamu maliyesi açısından yüksek maliyetli oluşu, sanayi ve tarıma yönelik yatırımlar arasındaki farktan ziyade, kentsel altyapı ihtiyaçlarının büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Bu durum, kişi başına düşen kamu harcamalarının kentlerde daha yüksek seviyelere ulaşmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde, demografik değişkenlerin kamu harcamaları üzerindeki etkisini değerlendiren Hamerníková ve Maaytová (1997: 321-322) da sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi nüfusa bağlı kamu hizmetlerinin, kentleşme süreçlerinden doğrudan etkilendiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, kentleşme ve sanayileşme süreçleri, doğrudan ve dolaylı yollarla kamu hizmetlerine yönelik talebi hem nicelik hem de nitelik açısından artırmaktadır. Söz konusu dönüşümler, yalnızca mevcut hizmet kapasitesinin genişletilmesini değil, aynı zamanda yeni hizmet alanlarının da kamu politikalarına entegre edilmesini gerekli kılmaktadır.

Kentleşme ve sanayileşmenin kamu hizmetleri ve dolayısıyla kamu harcamaları üzerindeki artırıcı etkisi, kamu ekonomisi literatüründe Wagner Kanunu ile temellendirilmiştir. Bu bağlamda, Wagner’in (1883/1958) geliştirdiği ve kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile toplumsal gelişmelere paralel olarak arttığını savunan Wagner Kanunu yaklaşımı, özellikle kentleşme ve sanayileşme süreçlerinin kamu hizmetlerine olan talebi sürekli biçimde yükselttiğine dikkat çekmektedir (Akdoğan, 2020: 71-72). Dolayısıyla kentleşme ve sanayileşme, yalnızca mekânsal ve toplumsal dönüşümleri değil; aynı zamanda kamu maliyesi üzerinde kalıcı ve çok boyutlu baskılar oluşturan yapısal süreçleri de ifade etmektedir. Nitekim modern devlet anlayışı, kamusal hizmetlerin kapsamlı bir biçimde sunulmasını, devletin temel sorumluluk alanlarından biri olarak değerlendirmektedir (Liu, 2019: 740). Kentleşme ve sanayileşmenin kamu maliyesi üzerinde yarattığı baskılar, özellikle harcama

yönlü genişlemelerle kendini göstermektedir. Artan nüfus yoğunluğu ve çeşitlenen toplumsal ihtiyaçlar; sağlık, eğitim, ulaşım, çevre koruma ve altyapı gibi temel kamu hizmetlerine yönelik talebi hızla artırmaktadır. Bu durum, kamu harcamalarının yalnızca toplam hacmini değil, aynı zamanda sektörel ve bölgesel dağılımını da dönüştürmekte; mali yapıların yeni ihtiyaçlara uyum sağlayacak biçimde planlanmasını zorunlu hâle getirmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme ile kamu harcamaları arasındaki ilişki, kuramsal düzlemde genellikle kamu harcamalarının artışı yönünde şekillense de bu çerçevenin bütün ülkeler ya da ülke grupları için tek tip ve evrensel geçerlilik taşıyan bir ilişki yapısı sunduğu söylenemez. Zira bu toplumsal dönüşüm sürecinin mali yapılar üzerindeki etkisi, ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine, kamu yönetimi modellerine, mali kapasitesine, yerel ve merkezi yönetimler arasındaki yetki paylaşımına ve kentleşmenin niteliğine bağlı olarak önemli ölçüde değişkenlik gösterebilmektedir. Dolayısıyla, bu toplumsal dönüşüm sürecinin kamu harcamaları üzerindeki etkisinin, tek yönlü ve sabit bir ilişki olduğu varsayımı, yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda, literatürdeki çeşitli ampirik çalışmalar, söz konusu ilişkinin bağlamsal faktörlere duyarlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin, Sturm (2001) tarafından Almanya üzerine yapılan analizde, kentleşmenin kamu harcamaları üzerindeki etkisinin pozitif olmakla birlikte, bu etkinin büyüklüğünün zaman içerisinde farklılaştığı görülmektedir. Cho ve diğerleri (2003), Amerika Birleşik Devletleri eyaletleri düzeyinde yürüttükleri çalışmada, kentleşmenin bazı kamu hizmet türleri üzerinde artırıcı bir etki yarattığını, ancak toplam harcama düzeyinde bu etkinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Benzer şekilde, Shonchoy (2010) tarafından Bangladeş verileri kullanılarak yapılan analizde, hızlı kentleşmenin kamu harcamalarını artırmak yerine, bazı alanlarda kısıtlayıcı etkiler oluşturabileceği ileri sürülmektedir. Bo ve diğerleri (2017) ise Çin örneğinde, kentleşmenin kamu harcamaları üzerindeki etkisinin bölgesel farklılıklar gösterdiğini ve bu ilişkinin doğrudan kentleşme oranına değil, kentleşmenin yönetim kalitesiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Golkhandan ve Alizade (2018) tarafından İran üzerine gerçekleştirilen çalışma, kentleşmenin kamu harcamalarını artırmak bir yana, harcama disiplini destekleyici etkiler yaratabileceğini öne sürmektedir. Tüm bu bulgular, kentleşme ve sanayileşme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin karmaşık, çok yönlü ve bağlama duyarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, kamu politikalarının oluşturulma sürecinde, toplumsal dönüşüm sürecinin kamu harcamaları üzerindeki etkisi ön yargısız bir biçimde, somut ampirik veriler ışığında değerlendirilmelidir. Ancak bu şekilde, kamu maliyesinin temel ilkelerinden biri olan etkinlik gözetilerek, toplumsal dönüşüm süreçlerinin

yaratabileceği mali yükler karşısında uyumlu ve sürdürülebilir politika yaklaşımları geliştirilebilecektir.

Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Sağlık

Toplumsal yaşamın düzenli ve sürdürülebilir bir biçimde işlemesi, bireylerin ortak ihtiyaçlarının karşılanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, tarih boyunca devletin temel işlevlerinden biri olarak kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu ön plana çıkarmıştır. Nitekim Kaul ve diğerlerine (1999: 4) göre, kamusal mal ve hizmetlerin sağlanması, toplumsal varoluşun asli bir koşulu olarak, devletlerin tarihsel ve yapısal sorumluluk alanlarından biri olagelmıştır. Kamusal mal ve hizmetler, piyasa mekanizmasının tam işleyemediği ya da etkinlikten uzaklaştığı durumlarda ortaya çıkan bir gereklilik olarak tanımlanmakta; bu tür mal ve hizmetler, özel sektör aracılığıyla yeterli düzeyde sunulamamaktadır (Stiglitz, 1994: 2). Piyasanın başarısızlık yaşadığı bu alanlarda devlet müdahalesi kaçınılmaz hale gelmekte; bireysel tüketimden ziyade toplumsal refahın sağlanması hedeflenmektedir. Literatürde, kamusal mal ve hizmetler “tam kamusal mal ve hizmetler” ve “yarı kamusal mal ve hizmetler” olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. Bir mal ya da hizmetin tam kamusal mal ve hizmet olarak kabul edilebilmesi için, iki temel özelliği taşıması gerekmektedir: tüketimde rekabetin bulunmaması ve bireylerin tüketimden dışlanamaması. Diğer bir ifadeyle, bu tür malların tüketimi bir birey tarafından gerçekleştirildiğinde, diğer bireylerin bu tüketimden yararlanma kapasitesi azalmaz (rekabetsizlik); aynı zamanda herhangi bir bireyin, bu tüketimden mahrum bırakılması da mümkün değildir (dışlanamama) (Öksüz, 2023: 140). Savunma hizmetleri, ulusal güvenlik ya da çevre koruması gibi hizmetler bu sınıfa dâhil edilmektedir. Buna karşılık, bu iki koşuldan yalnızca birini sağlayan mal ve hizmetler yarı kamusal mal ve hizmetler olarak adlandırılmaktadır (Arslan, 2018: 22-23). Bu tür hizmetlerde tüketimde rekabetin bulunmaması söz konusu olabilir; ancak bireylerin faydalanması belli koşullara bağlanabildiği için dışlama mümkündür. Eğitim ve sağlık hizmetleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Nitekim, bu hizmetlerin sunumunda bireyler arasında tüketim farklılaşmaları gözlenebilmekte, faydaları bölünebilir nitelikte olabilmekte ve bu nedenle çeşitli şekillerde fiyatlandırılabilmektedir (İpek, 2017: 42). Bu durum, söz konusu hizmetlerin kamu niteliğini tamamen ortadan kaldırmasa da erişim konusunda belirli sınırlılıklar doğurabilmektedir.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerden birisi olan sağlık hizmetleri, toplumun genel refah düzeyini yükseltmenin yanı sıra, bireylerin sağlık durumlarını korumaya veya iyileştirmeye yönelik olarak sunulmakta, aynı zamanda beşerî sermayenin oluşumu ve gelişiminde de önemli bir rol üstlenmektedir (Işık, 2022:

640). Bu hizmetler, işlevsel niteliklerine göre dört temel başlık altında sınıflandırılmaktadır. İlk olarak, koruyucu sağlık hizmetleri, toplum genelinde hastalıkların ortaya çıkmadan önce engellenmesine ve sağlık risklerinin azaltılmasına yönelik uygulamaları kapsamaktadır. Aşılama faaliyetleri, temiz içme suyu temini, gıda güvenliğinin sağlanması, bulaşıcı hastalıkların izlenmesi ve halk sağlığına yönelik eğitim çalışmaları bu hizmet türü içerisinde değerlendirilmektedir. Bu hizmetlerin önleyici niteliği, yalnızca birey sağlığının korunmasıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda sağlık sistemleri üzerindeki uzun vadeli mali yükü azaltma potansiyeline de sahiptir. İkinci olarak, tedavi edici sağlık hizmetleri, birey düzeyinde mevcut sağlık sorunlarının giderilmesi ve bireyin eski sağlık durumuna kavuşturulması amacıyla sunulmaktadır. Hastanelerde yürütülen tanı, muayene, cerrahi müdahale ve ilaç tedavisi gibi uygulamalar bu kapsama girmektedir. Tedavi edici hizmetler, koruyucu hizmetlerin tamamlayıcısı niteliğinde olup, hastalıkların ilerlemesini önlemeye ve komplikasyonları azaltmaya yöneliktir. Üçüncü olarak, rehabilite edici sağlık hizmetleri, bireylerin fiziksel, zihinsel veya sosyal yetilerini kaybettikleri durumlarda, bu kayıpların telafisine veya mevcut durumlarının iyileştirilmesine yönelik müdahaleleri içermektedir. Özellikle kronik hastalıklar, kazalar veya doğuştan gelen engellilik durumlarında bu hizmetler hayati önem taşımaktadır. Fizik tedavi, mesleki terapi ve psikososyal destek programları bu alana dâhil edilmekte ve bireyin toplumsal yaşama yeniden katılımını kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Son olarak, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi hizmetleri, bireylerin kendi sağlıklarına ilişkin farkındalık düzeylerini artırmayı, sağlıklı yaşam biçimlerini benimsemelerini sağlamayı ve bireylerin sağlıkla ilgili kendi kararlarını daha bilinçli biçimde alabilmelerini amaçlamaktadır. Sağlıklı beslenme, düzenli fiziksel aktivite, sigara ve alkol kullanımının azaltılması gibi konularda yürütülen kampanyalar ve bilgilendirme çalışmaları bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu hizmet türü, birey merkezli yaklaşımları öne çıkararak toplum genelinde sürdürülebilir sağlık davranışlarının gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Öksüz, 2023: 140). Dolayısıyla, bu dört temel hizmet tipi, sağlık politikalarının yalnızca tedaviye değil, önleme, iyileştirme ve bilinçlendirmeye dayalı çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Kentleşme ve sanayileşme gibi toplumsal dönüşüm süreçlerinin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkileri, literatürde sıkça tartışılmaktadır. Kuramsal açıdan, kentleşmenin artan nüfus yoğunluğu, çevresel bozulma, yaşam tarzı değişiklikleri ve kamu hizmetlerine olan talebi artırması yoluyla kamu sağlık harcamalarını yukarı yönlü etkileyebileceği; benzer biçimde, sanayileşmenin de çevresel kirlenme, mesleki sağlık riskleri ve kentsel yayılma gibi kanallar aracılığıyla kamu maliyesi üzerinde ek yükler oluşturabileceği öngörülmektedir. Ancak ampirik çalışmalar incelendiğinde, söz konusu değişkenler ile kamu sağlık

harcamaları arasındaki ilişkinin tutarlı ve genellenebilir bir yapıya sahip olmadığı dikkat çekmektedir. Nitekim literatürde, farklı örneklemeler ve yöntemlerle yürütülen birçok çalışmada, kentleşme ve sanayileşme ile kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin ya negatif yönde olduğu ya da istatistiksel olarak anlamlı ve doğrudan bir ilişki ortaya koymadığı görülmektedir. Örneğin, Abbas ve Hiemenz (2012) Pakistan örneğinde uzun dönemde kentleşmenin sağlık harcamaları üzerinde negatif etkide bulunduğunu ortaya koyarken, Shamsi ve Waqas (2016) ise bu ilişkinin yönlü ancak nedensel açıdan zayıf olduğunu rapor etmiştir. Espinosa ve diğerleri (2024), sanayileşmenin sağlık harcamalarını azalttığını belirlerken; Sagarik (2016) Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkelerinde kentleşmenin sağlık harcamalarının gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payını düşürdüğünü tespit etmiştir. Ayrıca, Boachie ve diğerleri (2014) ile Popescu ve diğerleri (2024) gibi bazı çalışmalarda pozitif etki varsayımı desteklenmemiş; ilişkiler ya istatistiksel olarak anlamsız bulunmuş ya da sadece kısa vadeli etkiler gözlemlenmiştir. Fattahi (2015) ve Shi ve diğerleri (2020) gibi araştırmalarda ise, söz konusu değişkenlerin sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin doğrudan değil, çevresel ya da kurumsal aracı mekanizmalar yoluyla dolaylı olarak işlediği ifade edilmiştir. Bu bulgusal çeşitlilik, kentleşme ve sanayileşme gibi dönüşüm süreçlerinin kamu sağlık harcamalarına etkisinin bağlamsal ve zamana duyarlı biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle uzun dönemli verilerle ve yapısal kırımları dikkate alabilen yöntemlerle gerçekleştirilecek analizler, söz konusu ilişkinin daha sağlıklı ve açıklayıcı biçimde ortaya konulmasına katkı sunmakta; böylece politika yapıcılar açısından da daha tutarlı, bağlama duyarlı ve veri temelli kararların alınmasına olanak tanımaktadır.

Literatür Taraması

Kentleşme ve sanayileşme, kamu hizmetlerine yönelik talebi ve dolayısıyla kamu maliyesi üzerindeki yükü doğrudan ya da dolaylı etkileyen iki temel toplumsal dönüşüm süreci olarak değerlendirilmektedir. Ancak, söz konusu süreçlerin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkilerine ilişkin literatür incelendiğinde, elde edilen bulguların hem yön hem de büyüklük açısından önemli farklılıklar içerdiği; bu durumun ise büyük ölçüde çalışmalarda benimsenen metodolojik yaklaşımlara, dönemsel kapsama, ülke grubu farklılıklarına ve analize dâhil edilen değişken setine bağlı olarak değiştiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle, kentleşme ve sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkilerini inceleyen mevcut çalışmalar sistematik bir biçimde değerlendirilmekte ve literatürdeki bulgusal çeşitlilik ortaya konulmaktadır. Değerlendirme süreci, öncelikle analiz yöntemi temelinde iki ana gruba ayrılarak yapılandırılmıştır: (i) zaman serisi analizleriyle yürütülen çalışmalar ve (ii) panel veri analizlerine

dayanan araştırmalar. Her bir grup içerisinde ise, araştırma bulgularının yönüne göre bir alt ayırım yapılmış; kentleşme ve/veya sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkisini pozitif, negatif ya da karmaşık/dolaylı olarak değerlendiren çalışmalar ayrı ayrı gruplandırılarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak zaman serisi analizleriyle yürütülen çalışmalar incelenecek; tekil ülke örneklerine dayalı olarak uzun dönemli veri setleri üzerinden elde edilen bulgular, etki yönü dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Zaman serisi yöntemiyle gerçekleştirilen bazı çalışmalarda, kentleşmenin kamu sağlık harcamalarını artırıcı etkisine işaret edilmektedir. Örneğin, Kılıç ve Kurt (2020) tarafından Türkiye örneğinde yürütülen çalışmada, 1975–2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak ARDL sınır testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, kentleşmenin sağlık harcamaları üzerinde uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Kentleşmenin getirdiği yeni altyapı ihtiyaçları, yaşam tarzı değişimleri ve sağlık hizmetlerine yönelik talep artışı, bu pozitif etkinin altında yatan temel mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır. Benzer şekilde, Atuntaş ve Özyurt (2020) tarafından 1980–2017 dönemine ilişkin Türkiye verileriyle gerçekleştirilen çalışmada, Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmış ve kentleşme ile kişi başına düşen sağlık harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bulgu, yalnızca kentleşmenin sağlık harcamalarını etkilediğini değil, aynı zamanda sağlık harcamalarındaki artışın da kentleşme sürecini etkileyebileceğini ortaya koymakta; dolayısıyla iki yönlü etkileşime dayalı bir dinamik yapının varlığına işaret etmektedir.

Zaman serisi analizlerinde elde edilen bazı bulgular da kentleşme veya sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerinde azaltıcı bir etki yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Abbas ve Hiemenz (2012), Pakistan örneğinde Johansen eşbütünleşme testi kullanarak yürüttükleri çalışmada, 1972–2009 dönemine ait verilerle kentleşmenin uzun vadede kamu sağlık harcamaları üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir. Bu durum, kentsel bölgelerde mevcut sağlık altyapısının sunduğu ölçek ekonomilerinin kamu harcama gereksinimini azalttığı yönünde yorumlanmaktadır. Benzer bir bulguya, Shamsi ve Waqas (2016) tarafından yürütülen çalışmada ulaşılmıştır. En küçük kareler (OLS) regresyon yöntemi ile yapılan analizde kentleşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi negatif yönde belirlenmiş; ancak Granger nedensellik testi sonucunda, bu ilişkinin yönlü ve doğrudan bir nedensel bağa dayanmadığı ortaya konulmuştur. Bu bulgu, kentleşmenin etkisinin dolaylı veya ikincil mekanizmalar aracılığıyla ortaya çıktığına işaret etmektedir. Sanayileşmenin etkisini ele alan Espinosa ve diğerleri (2024) çalışmasında ise, Filipinler’e ait 1960–2019 dönemi verileri ARDL

modeliyle analiz edilmiştir. Analiz bulguları, sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerinde negatif etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun, kamu kaynaklarının sanayi yoğun bölgeler yerine daha marjinal ve kırsal bölgelere yönlendirilmesiyle ilişkili olduğu ifade edilmiştir.

Bazı çalışmalarda ise kentleşme ve sanayileşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi ya istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış ya da dolaylı etkilerle sınırlı kalmıştır. Örneğin, Boachie ve diğerleri (2014), Gana örneğinde 1970–2008 dönemine ait verilerle gerçekleştirdikleri Engle-Granger eşbütünleşme analizinde, kentleşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin pozitif yönde olmakla birlikte anlamlılık düzeyine ulaşmadığını belirtmişlerdir. De Mello (2002), Brezilya’daki belediyelere ait 1985–1994 dönemi verileriyle yaptığı analizde, kentleşmeyi doğrudan değil, nüfus büyüklüğü üzerinden dolaylı biçimde değerlendirmiştir. Belediye nüfusu arttıkça özellikle sağlık ve temizlik harcamalarının yükseldiği tespit edilmiş olsa da ilişkinin doğrusal olmadığı ve kentleşmenin etkisinin karma bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir. Shi ve diğerleri (2020) ise Çin verilerini kullanarak yürüttükleri çalışmada, kentleşmenin bireylerin sağlık harcamaları üzerindeki etkisini doğrudan değil, sağlık sigortası primleri, tedavi maliyetleri ve cepten yapılan ödemeler gibi aracı mekanizmalar yoluyla dolaylı olarak ele almışlardır. Bulgular, daha kentleşmiş bölgelerde sigorta primlerinin yüksek olduğunu ancak prim ödeme olasılığının azaldığını; bu durumun sağlık sisteminde verimsizlik riskini artırdığını göstermiştir.

İkinci olarak, panel veri analizleriyle yürütülen çalışmalar ele alınacak; çoklu ülke örneklemelerine dayanan bu araştırmalarda kentleşme ve sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkileri, karşılaştırmalı ve kesit-zaman boyutlu yapıları çerçevesinde değerlendirilecektir. Panel veri analizlerinin önemli bir kısmı, kentleşmenin kamu sağlık harcamalarını artırıcı yönde etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Boz ve diğerleri (2020) tarafından 35 Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkesine ait 2005–2015 dönemine ilişkin verilerle gerçekleştirilen çalışmada, kentleşme düzeyindeki artışın kişi başına düşen sağlık harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Kentleşmenin, çevresel bozulma, yaşam tarzı değişiklikleri ve kamu hizmetlerine erişim talebinin artışı gibi yollarla sağlık harcamalarını artırdığı vurgulanmaktadır. Benzer biçimde, Çetin ve Bakırtaş (2019) tarafından 89 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan bir panel veri setiyle yürütülen analizde hem sabit etkiler modeli hem de dinamik genelleştirilmiş momentler modeli (GMM) yaklaşımı kullanılarak kentleşmenin sağlık harcamaları üzerindeki pozitif etkisi doğrulanmıştır. Kentleşme sürecinin kamu sağlık altyapısına yönelik harcama ihtiyacını

artırdığına işaret eden bu bulgu, özellikle hızlı kentleşme yaşayan ülkelerde maliyet baskısının arttığını göstermektedir. Kentleşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkisini farklı ülke gruplarına göre inceleyen Dao (1995), 105 ülkeye ait 1998 yılı verilerini kullanarak yaptığı analizde, kentleşme oranının sağlık ve eğitim gibi kamu harcama kalemleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Kentleşmenin, kamu hizmetlerine erişimi artırmasıyla birlikte, özellikle az gelişmiş ve küçük ekonomilerde kamu harcamalarını büyüttüğü sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde, Ecevit ve diğerleri (2018) tarafından geçiş ekonomisine sahip Türki Cumhuriyetleri için yürütülen analizde, uzun dönemde kişi başına sağlık harcamalarının belirleyicileri arasında kentleşmenin en yüksek etkiye sahip değişken olduğu belirlenmiştir. Panel dinamik en küçük kareler (PDOLS) yöntemiyle elde edilen bulgulara göre, kentleşmenin sağlık harcamalarına etkisi, gelir ve yaşlı nüfus oranı gibi diğer demografik ve ekonomik değişkenlerin üzerindedir. Bu sonuç, kırsal sağlık altyapısının zayıf olduğu ülkelerde kentleşmenin sağlık harcamalarını artırıcı bir rol oynadığını göstermektedir. Kentleşme ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin dolaylı yönlerini analiz eden bir diğer çalışma olan Ahmad (2023), Güney Asya ülkeleri için yürüttüğü analizde, kentleşmenin yaşam süresi üzerinde negatif bir etki yarattığını, ancak kamu sağlık harcamalarının bu olumsuz etkiyi dengeleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, sağlık harcamalarının yalnızca doğrudan etkileri değil, aynı zamanda kentleşmenin olumsuz dışsallıkları karşısında bir tampon mekanizması işlevi gördüğü ortaya konmuştur. Panel veri yöntemleriyle farklı gelir düzeyindeki ülkeleri inceleyen Jayadevan ve Hoang (2024) çalışmasında ise, üst-orta gelir grubundaki ülkelerde kentleşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu etki, gelir düzeyi ve yönetim kapasitesi gibi kurumsal faktörlere göre farklılaşmakta ve kentleşmenin mali etkisinin yalnızca demografik baskılarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Sanayileşmenin etkisini doğrudan test eden Tackie ve diğerleri (2022) çalışmasında ise, Batı Afrika ülkeleri örnekleminde hem düşük gelirli hem de düşük-orta gelirli ülke gruplarında sanayileşmenin kamu sağlık harcamalarını artırıcı bir rol oynadığı belirlenmiştir. Bu durum, sanayi faaliyetlerinin yol açtığı çevresel ve sağlıkla ilişkili olumsuzlukların kamu harcamaları yoluyla telafi edilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, doğrudan kamu harcamalarına odaklanmayan, ancak kentleşmenin sağlık hizmeti çıktıları üzerindeki etkinliğini ele alan Jayasuriya ve Wodon (2002) çalışmasında da kentleşmenin hizmet verimliliğini artırdığı, dolayısıyla kamu sağlık sistemlerinin performansını geliştirdiği belirtilmiştir.

Kentleşmenin kamu sağlık harcamaları üzerinde negatif yönde etkili olabileceğini ileri süren çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Sagarik (2016) tarafından ASEAN ülkeleri örnekleminde gerçekleştirilen panel veri analizinde,

kentleşme oranının kamu sağlık harcamalarının GSYH içindeki payını azalttığı tespit edilmiştir. Bu durum, kentleşmenin getirdiği yapısal dönüşümlerin sağlık hizmetlerine olan kamu finansman ihtiyacını görece olarak azalttığı şeklinde yorumlanmıştır. Espinosa ve diğerleri (2024) tarafından Filipinler örneğinde yürütülen ve ARDL modelinin panel nitelikli kullanımına yakınsayan bu çalışmada ise sanayileşme düzeyinin kamu sağlık harcamaları üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, kaynakların mekânsal olarak daha az sanayileşmiş bölgelere yönlendirilmesiyle açıklanmakta ve sanayileşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin bağlamsal olarak tersine dönebileceğini göstermektedir.

Panel veri temelli bazı çalışmalarda ise kentleşme ve sanayileşme ile sağlık harcamaları arasındaki ilişki ya doğrudan kurulamamış ya da çeşitli aracı değişkenler üzerinden dolaylı olarak ortaya konulmuştur. Fattahi (2015), gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin kamu sağlık harcamalarını doğrudan değil, hava kirliliği aracılığıyla dolaylı olarak etkilediğini belirtmiştir. Aracı değişken analiziyle desteklenen bu bulgu, çevresel etkiler ve kamu sağlık harcamaları arasındaki karmaşık etkileşimi ortaya koymaktadır. Popescu ve diğerleri (2024) ise Doğu Avrupa ülkeleri özelinde, yatay kesit genişletilmiş ARDL (CS-ARDL) yöntemi ile yürüttüğü analizde kentleşmenin yalnızca kısa vadede çocuk ölümlerini azaltıcı etkisi olduğunu; uzun vadede ise bu etkinin anlamlılığını kaybettiğini tespit etmiştir. Bu bulgu, kentleşmenin sağlık çıktıları üzerindeki etkisinin zamana duyarlı ve koşullu olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Gültekin Tarla ve Zeylan (2023) tarafından OECD ülkelerinde gerçekleştirilen analizde, ekonomik büyüme, bebek ölüm oranı ve karbondioksit emisyonları ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkilerin ülkeden ülkeye değiştiği; dolayısıyla kentleşme gibi yapısal değişkenlerin etkilerinin sabitlenemeyeceği ifade edilmiştir.

Kentleşme ve sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik literatür, genel bir eğilim ortaya koymaktan uzak olup, metodolojik tercihlere, dönemseller kapsamlara ve ülke örneklemelerine göre önemli ölçüde farklılık arz etmektedir. Zaman serisi analizlerinde tekil ülke dinamikleri ön plana çıkarken; panel veri temelli çalışmalarda kesitler arası heterojenlikler, gelir düzeyi farklılıkları ve yönetim yapıları gibi bağlamsal değişkenler sonuçları önemli ölçüde şekillendirmektedir. Bu durum, literatürde hem metodolojik hem de ampirik düzeyde bir dağınıklığa işaret etmekte; dolayısıyla kentleşme ve sanayileşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisine ilişkin genellenebilir bir ilişki kalıbı kurmayı güçleştirmektedir. Bazı çalışmalar kentleşmeyi kamu sağlık harcamalarını artırıcı bir unsur olarak değerlendirirken, diğer çalışmalarda bu etkinin zayıf, anlamsız ya da ters yönlü olduğu

görülmektedir. Benzer biçimde, sanayileşmenin etkisi de bağlamsal olarak değişkenlik göstermekte; kimi çalışmalarda çevresel baskılar ve iş sağlığı sorunları yoluyla harcamaları artırdığı, kimi çalışmalarda ise kaynak dağılımındaki öncelikler nedeniyle negatif yönde etkide bulunduğu ifade edilmektedir. Bu çeşitlilik, analizlerde kullanılan değişken seti, yöntem ve zaman aralığı gibi faktörlerin sonuçları doğrudan etkilediğini göstermektedir. Metodolojik olarak incelendiğinde, pek çok çalışmanın geleneksel ARDL, eşbütünleşme ya da panel regresyon modelleriyle sınırlı kaldığı ve yapısal kırılmalar ile zamana bağlı ilişkilerdeki değişimleri yeterince dikkate almadığı görülmektedir. Oysa kentleşme ve sanayileşme gibi uzun zaman dilimine yayılmış toplumsal süreçlerin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkileri, doğrusal olmayan geçişler, zamana yayılan gecikmeli tepkiler ve ekonomik/demografik rejim değişimleri içerebilmektedir. Bu bağlamda, sabit parametrelili modellere dayalı analizler, söz konusu dinamikleri tam olarak yansıtmaya kapasitesine sahip değildir. Bu çalışmada kullanılan KFF-ARDL ve KFF-TY yaklaşımları, literatürdeki bu yöntemsel sınırlılığı aşmaya yönelik önemli bir yenilik sunmaktadır. Fourier dönüşümü temelli bu yöntemler, klasik yapısal kırılma testlerine gerek kalmaksızın serilerdeki olası yapısal değişimleri, frekans bileşenleri üzerinden esnek biçimde modellemeye olanak tanımaktadır. Böylece, ekonomik, sosyal ya da kurumsal dönüşümlerin neden olduğu kırılmalar model içine doğrudan entegre edilmekte ve ilişkilerin zaman içerisindeki değişken doğası daha sağlıklı biçimde yakalanabilmektedir. Böylece, Fourier yaklaşımıyla genişletilmiş yöntemler, analizlerin ampirik derinliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır.

Mevcut literatürde sıklıkla gözlenen metodolojik ve bulgusal dağınıklığı sistematik biçimde ele alan ve bu dağınıklığın ülke bağlamı, dönemsel farklılıklar ve metodolojik tercihlerin bir sonucu olduğunu gösteren bu çalışmanın literatüre katkısı iki yönlüdür. İlk olarak, Türkiye örneğine odaklanan bu analiz, uzun dönemli (1983–2023) bir zaman aralığında hem kentleşme hem de sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkilerini birlikte ele almakta ve bu ilişkileri çok rejimli bir yapıda incelemektedir. İkinci olarak, kullanılan Fourier yaklaşımıyla genişletilmiş yöntemler sayesinde yapısal kırılmalar, konjonktürel dalgalanmalar ve politika geçişleri gibi zamana bağlı faktörlerin ilişki üzerindeki etkisi dikkate alınmakta; böylece, literatürde sıklıkla gözlenen tutarsızlıkların arka planına dair metodolojik bir açıklama getirilmektedir.

Veri Seti ve Yöntem

Zaman serisi analizine dayalı bir yaklaşım benimsenen bu çalışmada, Türkiye örneğinde kentleşme ile sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki

etkileri incelenmiştir. Analizlerde 1983–2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Bu dönemin başlangıç yılı olarak 1983’ün tercih edilmesinin nedeni, kamu sağlık harcamalarına ilişkin tutarlı ve karşılaştırılabilir verilere bu yıldan itibaren erişilebilmesidir. Ayrıca, uzun dönemli yapısal eğilimleri daha sağlıklı analiz edebilmek amacıyla, veri mevcudiyetinin izin verdiği en geniş zaman aralığı esas alınmıştır. Kamu sağlık harcamalarına ilişkin veriler iki alt döneme ayrılarak farklı kaynaklardan temin edilmiştir. 1983–2005 arası döneme ait nominal harcama verileri Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1988) ile Maliye Bakanlığı’nın (1994: 42; 1999: 48; 2005: 26) çeşitli yıllara ait yayınlarından elde edilmiş; bu değerler Strateji ve Bütçe Başkanlığı’ndan (2025) sağlanan GSYH verilerine oranlanarak GSYH’ye oran cinsine dönüştürülmüştür. 2006–2023 dönemine ilişkin kamu sağlık harcamaları ise Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024: 11) kaynağından doğrudan GSYH’ye oranlanmış biçimde alınmıştır. Böylece, tüm dönem için karşılaştırılabilir ve bütünleşik bir kamu sağlık harcaması serisi oluşturulmuştur. Kentleşme ve sanayileşme oranlarına ilişkin veriler ise Dünya Bankası’nın (2025) açık erişimli veri tabanından sağlanmış, herhangi bir dönüştürme işlemine tabi tutulmaksızın analiz sürecine dahil edilmiştir. Analizde bağımlı değişken kamu sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı (*SAGLIK*) iken, bağımsız değişkenler kentleşme oranı (*KENTLESME*) ve sanayi katma değerinin GSYH içindeki payı ile ölçülen sanayileşme oranı (*SANAYILESME*) olarak tanımlanmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>SAGLIK</i>	<i>KENTLESME</i>	<i>SANAYILESME</i>
Ortalama	1,036	66,074	28,396
En Büyük	1,600	77,463	32,975
En Küçük	0,386	48,812	24,024
Standart Sapma	0,290	7,756	2,626
Çarpıklık	0,043	-0,407	0,096
Basıklık	2,624	2,287	1,723
Jarque-Berra (JB)	0,255	2,002	2,849
Olasılık Değeri	0,880	0,368	0,241
Gözlem Sayısı	41	41	41

Tablo 1’de çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Buna göre, *SAGLIK* değişkeninin ortalama değeri %1,036 olup, bu oran minimum %0,386 ile maksimum %1,600 arasında değişmektedir. Değerlerin ortalama etrafındaki dağılımını gösteren standart sapma 0,290 olarak hesaplanmıştır. Çarpıklık katsayısı 0,043 ile simetrik

dağılıma oldukça yakın bir yapıya işaret ederken, basıklık değeri 2,624 ile normal dağılıma yakın ancak hafifçe basık bir dağılım göstermektedir. JB testi istatistiği 0,255 olup, bu değere karşılık gelen olasılık değeri 0,880’dir. Bu sonuç, serinin normal dağılım varsayımını ihlal etmediğini göstermektedir. KENTLESME değişkeninin ortalama değeri %66,074 olarak tespit edilmiş olup, minimum %48,812 ve maksimum %77,463 arasında değişim göstermektedir. Standart sapma 7,756 düzeyindedir. Çarpıklık değeri -0,407 ile sola çarpık bir dağılıma, basıklık değeri ise 2,287 ile normal dağılımdan hafifçe yayvan bir yapıya işaret etmektedir. JB testi sonucunda elde edilen 2,002 değeri ve 0,368’lik olasılık, normal dağılım varsayımının büyük ölçüde sağlandığını göstermektedir. Son olarak, SANAYILESME değişkeni için ortalama değer %28,396 olup, minimum %24,024 ve maksimum %32,975 arasında değişmektedir. Standart sapma 2,626 olarak hesaplanmıştır. Değişkenin çarpıklık katsayısı 0,096 ile simetrik dağılıma oldukça yakın iken, basıklık değeri 1,723 ile hafifçe basık bir dağılım göstermektedir. JB testi 2,849 ve buna karşılık gelen olasılık değeri 0,241 olarak belirlenmiştir. Bu değerler, değişkenin normal dağılıma uygunluk gösterdiğine işaret etmektedir.

Ele alınan 1983–2023 dönemi, Türkiye ekonomisinde kapsamlı yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir süreci kapsamaktadır. Bu dönemde meydana gelen ani ya da kademeli değişimlerin zaman serisi analizlerine dâhil edilmesi, geleneksel yöntemlerle sınırlı kalmaktadır. Nitekim klasik modeller, yapısal kırılmaların etkilerini dikkate almakta yetersiz kalmakta; manuel olarak kırılma noktalarının eklendiği yöntemlerde ise kırılmaların hem sayısının hem de zamanlamasının önceden bilinmesi gerekmektedir. Bu durum, ampirik analizlerin geçerliliğini zayıflatabilmektedir. Bu sınırlılığı aşmak amacıyla geliştirilen güncel yöntemler, Fourier dönüşümüne dayalı yapıları kullanarak yapısal değişimleri modele otomatik biçimde entegre edebilmektedir. Bu bağlamda çalışmada hem ani hem de yumuşak kırılmaları içerebilen bir modelleme yaklaşımı benimsenmiştir. Eşbütünleşme ilişkilerini test etmek amacıyla Yılancı ve diğerleri (2020) tarafından geliştirilen KFF-ARDL eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Nedensellik ilişkilerini analiz etmek üzere ise Pata ve Yılancı (2020) tarafından önerilen KFF-TY nedensellik testi tercih edilmiştir. Bu yöntemler, zaman serilerinde yer alan yapısal değişimleri belirli bir kırılma varsayımına gerek duymaksızın modele dâhil etme kapasitesine sahip olması nedeniyle çalışmanın metodolojik çerçevesi açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Bu doğrultuda, KFF-ARDL eşbütünleşme testinin temel model yapısı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$\begin{aligned}
 \Delta SAGLIK_t = & \beta_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_2 SAGLIK_{t-1} \\
 & + \beta_3 KENTLESME_{t-1} + \beta_4 SANAYILESME_{t-1} \\
 & + \sum_{i=1}^{p-1} \alpha'_i \Delta SAGLIK_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \delta'_i \Delta KENTLESME_{t-1} \\
 & + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta SANAYILESME_{t-1} + e_t
 \end{aligned} \tag{1}$$

Denklem 1’deki modelde yer alan $\Delta SAGLIK_t$ ifadesi, kamu sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı cinsinden hesaplanan serisinin birinci farkını temsil etmekte olup, bu değişken kısa dönemli dalgalanmaları yansıtmaktadır. Denklemde yer alan β_0 katsayısı sabit terimi ifade ederken, sin ve cos terimleri Fourier dönüşümüne dayalı bileşenleri temsil etmektedir. Bu bileşenler sayesinde model hem ani hem de kademeli yapısal kırılmaları önceden belirlenmiş kırılma tarihine ihtiyaç duymaksızın modele dâhil edebilmektedir. Bu iki bileşene karşılık gelen γ_1 ve γ_2 katsayıları ise Fourier terimlerinin ağırlığını belirlemektedir. Modelde $SAGLIK_{t-1}$, $KENTLESME_{t-1}$ ve $SANAYILESME_{t-1}$ değişkenleri sırasıyla kamu sağlık harcamalarının, kentleşme oranının ve sanayi katma değerinin birer gecikmeli düzey değerlerini ifade etmektedir. Bu değişkenler aracılığıyla uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi modellenmektedir. Bu bağlamda, β_2 , β_3 ve β_4 katsayıları söz konusu düzey değişkenlerin kamu sağlık harcamaları üzerindeki uzun dönem etkilerini yansıtmaktadır. Diğer yandan, α'_i , δ'_i ve ϕ'_i katsayıları sırasıyla bağımlı değişken olan kamu sağlık harcamalarının ve bağımsız değişkenler olan kentleşme ile sanayileşme oranlarının gecikmeli farklarının katsayılarıdır. Bu katsayılar, değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi modellemekte kullanılmıştır. Ayrıca, e_t terimi modelin hata terimini temsil etmekte olup, modele dâhil edilemeyen dışsal etkilerin veya tesadüfi sapmaların etkisini ifade etmektedir. Ek olarak, modelde yer alan k değeri, uygun frekansı temsil etmekte olup 0,1 ile 5 arasında kesirli değerler alabilmektedir. Son olarak, modelde kullanılan test istatistiklerine ait tüm kritik değerler, geleneksel tablo değerlerine başvurulmaksızın, bootstrap simülasyonu yoluyla ampirik olarak tahmin edilmektedir. KFF-ARDL eşbütünleşme testi modeli bu şekildeyken, KFF-TY nedensellik testinin ise temel model yapısı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{(p+d)} y_{t-(p+d)} + \epsilon_t \quad (2)$$

Denklem 2’de yer alan model, geleneksel Granger nedensellik yaklaşımının bir uzantısı niteliğinde olup, Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen yöntem esas alınarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede, modelin tahmini, serilerin maksimum bütünleşme derecesi (d) ile optimal gecikme uzunluğu (p) dikkate alınarak kurulan genişletilmiş VAR($p+d$) yapısı üzerine temellendirilmiştir. Ayrıca modele Fourier terimlerinin dâhil edilmesiyle birlikte, yapısal kırılmaların varlığına karşı daha esnek bir yapı elde edilmekte ve seriler arasındaki ilişkilerin zaman içinde değişen doğasına duyarlılık artırılmaktadır.

Eşbütünleşme testleri, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını ortaya koymakla birlikte, bu ilişkinin hangi yönde işlediğine dair doğrudan bir bilgi sunmamaktadır. Bu nedenle, eşbütünleşik değişkenler arasında yönlü etkileşimi analiz etmek amacıyla nedensellik testlerine başvurulması önem taşımaktadır. Literatürde de ifade edildiği üzere, nedensellik testleri yalnızca kısa dönemli etkileşimlerin varlığını değil, aynı zamanda bu etkileşimin yönünü de ortaya koyarak modelin dinamik yapısını tamamlayıcı bir işlev görmektedir (bkz. Orhunbilge ve Kuzu, 2014: 5; Gül, 2020: 664). Bu çerçevede, çalışmada KFF-ARDL eşbütünleşme analiziyle tespit edilen uzun dönemli ilişkiyi desteklemek ve değişkenler arasındaki dinamik yönelimi belirlemek amacıyla, yapısal kırılmalara duyarlı KFF-TY nedensellik testi uygulanmıştır. Ayrıca, Granger nedensellik çerçevesine dayanan bu test, otokorelasyon ya da çoklu bağlantı gibi klasik regresyon sorunlarından farklı bir yapıda çalışmakta; seriler arasındaki zaman gecikmeli etkileşimi ortaya koyarak modelin açıklayıcılığını derinleştirmektedir.

Bulgular

Türkiye’de 1983–2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak kamu sağlık harcamaları ile kentleşme ve sanayileşme arasındaki ilişkilerin ekonometrik yöntemlerle incelenmesine yönelik bulgulara yer verilen bu bölümde, öncelikle serilerin durağanlık özellikleri ADF birim kök testi aracılığıyla değerlendirilmiş, ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler KFF-ARDL eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesini takiben, kısa dönem dinamikleri ve hata düzeltme mekanizması incelenmiş; son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri KFF-TY nedensellik testi ile değerlendirilmiştir. Aşağıda sırasıyla test sonuçlarına ilişkin bulgular sunulmuş

ve bu bulguların kamu sağlık harcamaları açısından taşıdığı anlamlar değerlendirilmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Bulguları

Seri	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
SAGLIK	-2,229	-3,606	-2,937	-2,607
Δ SAGLIK	-9,679***	-3,610	-2,939	-2,608
KENTLESME	-5,966***	-3,662	-2,960	-2,619
SANAYILESME	-1,879	-3,606	-2,937	-2,607
Δ SANAYILESME	-5,085***	-3,616	-2,941	-2,609

Not: ***, %1 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2’de yer alan ADF birim kök testi sonuçları, çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık düzeylerini ortaya koymaktadır. Buna göre, SAGLIK ve SANAYILESME değişkenleri seviyede durağan değildir. ADF test istatistikleri ilgili kritik değerlerin mutlak değer olarak altında kalmakta ve %5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi reddedilememektedir. Ancak bu iki değişkenin birinci farkları (Δ SAGLIK ve Δ SANAYILESME) için elde edilen ADF istatistikleri, tüm anlamlılık düzeylerinde kritik değerleri aşmakta ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır. Bu sonuç, söz konusu değişkenlerin I(1) yani birinci farkta durağan seriler olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, KENTLESME değişkeni seviyede durağan olup, ADF test istatistiği (-5,966) %1 anlamlılık düzeyindeki kritik değerin (-3,662) altında yer almaktadır. Bu bulgu, kentleşme oranı değişkeninin I(0), yani seviyede durağan bir seriye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, analizde yer alan değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, hem I(0) hem de I(1) düzeyindeki değişkenleri birlikte değerlendirmeye imkân tanıyan sınır testi yaklaşımına dayalı ARDL modeli ile Fourier dönüşümüne dayalı yöntemlerin uygulanabilirliğini teyit etmektedir.

Tablo 3. KFF-ARDL (1,1,2) Testi Bulguları

Bağımlı Değişken:	<i>SAGLIK</i>	Uygun Frekans:	2,1	
Bağımsız Değişkenler:	<i>KENTLESME, SANAYILESME</i>	Minimum AIC:	-1,480	
Test İstatistiği		Bootstrap Kritik Değerleri		
		%1	%5	%10
F_A	9,353**	10,819	7,570	6,221

Türkiye’de Toplumsal Dönüşümün Kamu Sağlık Harcamalarına Yansımaları:
Kentleşme ve Sanayileşme Perspektifinden Bir Analiz

t	-4,670**	-5,147	-4,220	-3,782
F_B	11,720**	13,720	9,272	7,601

Not: **, %5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir. Bootstrap kritik değerleri 5000 replikasyona dayanmaktadır.

Tablo 3’te, kamu sağlık harcamaları ile kentleşme ve sanayileşme değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek amacıyla uygulanan KFF-ARDL eşbütünleşme testi sonuçları yer almaktadır. Testte uygun frekans değeri 2,1 olarak belirlenmiş ve modelin seçiminde en düşük Akaike Bilgi Kriteri (AIC) değeri esas alınmıştır. Test istatistiklerinin karşılaştırıldığı bootstrap kritik değerleri ışığında elde edilen bulgular, kamu sağlık harcamaları ile açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Wald F istatistiği (9,353), %5 anlamlılık düzeyine karşılık gelen bootstrap kritik değeri olan 7,570’in üzerinde olup, %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Benzer şekilde, t-istatistiği (-4,670) de %5 anlamlılık düzeyinde kritik değeri (-4,220) aşarak uzun dönem katsayıların anlamlı olduğunu teyit etmektedir. Bu bulgular, kamu sağlık harcamaları ile kentleşme ve sanayileşme düzeyleri arasında uzun vadede istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken:	SAGLIK			Olasılık
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Değeri
KENTLESME	0,029***	0,005	6,420	0,001
SANAYILESME	0,003	0,010	0,353	0,726
C	-0,772	0,516	-1,497	0,143

Not: ***, %1 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4’te, kamu sağlık harcamaları ile kentleşme ve sanayileşme değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin tahminine yönelik bulgular yer almaktadır. Katsayı tahminleri, daha önce eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen KFF-ARDL modeli kapsamında elde edilmiştir. Uzun dönemli tahmin sonuçlarına göre, KENTLESME değişkeninin katsayısı 0,029 olup, bu değer %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p = 0,001$). Bu durum, kentleşme düzeyindeki %1’lik bir artışın, kamu sağlık harcamalarının GSYH’ye oranında yaklaşık 0,029 puanlık bir artışa yol açtığını göstermektedir. Söz konusu bulgu, kentleşme sürecinin kamu sağlık harcaması üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymakta ve artan kentleşmeyle birlikte kamusal sağlık

hizmetlerine yönelik mali gereksinimin arttığını göstermektedir. Diğer taraftan, SANAYİLESME değişkeninin katsayısı 0,003 olup, istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,726$). Bu sonuç, sanayileşme düzeyinin uzun dönemde kamu sağlık harcamaları üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Modelde yer alan sabit terim ise negatif olmakla birlikte $(-0,772)$ %5 düzeyinde anlamlılık göstermemektedir. Bu çerçevede, uzun dönemli analiz bulguları, kamu sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı üzerinde özellikle kentleşmenin belirleyici bir etkisinin bulunduğunu, buna karşılık sanayileşme düzeyinin etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken:	<i>ΔSAGLIK</i>			
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
<i>Δ KENTLESME</i>	-0,262***	0,043	-6,095	0,001
<i>ΔSANAYİLESME</i>	-0,014	0,011	-1,220	0,231
<i>ΔSANAYİLESME(-1)</i>	-0,026**	0,012	-2,146	0,039
<i>ECT(-1)</i>	-0,936***	0,125	-7,462	0,001

Not: *** ve **, sırasıyla %1 ve %5 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 5’te, KFF-ARDL modeli çerçevesinde elde edilen kısa dönemli ilişkilere ait tahmin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre, kentleşme oranındaki değişim ($\Delta KENTLESME$) kısa dönemde kamu sağlık harcamaları üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Söz konusu katsayı -0,262 olup, %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($p = 0,001$). Bu bulgu, kısa vadede kentleşme oranında meydana gelen artışların, kamu sağlık harcamalarının GSYH içindeki payında azalış yönlü bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, kentleşmenin ilk aşamalarında sağlık altyapısının talebi karşılamadaki gecikmeleri veya kentleşmenin doğrudan mali yansımalarının zaman içinde belirginleşmesini yansıtabilir. Sanayileşme değişkenine ilişkin bulgulara bakıldığında, bir dönem gecikmeli değişim değeri ($\Delta SANAYİLESME(-1)$) %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuş ($p = 0,039$) ve katsayısı -0,026 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, sanayileşmedeki geçmiş dönem artışların kısa vadede kamu sağlık harcamaları üzerinde negatif bir etki yarattığını göstermektedir. Öte yandan, sanayileşme değişimi ($\Delta SANAYİLESME$) istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,231$). Modelde yer alan hata düzeltme terimi ($ECT(-1)$), beklenen işarete sahip olup, -0,936 katsayısı ile %1 düzeyinde yüksek derecede anlamlı bulunmuştur ($p = 0,001$). Bu sonuç, modelde uzun dönem dengesinden sapmaların yaklaşık %93’ünün bir dönem içinde düzeltildiğini ve dolayısıyla sistemin kısa sürede dengeye döndüğünü

göstermektedir. Hata düzeltme mekanizmasının bu denli yüksek hızda çalışması, modelin kısa ve uzun dönem dinamiklerinin tutarlı bir şekilde çalıştığını desteklemektedir. Genel olarak, kısa dönem analiz bulguları, kentleşme ve sanayileşme değişimlerinin kamu sağlık harcamaları üzerinde kısa vadeli etkiler yaratabileceğini; ancak bu etkilerin yönü ve şiddetinin uzun dönemden farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6. KFF-TY Nedensellik Testi Bulguları

Boş Hipotez	Test İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Uygun Gecikme Uzunluğu	Uygun Frekans
<i>SAGLIK → KENTLESME</i>	7,213**	0,041	2	2
<i>KENTLESME → SAGLIK</i>	7,883**	0,029	2	2
<i>SAGLIK → SANAYILESME</i>	0,780	0,387	1	0,8
<i>SANAYILESME → SAGLIK</i>	0,110	0,737	1	0,8

Not: **, %5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir. Bootstrap kritik değerleri 10000 replikasyona dayanmaktadır.

Tablo 6’da, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koymak amacıyla uygulanan KFF-TY nedensellik testi sonuçları yer almaktadır. Testin uygulanmasında uygun gecikme uzunlukları ve frekans değerleri dikkate alınmış, elde edilen bootstrap olasılık değerleri üzerinden anlamlılık değerlendirmesi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre, kamu sağlık harcamalarından kentleşmeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre, “SAGLIK → KENTLESME” şeklinde kurulan boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş (istatistik = 7,213; p = 0,041), bu durum kamu sağlık harcamalarının kentleşme düzeyini Granger anlamında nedeni olduğunu göstermiştir. Ayrıca, “KENTLESME → SAGLIK” yönündeki hipotez de yine %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir (istatistik = 7,883; p = 0,029). Bu bulgu, kentleşmenin de kamu sağlık harcamalarının Granger anlamında nedeni olduğunu ortaya koymakta ve değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Öte yandan, kamu sağlık harcamaları ile sanayileşme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Hem “SAGLIK → SANAYILESME” (p = 0,387) hem de “SANAYILESME → SAGLIK” (p = 0,737) yönünde kurulan hipotezler anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuç, sanayileşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki nedensel etkisinin zayıf ya da dolaylı olabileceğine işaret etmektedir. Genel olarak, bu bulgular kentleşme ile kamu sağlık harcamaları arasında karşılıklı nedensel bir bağ bulunduğunu ve bu iki olgunun Türkiye’de toplumsal dönüşüm süreci içerisinde birbirini karşılıklı

olarak etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna karşın, sanayileşmenin kamu sağlık harcamalarıyla doğrudan bir nedensellik ilişkisi taşımadığı görülmektedir.

Elde edilen bulgular genel olarak literatürdeki birçok ampirik çalışma ile örtüşmektedir. Kentleşmenin kamu sağlık harcamaları üzerindeki uzun dönemli pozitif etkisi, özellikle Boz ve diğerleri (2020), Çetin ve Bakırtaş (2019), Ecevit ve diğerleri (2018) ve Dao (1995) tarafından panel veri analizi kullanılarak ulaşılan bulgularla paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmalarda, kentleşmenin yaşam tarzı değişiklikleri, çevresel bozulma ve kamu hizmetlerine yönelik talep artışı yoluyla kamu sağlık harcamalarını artırdığı ifade edilmektedir. Türkiye örneğine odaklanan Kılıç ve Kurt (2020) ile Atuntaş ve Özyurt (2020) çalışmaları da benzer şekilde, kentleşme ile kamu sağlık harcamaları arasında pozitif ve çift yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Bu durum, kentleşmenin sağlık sistemi üzerinde yapısal ve sürekli mali baskılar oluşturabileceğine işaret etmektedir. Öte yandan, kısa dönemli analizlerde kentleşmenin etkisinin negatif yönlü çıkması, özellikle Sagarik (2016) ile Abbas ve Hiemenz (2012) gibi çalışmalarda da gözlemlenen, hızlı kentleşmenin yarattığı geçici altyapı uyumsuzlukları ve ölçek ekonomilerinin etkisiyle açıklanabilecek bir durumdur. Bu bağlamda, sağlık sistemine entegrasyon süreci tamamlandıkça kamu sağlık harcamalarının uzun vadede artış gösterdiği, ancak kısa dönemde geçici sınırlandırıcı etkilerin ortaya çıkabildiği söylenebilir.

Sanayileşme değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir etki üretmemesi ise, bu ilişkinin dolaylı mekanizmalar yoluyla işlediğini düşündürmektedir. Literatürde, sanayileşmenin sağlık sistemi üzerindeki etkilerinin genellikle çevresel kirlilik, iş kazaları ve meslek hastalıkları gibi dışsal unsurlar üzerinden dolaylı biçimde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Nitekim Espinosa ve diğerleri (2024) ile Tackie ve diğerleri (2022) gibi çalışmalar, sanayileşmenin bazı bağlamlarda kamu sağlık harcamalarını artırabildiğini ortaya koymakla birlikte, bu ilişkinin ülke özelliklerine ve kurumsal kapasiteye duyarlı olduğunu da vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye örneğinde sanayileşmenin anlamlı bir etki yaratmaması hem yapısal dönüşümün niteliği hem de sanayi faaliyetlerinin coğrafi dağılımı ile ilişkilendirilebilir. Bu bulgular, kamu sağlık harcamalarının belirleyicilerinin bağlamsal olarak farklılaşabileceğini ve her ülke için tek tip bir ilişki yapısının varsayılamayacağını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Kamu sağlık harcamaları, toplumların demografik ve ekonomik dönüşümleriyle şekillenen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, çalışmada kentleşme ve sanayileşme süreçlerinin Türkiye’deki kamu sağlık harcamaları üzerindeki

etkileri 1983–2023 dönemine ait zaman serisi verileriyle incelenmiştir. Analizlerde, yapısal kırılmaları önceden tanımlamaya gerek kalmaksızın modele entegre edebilen KFF-ARDL ve KFF-TY nedensellik testleri kullanılmıştır. Bu yöntemsel tercih, özellikle uzun vadeli rejim değişikliklerinin ve ekonomik krizlerin etkilerini modelleme açısından önemli avantajlar sunmakta; böylece analizlerin ampirik güvenilirliği artırılmaktadır.

Çalışma bulguları, kentleşmenin kamu sağlık harcamaları üzerinde uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Artan kentleşme oranı, sağlık hizmetlerine yönelik talebi genişletmekte ve kamusal altyapı ihtiyacını çeşitlendirmektedir. Bu durum, özellikle kentleşmenin sağlık sistemine olan baskıyı yapısal ve kalıcı hâle getirdiğine işaret etmektedir. Diğer yandan, sanayileşme düzeyinin kamu sağlık harcamaları üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmaması, bu ilişkinin daha çok dolaylı etkiler üzerinden işlediğini düşündürmektedir. Nitekim çevresel kirlenme, iş güvenliği riskleri ve bölgesel eşitsizlikler gibi sanayi kaynaklı faktörlerin, doğrudan harcama etkisinden ziyade, aracı mekanizmalar aracılığıyla sağlık sistemine yansıdığı düşünülmektedir.

Kısa dönem bulguları ise, kentleşmenin kamu sağlık harcamaları üzerinde negatif yönlü bir etki yarattığını göstermektedir. Bu durum, hızlı kentleşme sürecinde ortaya çıkan altyapı yetersizlikleri ve hizmet sunumundaki geçici dengesizliklerle ilişkilendirilebilir. Aynı şekilde, sanayileşmenin geçmiş dönem artışlarının da kısa vadede kamu sağlık harcamalarını sınırlayıcı etkiler oluşturabileceği gözlemlenmiştir. Bu farklılaşmalar, kentleşme ve sanayileşme gibi uzun dönemli dönüşüm süreçlerinin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkilerinin yalnızca düzey değil, zaman boyutu açısından da dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Analiz sonuçları, sağlık politikalarının planlanmasında kentleşme sürecinin dikkate alınmasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kentleşmenin yönlendirdiği sağlık talebini karşılayabilmek için bölgesel düzeyde esnek planlama araçlarının geliştirilmesi ve altyapı yatırımlarının mekânsal olarak uyarlanması önerilebilir. Sanayi yoğun bölgelerde ise, çevresel ve mesleki sağlık risklerinin kamu harcamalarına olan etkisini en aza indirmek amacıyla önleyici sağlık politikalarının güçlendirilmesi ve yerel düzeyde müdahale mekanizmalarının desteklenmesi faydalı olabilir.

Bu çalışma yalnızca içerik düzeyinde değil, aynı zamanda yöntemsel olarak da literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Fourier dönüşümüne dayalı ekonometrik yaklaşımlar aracılığıyla elde edilen bulgular, toplumsal dönüşüm süreçleri ile kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin karmaşık, bağlama

duyarlı ve zamana yayılan bir nitelik taşıdığını göstermekte; dolayısıyla, politika yapım sürecinde veri temelli, mekânsal farklılıkları gözeten ve esnek planlama kapasitesi sunan yaklaşımların benimsenmesinin daha sağlıklı sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Abbas, F. ve U. Hiemenz (2013). “What Determines Public Health Expenditures in Pakistan? Role of Income, Urbanization and Unemployment”. *Economic Change and Restructuring*, 46, 341-362.
- Ahmad, N., M. Raid, J. Alzyadat ve H. Alhawal (2023). “Impact of Urbanization and Income Inequality on Life Expectancy of Male and Female in South Asian Countries: A Moderating Role of Health Expenditures”. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-9. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02005-1>
- Akdoğan, A. (2020). *Kamu Maliyesi* (21. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Altuntaş, M. ve M. Özyurt (2020). “Kentleşme ve Sağlık Harcamaları: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 891-915.
- Arslan, M. O. (2018). “Kamu Maliyesinin İşlevleri”. Ş. Tosunoğlu ve Y. T. Ergül (Ed.), *Kamu Maliyesi* içinde (s. 21-39). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Berry, B. J. (2008). “Urbanization”. J. M. Marzluff, E. Shulenberger, W. Endlicher, M. Alberti, G. Bradley, C. Ryan, U. Simon ve C. ZumBrunnen (Ed.), *Urban Ecology: An International Perspective on the Interaction Between Humans and Nature* (1. bs.) içinde (s. 25-48). London: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-73412-5_3
- Bo, C., H. Xu ve Y. Liu (2017). “Examination of the Relationships Between Urban Form and Urban Public Services Expenditure in China”. *Administrative Sciences*, 7(4), 39. <https://doi.org/10.3390/admsci7040039>
- Boachie, M. K., I. O. Mensah, P. Sobiesuo, M. Immurana, A. A. Iddrisu ve I. Kyei-Brobby (2014). “Determinants of Public Health Expenditure in Ghana: A Cointegration Analysis”. *Journal of Behavioural Economics, Finance, Entrepreneurship, Accounting and Transport*, 2(2), 35-40.
- Boz, C., N. Taş ve E. Önder (2020). “The Impacts of Aging, Income and Urbanization on Health Expenditures: A Panel Regression Analysis for OECD Countries”. *Turkish Journal of Public Health*, 18(1), 1-9.
- Cho, S. H., J. Wu ve W. G. Boggess (2003). “Measuring Interactions Among Urbanization, Land Use Regulations, and Public Finance”. *American Journal of Agricultural Economics*, 85(4), 988-999. <https://doi.org/10.1111/1467-8276.00502>

Çetin, M. A. ve İ. Bakırtaş (2019). “Does Urbanization Induce the Health Expenditures? A Dynamic Macro-Panel Analysis for Developing Countries”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 208-222.

Çetinkaya, Ö. (2017). *Mahalli İdareler Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Dao, M. Q. (1995). “Determinants of Government Expenditure: New Evidence From Disaggregative Data”. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 57(1), 67-76.

De Mello, L. R. (2002). “Public Finance, Government Spending and Economic Growth: The Case of Local Governments in Brazil”. *Applied Economics*, 34, 1871-1883.

Dünya Bankası (2025). *World Development Indicators*.
<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Ecevit, E., M. Çetin ve A. G. Yücel (2018). “Türki Cumhuriyetlerinde Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri: Bir Panel Veri Analizi”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 318-334.

Espinosa, J. P., R. R. Cabauatan ve V. M. Tatlonghari (2024). “Public Health Spending in the Philippines: A Cointegration and Causality Analysis Using Autoregressive Distributed Lag Approach”. *Journal of Development Policy and Practice*, 9(2), 176-198.

Fattahi, M. (2015). “The Role of Urbanization Rate in the Relationship Between Air Pollution and Health Expenditures: A Dynamic Panel Data Approach”. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 53, 68-72.

Golkhandan, A. ve M. Alizadeh (2018). “Non-Linear Effect of Urbanization on Public Sector Expenditure: STR Model Approach”. *Urban Economics*, 3(1), 43-58.
<https://doi.org/10.22108/ue.2018.103861.1023>

Gül, Y. (2020). “Kredi Temerrüt Takasları ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 659-669.

Gültekin Tarla, E. ve İ. Zeylan (2023). “Sağlık Harcamalarının Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Belirleyicilerinin Analizi”. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 1-15.

Hamerníková, B. ve A. Maaytová (1997). “Public Expenditures”. J. Nemec ve G. Wright (Ed.), *Public Finance: Theory and Practice in the Central European Transition* içinde (s. 314-339). Bratislava: NISPAcee. Erişim adresi:
<https://www.nispa.org/files/publications/ebooks/Public-Finance-Theory-and-Practice.pdf>

Ichimura, M. (2003). “Urbanization, Urban Environment and Land Use: Challenges and Opportunities”. *Asia-Pacific Forum for Environment and Development Expert Meeting*, 10 Ocak 2003, Guilin, Çin, 1-14. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=2efcf8efedadb4b71be7dab44de27fe95aac2986>

Işık, S. (2022). “Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamaları ile Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Ege 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 10-11 Eylül 2022, İzmir.

İpek, S. (2017). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Paradigma Akademi.

Jayadevan, C. M. ve N. Trung Hoang (2024). “Healthcare Spending in High-Income and Upper-Middle-Income Countries: A Cross-Country Analysis”. *Discover Health Systems*, 3(1), 37.

Jayasuriya, R. ve Q. Wodon (2003). “Explaining Country Efficiency in Improving Health and Education Indicators: The Role of Urbanization”. *World Development Report*, Arka Plan Raporu No: 27863. <http://documents.worldbank.org/curated/en/102391468780875997>

Kaul, I., I. Grunberg ve M. Stern (1999). *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*. New York: Oxford University Press.

Kılıç, C. ve Ü. Kurt (2020). “Kentleşmenin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Türkiye için ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 290-305.

Koç, E., M. C. Şenel ve K. Kaya (2018). “Dünyada ve Türkiye’de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları”. *Mühendis ve Makina*, 59(690), 1-26.

Lewis, W. A. (1978). *The Evolution of the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press. Erişim adresi: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691637914/the-evolution-of-the-international-economic-order>

Linn, J. F. (1982). “The Costs of Urbanization in Developing Countries”. *Economic Development and Cultural Change*, 30(3), 625-648. <https://doi.org/10.1086/452578>

Liu, C. (2019). “Local Public Goods Expenditure and Ethnic Conflict: Evidence from China”. *Security Studies*, 28(4), 739-772.

Maliye Bakanlığı (1994). *1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Maliye Bakanlığı (1999). *2000 Yılı Bütçe Gerekçesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Maliye Bakanlığı (2005). *2006 Yılı Bütçe Gerekçesi*. Ankara: Gurup Matbaacılık A.Ş.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1988). *1989 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Orhunbilge, A. N. ve S. Kuzu (2014). “Yapısal Kırılmaları Göz Önüne Alarak Türk İmalat Sanayi Ekonomik Değişkenleri Arasında Uzun Dönem İlişkilerin Araştırılması”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(7), 1-18.

Öksüz, M. (2023). “Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamaları ve Yaşam Beklentisi Arasındaki Bağlantı”. M. Öksüz (Ed.), *Güncel Maliye Çalışmaları: Teori ve Uygulama* içinde (ss. 137-160). Bursa: Ekin Yayınevi.

Öner, E. ve M. K. Mutluer (2011). “Mahalli İdarelerin Gelir ve Giderlerinin Yapısal Durumu ve Bunların Düşündürdükleri”. *IV. Yerel Yönetimlerin Mali Forumu*, 26-27 Kasım 2011, Ankara.

Pata, U. K. ve V. Yılandıcı (2020). “Financial Development, Globalization and Ecological Footprint in G7: Further Evidence from Threshold Cointegration and Fractional Frequency Causality Tests”. *Environmental and Ecological Statistics*, 27(4), 803-825. <https://doi.org/10.1007/s10651-020-00467-z>

Popescu, G. H., E. Nica, T. Kliestik, C. Alpopi, A. M. P. Bîgu ve S. C. Niță (2024). “The Impact of Ecological Footprint, Urbanization, Education, Health Expenditure, and Industrialization on Child Mortality: Insights for Environment and Public Health in Eastern Europe”. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(10), 1379. <https://doi.org/10.3390/ijerph21101379>

Sagarik, D. (2016). “Determinants of Health Expenditures in ASEAN Region: Theory and Evidence”. *Millennial Asia*, 7(1), 1-19.

Shamsi, N. ve M. Waqas (2016). “What Determine the Public Health Expenditure in Pakistan? Urbanization, Income and Unemployment”. *World Journal of Medical Sciences*, 13(2), 157-164.

Sharma, P. (2003). “Urbanization and Development”. *Population Monograph of Nepal 2003: Volume 1* içinde (s. 375-412). Kathmandu: Central Bureau of Statistics. <https://docs.censusnepal.cbs.gov.np/Documents/12a7daec-ca34-417b-ab81-d7a9f6f89a36.pdf>

Shi, L., E. Smit ve J. Luck (2021). “Panel Survey Estimation of the Impact of Urbanization in China: Does Level of Urbanization Affect Healthcare Expenditure, Utilization or Healthcare Seeking Behavior?”. *The Chinese Economy*, 54(3), 145-156. <https://doi.org/10.1080/10971475.2020.1848472>

Shonchoy, A. S. (2010). “Determinants of Government Consumption Expenditure in Developing Countries: A Panel Data Analysis”. *IDE Discussion Paper*, No. 266. <http://hdl.handle.net/2344/926>

Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi* (Çev. Ö. F. Batirel). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024). *2025 Yılı Bütçe Gerekçesi*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/11/2025-Yili-Butce-Gerekcesi_11112024.pdf

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2025). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Milli Gelir ve Üretim*. <https://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/>

Sturm, J. E. (2001). “Determinants of Public Capital Spending in Less Developed Countries”. *University of Groningen & CESifo Munich*. <https://hdl.handle.net/11370/5b80e045-0578-4578-9722-1e629fe2934e>

Tackie, E. A., H. Chen, I. Ahakwa ve S. Atingabili (2022). “Exploring the Dynamic Nexus Among Economic Growth, Industrialization, Medical Technology, and Healthcare Expenditure: A PMG-ARDL Panel Data Analysis on Income-Level Classification Along West African Economies”. *Frontiers in Public Health*, 10, 903399.

Toda, H. Y. ve T. Yamamoto (1995). “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes”. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)

Vlahov, D. ve S. Galea (2002). “Urbanization, Urbanicity, and Health”. *Journal of Urban Health*, 79, 1-12. https://doi.org/10.1093/jurban/79.suppl_1.s1

Wagner, A. (1958). “Three Extracts on Public Finance”. N. Cooke (Çev.). R. A. Musgrave ve A. T. Peacock (Ed.), *Classics in the Theory of Public Finance* (1. bs.) içinde (s. 1-15). London: Macmillan. (Orijinal çalışma basım tarihi 1883). https://doi.org/10.1007/978-1-349-23426-4_1

Yılcı, V., S. Bozoklu ve M. S. Gorus (2020). “Are BRICS Countries Pollution Havens? Evidence from a Bootstrap ARDL Bounds Testing Approach with a Fourier Function”. *Sustainable Cities and Society*, 55, 102035. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102035>

Extended Abstract

The Reflections of Societal Transformation on Public Health Expenditures in Türkiye: An Analysis from the Perspective of Urbanization and Industrialization

Research Problem

Urbanization and industrialization are among the fundamental processes shaping social transformation, significantly altering the nature and scope of demand for public services. These dynamics particularly intensify fiscal pressures in the health sector. While the theoretical literature generally assumes that such transformations exert upward pressure on public health expenditures, empirical studies show considerable variation in the direction and magnitude of this relationship. These inconsistencies suggest that contextual, temporal, and methodological factors play a significant role. This study aims to examine the effects of urbanization and industrialization on public health expenditures in Türkiye using annual data from 1983 to 2023. In doing so, it seeks to assess the fiscal reflections of societal transformation through country-specific and structurally sensitive methods.

Purpose and Significance of the Study

The main objective of the study is to empirically analyze the short- and long-term impacts of urbanization and industrialization on public health expenditures in Türkiye. By doing so, the study aims to provide evidence-based insights for public finance policy design while also addressing methodological fragmentation observed in the literature. The study emphasizes the multifaceted effects of urbanization and industrialization, including environmental stress, infrastructure bottlenecks, and human capital transformation.

Methodology and Data

The research adopts a time series econometric approach using annual data for the period 1983–2023. The dependent variable is defined as the ratio of public health expenditures to GDP, while the independent variables include the urbanization rate and the share of industry value added in GDP. To overcome the limitations of traditional models and to capture structural breaks, the study employs Fractional Frequency Fourier ARDL (KFF-ARDL) and Fractional Frequency Fourier Toda-Yamamoto (KFF-TY) causality tests. These Fourier-based

techniques enable the integration of both abrupt and gradual structural changes into the model without requiring prior knowledge of breakpoints, enhancing the model’s sensitivity to economic, social, and institutional shifts.

Key Findings

The ADF unit root test revealed that the variables are integrated at different orders ($I(0)$ and $I(1)$), confirming the suitability of ARDL-based and Fourier-augmented models. The KFF-ARDL test results indicate the existence of a long-run cointegrating relationship among public health expenditures, urbanization, and industrialization.

The long-run coefficient estimates demonstrate that urbanization has a statistically significant and positive effect on public health expenditures. A 1% increase in the urbanization rate leads to approximately a 0.029-point increase in the health expenditure-to-GDP ratio. In contrast, the effect of industrialization is not statistically significant, implying that its influence may operate through indirect mechanisms.

The short-run analysis reveals a negative and significant effect of changes in urbanization on public health expenditures. This may be attributed to initial infrastructure mismatches or delayed fiscal responses in early urbanization phases. While the immediate effect of industrialization is statistically insignificant, the one-period lagged change shows a weak negative impact. The error correction term is both statistically significant and appropriately signed, confirming that deviations from the long-run equilibrium are corrected at a rate of approximately 93% per year.

KFF-TY causality test findings suggest a bidirectional causal relationship between urbanization and public health expenditures, while no significant causal link is found between industrialization and health expenditures. This indicates that urbanization not only influences public health spending but is also shaped by it, whereas the effect of industrialization is either weak or indirect.

Discussion and Literature Comparison

The study’s results align with a substantial body of empirical literature. For instance, Boz et al. (2020), Çetin and Bakırtaş (2019), and Ecevit et al. (2018) also report a positive association between urbanization and health expenditures. Turkish-specific studies such as Kılıç and Kurt (2020) and Atuntaş and Özyurt (2020) similarly highlight a two-way dynamic relationship. The short-run negative effect observed in this study echoes findings by Sagarik (2016) and

Abbas and Hiemenz (2012), which associate rapid urbanization with temporary constraints on public spending due to infrastructural lags. The statistical insignificance of industrialization effects aligns with works like Fattahi (2015) and Shi et al. (2020), which emphasize the role of environmental or institutional intermediaries in shaping health-related fiscal outcomes.

Conclusion and Policy Implications

The empirical evidence suggests that urbanization exerts a long-term structural influence on public health expenditures in Türkiye, whereas the impact of industrialization appears to be limited and indirect. In light of these findings, the study highlights the need for evidence-based and context-sensitive approaches in public health policy design. In particular, to manage the fiscal pressures caused by rapid urbanization, it is essential to: (i) strengthen regionally adaptive planning mechanisms, (ii) invest in preventive healthcare infrastructure, and (iii) align public infrastructure investments with urbanization dynamics. Such policy directions would enhance the state’s capacity to address the fiscal consequences of societal transformation in a sustainable and efficient manner.

ISSN 1300-1825

1300 1827

